REPRESENTATIONSFRÅGAN

VID

1809–10 ÅRS RIKSDAG.

EN INLEDNING TILL REPRESENTATIONSREFORMENS HISTORIA.

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPSALA

HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:o IV

TISDAGEN DEN 27 MAJ 1913 KL. 10 F. M.

AF

AXEL BRUSEWITZ

FILOSOFIE LICENTIAT AF UPLANDS LANDSKAP.

UPPSALA 1913

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET

EDV. BERLING.

REPRESENTATIONSFRÅGAN

VID

1809–10 ÅRS RIKSDAG.

EN INLEDNING TILL REPRESENTATIONSREFORMENS HISTORIA.

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPSALA

HUMANISTISKA SEKTION

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:o IV

TISDAGEN DEN 27 MAJ 1913 KL. 10 F. M.

ACAD.
LUGD.BAT.
BIBL.

AF

AXEL BRUSEWITZ

FILOSOFIE LICENTIAT AF UPLANDS LANDSKAP.

UPPSALA 1913

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET

EDV. BERLING.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41523710_0036

Innehållsförteckning.

	Sid.
Förord	V—VI
Källor och litteratur	VII—XV
Representationsförändringsplaner under frihetstiden och den gustavianska tiden	1—29
Representationsfrågan under tiden närmast före och efter regeringsformens antagande den 6 juni 1809	30—104
Representationsfrågan i samband med riksdagsordningen	105—114
Det gustavianska partiets representationsplaner	115—126
Representationsfrågans behandling i konstitutionsutskottet under riksdagens senare del	127—191
Bilagor	193—208

Förord.

Föreliggande afhandling afser att ur politiskt-konstitutionell synpunkt skildra representationsfrågans uppkomst och första framträdande i den svenska statsförfattningens utveckling vid 1809—10 års grundlagsstiftande riksdag. Endast i förbigående har ämnets sociala och ekonomiska sida samt dess sammanhang med privilegiestriden mellan ständen blifvit vidrörd. I representationsreformens historia betecknar 1809 års riksdag på samma gång en inledning och en på sätt och vis afslutad episod. Frågans behandling vid riksdagen ledde ej till något egentligt positivt resultat, och det dröjde rätt lång tid, innan den ånyo på allvar togs upp. De problem och uppslag, som under den följande utvecklingen väcktes till lif, kunna emellertid alla i mer eller mindre mån återföras till 1809. Det utomordentliga intresse, som vid denna tidpunkt framträdde beträffande frågan om den gamla ståndsrepresentationens förändring, hade naturligen i väsentlig grad sin orsak i denna frågas samband med nydaningen af hela det svenska statsskicket. Ett studium af representationsfrågans uppkomst får därför äfven till en god del sitt intresse på grund af den belysning, som därigenom kastas öfver konstitutionsproblemet i dess helhet. Yrkandena på en reformering af den lagstiftande maktens sammansättning och verksamhetsformer växa fram ur den allmänna politiska idékrets, som vid sekelskiftet var förhärskande, och en mera ingående behandling af föreliggande ämne måste sålunda bottna i en undersökning ur en viss gifven synpunkt af det politiska tankelifvet i vårt land vid denna tid. Jag har sökt taga hänsyn till ofvan framställda allmänna synpunkter utan att därför förlora ur sikte nödvändigheten att så vidt möjligt isolera mitt ämne i och för vinnande af önskvärd koncentration. Det är min förhoppning att framdeles kunna återupptaga bearbetandet af det nya material för bedömandet af 1809 års författningsfråga, som här endast till en del kommit till användning.

Vid tryckningen af medföljande bilagor äfvensom vid citat har normalisering iakttagits med afseende å interpunktering och användning af stora bokstäfver samt teckning af v-ljudet.

Jag begagnar här tillfället att till min lärare professor S. J. Boëthius frambära mitt vördsamma och djupt kända tack såväl för väckande undervisning och vägledande råd i studiearbetet som för den personliga välvilja, hvilken under de gångna åren kommit mig till del. Till min lärare professor N. Edén stannar jag jämväl i den största tacksamhetsskuld för vetenskapliga impulser under den tid jag haft förmånen att vara hans lärjunge och för det intresse, hvarmed han städse omfattat mina studier. I väsentliga delar hvilar min afhandling på källmaterial hämtadt från Esplunda arkiv, och det är mig en angenäm plikt att till kanslirådet, grefve A. Mörner betyga min djupa tacksamhet för den sällsynta välvilja, hvarmed han ställt arkivets skatter till mitt förfogande. Till tjänstemännen vid de af mig besökta offentliga arkiv och bibliotek stannar jag i förbindelse för det beredvilliga tillmötesgående, som jag under mitt arbete alltid fått röna. Slutligen ett tack till mina vänner fil. lic. A. B. Carlsson och docenten S. Tunberg för uppoffrande hjälp med korrekturläsningen.

Upsala i Maj 1913.

Axel Brusewitz.

Källor och litteratur.

I. Otryckta källor.

Riksarkivet (R. A.).

Strödda historiska handlingar efter 1809, n:o 45.

Konstitutionsutskottets arkiv.

Konstitutionsutskottets registratur 1809—10.

Konstitutionsutskottets handlingar 1809—10.

Esplunda arkiv (E. A.).

Adolf Göran Mörners papper (politiska uppsatser och afhandlingar samt bref).

Eriksbergs arkiv.

Drottning Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok 1809—10. [Cit. Drottningens dagbok.]

Uppsala universitetsbibliotek (U. B.).

Gustaf III:s efterlämnade papper (F. 415).

Handlingar till Sveriges politiska historia 1789—92 (F. 616 b).

Handlingar rörande Sveriges politiska historia från 1790-talet (F. 645 b).

Diverse handlingar från Gustaf III:s, Gustaf IV Adolfs och Karl XIII:s tid (F. 621).

Vitterhetssamfundets protokoll 1791 (U. 155).

Vitterhetssamfundets handlingar 1791—93 (U. 156).

Bref från Schering Rosenhane till friherrinnan Jennings (F. 827 e).

Jacob Adlerbeths dagbok 1809—10 (F. 850 a).

Handlingar till Sveriges politiska historia 1809— (F. 840 a).

Kungliga biblioteket (K. B.).

Höppenerska samlingen, vol. II.

Bref till C. Chr. Gjörwell 1809.

Anteckningar vid 1809 års riksdag af domprosten Christ. Wåhlin [Cit. Wåhlins dagbok.]

Lunds universitetsbibliotek (L. B.).

Jacob Cederströms papper.

Bref från Jacob De la Gardie till brodern Axel De la Gardie 1809—10.

II. Källpublikationer och samtida skrifter.

A. Källpublikationer.

Adlerbeth, G. G., Historiska anteckningar, I—II. Efter originalhandskriften i Upsala univ.-bibliotek ånyo utg. af E. Tegnér. (Från Tredje Gustafs dagar, utg. af E. Tegnér. Bd II.) Lund 1892—93.

[Adlersparre, G.,] Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia samt historiska personer. Utgifna af ett sällskap. Del VIII. Sthm 1832.

Alin, O., Bidrag till regeringsformens historia, I. (Statsv. tidskr. 1898, s. 183 ff.)

Clason, S. och af Petersens, C., För hundra år sen. Skildringar och bref från revolutionsåren 1809—1810. Sthm 1909.

Clason, S., För hundra år sen. Skildringar, bref och stridsskrifter från revolutionsåren 1809—1810. Saml. 2. Sthm 1910.

[Crusenstolpe, M. J.,] Karakteristiker ur samtidas förtroliga bref och anteckningar hemtade. Sthm 1851.

De la Gardieska archivet eller handlingar ur grefl. De la Gardieska biblioteket på Löberöd. Utg. af P. Wieselgren. Del XIX. Lund 1843.

Duguit, L. et Monnier, H., Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789. Ed. 2. Paris 1908.

von Engeström, J., Historiska anteckningar och bref från åren 1771—1805. Utg. af E. V. Montan. Sthm 1877.

Hamilton, A. L., Anekdoter till svenska historien under Gustaf III:s regering. Utg. af O. Levertin. (Svenska memoarer och bref, utg. af H. Schück och O. Levertin,) Bd IV. Sthm 1901.

Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia efter konung Gustaf III:s anträde till regeringen. Bd I—III. Sthm 1821—25.

von Hofsten, B., Brev från 1809 års riksdag. Utg. med inledning och anmärkningar av Lydia Wahlström. Sthm 1913.

Nordin, C. G., Dagboksanteckningar för åren 1786—92. (Hist. handl. Bd. VI.) Sthm 1868.

Protocoller, hållne hos högloflige ridderskapet och adeln vid riksdagen i Stockholm 1809—10. Bd I—VI. Sthm 1809—11. [Cit. RAP.]

Protocoll, hållna hos högvördiga prestståndet vid riksdagen i Stockholm år 1809—10. Bd I—VI. Sthm 1809—10. [Cit. PrP.]

Protocoller, Välloflige borgareståndets vid riksdagen i Stockholm år 1809—10. Bd I—VI. Sthm 1809—11. [Cit. BgP.]

Protocoller, Hedervärda bondeståndets vid riksdagen i Stockholm 1809—10. Bd I—X. Sthm 1874—76. [Cit. BdP.]

Ridderstad, C. F., Gömdt är icke glömdt. Historiska bidrag. H. IV. Linköping 1847.

Riksdagsprotokoll, Sveriges ridderskaps och adels från och med 1719. Bd I. Utg. af E. V. Montán. Sthm 1875.

Riksens höglofl. ständers constitutionsutskotts memorialer och öfriga expeditioner vid riksdagen i Stockholm 1809—10. Sthm 1874.

von Schinkel, B., Minnen ur Sveriges nyare historia. Bihang utg. af S. J. Boëthius. Bd II. Upps. 1881.

Schröderheim, E., Anteckningar och minnen, ånyo utg. af E. Tegnér. (Från Tredje Gustafs dagar, utg. af E. Tegnér. Bd I.) Lund 1892.

Schönberg, A., Historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider. Utg. af A. I. Arwidsson. Bd I. Sthm 1849.

Skjöldebrand, A. F., Memoarer. Utg. af H. Schück. Bd II—III. Sthm 1904.

Sprengtporten, J. M., Minnesanteckningar. Utg. af H. Schück. (Svenska memoarer och bref, utg. af H. Schück och O. Levertin. Bd VIII.) Sthm 1904.

Stavenow, L., Ur Kanslirådet Jacob von Engeströms papper. Förslaget till regeringsform, jämte därmed samhörande uppsatser och utkast. Gbg 1911. [Cit. v. Engeströms papper.]

Trolle-Wachtmeister, H. G., Anteckningar och minnen. I urval ordnade och utgifna af E. Tegnér. Bd I. Sthm 1889.

Utlåtande af lagman G. Poppius i författningsfrågan 1809. (Hist. tidskr. 1896, s. 338 ff.)

Wallquist, O., Berättelse om riksdagen i Stockholm 1789. (Hist. handl. Bd. V, s. 237 ff.) Sthm 1866.

B. Samtida skrifter.

Dagligt Allehanda 1809—10.

Den svenska patriotiska understolen 1769. Tr. i Kongl. tryckeriet 1769.

Den svenska patriotiska understolen 1769. Tr. hos P. Hesselberg. Sthm 1769.

Ferri de S:t Constant, I. L., London och engelska nationen. En statistisk och moralisk beskrifning. Fri öfversättning i sammandrag från tyskan af Is. Biberg, I—IV. Linköping 1808.

Fortsättning af »Under på den så kallade svenska patriotiska understolen 1769». Sthm 1769.

Försök till en historia om Sveriges adel, ifrån de äldsta tider intill regementsförändringen 1809, med bilagor. Sthm 1822.

Gazette nationale ou le moniteur universel, juillet à décembre 1795. [Cit. Mon.]

Geschichte und Politik. Eine Zeitschrift herausgegeben von K. L. Woltmann. Bd I 1800. Berlin 1800.

Grunderna till Svea rikes prästerskaps ståndsrättighet. Sthm 1771.

[Kerner, G.,] Reise über den Sund. Tübingen 1803.

Läsning i blandade ämnen. Årg. 5. Sthm 1801.

Mably, De la législation, ou principes des loix. Edition augmentée de quelques additions par F. I. Amsterdam & Lpz. 1777.

Montesquieu, L'esprit des lois. Ed. par E. Laboulaye. I—III. Paris 1876—77.

Necker, M., Dernières vues de politique et de finance, offertes à la nation française. 1802.

——— Du pouvoir exécutif dans les grands états. T. I—II. 1792.

Rousseau, J. J., Du contrat social ou principes du droit politique, avec une préface par Jean Larocque. Paris 1889.

Stockholms Posten 1809.

Under på den så kallade svenska patriotiska understolen 1769. Sthm 1769.

[Vaublanc,] Réflexions sur le plan de constitution présenté par la commission des onze. Paris [1795].

Politiska broschyrer 1809—10.[1]

1809.

[von Schantz, G.,] När äro statsförändringar nödvändiga, och hvarigenom blifva de gagnande? ($^{29}/_{4}$.)

[Silfverstolpe, A. G.,] Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen? ($^{4}/_{5}$.)

[1] Uppställningen är kronologisk efter de data — angifna inom ( ) — å hvilka jag funnit de anförda i Stockholm utg. broschyrerna tidigast annonserade i Dagligt Allehanda eller Stockholms Posten. Beträffande 1809 års broschyrer har jag ej lyckats anträffa annonseringsdata för de fem sist uppräknade. Af dessa kunna dock de tre första med säkerhet hänföras till tiden före regeringsformens antagande och de två återstående till senare hälften af 1809. Hvad angår författarenamnen har jag följt Bygdéns Anonymlexikon samt Sandegren (se nedan), hvars uppgifter till stor del äro hämtade ur K. F. Werners anteckningar (numera i Stockholms stads bibliotek). Genom tillgång till dessa har jag erhållit en del kompletterande uppgifter.

[von Schantz, G.,] Hvilken statsförfattning är den bästa? — Fråga till de upplyste och oväldige vid nu förestående riksdag. (6/5.)

[Ingman-Manderfelt, C. J.,] Svenska folkets röst till sina fullmäktige vid riksdagen 1809. (8/5.)

[von Morian, C. A.,] Utkast till constitution, sammandragen af Norra Amerikas, Frankrikes och Englands. (9/5.)

[Ekendahl, D.] Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet med monarkisk regering. (10/5.)

[von Schantz, G.,] Försök att bestämma begreppen af medborgare samt medborgerliga rättigheter och skyldigheter. (12/5.)

[Nordell, C. V.,][1] Välment p. m. till riksens ständer angående hufvudgrunderna för en ny regeringsform. (13/5.)

[Ingman-Manderfelt, C. J.,] Granskning öfver en nyligen utkommen skrift, kallad: Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen? (13/5.)

[Spaldencreutz,][2] Mina tankar. (15/5.)

[Hambré, M.,] Nu eller aldrig. (17/5.)

Vördsamt memorial till riksens högl. ständer i synnerhet och hela svenska nationen i allmänhet angående en liten eftertänklig invändning om flere parters inkallande, eller en ny representation. (19/5.)

[Grefvesmöhlen, C. A.,] Fråga till fäderneslandets vänner: Är en fullkomlig förbättring i svenska statsförfattningen och i vissa andra allmänna anstalter nu möjelig och nödvändig? (20/5.)

[Åbom, J.,] Förening och säkerhet. (23/5.)

[Ingman-Manderfelt, C. J.,] Sändebref till rikets lagstiftare, från författaren till Svenska folkets röst. (23/5.)

[von Schantz, G.,] Samtal på en klubb mellan en riksdagsman och en hans vän rörande några vigtiga politiska ämnen. (26/5.)

[Hambré, M.,][3] Monarki, lagbunden konungastyrelse (Blandade ämnen n:o 1). (26/5.)

Ännu några ord angående ståndspersoners representationsrätt. (27/5.)

[Malmström, P.,] Prospectus till en afhandling om nationalrepresentation och statsdepartementer i Sverige. (30/5.)

[1] Enl. [Wingård, J. D.,] Anteckningar om riksdagens början 1809 och de då utkomna ströskrifter. Ur en gammal mans anteckningar. Sthm 1850.

[2] Enl. K. F. Werners ant.

[3] Enl. välvilligt lämnad upplysning af öfverbibliotekarien L. Bygdén var Hambré författare till skriftserien »Blandade ämnen», hvilken uppgift bestyrkes genom jämförelse med innehållet i hans förut kända skrifter.

Filosofiska undersökningar om den fullkomligaste constitution eller grundlag såsom medel till högsta allmänna och enskilta lycksalighet. ($^{30}/_{5}$.)

[Ingman-Manderfelt, C. J.,] En nödig contraprospectus till en afhandling om nationalrepresentationen i Sverige. ($^{31}/_{5}$.)

Några grundsatser för frihet. ($^{2}/_{6}$.)

von Schantz, G.,] Några ord om enigheten till nationens fullmäktige och alla goda medborgare. ($^{5}/_{6}$.)

[Wingård, C. F.,] En välment rättelse i några begrepp om regering. ($^{6}/_{6}$.)

Några ord om representationen vid Sveriges riksmöten. ($^{8}/_{6}$.)

[Grefvesmöhlen, C. A.,][1] Påminnelser och tilläggningar vid några nyligen utkomna politiska skrifter. ($^{12}/_{6}$.)

[Munck af Rosenschöld, E. Z.,] Engelska regeringssättet, till sin grund och utöfning. — Af en i London vistande svensk. — Första häftet. ($^{27}/_{6}$.)

[Hambré, M.,] Försök att bestämma grunderna till representation af svenska folket (Blandade ämnen n:o 2). ($^{12}/_{7}$.)

[von Schantz, G.,] Presterskapet i politiskt, andeligt och vetenskapligt afseende betraktadt. ($^{22}/_{7}$.)

[Hambré, M.,] Hvad har svenska folket at hoppas af den nu skedda styrelseändring? och hvad har det at fordra deraf?

[Meurling,][2] Tankar öfver svenska folkrepresentationen.

Välmenta anmärkningar i fråga om en ny regeringsform.

En bruks- säteri- rå- och rörs- frälse- skattefrelse- rente- och intecknade capitalägares oegennyttige tankar om grundläggning til en nationalrepresentation, en riksbeskattning, samt något om indelnings- och försvarsverken.

Utdrag af ett recommenderadt bref.

1810.

[Grefvesmöhlen, C. A.,] Om lagstiftande magtens organisation i en stat. ($^{6}/_{8}$.)

[Hambré, M.,] Försök att tillämpa upgifna grunder till svenska folkets representation (Blandade ämnen n:o 8). ($^{10}/_{11}$.)

[1] Både denna och förut anf. skrift finnas under G:s eget namn annonserade i Dagl. Allehanda under hösten 1809.

[2] Enl. K. F. Werners ant.

III. Bearbetningar.

Adlersparre, C. A., 1809 års revolution och dess män. Tidstaflor, I—II. Sthm 1849.

Aulard, A., Histoire politique de la révolution française. Origines et développement de la démocratie et de la république (1789—1804). Ed. 3. Paris 1905. [Cit. Aulard.]

Blanck, A., Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur. En undersökning av den »götiska» poesiens allmänna och inhemska förutsättningar. Ak. afh. Sthm 1911.

Boëthius, S. J., Richerts politiska idéer. Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften af 1800-talet (Hist. tidskr. 1905. s 207 ff.).

——— Frågan om införandet af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10 (ibid. 1906, s. 67 ff.).

——— Till frågan om tillkomsten af 1809 års regeringsform (Statsv. tidskr. 1911, s. 73 ff.).

———Ytterligare till frågan om 1809 års regeringsform (ibid. 1912, s. 65 ff.).

Brusewitz, A., Det »Leopoldska» konstitutionsprojektet 1809. Några anmärkningar (Hist. tidskr. 1911, s. 51 ff.).

——— Den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag (ibid , s. 269 ff.).

——— Till frågan om Gustaf III:s sista författningsplaner (ibid. 1912, s. 210 ff.).

——— En brefväxling om Gustaf Abraham Silfverstolpe (Personhist. tidskr. 1910, s. 153 ff.).

——— Ett bidrag till Axel Gabriel Silfverstolpes politiska biografi (ibid., 1913, s. 41 ff.).

——— Ett konstitutionsprojekt från frihetstiden med en kommentar från Gustaf III:s tid (Statsv. tidskr. 1913, s. 11, ff.).

Esmein, A., Éléments de droit constitutionel français et comparé. Ed. 3. Paris 1903. [Cit. Esmein.]

——— L'assembléé nationale proposée par les physiocrates. (Séances et travaux de l'académie des sciences morales et politiques. An. 64, nouv. série. T. 62, s. 397 ff.) Paris 1904.

Faguet, E., La politique comparée de Montesquieu, Rousseau et Voltaire. Paris 1902.

Fröding, H., Ingman-Manderfelt, en äfventyrare från gustavianska tiden. Sthm 1901.

Geijer, E. G., Konung Gustaf III:s efterlemnade och femtio år efter hans död öppnade papper, I—III. Ups. 1843—45.

Guerrier, M. W., L'abbé de Mably, politique et moraliste. Paris 1886.

Güntzberg, B., Die Gesellschafts- und Staatslehre der Physiokraten. (Staats- und völkerrechtliche Abhandlungen. Bd VI. H. 3.) Lpz. 1907.

Hildebrand, E., Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Sthm 1896. [Cit. Hildebrand.]

Höjer, N., Hans Järta och Sveriges grundlagar (Hist. tidskr. 1910, s. 69 ff.).

—— Till frågan om uppkomsten af 1809 års regeringsform (Statsv. tidskr. 1911, extrahäfte).

Ljunggren, G., Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. Bd II—III. Lund 1877—81.

Lundström, H., Biskop Rydelius' omtvistade memorial till 1738 års riksdag (Kyrkohist. årsskr. 1900, s. 225 ff.).

Malmström, C. G., Sveriges politiska historia från Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Uppl. 2. Bd I. Sthm 1893.

von Meier, E., Französische Einflüsse auf die Staats- und Rechtsentwicklung Preussens im XIX. Jahrhundert. Bd I. Prolegomena. Lpz. 1907.

Meyer, G., Das parlamentarische Wahlrecht. Nach des Verfassers Tode herausgegeben von G. Jellinek. Berlin 1901.

Neton, A., Sieyès (1748—1836) d'après des documents inédits. Paris 1901.

Odhner, C. T., Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. I—III. Sthm 1885.

Redslob, R., Die Staatstheorien der französischen Nationalversammlung von 1789. Ihre Grundlagen in der Staatslehre der Aufklärungszeit und in den englischen und amerikanischen Verfassungsgedanken. Lpz. 1912. [Cit. Redslob.]

Rexius, G., Benjamin Höijers politiska åskådning (Statsv. tidskr. 1910, s. 265 ff.).

Sandegren, M., Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. Ak. afh. Gtbg 1890. [Cit. Sandegren.]

Silfverstolpe, C., Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe. Sthm 1884.

Sjögren, O., Georg Adlersparre. En historisk karaktersbild (Lefnadsteckningar öfver utmärkta personligheter utg. af stiftelsen Lars Hiertas minne, 2). Sthm 1881.

Sjögren, O., Karl August Grevesmöhlen. Karaktärsbild från en upprörd tid. Sthm 1882.

Stavenow, L., Studier i ståndsriksdagens senare historia. Prästeståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. (Göteborgs högskolas årsskrift 1895.) Gbg. 1895. [Cit. Stavenow, Studier.]

———, Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och kungamördarnes författningsprogram (Hist. studier tillägnade H. Hjärne, s. 443 ff. Upps. 1908.) [Cit. Kungamördarnes författningsprogram.]

———, Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering (Hist. tidskr. 1908, s. 131 ff.).

Svedelius, W. E., Representationsreformens historia. Sthm 1889. [Cit. Svedelius.]

Sylwan, O., P. J. Höppener, en publicist på sjuttonhundratalet (Hist. tidskr. 1893, s. 319 ff.).

Tecklenburg, A., Die Entwicklung das Wahlrechts in Frankreich seit 1789. Tübingen 1911. [Cit. Tecklenburg.]

Tegnér, E., Friherre Jacob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution (Hist. tidskr. 1895, s. 229 ff.).

Tham, W., Konung Gustaf III och rikets ständer vid 1789 års riksdag. Efter tryckta och otryckta källor. Sthm 1866.

Vessberg, G. V., Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809. Ak. afh. Sthm 1889.

Vessberg, V., Stockholms stads riksdagsmannaval under frihetstiden. Bidrag till ståndsrepresentationens historia. Progr. (Allm. lärov. å Södermalm.) Sthm 1905.

Weulersse, G., Le mouvement physiocratique en France (de 1756 à 1770). T. II. Paris 1910.

Zweig, E., Die Lehre vom Pouvoir constituant. Ein Beitrag zum Staatsrecht der französischen Revolution. Tübingen 1909.

Rättelse:

Uppgiften ang. författarskapet till den å s. 24, noten anf. skriften »Reise über den Sund» är felaktig. Förf. var den för sitt deltagande i franska revolutionen och som ifrig anhängare af dess idéer bekante läkaren G. Kerner (jfr Bygdéns Anonymlexikon samt Schinkels Minnen, IV, s. 64, noten).

Representationsförändringsplaner under frihetstiden och den gustavianska tiden.

Ur frihetstidens historia framgår den svenska ståndsriksdagen med fullt utbildade organisationsformer. Ej blott ständernas verksamhet i och för riksdagsarbetets gång blef reglerad i öfverensstämmelse med vedertagna och bestämda normer, utan äfven inom de politiska korporationerna själfva försiggick en betydelsefull utveckling, som i väsentlig mån bidrog att ordna och fastställa deras sammansättning och representationsrätt. Icke minst denna senare, under hela epoken fortgående representativa lagstiftning är ur flere synpunkter af utomordentligt intresse såsom uttryck för den ändrade uppfattning, som nu gör sig gällande beträffande ständernas roll inom statslifvet. Under hela 1600-talet hade riksdagen, trots tydligt skönjbara tendenser äfven i annan riktning, i mycket ännu burit prägeln af en förvaltningsrepresentation, till sammansättning och verksamhet reglerad af konungamakten i statsintressets tjänst. Under 1700-talet försvinner den gamla förvaltningssynpunkten, och de privata ståndsintressena bli allt mer och mer de allenahärskande.[1] Uppfattningen af riksdagsmannaskapet som ett politiskt ståndsprivilegium tränger djupt och allmänt igenom och framträder särdeles skarpt vid den under hela epoken fortgående organisationen af ståndens representation vid riksdagen.

Det är i intimaste samband med ofvan berörda utvecklingstendenser, som en bestämd och medveten sträfvan nu träder i dagen att definiera omfattningen af de fyra riksstånden och klart afgränsa dem från hvarandra. Och denna omsorg inom ståndén hvar för sig framstår just af det skälet så mycket mera naturlig och historiskt motiverad, som kampen om den politiska makten fick sin egentliga betydelse och betraktades hufvudsakligen ur syn-

[1] Se Stavenow, Studier, s. 90 f.

punkten af de egna samhällsintressenas tillvaratagande.[1] Det är därför också alldeles i sin ordning, att dessa sträfvanden gingo i en utprägladt exklusiv riktning med en sträng ståndskonsolidering till mål. Ståndets »renhet» blir den proklamerade principen, i kraft af hvilken en allmän tendens gör sig gällande icke blott att hålla stånden hvart och ett för sig väl afskilda från redan faktiskt utestängda samhällsgrupper utan äfven att från dem utsöndra sådana element, som på något sätt kunde anses stridande mot ståndets homogenitet.[2]

Det är denna frihetstidens exklusivistiska uppfattning af den politiska medborgarrätten, som för en lång tid framåt fastslog den egentliga grunden till en utveckling, hvars resultat visade sig däri, att de politiskt privilegierade stånden allt mindre kommo att täcka alla samhällets skilda och redan under denna epok kraftigt tillväxande naturliga grupper och klasser. Under sådana förhållanden, med de utvecklingstendenser som ofvan betonats beträffande stånden, är det icke ägnadt att väcka förvåning, att frågan om ståndsrepresentationens utökning eller förändring under frihetstidens författningsstrider spelat en föga framträdande roll. Minst af allt finnes skäl att vänta, att spörsmål af denna art upptogos till behandling af rikets maktägande ständer själfva. Och de försök, vare sig i syfte att åstadkomma en utvidgad representationsrätt eller att i en eller annan form införa nya grunder för ståndens sammansättning, som under frihetstiden verkligen förekommit,[3] äro äfven så pass betydelselösa, att man med stöd däraf väl kan påstå, att hela frågan under denna tid ännu icke på allvar trängt fram i aktuell politik. Först mot tidehvarfvets slut, då den politiska diskussionen antagit friare former och författningens egen alltmer hotande inre upplösning framkallat ett verkligt kändt behof af reformer, framträda vissa ansatser till en reformering äfven af ståndsrepresentationen. De kunna skönjas i den sedan tryckfrihetens frigörande kraftigt spirande strö- och tidskriftslitteraturen. Mera öfverraskande är det kanske att finna, att äfven inom politiskt inflytelserika kretsar, där man knappast kunnat vänta någon starkare

[1] Jfr Stavenow, Studier, s. 41.

[2] Jfr Hildebrand, s. 445 f.; Vessberg, Stockholms stads riksdagsmannaval under frihetstiden, s. 56; Stavenow, Studier, s. 91.

[3] Härmed åsyftas den af ofrälse civila ämbetsmän inlämnade petitionen vid 1719 års riksdag (Svedelius, s. 151 ff.) samt de sträfvanden, som vid 1723 och 1726 års riksdagar förekommo att grunda adelns representation på val. (Ibid. s. 18 f.)

benägenhet för rubbningar i de hittills bestående grunderna för ständerväldet, planer varit å bane, som åsyftade ingenting mindre än en vidtgående omreglering af hela den gamla ståndsorganisationen.

En dylik reformplan från denna tid af ganska märklig art är det författningsutkast, hvilket under namn af »lagman Ehrencreutz'es anmärkningar vid 1720 års regeringsform» härrör från den kände hattchefen, hofrättsrådet Olof Benjamin Ehrencreutz.[1] Af de elfva kortfattade anmärkningarna hänföra sig de sju första till representationen, och en grundväsentlig omändring af denna utgör äfven själfva kontentan af författarens kritiska program. Detta går väl ej ut öfver själfva ståndsorganisationen som sådan. Hvad Ehrencreutz åsyftar är en reform af ståndens sammansättning, och som utgångspunkt för denna proklamerar han i första anmärkningen (§ 1) följande radikala princip. »Ingen annan än bofast mann» bör blifva riksdagsman; »inge verrkelige ämbetsmän, under hvad sken som hellst, må äga röst och stemma vid riksdagen». Denna allmänna princip, hvarigenom författaren vill fastslå besutenheten som ensam grund för representationsrätt, tillämpar han med järnhård konsekvens i de fyra följande anmärkningarne (§§ 2—5) på hvart och ett af ständen. För ridderskapet och adelns representation framställas tvenne alternativa förslag. Antingen tänker sig författaren, att deputerade utses, »visse frå hvar provinz, som äro besutne frälsemän», genom val af provinsens adel; eller också skall det gamla representationssättet kvarstå med en representant af hvarje ätt, »hellst den förstfödde». Om denne gäller dock, att han måste äga »fast fot i landet». Skulle ingen af ätten uppfylla det oundgängliga villkoret af besutenhet, föreskrifves, att hufvudmannen må befullmäktiga »en annan bofast frälseman.» Beträffande prästeståndet kommer Ehrencreutz konsekvent och i full öfverensstämmelse med sin en gång för alla formulerade princip till den slutsatsen, att detta egentligen ej bör räknas som ett politiskt riksstånd, likställdt med de öfriga. »Prästerskapet», heter det, »borde vid riksdagarna anses som en ecclesiastique deputation» med rättighet att deltaga i behandlingen och beslutet endast i mål rörande religionen. Men inga andra riksvårdande mål böra komma till dess kännedom och afgörande. Närmast har författaren tydligen tänkt sig prästerskapets ställning lik krigsbefälets, om

[1] Jfr härom Statsv. tidskr. 1913, s. 11 ff., där utkastet jämte en i senare tid skrifven kommentar finnes publiceradt.

hvilket i samma paragraf säges, att det skall kallas till riksdagar för att där utgöra en militär deputation, »som utlåter sig endast i sina ärender.» I afseende på borgarståndet stadgas, att ingen bör blifva ledamot af detsamma, »som ej drifver borgerlig rörelse». Men tillika fordras, att representanten skall vara »vitterlig ägare af betydande fastighet i staden.» Om bondeståndet heter det slutligen, att det »bör utgjöras af dem som äro jordägare ock drifva landmanna eller bärgsmanna rörelse, menn icke höra til frälse eller borgare ständen».

Den representationsreform, som i Ehrencreutz' anmärkningar förordas, är, såsom af ofvan lämnade innehållsredogörelse framgår, till hela sin karakter egentligen att betrakta som ett punktvis framkastadt principprogram. De närmare detaljerna, hur författaren tänkt sig, att de af honom formulerade grunderna för den nya ståndsriksdagen skulle tillämpas, har han ej angifvit. Men innebörden af hans utkast är tydlig: en genomgripande revision af den gamla ståndsförfattningen, hvarigenom visserligen dess häfdvunna grundvalar något så när lämnades orubbade, men en ny princip för ståndens sammansättning genomfördes, som fullständigt skulle omvandla dessa korporationer. Det är denna nya princip och den tillämpning, som författaren gör af densamma, som är det mest intressanta uppslaget i Ehrencreutz' kritiska anmärkningar. Hans politiska syfte därmed är otvetydigt. Genom att framhäfva besutenheten — och därmed afses i första hand jordbesittning — som det enda och oeftergifliga villkoret för riksdagsmannaskap har han velat rikta ett verkligt dråpslag mot en af de vådligaste oarterna i frihetstidens ständervälde, ämbetsmannainflytandet vid riksdagarna. Han tvekar icke att för genomförandet af sin afsikt föreslå den radikala utvägen att ur riksdagen fullständigt aflägsna alla ämbetsmannaelement. Hvilka följderna af detta projekt skulle blifvit i verkligheten är lätt att öfverskåda. Riddarhuset, som till öfvervägande delen bestod af högre och lägre ämbetsmän, skulle genom dessas uteslutande omformats till en exklusiv församling af adlige jordägare och provinsmagnater.[1] Hårdast drabbar Ehren-

[1] Denna tanke saknade icke alldeles förelöpare. Vid diskussionen om klassindelningens upphäfvande på riddarhuset år 1719 gjordes med stöd af 1634 års regeringsform (§ 46) den meningen gällande, att endast »possessionati» ägde votum på riddarhuset (RAP 1719, s. 16 ff.). Påståendet kunde emellertid ej upprätthållas utan fick sedermera förfalla. (Jfr Hildebrand, s. 540, n. 1). Äfven förslaget om provinsdeputerade för adeln hade under frihetstidens äldre skede varit föremål för yrkanden (jfr s. 2, n. 3).

creutz' förslag prästeståndet. Såsom uteslutande ett ämbetsmannastånd var dess dödsdom som politiskt riksstånd med obeveklig konsekvens gifven.[1] Den gamla fyrståndsrepresentationen skulle faktiskt ha blifvit ersatt med en treståndsrepresentation. Från borgarståndet skulle dess ledande element, städernas magistratspersoner, hvilka äfven till numerären voro betydande, till största delen kommit att försvinna. Endast bondeståndet skulle fortfarande ha förblifvit något så när orubbadt. Det synes dock, som om det varit författarens mening att utvidga det till ett allmänt ofrälse jordägarestånd. Representationsrätt skulle därigenom blifvit medgifven äfven åt ofrälse jordägande ståndspersoner på landet samt bruksidkare.

Hvad Ehrencreutz med sitt förslag åsyftat framgår af stadgandet i sjunde anmärkningen, att vid riksdagen böra »företagas riksens allmänna värf, menn inga enskildas».[2] Genom införande af ändrade grunder för ständernas sammansättning, hvarigenom dessas ämbetsmannakarakter upphäfdes, har han afsett att åstadkomma den förnyelse af frihetstidens författning, som ansågs välbehöflig och nödvändig till förekommande af dess upplösning. Onekligen är den tanken originell för tiden att söka genomföra denna föryngringsprocess genom en representationsreform. En ökad konungamakt, en jämnare fördelning af statsmakternas befogenheter, hvilka önskemål voro utmärkande för hofpartiets samtida författningsplaner, äro sträfvanden, som varit Ehrencreutz fjärran. Hans kritiska anmärkningar iakttaga i den punkten en vältalig tystnad, och ständernas maktställning har han förutsatt orubbad. För honom har botemedlet i stället bestått i en inre reorganisering af den främsta statsmakten, hvarigenom den erhölle förmåga att med

[1] Som stöd för sitt förslag beträffande prästeståndet åberopar E. ett memorial af biskop Rydelius, hvilket var ärnadt att inlämnas vid 1738 års riksdag. Hvilket memorial, som här åsyftas, är oklart. Det i Kyrkohist. årsskrift 1900, s. 237 ff., publicerade, från Rydelius härrörande memorialet innehåller intet, som går ut på ett kringskärande af prästeståndets politiska rättigheter. — Tanken på prästeståndets upphörande hade redan 1719 från högadligt håll framkastats. Jfr Malmström, Sveriges politiska historia, I, s. 125, n. 2.

[2] Ännu tydligare uttrycker han i slutorden till sitt utkast dettas andemening. »Skulle», heter det, »desse välmente erinringar vinna bifall, är det att förmoda, att rikets frihet blir grundad på all möjelig säkerhet för efterkommande. En skadelig nepotisme ock aristocratie hos råd ock ämbetsmän synes blifva förekommen, ock en farlig democratie genom ständerna kann ej så lätteligen upkomma».

oförminskad styrka uppbära sin en gång gifna roll i statsförfattningen och på samma gång gifva denna ökad kraft och stadga.

Med sitt projekt har Ehrencreutz velat fullfölja ett bestämdt politiskt syfte, och dess ursprung är i främsta rummet att söka i den rika fond af erfarenheter om ståndsväldet och dess verkningar, som han inhämtat under en lång riksdagsmannabana. Äfven tidigare ha ju uppslag af delvis liknande art, som han framkastar, förekommit i frihetstidens historia. Men ser man på den hardt när abstrakta rigorism, hvarmed han genomför sin reformprincip, föranledes man till antagandet, att han ej varit besjälad af uteslutande praktiska synpunkter. En utprägladt fysiokratisk tankegång går igenom det Ehrencreutz'ska representationsprogrammet, hvars ledande idé, jordbesittning som grund för medborgarrätt,[1] teoretiskt utvecklades vid denna tid i fysiokraternas politiska lärosystem, hvilket är uppbyggdt på och står i nära samband med deras ekonomiska teori om jorden som källan till en stats välmåga.[2] Egendomens skyddande hade redan för Locke varit det väsentliga i samhällsfördraget, och denna lära bildar utgångspunkten för fysiokratismens naturrätt. Enligt denna är det speciellt jordegendomen, hvars säkerhet (»sureté des propriétés») är hela samhällskontraktets innehåll och statens ändamål.[3] Som ett korollarium af denna sats följer, att suveräniteten, hvilken enligt fysiokraterna ytterst hvilar hos folket, egentligen tillhör den jordbrukande, i sann mening produktiva befolkningen, och endast jordägarne äro därför att betrakta som de verkliga statsborgarne. Denna klass (»les regnicoles»), hvarifrån noga böra skiljas de öfriga improduktiva befolkningselementen (»habitants» eller »sujets»), utgör som den i egentlig mening skattdragande grundvalen för den fysiokratiska staten (»état agricole»). Endast denna klass har därför politiska rättigheter, och de rådgifvande församlingar, hvilka vid furstemaktens sida tilldelades en viss medbestämmanderätt

[1] Visserligen beröra Ehrencreutz' anmärkningar närmast frågan om villkoren för riksdagsmannaskap, men det synes som om ett anknytande öfver hufvud taget af de politiska rättigheterna till besutenheten vore att betrakta som en förutsättning för hans tankegång.

[2] Se G. Weulersse, Le mouvement physiocratique en France (de 1756 à 1770), II, Ch. II; B. Günzberg, Die Gesellschafts- und Staatslehre der Physiokraten, Kap. 3 ff.

[3] Weulersse, a. a., II, s. 31, 38 f.

öfver skatterna, bestodo och voro uteslutande valda af jordägarne.[1]

Sambandet mellan dessa fysiokratiska teorier, hvilka åtminstone beträffande sina utgångspunkter redan under 1760-talet voro fullt utbildade, och den ledande grundtanken i Ehrencreutz' anmärkningar är tillräckligt påtagligt för att man här kan skönja en omedelbar påverkan, äfven om denna ej låter sig direkt påvisas. Som vi skola se, spelar fysiokratismens medborgarbegrepp i det följande, icke minst 1809, en viktig roll i reformsträfvandena på den representativa lagstiftningens område. Ehrencreutz' idéer kunna i en senare tid spåras i de konstitutionella åsikter, hvilka företräddes af den aristokratiska oppositionen under Gustaf III, hvars politiska traditioner direkt gå tillbaka till frihetstiden.

Undantar man bondeståndet, hvilket otvifvelaktigt var afsedt att betydligt utvidgas, förordar det Ehrencreutz'ska utkastet högst väsentliga reduktioner i ständernas hittillsvarande sammansättning. Synpunkten af de orepresenterade samhällsklassernas kraf framträder föga i detsamma såsom egentligen utan större betydelse för dess politiska syftemål. Yrkanden, där i främsta rummet denna synpunkt gör sig gällande, framkomma dock äfven mot frihetstidens slut i den rikligt flödande politiska ströskriftslitteraturen. Ehuru i och för sig ej af någon större betydelse, äga dessa yrkanden såsom bevis på hvad som redan nu rörde sig i tiden ett icke ringa symptomatiskt intresse.

I detalj är frågan om en utvidgning af ständerna behandlad i ett otryckt memorial, betitladt »Fria svar på frågorna till ett fritt och sjelfständigt folk» etc., sannolikt författadt år 1769,[2] hvarest ett omfattande positivt förslag framlägges till de tre ofrälse ståndens ombildning. Prästeståndet borde tillökas med fullmäktige för akademierna och gymnasierna samt komministrarnes representationsrätt stiftsvis tillvaratagas. I borgarståndet borde sitta fem

[1] Weulersse, a. a., II, s. 77 f. Günzberg, a. a., s. 93 f.

[2] Se Höppenerska saml., vol. II, K. B. Med fullständig rubrik finnes memorialet citeradt i »Försök till en historia om Sveriges adel», s. 215, not. Den här lämnade innehållsredogörelsen af detsamma är dock ej fullt korrekt, i det ofrälse brukspatroner oriktigt hänförts till bondeståndet (jfr texten ofvan), en oegentlighet, som äfven går igen hos Hildebrand, s. 446, n. 2. — Beträffande tiden för memorialets författande framgår, att det åtminstone tillkommit efter Adolf Fredriks nedläggande af regeringen, hvilken händelse där finnes omnämnd.

deputerade för landets ofrälse brukspatroner, hvilkas bruk kunde anses »tillsammans tagna för så folkrika som 5 medelmåttiga städer». Med bondeståndet skulle införlifvas bofasta, ofrälse ståndspersoner, »som ej äro löntagare, ej bårgare»; dessa skulle ha rätt att »hvardera inskicka sina vota till bondeståndets cancellie», hvarefter de fyra, som erhållit det högsta röstetalet, skulle få säte och stämma i ståndet. Som synes föreligger här in nuce ett helt framtidsprogram, innehållande i det närmaste summan af de reformförslag, hvilka under 1800-talets förra hälft gång på gång tagas upp och delvis äfven på den gamla ståndsförfattningens grund blefvo genomförda. Som hufvudmotiv till de påyrkade förstärkningarna af de tre ofrälse ståndens betonas, att dessa därigenom bättre skulle sättas i stånd att uppväga aristokratiens inflytande. Hela förslaget är ur den synpunkten att betrakta som ett inlägg — och för denna tid ett ganska anmärkningsvärdt sådant — i ståndsstriden, hvilken mot tidehvarfvets slut alltmer koncentrerat sig till en kamp mellan frälse och ofrälse. Äfven andra röster med yrkanden af liknande art som de ofvan anförda låta höra sig i tidens lifliga politiska pressdiskussioner, där såväl ofrälse bruksägares och possessionaters som ämbetsmäns medborgerliga rättigheter förfäktas.[1]

* * *

[1] Se »Den svenska patriotiska understolen 1769», tryckt hos Peter Hesselberg, Stockholm 1769. »En och annan undrar», heter det här, »til hvilket stånd vid riksdagar man räknar samtelige herrar brukspatroner och andre bofaste män eller så kallade ståndspersoner, som ej äro löntagare, ej borgare, ej frälse . . . . . eller hvilken bevakar deras rätt vid riksdagar; eller månne de en gång för alla afsagt sig all vidare talan och förklarat sig nögde med hvad den öfriga menighetens fullmägtige göra och afsluta, i hvilket fall de ej tyckas vara fria svenska medborgare, det de likväl förmodat sig vara». Beträffande ämbetsmännens representationsrätt går hos författaren igen en åskådning, som vi känna från det Ehrencreutz'ska utkastet. Sålunda drager han i tvifvelsmål, »om herrar borgmästare såsom embetsmän och löntagare äro competente personer till fullmägtige för rikets borgerskap». I en annan skrift med identiskt samma titel som den ofvan anförda, tryckt i Kongl. tryckeriet s. å., utvecklas, att endast »rikets närande lemmar», d. v. s. »de, som handtera syl, deg, läder, hår och hammare», äro »fria svenska medborgare och en del af rikets borgerskap»; de åter, »som föra värja och penna, äro löntagare, till pluraliteten tärande lemmar och rikets betjening». — Angreppen mot ämbetsmännen lämnas icke obesvarade. En skrift, tydligen författad i polemiskt syfte gent emot de båda förutnämda, kallad »Under på den så kallade svenska patriotiska understolen 1769», Stockholm 1769, för i följande ordalag deras talan: »Icke en och annan utan alla undra, när ofrälse possessionater skola

De ansatser till en ombildning af representationen, hvilka kunna spåras mot frihetstidens slut, hade vuxit fram ur tidens häftiga ståndsstrider. De afstanna med dessa, åtminstone tills vidare, och uppslag af liknande art framträda åter egentligen först ett par decennier senare, under de sista åren af Gustaf III:s regering, anmärkningsvärdt nog äfven nu i samband med en ånyo uppkommande ståndssplittring. Både de utförliga program till en representationsförändring och de flerstädes uttalade önskemål i en dylik riktning, som från denna tid finnas bevarade, visa, att intresset för denna fråga tagit ett betydligt steg framåt. En starkt medverkande orsak härvid har säkerligen förelegat redan i den omständigheten, att 1772 års revolution lämnat frågan om riksdagens organisation tills vidare obesvarad. Ett djupt kändt behof återstod alltså att reglera, och ett återupplifvande af 1617 års riksdagsordning, hvilken genom den proklamerade principen om en återgång till Sveriges statsskick sådant det var före 1680 åter ansågs gällande, visade sig ingalunda vara tillfyllest.

Icke minst hos konungen själf gjorde sig detta behof ganska snart kännbart. I själfva verket kan man under hela Gustaf III:s regering följa en ständigt återkommande sträfvan att fastställa en ny definitiv ordning ifråga om riksdagens verksamhet och sammansättning, en sträfvan, som tid efter annan afsatt spår i form af utarbetade projekt, af hvilka dock intet någonsin kom att blifva i lag gällande. Man igenkänner i denna frågas behandling samma oaflåtliga experimenterande med nya och djärfva uppslag, som är

blifva medborgare, och när ämbetsmän, som ej höra till prästeståndet, skola slippa det föragteliga namn af slafvar, som vår på nya principer fullproppade verld behagat tilldela dem». Och vidare, som direkt svar på det underkännande, som kommit de »tärande lemmarne» i samhället till del, heter det: »Om det arbete, som af ofrälse män nedlägges på studiers och nyttiga vetenskapers förvärfvande till bestridande af de verldsliga ämbeten, icke leder till annat än beröfvande af den frihet, som hvar och en annan svensk medborgare tillkommer, ... om förandet af en plog och en harf eller vigtskålars jämkande och alnmätningar äro närmare vägar til den högsta graden af svenska friheten, ... om så är, säger jag, och skall ständigt förblifva, så undrar man, at någon tid en enda vil nedlägga någon möda at lära ämbetssysslors förestående». I en fortsättning af samma skrift upptages till ytterligare skärskådande den uppdragna skillnaden mellan »närande» och »tärande» lemmar, hvarvid de senares medborgarrätt försvaras. — Prästeståndets rätt att utgöra ett riksstånd utvecklas och försvaras i en längre afhandling, »Grunderna till Svea rikes prästerskaps ståndsrättighet, Stockholm 1771», hvilken är försedd med en inledande rekommendation af Skara konsistorium, dit skriften i och för bedömande inlämnats.

karakteristiskt för Gustaf III:s planer äfven på andra områden, exempelvis den centrala förvaltningens.

Nödvändigheten att genom utförligare bestämmelser komplettera den ofullständiga och föråldrade stadgan af år 1617 framträdde genast vid den första riksdagen under det nya statsskicket, och det är bekant, att konungen under förberedelserna till densamma varit sysselsatt med utarbetandet af åtskilliga förslag i angifvet ändamål.[1] Bland dessa är i detta sammanhang af särskildt intresse ett utkast till »Ordning vid plenum plenorum», hvilket är ägnadt att kasta ljus öfver Gustaf III:s intentioner vid denna tid.[2] Efter föreskrift, att konungen »förer själf talet till ständerna och dirigerar deliberationerna» vid deras gemensamma sammankomster, lämnas här en del bestämmelser om behandling af kungl. propositioner i plenum plenorum. Dessa skulle först in extenso uppläsas; därefter skulle hvarje paragraf för sig genomgås, hvarvid tillfälle var lämnadt till diskussion. Ständerna hade sedan att afgöra, om de genast ville antaga paragrafen ifråga eller »om de ville vidare den påse». I senare fallet skulle ytterligare öfverläggningar tillåtas ståndsvis på skilda rum. Om däremot hvarje punkt gillades och därefter hela förslaget med ja antoges, skulle beslutet i och med detsamma träda i kraft och omedelbart bekräftas genom talmännens underskrifter.

Tvifvelsutan har det varit Gustaf III:s afsikt att med denna stadga legalisera en ordning för riksdagsärendenas behandling, som mest öfverensstämde med hans personliga smak, och hvarigenom han ansåg sig på bästa sätt trygga konungamaktens dominerande ställning i förhållande till ständerna.[3] Detta intresse har för honom varit det ledande, när det gällde organiserandet af riksdagens verksamhet, och säkerligen har han från början ansett 1617 års riksdagsordning med dess obestämda former och med de möjligheter, som därigenom lämnades öppna för konungen till ett personligt ingripande i ständernas öfverläggningar, just på denna grund som synnerligen väl ägnad att befrämja hans speciella syftemål, äfven om han snart nog kommit till insikt om att en del utökande

[1] C. T. Odhner, Sveriges polit. hist. under kon. Gustaf III:s regering, I, s. 542 f.

[2] Gust. papperen, F. 415, U. B. Äfven ett annat i korta punkter uppsatt utkast ang. plenum plenorum finnes, hvilket är att anse som ett förarbete till det ofvan nämda.

[3] Jfr Vessberg, Om svenska riksdagen, dess sammansättning och verksamhetsformer 1772—1809, s. 120, samt Hildebrand, s. 523.

bestämmelser voro af nöden. I denna anda och i full öfverensstämmelse med 1617 års riksdagsordning äro 1778 års utkast utarbetade. Tills vidare fingo de förfalla, men konungen har därför ej helt och hållet uppgifvit sina planer. Tvärtom synas kommande erfarenheter, särskildt från 1786 års riksdag, ha bragt till mognad en föresats att åvägabringa en mera omfattande förändring af representationen;[1] 1789 stod Gustaf III i begrepp att utföra densamma.

Det förslag till representationsförändring, som ursprungligen fanns intaget i 1789 års förenings- och säkerhetsakt, men som därifrån uteslöts och ersattes med den vagt formulerade paragraf (§ 5), som talar om »svenska folkets» medbestämmanderätt i fråga om rikets underhåll, är till sitt innehåll välbekant,[2] hvarför jag här kan inskränka mig till några anmärkningar angående dess tillkomst och allmänna karakter.[3] Själfva förebilden till den nya representationsformen — »stora utskottet» som den af Nordin benämnes i hans dagbok[4] — har Gustaf III med all sannolikhet hämtat direkt från 1600-talets utskottsriksdagar.[5] Men i grunden är det

[1] Geijer, Gust. papperen, III: 2, s. 136.

[2] Geijer, a. a., III: 2, s. 134 f.; Svedelius, s. 159 ff.; Hildebrand, s. 528 f.

[3] I allmänhet har af de författare (Geijer, Svedelius), som behandlat Gustaf III:s representationsförändringsplan 1789, ej tillräckligt beaktats, att denna ursprungligen förelegat i trenne från hvarandra både i afseende på form och innehåll ganska skiljaktiga redaktioner, af hvilka två äro af konungen egenhändigt uppsatta och den tredje ingår som § 5 (sedermera öfverstruken) i den slutliga i afskrift med rättelser af konungens egen hand förefintliga affattningen af säkerhetsakten (Gust. papperen, F. 415, U. B. Jfr W. Tham, Konung Gustaf III och rikets ständer vid 1789 års riksdag, s. 158 ff.). Till den sistnämnda af dessa redaktioner, här kallad R. III (tr. i biskop Wallquists Berättelse om riksdagen i Stockholm 1789, Hist. handl., V, s. 317 f.), hvilken är att betrakta som den definitiva, äro konungens egenhändiga båda utkast förarbeten. Det första af dessa (R. I) utgör §§ 5 och 6 i det ursprungliga af konungen skrifna förslaget till säkerhetsakten, benämndt »Summarisk promemoria» (tr. af Tham, anf. st.); det andra (R. II) är ett sammandrag af dessa paragrafer, som betydligt afviker från R. I). Af de tre redaktionerna äro R. I och R. III mest öfverensstämmande, ehuru den senare långt ifrån, såsom Geijer, a. a., III: 2, s. 135, synes förmena, är en upprepning af den förra. Geijer har vid sin redogörelse följt R. III. Svedelius däremot bygger i sitt för öfrigt icke alltigenom felfria referat på R. I. Till grund för texten ofvan ligger R. III.

[4] Hist. handl., VI, s. 25, noten.

[5] Jfr Geijer och Svedelius, anf. st. — Säkerligen har äfven den tendens, som under Gustaf III gjorde sig gällande att draga riksdagsfrågorna från riksdagen under behandling af hemligt utskott medverkat till konungens benägenhet att helt lägga makten hos en utskottsliknande församling under kungligt ordförandeskap. Jfr Hildebrand, s. 524.

samma tanke som i 1778 års uppslag, som nu kommer igen i en vida mera utvecklad form. Idén till ett enkammarsystem fanns, om man så vill, redan då, ehuru dold under den åldriga och tunga formen af plenum plenorum med konungen dirigerande de samlade ständernas förhandlingar. 1789 är plenum plenorum ersatt med en mera lätthandterlig församling, bestående af blott 112 medlemmar, ståndsvis valda med 28 representanter för hvarje stånd. För att fullständiga enkammarsystemet föreskrifves, att »alla voteringar i detta utskott böra skje per capita».[1] Häri ligger en principiell och viktig nyhet, som ej undgick att verka schockerande till och med på konungens närmaste rådgifvare.[2] Den visar, att denne ej dragit sig för ett resolut nedbrytande af själfva den gamla ståndsförfattningen, äfven om han i fråga om valsättet i det stora hela bibehöll den gifna klassindelningen. Afsikten kan ej ha varit någon annan än att konungen genom denna åtgärd velat göra slut på de olägenheter, som hängde samman med de ständigt återkommande ståndsstriderna vid riksdagarna, och att han därigenom samtidigt åsyftade att stärka sitt eget inflytande öfver ärendenas gång.[3] Särskildt skulle adelns oppositionskraft ha blifvit fullständigt aftrubbad. I nära sammanhang med dessa syftemål står äfven bestämmelsen, att frälsemännen, bruksägarna och bönderna i »utskottet» böra hafva fyllt 40 år, hvarigenom en lugn och foglig anda ytterligare skulle befästas.[4]

Den föreskrifna sammansättningen af det tillämnade »utskottet» erbjuder äfven åtskilliga öfverraskande och nya uppslag. Som grundläggande princip för representationsrätt angaf Gustaf III själf, »at ingen skulle komma at befatta sig med beskattningsärender, som ej ägde att beskatta någon ting hos sig sjelf.» Detta var ändamålet, förklarade han, med hela det åsyftade nya representa-

[1] ». . . . emedan alla äro lika frie svenske män» (R. II.).

[2] En af Wallquists anmärkningar mot förslaget är, »at voteringen per capita upphäfde sjelfva constitutionen af 4 stånd». (Hist. handl., V, s. 319.)

[3] Själf har konungen sålunda motiverat föreskriften om votering per capita: »på det att intet ständer emellan kan upkomma någon oenighet och ett stånd undandraga sig tyngden, som då faller på det andra». (R. I. Jfr ofvan den korta motiveringen i R. II.)

[4] Betecknande nog gällde denna föreskrift ursprungligen endast adeln (inkl. de fyra bruksägarne). »Desse 28 bofaste män böra hava fyllt sina 40 år», heter det, »på dett at the genom mogen och lång ärfarenhet afskillier från öfverläggningarne all hetta eller otidig lust at lysa som en oförfaren ungdom ofta söker at ådagalägga på allmenna rolighetens bekostnat.» (R. I.)

tionsförslaget.[1] I ett afseende medförde tillämpningen af denna princip en utvidgad representationsrätt och därmed en betydelsefull brytning af de gamla ståndsskrankorna, i det meningen var, att landets bruksägare genom fyra deputerade skulle erhålla säte och stämma i den nya representationen, en åtgärd, som just på grund af denna klass' ställning som betydande skatteobjekt ansågs väl motiverad.[2] I det stora hela innebar dock förslaget snarast en inskränkning af representationen. Icke blott så tillvida, att representantantalet för hvarje stånd var afsevärdt förminskadt; men äfven inom ståndens väljarkårer ifrågasattes vissa reduceringar. Denna reduktion gick endast i mindre grad ut öfver de ofrälse ståndén, men drabbade desto hårdare adeln. Endast innehafvare af jordegendom skulle nämligen inom detta stånd erhålla politiska rättigheter. Valberättigade voro inom hvarje län frälse jordägare efter hemmantalet som grund för röstberäkningen. Utan tvifvel är detta stadgande att betrakta som ett uttryck för konungens önskan att i möjligaste mån kringskära det adliga inflytandet,[3] en tendens, som sannolikt äfven medverkat till införandet af votering per capita, och som på ett alldeles särskildt sätt visade sig däri, att de adliga medlemmarne ej ens beträffande antal voro likställda med de ofrälse ståndens representanter.[4]

Att det 1789 varit Gustaf III:s mening att genom »stora utskottets» upprättande genomföra en verklig representationsförändring får anses ställdt utom allt tvifvel. Visserligen säges i själfva projektet, att det föreslagna utskottet egentligen skulle sammankallas för ekonomiska ärendens behandling, »då riksdag icke behöfves», men den underliggande afsikten var, att det för framtiden helt skulle ersätta den gamla ståndsriksdagen, liksom det

[1] Enl. Wallquists utsago (Hist. handl., V, s. 318).

[2] För billigheten af denna bestämmelse anföres som skäl, att »bruksägare utgiöra en ansenlig del af förmögenhet» (R. I).

[3] Att Gustaf III först efter en viss tvekan beslutat sig för ifrågavarande bestämmelse framgår af en jämförelse mellan de tre redaktionerna. Den återfinnes i R. I (med undantag af föreskriften om hemmantalet som grund för röstberäkning). I R. II medgifves valrätt åt »frälsett i länett» rätt och slätt, och äfven i R. III fanns ursprungligen stipuleradt, att länsrepresentanten skulle utses »af de i länet boende frälsemän», en formulering som af konungens hand ändrats till »frälse jordägare efter hemmantalet».

[4] Detta för adeln ogynnsamma förhållande uppfattades som en orättvisa äfven af en sådan aristokratfiende som Nordin, hvilken utverkade konungens löfte, att de 24 adelsmännen skulle ökas till 28. Hist. handl., VI, s. 29.

1778 varit konungens tanke att så tillsägandes insmuggla plenum plenorum under kungligt presidium som en ordinarie form för öfverläggningar i stället för de gamla vedertagna. Denna konungens uppfattning är otvifvelaktigt bestyrkt genom upplysningar af hans närmaste förtrogna vid denna tid, Nordin och Wallquist, med hvilka han rådgjorde om möjligheterna för förslagets antagande. En af deras hufvudinvändningar mot detsamma var just, att inga garantier funnos utsatta mot riksdagens fullständiga slopande. Säkerligen bidrogo också deras betänkligheter i denna och andra punkter kraftigt till att hela förslaget i sista stunden blef öfvergifvet.[1]

Planerna på en genomgripande representationsreform fortforo emellertid under de sista åren af Gustaf III:s regering att alltjämt sysselsätta hans tankar. Det var mot sin vilja och genom omständigheternas makt, som han 1789 nödgats uppge sin afsikt, men hans öfvertygelse om nödvändigheten att förändra den gamla ståndsrepresentationen var orubbad och synes efter denna tid endast ha vuxit i styrka.[2] Åtskilliga skäl tala i själfva verket för att Gustaf III betraktat hela förenings- och säkerhetsakten som en provisorisk stadga, ärnad att i sinom tid upphäfvas och ersättas med en ny konstitution. De bevarade underrättelserna härom peka otvetydigt i denna riktning, äfven om frågan huru långt konungens planer på en författningsändring i verkligheten framskridit undandrager sig ett uttömmande svar. Så mycket står emellertid fast, att vid tiden närmast före Gustaf III:s död förelegat ett formligt

[1] Wallquist anförde vid de förberedande öfverläggningarna som sin mening, »at med antagande af denna § riksdagar för all tid skulle vara aflyste», och framhöll såsom sitt slutpåstående, »at ständerna . . . visserligen skulle bestrida denna §, om de ock kunde förmås at ingå i allt annat». (Hist. handl., V s. 318 f.) — Nordin uttalade sin anslutning till »idéen om utskottet» såsom »ofelbart god och ländande till stillhet», men tillade samtidigt, att »då fordrades nödvändigt viss tid till riksdagar». Af konungen sökte han också utverka medgifvande, att allmän riksdag skulle kallas åtminstone hvart tionde år, hvartill denne slutligen motvilligt skall ha gifvit sitt löfte under betonande, »at han häldst såg at han slapp.» (Hist. handl., VI, s. 27 ff.)

[2] I sina Historiska anteckningar, I, s. 229, refererar Adlerbeth ett samtal med Gustaf III, hvarvid denne på tal om det i säkerhetsakten ursprungligen intagna representationsförändringsförslaget uttryckte sin lifliga önskan »att än kunna verkställa denna plan, hvilket aldrig sker utan genom en fullmyndig konung». Hvilken betydelse konungen tillmätt den ifrågasatta reformeringen af ständerna framgår af följande ord: »Sverige är ett olyckligt land, och jag säger er förut, att det kommer att kastas mellan revolutioner, ända till dess nationens representation förändras vid riksdagarne».

projekt till regeringsform, utarbetadt af denne själf, hvilket af vissa antydningar att döma skulle varit ämnadt att komma till användning vid riksdagen i Gefle. Hvad vi veta om detta projekt, hvilket var välbekant för konungens förtrogna och ryktesvis äfven synes varit kändt inom vidare samtida kretsar, gör det åtminstone möjligt att skönja riktningen af Gustaf III:s sista planer. Att i dessa ingått en omfattande representationsförändring äro utsagorna enstämmiga att bestyrka.[1] En mera utförlig framställning af denna liksom af konungens konstitutionella reformsträfvanden i öfrigt meddelas i en relation från senare tid, hvars författare själf varit i tillfälle att taga kännedom om det ofvannämnda af Gustaf III egenhändigt skrifna författningsutkastet. Enligt denna relation, hvars trovärdighet torde kunna sättas ganska högt, skulle den tilltänkta representationsreformen varit af följande innehåll.[2]

Ständerorganisationen skulle ombildas till en nationalrepresentation på två kamrar, kallade öfre och nedre kammaren. Den öfre kammaren skulle utgöra en representation för adeln samt bestå af 24 s. k. »jarlar». Valbara till denna kammare voro endast sådana ståndets medlemmar, hvilka i årlig inkomst af fast egendom uppburo icke mindre än 10,000 rdr sp. Den nedre kammaren skulle vara sammansatt af 240 ledamöter, »valda af folket». »I denna kammare», heter det, »ingår hvem som folket väljer genom de flesta rösterna, han må tillhöra hvilket stånd som helst.» Som hinder för valbarhet gällde den allmänna bestämmelsen, att ämbetsman ej kunde utses till riksdagsfullmäktig med bibehållande af sin syssla. Likaså var föreskrifvet, att en folkrepresentant, som mottoge ett ämbete af konungen, måste afsäga sig sin plats i kammaren. Riksdagsmannaarfvodena skulle bestridas af staten. Beträffande tiden för riksdagens sammanträden säges, att nationalrepresentationen, hvilken karakteriseras med det något dunkla epitetet »konungens conselj», skulle vara »alltid tillstädesvarande». Kamrarna skulle äga att själfva utse sina talmän. Kommunikatio-

[1] Sålunda omtalar Schröderheim, Minnen och anteckningar, s. 104, hvilken som sin bestämda öfvertygelse framhåller, att det varit Gustaf III:s afsikt att upphäfva förenings- och säkerhetsakten och införa en ny regeringsform, om innehållet i denna senare, att den skulle »rensat riddarhuset från tiggare, reducerat de öfriga stånden litet närmare sin primitiva valeur och formerat vår konstitution på den engelska».

[2] Beträffande Gustaf III:s sista författningsplaner se vidare Hist. tidskr. 1912, s. 210 ff., där den nämnda relationen finnes tryckt och närmare kommenterad.

nen mellan kamrarna och konungen skulle ske genom »ministrarne», en bestämmelse, hvilken sammanhänger med den i den tilltänkta regeringsformen föreslagna nya ministerorganisationen.

En klar och uttömmande bild af Gustaf III:s sista representationsprogram ger väl icke denna redogörelse, äfven om man utgår från, att den i allt väsentligt troget återger det kungliga originalets innehåll. Men ehuru man sväfvar i ovisshet ifråga om flere viktiga detaljer, erhåller man en ganska god föreställning om själfva grundlinjerna. Hvad angår riksdagens organisation faller det genast i ögonen, att 1789 års plan fullständigt öfvergifvits. I stället för en på klassval grundad enkammarförsamling föreslås en tvåkammarrepresentation efter engelskt mönster; och af de knapphändiga upplysningarna att döma skulle för den nedre kammaren legat till grund den nya, ståndsindelningen totalt nedrifvande principen om samfällda val. Möjligen har man dock i sammansättningen af öfre kammaren, hvilken tydligen var afsedd att utgöra en visserligen fåtalig, men desto mera lysande församling af landets förnämsta aristokratiska jorddrottar, att se en kvarlefvande reminiscens af det stympade riddarhuset i 1789 års »stora utskott». Beträffande riksdagens förhållande till konungen tyda vissa bestämmelser på att det varit Gustaf III:s mening att ge den en friare ställning. Dit hör den kamrarna tillerkända rätten att själfva välja talmän, och som ett sådant stadgande får väl äfven räknas den märkliga nyheten om representationens permanens, hvaraf en ständig samverkan mellan konung och riksdag skulle blifvit följden. Hur denna samverkan närmare varit reglerad är dock svårt att sluta sig till. Visserligen synes Gustaf kommit ifrån tanken att genom personligt ingripande leda ärendenas gång — kommunikationen med riksdagen skulle enligt engelsk förebild ske genom ministrarne — men om det i verkligheten varit hans afsikt att i väsentlig mån uppge något af sin »sjelfrådande» maktställning torde få anses som tämligen ovisst. Det om representationen använda uttrycket »konungens konselj» är i all sin korthet betecknande nog för Gustaf III:s uppfattning om riksdagens ställning i förhållande till konungamakten.

Ser man i ett utvecklingssammanhang de reformsträfvanden i afseende på riksdagen och dess organisation, hvilka genomgå hela Gustaf III:s regering, blir man ovillkorligen böjd att instämma i Geijers yttrande, att denne konung ansåg »svenska ståndsrepresentationen redan hafva genomgått sin bana». De tidigare projekten

från 1778 och 1789 grunda sig delvis, såsom förut anmärkts, på gammalsvenska förebilder. Möjligen kunna dock i det senare spåras äfven ett främmande inflytande. De rådgifvande nationalförsamlingar vid furstemaktens sida, hvilka af den upplysta despotismens statsmän i Frankrike under påverkan af fysiokraternas politiska doktriner förordades, utgjorde representativa former, hvilka böra hafva varit ägnade att tilltala Gustaf III:s sinne. Dessa församlingar af enkammartyp, hvilka enligt sina franska förslagsställare skulle vara sammansatta af representanter för de besutna, i fysiokratisk mening egentligen skattdragande folkklasserna, skulle ha till uppgift att behandla frågor af företrädesvis förvaltningsteknisk art, speciellt rörande skatternas jämkning och fördelning.[1] Ledningen af desamma tillhörde regeringen, antingen genom konungen, som i egen person kunde närvara, eller genom ministrarne, särskildt finansministern, hvilka hade tillträde till öfverläggningarna. Denna den upplysta despotismens uppfattning af representationen som ett förvaltningsorgan i konungens hand innehöll synpunkter, hvilka ej varit Gustaf III alldeles främmande. I hvad mån han direkt haft kännedom om de fysiokratiska statsteorierna låter sig visserligen ej afgöra. I hvarje fall har han kommit det fysiokratiska representationsprogrammet ganska nära i sitt förslag om »stora utskottet», hvilket egentligen skulle utgöra en »bevillningssammankomst»,[2] bestående af representanter för landets skattdragande befolkning, dirigerad af konungen själf eller hans ställföreträdare, äfven om denna församling beträffande sin sammansättning och *rättsliga* befogenhet företedde viktiga olikheter. I sitt sista projekt slår konungen in på helt nya vägar.[3] Det engelska parlamentet har här varit det tydliga och gifna mönstret. Hvilka motiv och inflytelser, som härvid varit de bestämmande för hans tanke-

[1] Angående dessa af Turgot och Le Trosne framställda, med hvarandra tämligen nära öfverensstämmande förslag se Günzberg, a. a., kap. 7, samt A. Esmein, L'assemblée nationale proposée par les physiocrates (Séances et travaux de l'académie des sciences morales et politiques, nouv. série, t. 62, Paris 1904, s. 397 ff.).

[2] Uttrycket är konungens i R. H.

[3] Vissa detaljer äfven i detta förtjäna dock måhända att sammanställas med motsvarigheter särskildt i det af Le Trosne uppgjorda representationsförslaget. Nationalförsamlingens permanens är här förutsatt. Som valbarhetscensus föreskrifves en årlig inkomst af 10,000 livres. Själfva benämningen på representationen, »konungens konselj», har en viss likhet med den af Le Trosne använda, »conseil national».

gång, kunna vi ej närmare följa.[1] Vi kunna endast i hufvuddragen skymta, hvad som varit afsedt att bilda sammanfattningen af och slutstenen i Gustaf III:s konstitutionella reformsträfvanden. Dessa afklipptes plötsligt genom hans död. Men hans planer dogo dock ej helt med sin upphofsman. Af konungens förtrogna bevarades de i troget minne och blefvo på så sätt ett politiskt testamente, som framdeles tjänade 1809 års gustavianer till rättesnöre.

Det starka intresse för en nyorganisation af riksdagen, som besjälade Gustaf III, var vida utbredt inom samtida politiskt inflytelserika kretsar. Tanken på en representationsförändring upp-

[1] Redan 1772 hade Sprengtporten framkastat förslag om införande af ett engelskt tvåkammarsystem, hvilket konungen emellertid då afvisat. Se Ur J. M. Sprengtportens papper, Sv. memoarer och bref, VIII, s. 28 f. Jfr Svedelius, s. 158 ff. — Förespråkare för den engelska parlamentsförfattningen torde äfven från Gustaf III:s senare regeringsår ej ha saknats. Som en sådan kan nämnas presidentsekreteraren Olof von Asp, hvilken på 1770-talet varit t. f. chargé d'affaires i London. v. Asp var känd som anhängare af ett fritt regeringssätt i enlighet med upplysningsfilosofiens politiska doktriner — »en af de största tänkare som finnes och half republikan» kallas han af Järta i ett bref till Höjer. (Crusenstolpe, Karakteristiker, s. 149.) Sitt lifliga intresse för en förbättning af representationen uttryckte v. Asp i en inlaga till konungen, hvari han utvecklar sin politiska åskådning, dat. den 23 febr. 1789 och afsedd att utgöra ett slags protest mot dennes revolutionära åtgärder två dagar förut. »Svänska folkets representation vid riksdagar», framhåller han häri, »är ofelbart felaktig och tarfvar en rättelse, som bättre befrämjade, att nationens verkliga röst vissare framkom till lagstiftande magten, och att besluten fattades derefter». Särskildt räknar han som »ett constitutionsfel», att »fastighetsinnehafvare på landet, som ej höra under något af riksstånden», äro uteslutna från riksdagen. För framtiden rekommenderar han en representationsreform »såsom ett det angelägnaste föremål för konungens och dess folks samfälta öfvervägande». (F. 645 b., U. B.). Trots sina i många afseenden oppositionella tänkesätt åtnjöt v. Asp konungens förtroende, hvarom bl. a. vittna en del efterlämnade »Anteckningar efter några samtal med konungen under och efter 1789 års riksdag». Det framgår af dessa, att Gustaf III åtminstone haft uppmärksamheten fäst på den engelska konstitutionen, och att v. Asp sökt påvisa dess förtjänster. Vid ett samtal i mars 1789 skall konungen på tal om den nyligen timade statshvälfningen ha yttrat: »Men ni måste bekänna, att med de fel, som äro i representationen, kunde det förra regeringssättet aldrig bära sig. Ständerna äro ej ett engelskt parlament». Då v. Asp vid ett senare samtal, den 11 dec. s. å., utvecklade sin öfvertygelse om ett blandadt monarkiskt-demokratiskt styrelsesätt som det lämpligaste, utbrast konungen: »Ni vill då ha regeringssättet som det engelska?» hvarpå v. Asp svarade: »Jag tror det vara den bästa modelen, fast jag väl ser fel der också» (F. 616 b., U. B.).

togs sålunda äfven af den adliga oppositionen och ingick som ett led i dess författningsprogram, sådant vi känna det genom Jacob von Engeströms utkast och uppsatser. Till en enhetlig stadga, såsom fallet var med regeringsformen, ha visserligen de olika, i skisserad form framställda uppslagen till en riksdagsordning aldrig blifvit sammanförda. Genom en sammanfattning af de viktigaste hufvudpunkterna i dessa kunna vi dock erhålla någon föreställning om de önskemål i denna fråga, hvilka omfattades af oppositionen.[1]

Den grundläggande principen för representationsrätt formulerar v. Engeström i ett af sina utkast sålunda, att »jordägande böra hafva främsta rummet uti lagstiftningen af hvad class de månde vara».[2] Det framgår häraf och bestyrkes af flere andra uttalanden, att v. Engeström velat omlägga ständernas sammansättning efter samma fysiokratiska riktlinjer, som genomgå det Ehrencreutz'ska projektet från slutet af frihetstiden.[3] I allt väsentligt beteckna adelsoppositionens konstitutionsplaner en tillbakagång till denna tid, och äfven dess reformidéer ifråga om representationen äro sannolikt till sitt historiska ursprung att betrakta som direkt återupplifvade frihetstidstraditioner.[4] v. Engeström är dock mindre rigorös än Ehrencreutz i tillämpningen af de fysiokratiska grundsatserna. I öfverensstämmelse med dessa indelar han visserligen de valberättigade efter jordnaturen i olika grupper, men han räknar bland dem äfven innehafvare af militära och ecklesiastika boställen. Denna gruppindelning — sex olika grupper uppräknas — bryter i afsevärd mån sönder den gamla ståndsindelningen.

[1] Härom närmare Stavenow, Kungamördarnes författningsprogram, s. 467 ff. Jfr v. Engeströms papper, s. 23 ff.

[2] v. Engeströms papper, s. 25.

[3] Typiska såsom markerande en rent fysiokratisk åskådning äro de satser, hvarmed v. E. motiverar sin ofvan anförda princip. De förtjäna i sin helhet citeras: »Ehuru alla i riket böra hafva interresse uti landet och således alle lika rätt att deltaga i riksstyrelsen, synas likväl de i synnerhet förtjena ett företräde, som hafva del i jorden. De som det äga hafva naturligtvis så mycket större interresse i landet som de äro dervid häftade; hvaremot de, hvilke icke äro jordägare, utan svårighet kunna öfvergifva landet åt sitt eget öde.» Se äfven Stavenow, Kungamördarnes författningsprogram, s. 467, 470 f.

[4] Ett otvetydigt bevis för att Ehrencreutz' utkast varit uppmärksammadt äfven under Gustaf III:s sista år utgör den afskrift, hvari det bevarats, hvilken i marginalen är försedd med kommenterande anmärkningar, kallade »Politiske grubblarens påminnelser», skrifna 1788. Jfr Statsv. tidskr. 1913, s. 14.

ramen. Såsom nya kategorier, hvilka förut saknat representationsrätt, tillkomma bruksidkare samt ofrälse ståndspersoner på landet. Yrkandet att åt dessa klasser bereda plats i riksdagen, hvilket oppositionen har gemensamt med konungen, synes allmänt ha tillagts en viss vikt och är i och för sig ett betecknande uttryck för den ofrälse medelklassens tillväxt i antal samt social och ekonomisk betydenhet.[1] Hur v. Engeström slutgiltigt tänkt sig en genomförd klassindelning har han ej angifvit. Vid sidan af den uppdelning i sex klasser, hvarvid jordnaturen tjänat som grundval, finnes ett alternativt förslag, där svenska folket säges vara sammansatt af fyra klasser. Säkerligen har han afsett, att inom dessa skulle inrymmas alla de kategorier, som i det förra utkastet finnas uppräknade. v. Engeströms fyra klasser äro i hufvudsak desamma som de fyra gamla stånden, men utvidgade och med delvis ändrade namn. Man märker hos honom en tydlig sträfvan att utflytta det gamla ståndssamhällets snäft utstakade gränser och omvandla de politiskt privilegierade korporationerna till representationer för samhällets skilda naturliga klasser och grupper.[2] Med tanken på en klassrepresentation, sammansatt af fullmäktige för rikets bofasta män, står hos v. Engeström förenadt krafvet på enkammarriksdag.[3] Helt säkert är yrkandet tillkommet i afsikt att

[1] Om uttalanden inom den Pechlinska kretsen i denna fråga se Stavenow, Kungamördarnes författningsprogram, s. 450. — Nordin berättar i sin dagbok, att han vid ett besök den 5 sept. 1788 hos baron Stierneld, »som är decanus i opposition», af denne hört yttras, »att constitution vore felaktig: at *possessionater* och *brukspatroner* borde få säte och stämma». »Detta förmodeligen», tillägger N., »för att sätta jalousie innom ofrälse ståndeu». (Hist. handl., VI, s. 17.) — Se äfven Hist. anteckningar och bref af Johan v. Engeström, s. 173 f.

[2] Jfr Stavenow, Kungamördarnes författningsprogram, s. 472. — Som ett typiskt uttryck för detta mot den gustavianska tidens slut allt vanligare uppfattningssätt af ståndsrepresentationen kan anföras ett af Höppener framställdt reformförslag, där han yrkar på en indelning af stånden i följande tre klasser: näroståndet, äfven kalladt det »skapande ståndet», läroståndet och väroståndet. Se O. Sylwán, P. J. Höppener, en publicist på 1700-talet, Hist. tidskr. 1893, s. 349 f.

[3] v. Engeströms papper, s. 8. Den paragraf i den projekterade regeringsformen (§ 14), där yrkandet finnes upptaget, är struken, och det återfinnes icke i den följande paragraf (§ 31), som afsett att ersätta den förra. Tanken får dock betraktas som en genomgående förutsättning för v. Engeströms projekt till riksdagsordning och finnes äfven uttryckt i andra oppositionsprogram af hans hand. Jfr Stavenow, Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering, Hist. tidskr. 1908, s. 133, 137.

motverka ståndssplitet, men äfven och kanske i främsta rummet att för adeln bereda väg till ett stadigvarande inflytande öfver de ofrälse länderna. En principiell nyhet af vikt är äfven förslaget om riksdagsmannaskapets beständighet under den föreskrifna valperioden (tre år), »på det svenska folket», som det heter, »altid måtte vara till hands att utan tids utdrägt kunna gå konungen med sine råd till handa och sin frihet bevaka».[1]

Det v. Engeströmska författningsprogrammet med de däri ingående reformplanerna ifråga om riksdagen afspegla företrädesvis de tankar, som rörde sig inom äldre aristokratiska oppositionskretsar.[2] Inom dessa lefde ännu frihetstidens traditioner kvar friska och oförmedlade, och någon starkare påverkan af utifrån kommande

[1] v. Engeströms papper, s. 13, 25. Jfr Stavenow, Kungamördarnes författningsprogram, s. 460 f.

[2] Som ett uttryck för dessa, skarpt och koncist i sin hopträngda form, kan äfven anföras den skisserade kritiska teckning af 1700-talets stänger, som gifvits af en annan känd oppositionsman, A. L. Hamilton, i hans »Anekdoter till svenska historien» (Sv. memoarer och bref, IV, s. 1 f.). Hans yttrande rör egentligen de ofrälse länderna. Både präster och borgare erhålla en låg uppskattning. De förra, »mer tjänstemän än jordägare», ha en tvifvelaktig rätt som riksstånd. Äfven om de senare är omdömet starkt färgadt af de fysiokratiska åsikterna. Borgaren, betonar han, är »amovible till sin rörelse, bevekt mer af enskilda förmåner än af landets förkofran och i alla länder att anse som kosmopolit». (Jfr Weulersse, a. a., II, s. 82.) Allmogen däremot, »detta Sveriges första och urgamla stånd», kunde »som jordägare med skäl» göra anspråk på en plats bland ständerna. Skada blott, att »därifrån uteslöts alla ståndspersoner, bruksidkare och med detsamma sunda förnuftet». Slutomdömet om »denna konstitution» blir, att den är »felaktig i sin natur, felaktig genom sitt rådplägningssätt i olika rum». Som synes påträffar man hos Hamilton de Ehrencreutz—v. Engeströmska synpunkterna i varierad form. — En liknande tankegång utvecklas i den anonyma oppositionsskriften »Berättelse om konung Gustaf III:s regering» (Heml. handl. till Gustaf III:s hist., II, s. 218 f.), hvars författare framställer ett ganska utförligt program till ändrad sammansättning af ständerna. I full anslutning till Ehrencreutz' extrema principer påyrkas här prästernas uteslutande ur representationen. Samma yrkande går igen i 1788 års oppositionscirkulär (Heml. handl., I, s. 121; jfr Odhner, a. a., III, s. 223), där prästeståndet ifråga om riksdagsmannarätt liksom hos Ehrencreutz jämställes med krigsbefälet. Att dennes åsikter, åtminstone i deras konsekvent genomförda tillämpning, äfven mött gensagor framgår af den kritiska granskning de utsättas för i »Politiske grubblarens påminnelser» (Statsv. tidskr. 1913, s. 15 ff.), hvilka karakteriseras af en i viss mån antiaristokratisk anda. Om ämbetsmännen betonas visserligen, att de ej böra vara »lika mannstarke med de närande ledamöterna» vid riksdagarna, men på det hela taget försvaras deras rätt.

idéer kan ej bland dem förmärkas. Den franska revolutionen och de statsdoktriner, som gingo före densamma, ha dock äfven till Sverige sträckt sina tydliga verkningar, och de revolutionära konstitutionsmönstren ha i vårt land såsom öfverallt annorstädes funnit varma beundrare och anhängare.[1] Inom den adliga oppositionen kunna i själfva verket redan under Gustaf III:s sista år skönjas tvenne till åskådningen väsentligen åtskilda fraktioner: en äldre af starkt aristokratisk läggning, hvars andliga förutsättningar vi känna, samt en yngre, hvilken stod mera under inflytande af revolutionens demokratiska strömningar.[2] I hvad mån denna idébrytning inom oppositionen äfven afsatt märken i form af författningsprogram eller utkast därtill från den yngre adelns sida är svårt att med bestämdhet afgöra, ehuru antydningar i denna riktning ej alldeles saknas.[3]

Meningsskiljaktigheten inom oppositionen gör sig under Gustaf IV Adolfs regering allt skarpare gällande, och vid 1800 års riksdag framträder en ny opposition af helt annat skaplynne än den gamla,

[1] 1791 års franska författning kallas af Adlerbeth »ett mästerstycke af människovishet och filosofi». Se Ljunggren, Svenska vitterhetens häfder, II, s. 74.

[2] En dylik meningsschism mellan »patrioterna» antydes af Johan v. Engeström, Hist. anteckningar och bref, s. 172, där det om en del äldre riddarhusledare, hvilka uppräknas, heter, att de »varit misstrodde af de fleste patrioterna, hvilka voro mycket tillgifne fransyska principerna och ansågo desse herrar såsom af gamla förnäma familler vara aristocratiskt sinnade och hata franska revolutionen».

[3] En direkt efterbildning af den franska författningen 1791 är den i Heml. handl. till Gustaf III:s regering, II, s. 248 ff. refererade, s. k. »Projecterad konstitutionsact år 1791», där bl. a. en nationalförsamling af 500 ledamöter föreslås till införande i Sverige. Med all sannolikhet härrör denna från yngre adliga oppositionskretsar. Jfr Stavenow, Kungamördarnes författningsprogram, s. 454, n. 1, samt Svedelius, s. 164, hvilken senare anför den engelske diplomaten Listons uppgift, att oppositionen hade i beredskap en konstitution, »bildad efter det franska mönstret». — Nordin meddelar i sin dagbok den $^{16}/_{6}$ 1792 (Hist. handl., VI, s. 277 ff.) en del uppgifter, som kommit honom till handa angående »den vid konungamordet tillärnade regeringsformen». Den skulle ha innehållit »uphäfvande af alla stånd och privilegier: Adel skulle dock qvarblifva men ingen ny adel kunna göras: Ett parlament eller nationelt utskott ständigt vara sittande» etc. Senare, den $^{20}/_{6}$, lämnas ytterligare underrättelser om ifrågavarande regeringsform. Ehuru dessa öfver hufvud äro af den oklara beskaffenhet, att inga bestämda slutsatser kunna dragas, har man kanske ändock skäl att antaga, att här åsyftas ett annat författningsprojekt än det v. Engeströmska eller möjligen en modifikation af detsamma, där de »fransyska principerna» erhållit ett något friare spelrum.

hvars ledare nu antingen öfvergått till regeringen eller intogo en afvaktande mellanställning. Ur den riddarhusfraktion, som vid riksdagen i Norrköping upptog en häftig men hopplös kamp mot konungen och regeringspartiet, framgingo de män, som 1809 togo ledningen af revolutionen och det därpå följande konstitutionella nydaningsarbetet. Gifvetvis ha därvid erfarenheterna från riksdagsstriden 1800 öfvat ett bestämmande inflytande, icke minst ifråga om uppfattningen af riksdagens ställning och organisation. Denna strid, hvars syfte för oppositionen var tillvaratagandet af de sista resterna af riksdagens maktställning, blef ytterst en strid om dennas eget bestånd, då konungens seger faktiskt betydde ständernas undanskjutande från allt deltagande i statslifvet för en oöfverskådlig framtid. Inseende sin underlägsenhet och i afsikt att rädda skymten af en representativ makt skola oppositionsmännen till och med ha föreslagit utvägar, hvilkas accepterande skulle ha inneburit, åtminstone provisoriskt, den ordinarie riksdagens ersättande med en slags representation af representationen, ett förslag, hvars praktiska räckvidd var omöjligt att öfverskåda, och som därför äfven bland föreslagsställarnes egna anhängare mötte motstånd.[1] Stridens svårigheter och dess misslyckade utgång, hvars egentliga orsak låg i den från Gustaf III:s sista riksdagar alltjämt fortfarande ståndssplittringen mellan frälse och ofrälse, var som enkom ägnad att hos oppositionen inskärpa de nedärfda åsikterna om den gamla ståndsförfattningens inneboende brister och nödvändigheten af dess reformering.[2]

[1] Se Skjöldebrand, Memoarer, II, s. 128 f., där det omtalas ett af Axel Adlersparre skriftligt uppsatt och af vissa andra ledande oppositionsmän understödt förslag till »ett beständigt riksens ständers utskott». Afsikten med detta utskott, om hvars inrättande underhandlingar skola ha öppnats med Toll, regeringspartiets chef, har tydligen varit att vid sidan af regeringen erhålla en kontrollerande myndighet, visserligen af inskränkt maktfullkomlighet, men representerande ständerna och i viss mån fyllande deras plats.

[2] Ett omdöme af Adlerbeth om Norrköpings riksdag kan anses betecknande för den desillusionerade stämningen bland de med regeringens politik missnöjde. »Den hade», heter det, »till fullo bevisat konstitutionens nullité, representationens brister och onyttan för nationen af ständers sammankomster». (Hist. anteckningar, II, s. 236.) Uttalanden äfven af andra oppositionsmän visa, att erfarenheterna från Norrköping befäst öfvertygelsen om ståndsriksdagens ofullkomligheter. I en större afhandling om 1800 års riksdag, ursprungligen afsedd att offentliggöras i utlandet, kallad »Exposé raisonné et historique des évenemens principaux de la Diète de 1800», hvilken kort efter riksdagen, tydligen på gifvet uppdrag såsom ett försvar och ett slags officiellt uttryck för

Det vore af högsta intresse för ett djupare bedömande af det politiska tankelifvet i Sverige under de viktiga brytningsåren före 1809 att närmare kunna följa den generations bildningshistoria, som under 1790-talet växte upp och danades under de omedelbara intrycken af den franska revolutionens stormlöpning mot det gamla samhället. I de enskilda undantagsfall, där detta är möjligt, kan man se hur djupt tidens händelser och gängse politiska läroriktningar gripit sinnena äfven i vårt land, och man får en inblick i de inre förutsättningarne för 1809 års reformarbete, som ställer detta i en klarare och rättare dager.[1] Ännu under förra hälften af Gustaf IV Adolfs regering var det offentliga ordet en makt att räkna med, men man kan endast delvis och på ytan genom den förkrympta och maskerade publicistik, som tilläts, skönja de strömningar, som rörde sig på djupet. Efter råd och lägenhet, ehuru utsatt för åtskilliga svårigheter, sökte den tidskrift, »Läsning i blandade ämnen», som på den svenska bildade allmänheten vid denna tid öfvat det största inflytandet, fylla dess behof af upplysning; och i någon mån kan äfven i dess årgångar förnimmas ett återljud af »de philosophiens carnavaler», hvilka, för att tala med prosten Nordin, »vid detta sæculi slut och nästa sæculi början

oppositionens synpunkter, författades af en af dess yngre krafter, A. G. Mörner, förekommer inledningsvis en utförlig kritisk granskning af ståndsorganisationen, där både de representativa formerna och särskildt de ofrälse ståndens sammansättning skarpt nagelfaras. En liknande tankegång spåras i en synbarligen från oppositionellt håll härrörande uppsats, betitlad »Schreiben aus Norköping über den Geist der schwedischen Reichstäge», dat. den 15/3 1800, hvilken finnes införd i tidskriften »Geschichte und Politik» 1800, Band I, s. 312 ff. (En öfversättning af denna uppsats finnes bland Mörners papper i E. A.). — Som ett vittnesbörd, ehuru visserligen mera på omvägar, om politiska åskådningar och sträfvanden inom oppositionella kretsar vid denna tid kan äfven nämnas den bekanta, i Sverige förbjudna skriften »Die Reise über den Sund» (Tübingen 1803), författad af den schweitziske läkaren och romantikern J. Kerner. Med goda skäl kunna hans uppgifter om svenska förhållanden anses inspirerade af den från Norrköpings riksdag kände oppositionsmannen Munck af Rosenschiöld, hvars bekantskap Kerner stiftade under sin resa i Skåne. Vid sin ganska ingående kritiska skildring af riksdagen och dess sammansättning (s. 274 ff.), framhåller han särskildt det orättvisa i medelklassens uteslutande. Man tar säkerligen icke fel, om man i Kerners liknelse af den svenska representationen vid en gotisk byggnad, »eher gemacht, um der Kerker der Nationalfreyheit zu seyn, als ihr unverletzbares Heiligthum», ser ett uttryck för en uppfattning, som äfven delades af hans sagesman och dennes meningsfränder.

[1] Se i det följande A. G. Mörners utvecklingshistoria.

skola omväxla till alla rikens förstöring».[1] Dess utgifvare, Georg Adlersparre, kan i Sverige tjäna som typen för en statsfilosof i tidens stil. På grund af denna sin ställning och genom sin verksamhet som den erkändt främste mannen i oppositionen vid 1800 års riksdag är Adlersparre med skäl att betrakta som den andlige ledaren för de svenska »jakobinerna» vid sekelskiftet. Rent politiska spörsmål kunde han endast med iakttagande af yttersta försiktighet upptaga till behandling i sin tidskrift, och allra minst var här platsen att bringa på tal reformkraf af alltför omfattande och »brännbar» natur. Det är emellertid kändt, att Adlersparre efter tidskriftens upphörande under 1800-talets första år författat åtskilliga uppsatser och utkast, där han mera oförbehållsamt uttalat sig i tidens frågor.[2] Med största sannolikhet är det en del af dessa uppsatser, som han själf i en senare tid publicerat, och som han karakteriserat som »af ganska obetydligt värde», men upplysande för »de under det märkbara året (1809) gångbara meningar och asigter».[3] Då påståendet onekligen innehåller en sanning värd att tillvaratagas särskildt beträffande de tankar och projekt i representationsfrågan, som här förekomma, kunna dessa i detta samband anses förtjänta af en viss uppmärksamhet. De äro ägnade att närmare visa, hur den äldre adelsoppositionens representationsprogram med tillsats af en del nya idéer af en yngre generation upptagits.

I en i aforistisk form affattad skrift, kallad »Min politiska religion», hvilken ostridigt härrör från Adlersparre,[4] framkastar denne en del allmänna reformprinciper ifråga om representationen. »Folkets fullmägtigade», heter det, »böra för framtiden bestämma en nationalrepresentation, mera ledande till sitt ändamål än den förutvarande». Och i hvilken anda han tänkt sig en eventuell repre-

[1] Hist. handl., VI, s. 56.

[2] Se C. A. Adlersparre, 1809 års revolution och dess män, I, s. 120 f.

[3] Se Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste hist., VIII, noten till innehållsförteckningen. Det framgår häraf, att Adlersparre själf förlagt de af honom publicerade skrifterna till tiden omkr. 1809. Ehuru, som nedan närmare skall visas, det synes mig klart, att Adlersparre är författaren till i det följande omnämnda uppsatser, kan dock anmärkas, att deras värde som källa för här afhandlade ämne ej direkt beröres af frågan om författarskapet.

[4] Enligt C. A. Adlersparre, ofvan a. st., där skriften i utdrag publicerats. Jfr O. Sjögren, Georg Adlersparre, s. 35 f. Åtskilliga af dess satser gå igen i den i Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste hist., VIII, s. 16 ff., tryckta »Tankar, öfverlemnade till riksens höglofliga ständer, af en medborgare.»

sentationsförändring utförd framgår i någon mån af en del satser, där ståndsorganisationen skarpt fördömes. Sålunda förklaras, att »representationen måste blifva folkenlig, om kastinflytelsen skall upphöra», och det proklameras som »en sanning, redan medgifven af hvarje tänkande, att ståndsåtskillnaden är ett påfund från aflägsna tidehvarf och ej mera lämplig i detta vi lefva». Det anses af historien tillräckligt bevisadt, »att i alla stater denna åtskillnad alstrat de olyckligaste följder». Uttalanden som dessa röja en omisskännlig inverkan af revolutionens samhällsmaximer. Någon verklig uppfattning om Adlersparres ställning i representationsfrågan ge de dock icke. Ett mera utförligt, positivt program finnes framlagdt i en annan skrift från samma tidsskede, ett tämligen egendomligt, paragrafvis uppställdt aktstycke, betitladt »Förslag till en ny regeringsform i allmänhet och lämpad efter Sveriges statsförfattning i synnerhet.»[1] De närmare bestämmelserna »för sättet att välja fullmägtige till ett riksmöte» har författaren tänkt sig reglerade i en särskild riksdagsordning, hvarför han i detta förslag endast preciserar grunderna för lagstiftande maktens sammansättning och verksamhet. Representationsrätt tillerkännes först och främst medlemmarne af de gamla stånden. Därvid uppräknas »lärde vid academier och andra lärosäten, civila och militaira, som hafva gått utur tjensten och köpt eller arrenderat egendomar på landet»; vidare »brukspatroner och alla slag af ståndspersoner, som capitaler eller hus äga och näringar idka» (§ 28). Ett bestämdt undantag från både valrätt och valbarhet göres dock för alla ämbetsmän »af den lagskipande och verkställande magten, frälse och ofrälse, civila eller militaira, som stå i verklig tjenst» (§ 29). Ehuru författaren för de ofrälses vidkommande synes förutsätta allmänna val och slopande af alla klassvalprinciper, är adeln ämnad att bibehållas som ett slutet stånd. »Antalet af ridderskapet eller adeln», heter det, »bestämmes efter deras egendomar på landet, som ej äro i tjenst, och deras i riksdagsordningen härefter fastställda antal bestämmer antalet af ofrälsemän.» Det framgår häraf, att representationen till lika antal skulle vara samman-

[1] Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste hist., VIII, s. 78 ff. Bland Adlersparres efterlämnade anteckningar från tiden 1798—1809 uppräknar sonen (se ofvan s. 25, n. 2) bl. a. »ett påbörjadt men ofulländadt 'Project till ny regeringsform», hvilket utan tvifvel är detsamma som det här ifrågavarande. Jfr Sandegren, s. 17, n. 2. Någon nödvändighet att i likhet med S. förlägga skriften just till år 1809 torde dock ej förefinnas.

satt af frälse och ofrälse element. Något tvåkammarsystem efter engelskt mönster åsyftas dock icke. Tvärtom är uttryckligen föreskrifvet, att lagstiftande maktens medlemmar skola vara »församlade uti ett gemensamt rum».

Som synes är detta Adlersparres löst skisserade förslag en ny variant af det i olika skiftande former uppträdande adliga representationsprogrammet. En egenhet är dock den oproportionerligt starka maktställning, som tillämnats det adliga elementet inom riksdagen. Kravet på enkammarsystem, yrkandena på representationens utvidgning genom tillsatser af företrädesvis besutna, hittills utestängda klasser samt ämbetsmännens, de tärande samhällsmedlemmarnes, utestängande äro välkända. Adlersparres program har sitt egentliga intresse i motiveringen. Denna framgår icke af själfva det ofvan refererade projektet — anmärkningsvärdt är dock det här strängt genomförda åtskiljandet af de tre Montesquieuska statsmakterna och ämbetsmännens af det skälet stipulerade inkompetens som folkrepresentanter, att de äro att räkna som medlemmar antingen af den lagskipande eller verkställande makten — men kan anses föreligga i en annan samtida skrift, hvilken synes ha tillkommit i nära samband med förslaget till regeringsform som ett slags filosofisk inledning till detta.[1] Här utvecklas närmast de allmänna grunderna för representationsrätten sålunda, att de kontribuerande böra själfva bestämma kontributionerna.[2] Det förhåller sig i detta afseende med staten alldeles på samma sätt som med enskilda associationer och bolag, där meddelägarne ha bestämmanderätten. Häraf får dock icke anses följa, att *alla* samhällsmedlemmar skola ha del i utöfvandet af denna rätt. En viss gräns för valrätten är nödvändig att fastställa som garanti för att det allmännas intressen vederbörligen tillvaratagas. Denna gräns bör emellertid icke göras för snäf, så att makten kommer uteslutande i de rikare folkklassernas händer. Tvärtom ligger det i

[1] Den åsyftade skriften bär titeln: »Naturliga, historiska och philosophiska grunder, i förbindelse med Sveriges från förflutne tider grundlagde statsförfattning, till en förbättrad regeringsform». (Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste hist., VIII, s. 30 ff.) Likheterna i tankegången med »Förslag till en ny regeringsform» etc. peka bestämdt på att författaren varit gemensam. En antydan om tiden för sin tillkomst lämnar förstnämnda skrift på ett ställe (s. 62), där det talas om »nyss förflutne århundrade».

[2] »Det är en billig och fullt borgerlig rätt», heter det, »att hvar och en, som deltager uti allmänna contributioner och gärder, äfven får äga del uti fullmägtigeskap vid riksdagar och valet af fullmägtige» (s. 69).

sakens natur, att alla, som kunna räknas som verkliga medintressenter i samhällsbolaget, skola få besluta om dess angelägenheter.[1] Detta har för författaren varit den afgörande synpunkten. Med kontraktsteorien tydligen för ögonen har han gifvit den en tolkning, hvarigenom han funnit en utgångspunkt för yrkande både på den hittillsvarande representationens utvidgning och en samtidig begränsning af representationsrätten till de i verklig mening samhällsintresserade.

Äfven ståndsproblemet finnes i denna uppsats närmare berördt, i det författaren upptagit till behandling frågan om berättigandet af ärftlig adel och dess roll i samhället, ett spörsmål, som alltifrån ståndsstriderna vid slutet af Gustaf III:s regering i broschyrer och tidskrifter varit föremål för lifliga diskussioner. Han intar i denna fråga en konservativ hållning och häfdar med från Montesquieu hämtade argument fördelen af en ärftlig aristokrati såsom en nödvändig mellanlänk mellan samhällets högre och lägre grader.[2] Denna teoretiska ståndpunkt är för Adlersparre så mycket naturligare, som Sveriges adel för honom måste framstå som den verklige väktaren af folkets politiska rättigheter och den enda egentliga motvikten mot det monarkiska inflytandet. Erfarenheterna från Norrköpings riksdag torde i det afseendet varit särdeles instruktiva. Man förstår äfven af dessa skäl, hvarför han vid en representationsförändring ville åt adeln tillförsäkra en maktställning, som till och med var vida starkare än i den gamla fyrståndsrepresentationen.

* * *

[1] Gränserna för representationsrätten angifvas på följande sätt: »En viss grund af förmögenhet, som förutsätter anseende, huslig förbindelse och omsorg med sitt naturliga deltagande uti allmänna angelägenheter, måste härvid antagas. Denna rättighet bör ej för mycket vara inskränkt inom högre och rikare folkklasser, utan utvidgad till gränsen af alla fördelar, större eller mindre, som hafva gemenskap med det helas bestånd och näringars tillvext. Emedan här är mer fråga om förstånd och hjerta än om större och mindre välmåga, och förtroende födes af redlighet och uppförande, byggda på grundsatser, hvilka samvetsgrant bevaras, böra friheten att välja och rättigheten att blifva vald utsträckas så långt, som mensklig egennytta, förbunden med landets odling, välmåga och penningstock, kan påräknas» (s. 70).

[2] Synpunkter af liknande art göras af Adlersparre äfven gällande i en uppsats om »Svenska adelns bestämmelse», där särskildt Montesquieus lära om adelns uppgift i en lagbunden monarki utvecklas. Se Läsning i blandade ämnen, 5:te årg., s. 30 ff. Ang. Adlersparres författarskap till denna uppsats se Ljunggren, Svenska vitterhetens häfder, III s. 167.

Det torde vid en tillbakablick på det föregående framgå, att skäl finnas för att tala om en representationsfråga i svensk författningshistoria redan före 1809. Så som dess utveckling ter sig, har den banat sig fram till verklig aktualitet detta år på hufvudsakligen tvenne vägar. Från konung Gustaf III härstammar ett vid hans död efter åtskilliga vacklanden i olika riktningar tämligen fixeradt program, som öfvertages af hans politiska arftagare för att 1809 bilda underlaget för deras sträfvanden i denna fråga. Inom adliga oppositionskretsar kan man se, hur tanken på en reformering af den gamla ståndsriksdagen alltifrån frihetstidens slut växer fram i politiska reflexioner och utkast, samt hur så småningom därur utkristalliseras vissa önskemål, hvilka till sina förutsättningar äro bestämda, utom af rent aristokratiska syften, af idéströmningar, som allmänt behärska det politiska tankelifvet vid 1700-talets slut. Det är mot bakgrunden af denna idéutveckling, som man har att bedöma representationsfrågans läge vid 1809 års grundlagstiftande riksdag, och man kan först då förstå, hur detta spörsmål i ståndsförhandlingar och utskottsöfverläggningar såväl som i den politiska ströskriftslitteraturen och riksdagspartiernas hemliga agitation blir ett af de mest lifligt uppmärksammade och diskuterade.

Representationsfrågan under tiden närmast före och efter regeringsformens antagande den 6 juni 1809.

I

Genom antagandet af den nya regeringsformen af den 6 juni var den viktigaste delen af 1809 års författningsarbete slutförd. För representationsfrågans öde och utveckling under riksdagen är regeringsformens stadfästande af afgörande betydelse. Visserligen fortgår diskussionen därom ännu under den närmast följande tiden i ständen och i för allmänheten afsedda publikationer, och vid riksdagsordningens behandling skymtar den åter fram. I de hemliga partiförhandlingarna, icke minst i samband med de intriger, som af det gustavianska partiet tid efter annan förbereddes, synes den äfven spelat en framträdande roll, och under riksdagens senare hälft återupptages hela spörsmålet och göres till föremål inom konstitutionsutskottet för ett ingående och vidlyftigt arbete. Verklig politisk aktualitet hade detsamma dock egentligen endast före regeringsformens slutliga antagande, och på allvar trängde sig vid denna tid den frågan fram till afgörande: Bör en förändring af den gamla fyrståndsrepresentationen, partiell eller fullständig, genomföras och ingå som ett grundläggande moment vid bildandet af det nya statsskicket? Diskussionen om representationsproblemet når äfven vid denna tid sin höjdpunkt, och förslag och program inom såväl som utom ständen öfverflöda i skiftande mångfald.

För bedömande af frågans läge och utveckling under de första betydelsefulla riksdagsveckorna i maj månad gifves en god ledtråd i de stämningar och åsikter, hvilka redan under tiden för det förberedande författningsarbetet före riksdagens sammanträdande göra sig gällande i politiskt inflytelserika kretsar. Ledningen af förberedelserna till ett författningsförslag, afsedt att för de sammankallade ständerna föreläggas, togs som bekant af den provisoriska revolutionsregeringen genom en särskild för ändamålet utsedd kon-

stitutionskommitté, i hvilken landshöfding af Håkanson var den verkande kraften. Resultatet af dennas arbete, det s. k. Håkansonska förslaget, får betraktas såsom det yttersta uttrycket för de konstitutionella medgifvanden, hvartill de till större delen konservativt sinnade kommittéledamöterna — »monarkiens gamla riddare» som de af Trolle-Wachtmeister kallas[1] — kände sig villiga och ansågo sig tvungna att medverka. Fyrståndsrepresentationen är i Håkansonska förslaget (II: 1) formligen lagstadgad, och beträffande ståndens sammansättning förutsättes den gamla ordningens vidmakthållande. I fråga om denna senare punkt, för öfrigt den enda, om hvilken man närmare känner, att någon egentlig diskussion förekommit, är det dock genom Trolle-Wachtmeisters anteckningar[2] bekant, att vissa reformförslag framförts och dryftats inom kommittén. Adlersparre, hvilken i öfrigt anslöt sig till det af Håkanson skrifna författningsprojektet såsom bäst ägnadt att i den förhandenvarande situationen tjäna hans syften, yrkade nämligen vid kommitténs granskningssammanträde den 20 april, att ett tillägg skulle göras, hvarigenom ofrälse possessionater skulle erhålla representationsrätt i bondeståndet. Adlersparres motiv till detta förslag, genom hvilket han sökt realisera en del af de kraf på en representationsreform han fordom uppställt, är betecknande. Han synes främst ha haft i tankarne att därigenom befordra sina norska planer, äfven om själfva saken därjämte nu synts honom mogen för afgörande. Yrkandet rönte emellertid inom kommittén ett föga varmt mottagande, och i första rummet uppträdde Håkanson bestämdt emot detsamma. Han anförde som praktiskt-politiskt skäl för sin mening omöjligheten att förmå bondeståndet att gå med på den väckta reformen och var dessutom rent principiellt motståndare därtill, då han ansåg, att en utökning af bondeståndet med ståndspersoner endast tjänade att försvaga konungamaktens inflytande. Genom ett kraftigt ingripande af riksdrotsen, hvilken i sak omfattade Adlersparres mening, genomdrefs dock ett resultat i frågan, ehuru detta i väsentliga delar kom att afvika från Adlersparres ursprungliga tanke. Planen att i själfva regeringsformen intaga en bestämmelse om representationsrättens utvidgning uppgafs såsom omöjlig att genomföra. I stället beslöts, att en särskild proposition i ämnet skulle uppsättas för

[1] Anteckningar och minnen, I, s. 202.

[2] I, s. 201 ff.

att efter regeringsformens antagande föreläggas ständerna till ompröfning. Mot sin vilja tvingades Håkanson att affatta denna proposition, hvilken den 30 april omtalas som färdigskrifven. Hvad innehållet i densamma beträffar gick man äfven längre än Adlersparre från början föreslagit. Hemmansinnehafvare på landet, hvilka ej tillhörde något af ständen och ej voro i statstjänst, skulle beredas plats i bondeståndet. Till borgarståndet skulle medgifvas valrätt och valbarhet åt bruksägare, hvilka inom sig skulle utse ett visst antal representanter, samt åt icke burskap ägande fabriks- och näringsidkare i städerna och på landsbygden, hvilka skulle välja tillsamman med borgerskapet i städerna i enlighet med närmare föreskrifter, som därom skulle utfärdas. I motiveringen till detta förslag, som konstaterar, att de historiskt framvuxna representationsgrunderna icke längre voro hållbara, betonas nödvändigheten af en rättelse, såsom förestafvad både af »billighet, sakens natur och egenskapen af samhällsbandet» [1].

Den tvist om representationsrättens utvidgning, som i konstitutionskommittén förekom, är å ena sidan ägnad att visa den uppfattning, som af den gamla regimens män företräddes. Håkansons mening får i det hänseendet anses som representativ. Men utgången af densamma visar å andra sidan, att krafvet på de orepresenterade samhällsklassernas rätt till en viss grad slagit igenom, och att man ej ansåg sig alldeles böra uraktlåta att göra något till deras förmån. Huruvida representationsfrågan i hela sin utsträckning inom konstitutionskommittén upptagits till diskussion känna vi icke. Regeringspropositionen tog fasta på ett par viktiga punkter och borde just genom sin begränsning kunna tjäna som bas för ett praktiskt dugligt handlingsprogram. Den synes allmänt ha förekommit som bihang i de afskrifter af det Håkansonska förslaget, hvilka vid riksdagens början cirkulerade i ständen [2], och har säkerligen i sin mån bidragit att stegra reformifvern, icke minst bland de orepresenterade klasserna själfva.

[1] En utförlig redogörelse för förslagets tillkomsthistoria och innehåll lämnas af Sandegren, s. 17 f., 22 f., hvilken först aftryckt detsamma som bil. till sin afh. I en bättre redaktion föreligger det i Höjers edition af det Håkansonska förslaget jämte bihang, Hist. tidskr. 1910, s. 129 ff.

[2] Utom i de tre hittills kända handskrifterna (se Höjer, ofvan n. 1 a. st.) förekommer bihanget i en afskrift af det Håkansonska förslaget bland hofmarskalken C. G. Mörners papper (E. A.).

En annorlunda färgad uppfattning och ett närmare preciseradt ställningstagande till representationsproblemet i dess helhet, än vi känna från konstitutionskommitténs förhandlingar, kommer till synes i det författningsutkast,[1] som af lagman G. Poppius vid denna tid utarbetades och af honom inlämnades till kommitténs ordförande, riksdrotsen C. A. Wachtmeister. Poppius var utom Järta och Adlerbeth ursprungligen vidtalad att deltaga i kommitténarbetet, och förmodligen förskrifver sig hans utkast från en tämligen tidig tidpunkt, då han ännu icke beslutat att helt och hållet draga sig ifrån detsamma.[2] Jämte de båda nämnda representerar Poppius en i jämförelse med den af regeringskommittén företrädda uppfattningen mera liberal meningsriktning inom revolutionen. Denna riktning, som före revolutionen haft en samlingspunkt i den Cederströmska gruppen, hvars konstitutionella auktoritet var Hans Järta, hade efter den 13 mars skjutits undan från allt afgörande inflytande på ärendenas gång. Misslyckandet af det försök, som från regeringshåll gjordes att med sig förena vissa representanter för utomstående politiska kretsar till ett gemensamt författningsarbete, hvarigenom starkare garantier för dettas framtida genomförande skulle vinnas, hade säkerligen sin djupaste orsak i en politisk meningsskiljaktighet, som var omöjlig att utjämna. Öppet framträder denna schism vid riksdagens början i en strid om det Håkansonska förslagets vara eller icke vara. I viss mån torde det Poppiuska utkastet, hvilket själft anger sig som en i hast nedkastad promemoria, på författningsfrågans tidigare utvecklingsstadium kunna betraktas som ett uttryck för de konstitutionella åsikter, som bland regeringspartiets motståndare omfattades. Så vidt man får döma af de knapphändiga upplysningar vi äga om det författningsprogram, som inom den Cederströmska gruppen förfäktades, har Poppius upptagit och sökt föra vidare dess grundtankar.[3] I öfver-

[1] Tryckt i Hist. tidskr. 1896, s. 339 ff.

[2] Jfr Trolle-Wachtmeister, Ant., I, s. 201 f.

[3] Dessa gingo ut på att i den tilltänkta nya grundlagen, hvilken af riksdagen borde fastställas innan konung utsågs, skulle »nödiga rättelser af 1772 års regeringsform iakttagas, hvarigenom förnyelse af slika konstgrepp som Anjalaförbundet förekommes, samt styrelsesättet bättre och bestämdare bestämmas». Man var vidare öfverens om att »en stark konungamakt, biträdd af ansvariga rådgifvare», borde betryggas. Se Jacob Cederströms papper (L. B.) samt E. Tegnér, Friherre Jacob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution, Hist. tidskr. 1895, s. 242, 244. Jfr härmed Poppius' promemoria, a. st., s. 340, 344. — Osannolikt är för öfrigt icke, att Järta på ett eller annat sätt inspirerat sin svåger Poppius' uttalanden. Jfr Höjer, Hist. tidskr. 1910, s. 81 f.

ensstämmelse härmed föreslår han som en acceptabel utväg, att man för tillfället borde inskränka sig till en revision af 1772 års regeringsform, hvarigenom jämvikten mellan statsmakterna bättre garanterades, och hans promemoria utgöres i hufvudsak af en paragrafvis genomförd granskning af nämnda grundlag. Som en motivering till detta begränsade konstitutionsprogram, som tydligen är att uppfatta såsom ett minimum af de fordringar han önskar genomförda, har Poppius skrifvit en resonnerande inledning, hvilken är i hög grad belysande för den rådande uppfattningen af hela författningsfrågans läge.

I främsta rummet tar han här position i representationsfrågan, och hela inledningen består egentligen af en utredning af de skäl, som i den närvarande situationen omöjliggöra frågans upptagande till behandling. Han betonar till en början, att vid upprättandet af »en så vigtig stadga som ett rikes constitution», hvarigenom den rätta fördelningen af konungens och nationens rättigheter skall bestämmas, är »nationens representation ett af de första föremålen för uppmärksamhet». Spörsmålet anses så mycket närmare till hands liggande, som »den (representationen) i vårt land från ålder varit och är felagtig», hvilket »medgifves af alle upplyste». Felen bestå dels i själfva inrättningen af de fyra ståndén, hvilken nödvändigt ger upphof till en ständig ståndsafund, dels i ståndens exklusiva sammansättning. Särskildt framhålles som ett betydligt missförhållande, att en så »ansenlig och i statens tunga deltagande folk-klass» som ofrälse possessionater och proprietärer är utesluten från riksdagsmannarätt. Rättelser äro alltså påkallade, men om de skulle svara emot behofvet, »blefve en total omstöpning af nöden». För en reform af så omfattande beskaffenhet skulle emellertid kräfvas ett vidlyftigt arbete af ett särskildt för ändamålet tillsatt konstitutionsutskott, hvilket skulle erfordra tämligen god tid, »åtminstone några månader». Då »sakernas närvarande ställning, vacklande genom in- och utvärtes skakningar», icke kan anses gynnsam, kommer författaren till det resultatet, att den tanken nu måste uppgifvas att »göra en beqväm och fast nybyggnad». Man finge för tillfället inrikta sig på att nödtorftigt »reparera den gamla och förfallna byggnaden» och afvakta lugnare tider för att genomföra »en fullständigare och i alla sina detaljer bättre öfverlagd inrättning».

Poppius' uttalanden, hvilka genom sin tankegång i stort sedt förebåda den aktionslinje i representationsfrågan, som under riksdagen kom att följas, äro särskildt i tvenne hänseenden af intresse.

Dels ger han tillkänna en bestämd öfvertygelse om den gamla representationsformens bristfällighet, och han framställer sig själf i det afseendet som tolk för en utbredd opinion, hvilken åtminstone af alla »upplyste» delas. Dels betonar han, att den genomgripande reform, hvilken i och för sig nu vore på tiden att verkställa, och som speciellt ur den synpunkten anses af vikt, att först därigenom ett rätt jämviktsförhållande mellan lagstiftande och exekutiva makterna kan åvägabringas, på grund af omständigheternas makt måste uppskjutas till en lägligare tidpunkt. Att han likväl föreställer sig denna som icke alltför aflägsen, ehuru han för tillfället kommer till en negativ slutsats, framgår däraf, att han uttryckligen framhåller som sin mening, att »hvad till en början vid instundande riksdag bör påtänkas snarare torde böra anses för provisoriskt». Hela karakteren af hans konstitutionsutkast, hvars snäfva återhållsamhet mot alla nyheter, som icke måste betraktas som absolut nödvändiga, var betingad mera af en känsla af den kritiska situationens tvingande kraf än af personlig öfvertygelse, är därmed tydligt nog angifven.

Att det intresse för representationsfrågan såsom ett af författningskrisens viktigaste problem, hvilket af den Poppiuska promemorian bestyrkes, delades af de politiskt tänkande i Sverige vid denna tid, därom vittnar ytterligare en ungefär samtidigt skrifven uppsats af grefve Adolf Göran Mörner, benämnd »Reflexioner i anledning af närvarande politiska ställning, april 1809».[1] Genom personliga vänskapsband och politiska föregåenden nära förbunden med den grupp af män, som vid 1809 års riksdag utgjorde kärnan i det konstitutionella partiet, var Mörner, som själf ej aktivt deltagit i revolutionen och ännu vistades på sin gård Esplunda i Nerike, vid denna tid fortfarande aflägsen från händelsernas medelpunkt. Hans »Reflexioner» äro därför att betrakta som en promemoria, nedkastad i ensamheten med tanken på det förestående riksdagsarbetet och afsedd närmast att utgöra en vägledning för författarens egen räkning.[2] Vi få anledning att i det följande ut-

[1] Orig., omfattande 36 fol. sidor, i E. A.

[2] »Utan att hafva förtroende af någon hemlighet», börjar förf. sina »Reflexioner», »utan att annat än suppositionsvis känna de styrandes planer och afsigter, har jag ändå trott, att för den, som lefver skild ifrån affairerna, det kunde vara nyttigt att vid nu förestående riksdag, efter de hvälfningar, som föregått, hafva upptecknat hvad kännedomen af tänkesätten på den ort man lefvat jemte utsigter till förestående förändringar kunnat ingifva för betänkligheter eller förhoppningar».

förligt återkomma till Mörner, hvilken med visst fog kunde förtjäna namn af riksdagens egentlige expert i frågor rörande representationen, och äfven till denna hans uppsats, där han utvecklat tankar, hvilka framdeles återupptagas och utföras. De uttalanden han här gör gällande beträffande önskvärdheten och framförallt möjligheten af en representationsförändring äro emellertid tillkomna under omedelbart intryck af den förevarande krisen och dess vanskligheter samt belysa därför närmast förutsättningarne för representationsfrågans ställning vid riksdagens början.

Mörners afhandling, hvilken själf anger sig bestå af några i förhand nedskrifna anmärkningar öfver det blifvande regeringssättet, innehåller intet genomfördt och detaljeradt konstitutionsprogram. Han nöjer sig med att angifva några riktlinjer och koncentrerar i öfrigt sin uppmärksamhet på ett par viktiga, af honom med särskildt intresse omfattade författningsfrågor. För Mörner liksom för Poppius är hufvudsynpunkten vid den nya författningens upprättande att återställa jämvikten mellan den verkställande och lagstiftande makten, och liksom denne ser han ett af det gamla statsskickets grundfel »uti nationalrepresentationens beskaffenhet, uti ståndens fördelning och sammansättning». En väsentlig del af hans »Reflexioner» är därför ägnad detta ämne, i hvars utförliga behandling kunna urskiljas följande trenne hufvudafdelningar: 1:o en kritik af det gamla representationssättet, 2:o en utredning af de betänkligheter, som för ögonblicket hindra verkställigheten af »en radical förbättring» och 3:o framläggandet af en grundritning till ett försiktigt, efter omständigheterna lämpadt reformprogram, hvarigenom de mest framträdande bristfälligheterna skulle afhjälpas.

Sin kritik riktar Mörner i första hand mot ståndens sammansättning. Utan vidare synes det honom klart, att de tre ofrälse stånden, bestående af »prester som äro embetsmän, borgmästare som äro embetsmän och bönder, som styras af sin secreterare, icke ega de egenskaper, som fordras för att utgöra tre fjerdedelar af en nations representanter». Allra minst anser han prästerna »som blott och endast ett embetsmannastånd qualicerade att hafva en fjerdedel uti ständernas röst». Något bättre är det ställdt med de två andra stånden, hvilka »i anseende till sin näring ega ostridig rätt att deltaga i öfverläggningarne». Dessutom kunna de »genom modificationer snart förbättras». Hvari dessa modifikationer skulle bestå förstår man af påpekandet, att »medelståndet, den ofta mäst upplysta och mäst billiga del af nation, är uteslutet»

från representationsrätt. Hvad ridderskapet och adeln beträffar, går författaren ej i detta samband in på en närmare granskning utan nöjer sig med att betona, att äfven dess sammansättning vore »ett ämne till förbättringar». Han öfvergår därefter till själfva fyrståndsfördelningen, hvilken »efter all theori» förklaras som »en verklig ofullkomlighet». Den bidrar endast till att underhålla ståndshatet, och författaren gör sig den frågan: »Hvad har den då för annan förtjenst än sin ålder?» För att motivera sin mening och som utgångspunkt för en närmare kritik anför han en sats af Sieyès, där denne sagt, »att delning blott är anarchie, att enhet blott är despotism, att delning, förenad med eller verkande till enhet ger ensam den garantie, som är ändamålet af samhällsinrättningen». Som en illustration till denna sats uppvisar han, att ett frö till de båda ytterligheterna finnes nedlagdt i den lagstiftande maktens splittring i fyra stånd. Anarki uppkommer, då representationens grenar få utrymme att ohämmadt utveckla sina afsikter, och despotism inträder, då den verkställande makten af farhåga för anarki reser sig på dess ruiner genom att skickligt använda den bekanta regeln divide et impera. Följden måste bli ett ständigt vacklande mellan anarki och despotism, och det framgår af författarens senare framställning, att han som exempel på bådadera haft för ögonen å ena sidan frihetstidens statsskick, å den andra det gustavianska enväldet. En förenad samverkan mellan de fyra ståndens finnes ej anledning att ens hoppas på. Den kan inträffa, endast »när den verkställande makten, nog oklok att ej skona någon, blindt följer sina infall utan afseende på andras intressen eller lidande.» Resultatet af sin kritiska undersökning sammanfattar Mörner i ett förkrossande slutomdöme. »Att anse närvarande representationssystem», heter det, »som theoretice dugligt eller som svarande emot sitt ändamål vore därför lika obetänkt som omöjligt att försvara».

Mörner visar sig alltså för sin del beredd på att gå med på en radikal reform, hvilken han förklarar sig önska »kanske mer, åtminstone lika lifligt som någon annan». Hvari denna reform skulle bestå har han endast antydningsvis i sin uppsats berört. Däraf framgår dock, att införandet af ett tvåkammarsystem med öfver- och underhus föresväfvat honom som den riktiga lösningen.[1] Ett

[1] Han bekänner på] ett ställe, att hans »enskilta önskan» vore »att förklara ståndsskilnaden vid riksdagen upphäfven, att med vissa högre embeten och majorater förena de egenskaper, som fordrades för att bilda ett öfverhus, och att sedan uti ett underhus förena alla de andra ståndens».

närmare utförande af denna tanke har han emellertid tydligen ansett för tillfället sakna allt aktuellt intresse. Efter den summariska kritik, hvari han blottar sitt hjärtas verkliga mening, uppstår för författaren allra först det spörsmålet, om ett reformförslag i stort, som otvifvelaktigt måste anses teoretiskt riktigt, äfven vore praktiskt genomförbart, och han öfvergår därför att taga i öfvervägande de betänkligheter, som i föreliggande situation resa sig däremot. Ett hinder af allvarlig beskaffenhet mot den gamla fyrståndsrepresentationens slopande finner författaren bestå redan i dess ålder och historiska helgd. Hade Sverige varit ett land, som sedan gammalt saknat »andra regeringslagar än den styrandes arbitraira befallningar», hade förändringar af vidtgående art varit lätta att i ett slag genomföra. Men så var ej förhållandet. Det svenska statsskicket, hur mycket det än »varit kastadt af och an mellan despotism och sjelfsvåld», hade dock alltid varit bestämdt genom »vissa regeringsformler», hvilka folket vant sig att betrakta som garantier för sin säkerhet och sina intressens tillvaratagande. En sådan garanti var framför allt den lagstiftande maktens sammansättning af fyra stånd, hvars ersättande med ett annat valsätt hos de representationsberättigade klasserna, framför allt hos de lägre folklagren, lätteligen kunde uppväcka misstanken, att »deras borgerliga och personliga säkerhet skulle upphöra». Mörner konstaterar alltså tillvaron af en, visserligen af fördomar starkt bunden, men icke desto mindre vida utbredd *allmän opinion*, som det skulle visa sig omöjligt att öfvervinna på den korta tid, som nu stod reformvännerna till buds. Han söker äfven närmare utveckla, hur denna allmänna opinion skulle te sig i sina verkningar, om den alltför hårdt blefve satt på prof. Visserligen skulle egentligen endast prästeståndet komma att bli uteslutet från lagstiftningen, om en förändrad representationsform infördes, men faran låge förborgad just i detta ståndS sega motståndskraft och inflytande öfver de tvenne ofrälse medstånden. En klerikal agitation skulle uppstå, som i sina yttringar kunde bli jämförlig med de edsvägrande prästernas under franska revolutionen. Bönder och borgare skulle dragas med i motståndet af sina prästerlige ledare och ytterligare bli stärkta i sin öfvertygelse, att de förlorat sina försvarare, om de »icke mer finge höra omtalas sitt stånd särskildt».[1] Hvad som

[1] Utfallen mot prästerna äro särdeles skarpa. »Om intet stånd», heter det, »som sådant betraktat är mindre oskickligt att deltaga i lagstiftningen, är det kanhända intet som mer än det har lusten att herrska». Och på ett annat

i synnerhet gör författaren pessimistisk vid tanken på en reform är hans nedslående erfarenheter rörande den allmänna stämningen efter revolutionen den 13 mars i hans egen hemtrakt. Någon entusiasm öfver den skedda regementsförändringen var långt ifrån att förmärkas hos allmogen, bland hvilken den uppfattningen var utspridd, »att herrarna, som gjort revolution, skola också deraf draga största nyttan». En afgjord misstro mot nyheter, särskildt af genomgripande art, kunde därför med säkerhet från det hållet förväntas, hvarför en försiktig återhållsamhet tills vidare måste iakttagas.

Då Mörner sålunda på angifna grunder ser sig nödsakad att afstyrka »en radical förbättring», har han därmed ej alldeles uppgifvit tanken på en reformering af representationen. För att åtminstone afhjälpa dess mest i ögonen fallande bristfälligheter framhåller han härefter en del positiva reformförslag, hvilka med de fyra ståndens bibehållande gå ut på en ändring i grunderna för deras sammansättning. I ett afseende erkänner han, att ståndsinrättningen, hur »opolitisk» den än kan synas, haft sina förtjänster, nämligen ifråga om nationens uppfostran till en högre grad af självständighet och upplysning. Särskildt gäller detta om bondeståndet. Hvad däremot borgarståndet beträffar, anser han, »att ingen class mindre vunnit vid sin riksdagsmannabefattning och ingen är mindre värd densamma än borgare i småstäder i allmänhet». Det fysiokratiska föraktet för en samhällsklass, som är nödgad »att lefva på sina medborgares bekostnad», lyser tydligt igenom Mörners uttalanden.[1] Men då intet för närvarande kan göras för att »betaga dessa medborgare den representationsrätt de hittills egt», formulerar författaren problemet sålunda: »Vore det icke bättre att göra den oskadlig?» Och medlet till detta måls ernående finner han först och främst bestå däri, »att de så kallade ståndspersoner, som nu emot all billighet äro uteslutna från representationen», tillförsäkras plats i densamma. Utvägen att låta dem bilda ett femte stånd förkastas. Därmed skulle föga uppnås, då alljämt en brytning mellan ständen skulle fortfara, ändrad endast så tillvida, att under det förut ett,

ställe: »När har väl hos en vidskeplig allmänhet de saknat förtroende, som sagt sig tala i himmelens namn, när har väl för den illsluge skrymtaren skäl fattats för dess dolda afsigter?»

[1] »De skola alltid», heter det, »blifva på den sida, som har de mesta skenbara eller ögonblickliga fördelar att tillbjuda dem, och förmånen att få sälja sin röst skulle hos dem vara den främsta af alla fördelar».

nu två stånd skulle komma att stå emot tre. Det riktiga vore i stället att införlifva ståndspersonsklassen med de hittills existerande ofrälse ståndеn, hvarigenom en del upplysta element tillfördes dessa och »en annan riktning» blefve gifven åt deras »verkan och inflytelse uti lagstiftningen». Både valrätt och valbarhet borde fästas vid jorden på så sätt, att ofrälse possessionater, som innehade krono- eller skattehemman, skulle erhålla representationsrätt »lika som alla andra dylika jordegare», d. v. s. i bondeståndet, och jordägande ståndspersoner i stad skulle kunna rösta och väljas till stadens fullmäktige. Följderna skulle visa sig däri, att inom bondeståndet skulle ej sekreteraren ensam kunna diktera besluten, och borgarståndets skråesprit skulle så småningom på ett hälsosamt sätt bli uppblandad. Äfven om man hade att motse svårigheter vid genomförandet af denna reform, anser dock författaren, att den hos allmänheten hvarken skulle väcka det uppseende eller den farhåga, som borttagandet af själfva ståndsnamnet och ständernas sammansmältande till en representation. Han bemöter vidare den möjligen uppkommande invändningen, att ståndspersonerna så småningom skulle erhålla pluralitet i tvenne stånd. Ehuru föga sannolik denna utvecklingsgång för det närvarande betecknas, synes den dock för Mörner snarast erbjudit tillfredsställande utsikter. En öfvergång skulle därigenom förmedlas till en mera vidtgående och slutgiltig reform. Tiden vore då inne »att införa ett underhus och förena alla stånden uti en eller två delar».

För att betyga adelns reformnit och därigenom göra de föreslagna förändringarna mera antagliga för de ofrälse stånden föreslår Mörner äfven nya grunder för riddarhusets sammansättning. I och för sig är dessutom för honom bördsprincipen som norm för representationsrätt inom adeln ett oting, hvartill kommer en mängd praktiska olägenheter af den hittills gällande ordningen, som det vore hög tid att undanskaffa.[1] Han hemställer därför som en

[1] Mörners argumentering för sin åsikt utgör en god sammanfattning af de skäl för riddarhusets reformering, som under striden om representationsreformen i olika variationer plägade framföras. Den lyder: »Det är en följd af barbariet och feodalväsendet, att allt hos denna class af medborgare skall afgöras af bördens företräden, och om det är ett företräde, är det åtminstone både obilligt och föga gagneligt, att hvarje familj skall der hafva sin representant, och att de vid hvad tidpunkt som helst af riksdagen skola kunna intaga sitt säte. Då en del blifva obesatta, då adeln består af en mängd fattiga familjer, då hvar enskilds betydelse blir minskad i mon af deras talrikhet, exponerar denna för-

lämplig och hedrande utväg, att riddarhusets medlemmar utses genom val. För hvarje län skulle väljas ett visst antal representanter af länets »fullmyndige adelsmän». Några särskilda valrättsvillkor, knutna till egendom eller tjänsteår, anses ej behöfliga. Utgående från den ännu lefvande, djupt inrotade föreställningen om adeln som det i egentlig mening offentliga ståndet, förutsätter Mörner, att alla inom detta stånd »fått den uppfostran och de kunskaper, som kunna berättiga dem» både att välja och blifva valda till fullmäktige. »Häruti», tillägger han, »skulle jag tro deras enda företrädesrätt böra bestå». Nyttan af en »sådan förbättring, med tillbörlig noggrannhet afmätt och inrättad», förklarar han odisputabel och väntar sig af ridderskapets och adelns upplysning och patriotism, att »de skulle föregå de öfriga stånden med uppoffring af hvad somliga skulle kalla medfödd rättighet, men som oaktadt denna dess egenskap de borde erkänna som umbärlig i sin forna eller närvarande omfattning».

Med dessa från hans synpunkt moderata ändringsförslag afslutar Mörner den del af sina »Reflexioner», som egentligen rör representationsfrågan. Rent teoretiskt taget är för honom den lagstiftande maktens organisation på ett tillfredsställande sätt en väsentlig förutsättning för en lösning af hela det konstitutionella problemet. För Mörner liksom för Poppius bestod detta i uppnåendet af »den jemvigt emellan pouvoirer, som i allmänhet synes lända till det stora ändamålet»,[1] och det gällde att gifva den lagstiftande makten en sådan form och sammansättning, att den mäktade fylla sin plats i en väl afvägd styrelsemekanism. Det är med utgångspunkt från denna uppfattning och i afsikt att tillskapa en nödig garanti för att den svenska statsförfattningen något så när tillfredsställande skulle kunna fungera i det Montesquieuska jämviktssystemets anda, som Mörner framlägger sitt program till en förbättrad ständerinrättning. Att detta program blef och för ögonblicket *måste* blifva ett kompromissprogram var han fullt medveten om, och en god del af hans bevisföring går ut på att motivera den politiska nödvändigheten häraf. Hans afsikt har endast varit att gifva anvisning på ett steg i rätt riktning, som åtminstone

fattning adelståndet mera än något annat för en mängd olägenheter, dels i anseende till sjelfva tänkesättens rigtning, dels i anseende till öfverläggningarnes gång.»

[1] Poppius' promemoria, Hist. tidskr. 1896, s. 340.

skulle bidraga till det stora syftemålets ernående.[1] Hur den rätta fördelningen mellan statsmakterna skulle ordnas går författaren ej närmare in på. Resten af sin uppsats ägnar han åt framställandet af ett förslag, äfven det hörande med som en högsta garanti för maktfördelningens rätta tillämpning och i viss mån sammanhängande med representationsproblemet. Den idé, han här utvecklar, stöder sig på det från Sieyès hämtade uppslaget om inrättande af en »jurie constitutionnaire», hvilken han söker ombilda till en svensk senat eller areopag, en älsklingstanke hos Mörner, som han framdeles, vid utarbetandet af konstitutionsutskottets betänkande i representationsfrågan, återupptar, och hvartill vi i detta samband få anledning närmare återkomma.

Ehuru mera antydningsvis har Mörner redan i denna uppsats ganska klart angifvit sin teoretiska grunduppfattning af det svenska representationsproblemet. Af större intresse är måhända dock att här följa den politiska tankegång, som ligger bakom hans resonnemang. Både i hans skarpa kritik af den gamla fyrståndsrepresentationen och framför allt i hans motivering till en förbättring af densamma är det lätt att spåra den aristokratiske oppositionsmannen, hvilken själf hämtat erfarenhet af sitt deltagande i de politiska fejderna och därunder tillägnat sig de adliga oppositionstraditionerna. Med vissa ändringar och modifikationer, lämpade efter tidens kraf, är Mörners förslag i åtskilligt en ny upplaga af det gamla adliga representationsprogrammet. Kärnan i detta hade varit att utjämna splittringen mellan stånden och på samma gång tillförsäkra adeln ett bestämmande inflytande öfver riksdagen i dess helhet. Riddarhusets isolering genom konungamaktens fasta förbund med de tre ofrälse stånden hade hittills gjort oppositionens kamp fruktlös. Att för framtiden förhindra uppkomsten af en dylik maktkombination, hvarigenom adeln, det enda stånd, där insikter och politiskt omdöme voro till finnandes, kunde utestängas från allt afgörande öfver riksdagsärendena, har äfven för

[1] Sin mening om representationsreformen såsom en viktig förutsättning för hela konstitutionsfrågans lyckliga lösning angifver M. i följande ord: »När ståndernas organisation kan ge anledning att förmoda hos dem alla något slags jämnhet i insigter, någon höjning öfver det blotta enskilda intressets synpunkt, torde de öfriga delarna af styrelsen också derigenom med mera lätthet kunna organiseras».

Mörner varit den ledande synpunkten.[1] Genom uppblandning af borgar- och bondestånden med samhällselement, som i upplysning och politiska sträfvanden stodo ridderskapet och adeln nära, skulle möjlighet beredas till en enhetlig samverkan mellan dessa stånd, hvarvid ledningen helt naturligt skulle tillfalla adeln. Detta var ett medel till den »enhet i delning», som Mörner åsyftade, hvarigenom man åtminstone skulle »göra delningen så mycket som möjligt oskadlig». Den nödiga motståndskraften hos den lagstiftande makten gent emot den verkställande skulle därigenom vinnas.[2] Äfven i sitt angrepp mot prästeståndet, konungamaktens trognaste verktyg såsom förmedlare af dess inflytande öfver de öfriga ofrälse stånden, besjälas Mörner af de adliga oppositionssynpunkterna. Utan att våga upptaga den förut ofta framställda fordran på prästernas uteslutande ur representationen hoppas han tydligen, att genom de föreslagna anordningarna deras betydelse inom riksdagen så småningom skulle tillintetgöras.

Mörners »Reflexioner» och Poppius' promemoria äro hvar för sig af intresse såsom uttryck på ett tidigare skede af författningsarbetet för önskemål inom ansvarsmedvetna reformvänliga kretsar. Såsom förut ofta framhållits, äro båda författarne synnerligen angelägna att med undertryckande af egna i och för sig såsom berättigade framställda reformönskningar för tillfället dämpa alla befarade ytterlighetstendenser vid den nya författningens uppgörande.[3] Samma

[1] Jfr den i »Schreiben aus Norköping» etc., s. 315 (cit. ofvan s. 23, n. 2) förekommande kritiken af ståndsinstitutionen, om hvilken Mörners i mycket erinrar.

[2] Att Mörners förhoppningar i detta afseende möttes af motsvarande farhågor från gammalrojalistiskt håll, framgår af Håkansons uttalande om konungamaktens försvagande som en följd af den tilltänkta reformen. Se ofvan s. 31.

[3] Att dylika särskildt beträffande ständerorganisationen på sina håll med fruktan motsågos illustreras på ett målande sätt af ett bref, dat. den 1 april, från den gamle rikshistoriografen Anders Schönberg, själf en öfvertygad anhängare af fyrståndsrepresentationen. Han skrifver: »At fanatismer af flere slag skulle nu föreställa sig, at gärdet vore upgifvet aldeles, är nog at förmoda. Sådan var dens tokiga tal med en professor i Upsala, då han hotade presterskapet. Sådana galenskaper har man väl ofta förr hört, men icke så uppenbarligt, med yttradt hopp at då lyckas. Det borde vara blott unge vettvillingar, som kunde tala så dåraktigt, men beklagligen kunde många äldre icke vara klokare. At prestestånd, såsom blott en tjänstemannacorps, som skulle fått sina rättigheter blott från påfviska tiden, icke borde vara riksstånd och en fjerndel af lagstiftande corpsen, har man ofta hört oförståndigt folk prata. Därföre sade biskop Wallquist, att thronen är presteståndets stöd, och med den förras

anda genomgår äfven en annan, de sista dagarna af april tillkommen skrift, nämligen A. G. Silfverstolpes bekanta broschyr »Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska statsförfattningen?», hvilken skrifvits af författaren i samråd med några politiska vänner och utkom kort efter riksdagens öppnande. Denna skrift, hvilken kan betraktas som det första mera samlade uttrycket för de meningar, som gjorde sig gällande inom politiska kretsar, hvilka med misstro motsågo regeringens författningsförslag, har ur denna synpunkt och särskildt på grund af dess inverkan på konstitutionsutskottets arbete, funnit ett välförtjänt beaktande. Silfverstolpes broschyr är emellertid riktad mot tvenne fronter. På samma gång den gent emot Håkansons, af regeringen accepterade förslag, vill häfda en mera frisinnad uppfattning genom att offentligen framställa de fordringar, som äfven under förhandenvarande brydsamma tidsomständigheter af vännerna till en fri konstitution måste betraktas som oeftergifliga,[1] vill den gent emot radikala ytterlighetssträfvanden betona nödvändigheten att för det närvarande följa en försiktig medelväg. Ur denna senare synpunkt äro Silfverstolpes uttalanden i detta samband synnerligen beaktansvärda, hälst när de sammanställas med Poppius' och Mörners ofvan refererade åsikter. De belysa på ett intressant sätt den kompromissartade karakteren af de »konstitutionellas» författningsprogram och ge ett viktigt bidrag till uppfattningen af författarens och de med honom liktänkandes hållning i representationsfrågan vid denna tid.

fall skulle det sednare omstörtas, och tillika alt det qvarblefna af religionens anseende, och efter mitt begrepp sade han sant». S. erinrar om tidsläget »för några år sedan, då franska jemnlikheten spökade i mångas sinne», och han ser i det närvarande en återupprepning af liknande stämningar. »Förändring med riksstånden», heter det, »yrkades ock då, mot adel och prestestånd, som i Frankrike, och desse fantaster ville hafva ett franskt convent». Då (d. v. s. under förmyndartiden) förmådde hertigen »nedtysta dessa franska griller». Äfven nu, framhåller S., »kommer det an på hertigens styrka och auctorité at hålla fanatismer til baka». — S:s bref (F. 840 a., U. B.), hvari saknas både adressort och adressat, synes vara riktadt till en vän i Upsala.

[1] Offentliggörandet af Silfverstolpes skrift och Håkansons förslag är ungefär samtidigt. Som sannolikt torde kunna antagas, att Silfverstolpe på förhand haft kännedom om innehållet i det Håkansonska förslaget, hvars verkan han genom sin broschyr i tid velat förekomma. Antagandet blir desto sannolikare, om Järta, såsom Höjer, Hist. tidskr. 1910, s. 83, framhåller, biträdt vid broschyrens tillkomst, då åtminstone denne med tämligen stor visshet kan förmodas ha erhållit upplysningar om Håkansons förslag. Jfr Sandegren, s. 18.

En närmare granskning af den utförliga motivering, hvarmed Silfverstolpe inleder de i hans skrift framställda positiva yrkandena,[1] visar nämligen, att det är denna fråga han afser att därigenom i främsta rummet taga ställning till. Som utgångspunkt för sin från början strängt genomförda bevisföring framkastar han till besvarande den principiellt viktiga frågan: »Hafve vi en stat att *nyskapa*, eller stat att *reformera?*» Svaret kan icke blifva mer än ett. Sverige är hvarken ett barbariskt land, stadt i ursprunglig råhet, eller befinner det sig i samma lyckliga belägenhet som t. ex. Nordamerikas förenta stater, ett land, som hvarken känt form och häfd eller varit bundet af tyngande fördomar. I dylika länder vore en total nyskapning lätt att genomföra. Sverige är däremot en stat, som genomgått en sekellång utvecklingsbana, med djupt rotade traditioner och vanor och med en författning, som visserligen undergått växlingar, men hvars åldriga grundmurar äro starka nog att trotsa de kullstörtningsförsök, som födas i en revolutionsstämning. Huru för Sverige en lägligare tidpunkt kanske aldrig funnits för en total nyskapning, afråder författaren därför bestämdt från en förhastad nedbrytningspolitik.[2] Han finner den från början dömd att misslyckas, och han pekar på Frankrike såsom varnande exempel. Närmast kunde Sveriges belägenhet 1809 liknas vid Frankrikes för 20 år sedan, och det vore skäl att lägga märke till de erfarenheter, som ur detta lands historia stode att vinna. Själf bekänner Silfverstolpe, att han en gång med förtjusning hälsat franska revolutionen och dess försök att förhjälpa ett förtryckt folk »till njutningen af alla sina medborgerliga rättigheter». Han hade först sedermera lärt sig inse felen i revolutionens lagstiftning. Den hade ej tagit vederbörlig hänsyn till folkets upplysningsgrad och hade därför ej haft den oskattbara förmånen att kunna stödja sig på en allmän opinion, lika »enig att kullstörta det odugliga i sin grund» som »enig om det, som skulle uppföras i stället». Följderna hade visat sig i ständiga slitningar i staten. Flere grundlagar hade inom ett ringa antal år uppstått och ramlat, och det slutliga resultatet hade blifvit ett statsskick, som med alla sina förtjänster var ett helt annat än det, som ursprungligen afsetts. Från

[1] Jfr Sandegren, s. 26, hvilken dock icke upptar till pröfning spörsmålet, *hvilka* de radikala förändringar voro, som Silfverstolpe företrädesvis söker bevisa nödvändigheten af att tills vidare undanskjuta.

[2] »Det är mot naturen», heter det, »att en gammal stat omskapas hastigt, att seklers vanor nedslås på en dag».

dylika skakningar vill författaren, att hans eget land skall bli förskonadt genom att den nya svenska konstitutionen från början läges på den allmänna opinionens solida grundval, den enda, hvarigenom dess framtida bestånd kan garanteras. Han söker utreda hvad den allmänna opinionen är, och han definierar den såsom »den stora pluraliteten af tänkesätten i ett land», väl att skilja från hvad han kallar »den upplysta opinionen», uppburen af det fåtal bildade, hvilka, i motsats till den stora oupplysta eller halfupplysta, af förutfattade föreställningar och vanor beroende mängden, låta sin mening förutsättningslöst grundas på en begreppsmässig öfvertygelse. Men denna upplysta opinion, hur rättvisa och väl motiverade dess kraf i och för sig kunna synas, duger icke som grundval vid utarbetandet af en ny konstitution, hvilken i möjligaste mån bör blifva ett »allmänna opinionens aftryck».

Med denna skickligt funna utgångspunkt, lika lämpad att afvärja angrepp från alla håll, fortsätter författaren sin argumentering, i det han närmast söker bestämma hvad den allmänna opinionen *icke* vill. I detta samband, där han sålunda negativt begränsar författningsprogrammet, lämnar han för Sveriges vidkommande den slutliga förklaringen öfver den egentliga innebörden af orden »nyskapning», och »reformering», den fråga, som från början utgjort diskussionstemat i hans vidlyftigt anlagda resonemang. I det stora hela kan sägas, att denna fråga för Silfverstolpe praktiskt taget sammanfaller med frågan om ståndsrepresentationens upphäfvande eller bibehållande. En omskapning af »vår konstitution ända i dess grund» är nämligen för honom liktydig med en omskapning af representationen. Att det är ett ställningstagande i representationsfrågan, som i själfva verket ligger bakom hela hans bevisföring, kommer ännu tydligare fram, då han öfvergår att granska de utländska konstitutioner, hvilka skulle kunna komma i åtanke som mönster för en svensk författning för den ponerade händelsen, att de allmänna tänkesätten verkligen vore ense i den punkten »att intill sjelfva grunden kullrifva den gamla konstitutionsbyggnaden». Det förnämsta skälet mot deras omplanterande i svensk mark finner han i deras representativa inrättningar. Efter att med några ord ha affärdat den nordamerikanska författningen, framhåller han beträffande den franska som ett hufvudsakligt hinder, att enligt denna representationen är grundad på »population och possession», och att i Frankrike »ingen ärftlig adel och intet presterskap, mer än andra stånd, tillhöra

konstitutionen», samt att de tre representationsdelarna, lagstiftande kåren, tribunalet och den konserverande senaten, äga intet, »som har den ringaste smickrande likhet med våra vanor och våra intressen». Äfven Englands författning, hvilken dock förklaras lättast af alla acceptabel som modell för den svenska, »emedan skenet af stånd der är bibehållit i ett öfverhus, der adel och biskopar sitta, och i ett underhus, hvarifrån intet stånd är uteslutit», skulle af den allmänna opinionen i Sverige ej komma att antagas. Därtill skulle fordras i första hand slopandet af de segt fasthållna enskilda ståndsintressena. Och till dylika »upplysta uppoffringar» vore den svenska allmänheten ingalunda för närvarande benägen.

Hvad Silfverstolpe sålunda genom sin argumentering mot möjligheten af en »nyskapning» af konstitutionen i främsta rummet afser att öfvertyga om är, att en omfattande förändring af representationen af opportunistiska skäl för tillfället bör afföras från den politiska dagordningen. Han formulerar sin slutliga ståndpunkt så, att »hvad man nu *bör* göra, upplöses genom bestämningen af hvad man *kan*». Tillbakavisande beskyllningen för halfmesurer, yrkar han i öfverensstämmelse med den allmänna opinionens fordran på bibehållandet af »vissa monumentaliska grundpelare ur vår gamla författning», hvarmed han tvifvelsutan just åsyftar de fyra ständen. Också finner man i det positiva författningsprogram, han härefter utvecklar, att den lagstiftande makten fortfarande skall vara delad mellan »de 4 bibehållna ständen», hvilkas konstituerande närmare bör bestämmas genom en särskild riksdagsordning. En varsam reform förordas dock såsom redan nu lämplig, i det äfven Silfverstolpe föreslår en utökning af ständerna med »representanter för den talrika bruks- och jordägande klass, som hittills saknat en röst i staten». De öfriga punkterna i hans program ha vi ej här anledning att sysselsätta oss med. Tillsammantagna utgöra de, bekänner Silfverstolpe, »det allerhögsta af mina förhoppningar», och han tillägger, att med dem vore redan taget »ett stort steg in i en sällare framtid». Samtidigt fördöljer han dock icke, att därmed ej får anses, att steget är taget fullt ut. I slutet af sin skrift ger han ytterligare och i mera direkta ordalag än i inledningen en antydan om den »radikala omskapning», som »äfven i närvarande stund» var hans och med honom alla upplystas »enskilta åstundan», men som han af farhåga för »statens brytning» och med hänsyn till allmänna opinionen genom

hela sitt inlägg i författningsstriden velat afvärja.[1] Det är intet annat än ett yrkande på fyrståndsrepresentationens afskaffande och ersättande med en tvåkammarriksdag, som Silfverstolpe här förklarar vara sin innersta politiska trosbekännelse. Han framkastar därmed ett konstitutionellt framtidsprogram, hvars genomförande han ej betraktar som alltför aflägset,[2] och till hvars förverkligande han själf som medlem af konstitutionsutskottet redan vid samma riksdag fick vara med om att göra en första början.

Äfven af Silfverstolpes broschyr, sedd ur den synpunkt, som ofvan gjorts gällande, torde framgå, att representationsfrågan i långt högre grad än hvad hittills blifvit uppmärksammadt, spelat en ingripande, om ock negativ roll i 1809 års lagstiftning. I stort sedt är Silfverstolpes hållning densamma, som kommer till synes i Poppius' och Mörners uttalanden. För alla är representationsreformen det stora författningsspörsmålet, som det först gäller att fatta ståndpunkt till vid den förestående grundlagsstiftningen. Alla föra de moderationens talan och stanna vid att förorda partiella reformer, under det de samtidigt betona den provisoriska karakteren af det författningsprogram, som nu var möjligt att genomföra. Särskildt Mörners och Silfverstolpes skrifter förete en likhet i synpunkter, som låter förmoda en mer än tillfällig öfverensstämmelse.[3] Deras personliga önskemål i representationsfrågan äro nära sammanfallande, och detsamma gäller om deras positivt fram-

[1] »En sådan förbättring», heter det, »en som förmådde mera jemna allas intressen, en som förmådde inom den lagstiftande corpsen stadga endast tvenne hvarandra blott kontrollerande, i stället för fyra hvarandra afundande makter, skulle, äfven i närvarande stund, visserligen utgöra min enskilta åstundan; och jag skulle önska välsignelser och odödlighet öfver den, som förmådde, utan statens brytning, åstadkomma detta mästerverk».

[2] Hade allmänna opinionen haft »lika många år», som den nu hade veckor att besinna författningsfrågan, skulle det mera radikala programmet enligt S:s åsikt redan nu varit möjligt att genomföra.

[3] Mellan Mörner och Silfverstolpe var bekantskapen af gammalt datum, och osannolikt är ju ej, att den senare erhållit kännedom om den förres skrift efter dennes ankomst till Stockholm eller möjligen fått sig den tillsänd redan förut. Att Mörner varit en af de »två eller tre upplysta och välsinnade personer», med hvilka Silfverstolpe rådgjort vid författandet af sin broschyr förefaller på grund af det ofvan sagda synnerligen plausibelt. Däremot synes mig mindre antagligt, att äfven Mannerheim, såsom Höjer, ofvan s. 44, n. 1 anf. st., vill göra troligt, varit att räkna bland dessa. Därtill afvika de åsikter denne i ett samtida författningsutkast utvecklar alltför mycket från de af Silfverstolpe i broschyren förfäktade. Jfr Hist. tidskr. 1911, s. 51 ff.

ställda kompromissförslag, om ock Mörner här går något längre. Ser man på motiveringen till deras åsikter, framgår, att den allmänna tankegången hos båda följer i stort sedt samma hufvudlinjer. Det hänsynstagande till historiskt gifna förutsättningar, som hos Mörner, om ock motvilligt, framhäfves, går igen hos Silfverstolpe och utvecklas af honom ytterligare på ett sätt, som visar, att han med all sin abstrakta läggning tillägnat sig en klar blick för den faktiska situationens kraf. Redan Mörner hade pekat på den allmänna opinionen som en normgifvande faktor, och för Silfverstolpe blir denna synpunkt själfva grundmaximen för all lagstiftning och gradmätaren på hvad som i reformväg är icke blott historiskt möjligt utan principiellt riktigt.[1] Den allmänna opinio-

[1] Att man dock ingalunda får uppfatta Silfverstolpe som teoretiskt föregripande den historiska skolans idéer har påpekats, och med rätta, af G. Rexius, Benjamin Höjers politiska åskådning, Statsv. tidskr. 1911, s. 272, ehuru författaren genom att uteslutande betona den negativa sidan af Silfverstolpes åskådning ej gjort densamma full rättvisa (jfr ofvan texten). Silfverstolpe var odisputabelt en trogen anhängare af den naturrättsliga skolans statsuppfattning, men det är hans stora förtjänst, att han, när det gällde praktisk-politisk handling, höjde sig öfver dess schablonmässiga abstraktioner. Erfarenheter från den franska revolutionen ha därvid säkerligen i främsta rummet inverkat, hvarom han ju själf också ger en antydan. Men Silfverstolpe kunde för sitt »historiska» uppfattningssätt äfven åberopa sig på en sådan den naturrättsliga spekulationens mästare som Rousseau. I ordalag, hvarom Silfverstolpes i mycket erinra, inskärper denne vikten af att vid lagstiftningen taga hänsyn till ett folks speciella vanor och förutsättningar. Några belysande uttalanden ur »Contrat social» förtjäna anföras. Det heter i Livre II, Chap. 8: ». . . . le sage instituteur ne commence pas par rédiger de bonnes lois en elles-mêmes, mais il examine auparavant si le peuple auquel il les destine est propre à les supporter»; och vidare: »La plupart des peuples, ainsi que des hommes, ne sont dociles que dans leur jeunesse; ils deviennent incorrigibles en vieillissant; quand une fois les coutumes sont établies et les préjugés enracinés, c'est une entreprise dangereuse et vaine de vouloir les réformer». Af ännu större intresse i detta samband är ett följande ställe, som visar, att Silfverstolpes teori om den allmänna opinionens betydelse som grund för konstitutionen redan af Rousseau till fullo utvecklats. På tal om olika slag af lagar (Ch. 12) framhåller nämligen denne såsom den mest betydande den lag, »qui ne se grave ni sur le marbre ni sur l'airain, mais dans les cœurs des citoyens; qui fait la véritable constitution de l'État; qui prend tous les jours de nouvelles forces; qui, lorsque les autres lois vieillissent ou s'éteignent les ranime ou les supplée, conserve un peuple dans l'esprit de son institution, et substitue insensiblement la force de l'habitude à celle de l'autorité. Je parle des mœurs, des coutumes et surtout de l'opinion, partie inconnue à nos politiques, mais de laquelle dépend le succès de toutes

nen betraktas af honom icke uteslutande som ett besvärligt hinder för en upplyst reformverksamhet, den är tvärtom det enda och riktiga underlaget för hvarje statsordning, som äfven den upplyste filosofen gör rätt i att böja sig för, den »allmänna nationalkraft», för att tala med Järta, som ensam kan befästa de konstitutionella formerna och göra dem varaktiga.[1] För representationsfrågans kommande behandling och öde är denna Silfverstolpes och hans meningsfränders uppfattning af största betydelse. Det återstår emellertid att se till, i hvad mån den delades af den politiskt intresserade svenska allmänheten och af dem, på hvilka det yttersta afgörandet berodde, de konstituerande riksständerna.

---

les autres; partie dont le grand législateur s'occupe en secret, tandis qu'il paroît se borner à des règlements particuliers, qui ne sont que le cintre de la voûte, dont les mœurs, plus lentes à naître, forment enfin l'inébranlable clef».

[1] Det är en omisskännlig likhet i tankegången mellan Silfverstolpes utläggning af allmänna opinionen och den bekanta passus i K. U:s mem. den 2 juni, där Järta framhåller betydelsen af »ett allmänt tankesätt», »en allmän kraft» som konstitutionens sammanhållning och stöd. »Denna tanka», säger han, »ligger till grund för utskottets hela arbete». Och då Järta med hänsyn till denna tanke och åberopande vådan af »en söndring af tankesätt» framhåller, att inga »stora och lysande förändringar i vår statsförfattnings åldriga grundformer» föreslås, att »sådana former icke böra lättsinnigt omskapas», är det samma synpunkt, som återfinnes hos Silfverstolpe, då denne med hänsyn till allmänna opinionen afvisar en »omskapning» och yrkar på bibehållandet af »vissa monumentaliska grundpelare ur vår gamla författning». Det torde ej heller ur dessa Järtas uttalanden (K. U:s mem. o. exp., s. 7 f.), särskildt när de sammanställas med Rousseaus ofvan anf. ord om allmänna opinionen, finnas skäl att hos honom konstruera fram en vid denna tid teoretiskt fattad, organisk eller i specifik mening historisk statsåskådning.

II.

Vill man närmare lära känna den tankemiljö, hvarur 1809 års politiska strömningar framgå, äga vi en gifvande källa i den rikhaltigt flödande anonyma ströskriftslitteratur, som hastigt växte fram efter tryckfrihetens frigifvande i slutet af april månad.[1] Denna litteratur, inom hvilken Silfverstolpes skrift intar en rangplats för sig, var under denna tid, då en politisk press ännu ej hunnit uppstå, den stora allmänhetens enda och egentliga diskussionsinstitut. Den politiska broschyrfloden, hvilken under hela riksdagens lopp fortfor att tid efter annan aflämna sina alster, strömmade ojämförligt lifligast under tiden närmast före och efter regeringsformens antagande, då de konstitutionella spörsmålen voro som mest brännande.[2] Bland dessa har intet af broschyrskribenterna med större ifver omfattats än just representationsfrågan.[3] Den dominerar till den grad direkt eller indirekt framställningen i det stora flertalet af de utkommande skrifterna — många af dessa äro uteslutande ägnade åt utredningar och förslag till dess lösning — att det väl kan ifrågasättas, om före 1865 frågan om representationens ombildning varit föremål för ett lifligare offentligt debatterande än den var redan 1809, det nya statsskickets första år.

Det kan därför, innan vi gå att följa representationsfrågans behandling inom själfva riksdagen, ha sitt stora intresse att studera de meningar och tankar, som fördes till torgs bland den stora allmänheten. Som vi skola se, erbjuda broschyrerna både ifråga om önskemål och synpunkter åtskilliga likheter med de motioner och betänkanden i ämnet, som bland ständerna förekommo. Genom sin skrift, där han öfvervägande ur taktisk synpunkt diskuterat representationsfrågan, hade Silfverstolpe, såsom i det föregående blifvit påpekadt, sökt att klarlägga linjerna för denna frågas

[1] Jfr Sandegren, s. 23 ff.

[2] »Nästan med hvarje dag», skrifver domprosten Wåhlin i sin dagbok den 4/6, »utströmade flygande papper i politiska ämnen». Jfr För hundra år sen, I, s. 105.

[3] Jfr Sandegren, s. 29.

behandling i samband med regeringsformen. Då den problemställning Silfverstolpe angifvit bildar utgångspunkt för diskussionen inom ströskriftslitteraturen, kunna vi för bättre öfversikts skull uppdela denna i tvenne grupper, allt eftersom författarne uttala sig för eller mot den Silfverstolpeska ståndpunkten.

Det faller redan vid en hastig granskning i ögonen, att motståndarne till en representationsreform äro tämligen fåtaliga. Som anhängare af den af Silfverstolpe förfäktade meningen kan egentligen räknas endast en, visserligen den flitigaste af alla 1809 års broschyrförfattare, expeditionssekreteraren G. v. Schantz.[1] Redan före Silfverstolpe hade denne tagit till orda[2] för att varna för ett alltför abstrakt reformnit och framhållit nödvändigheten att vid förbättringars införande taga hänsyn till ett folks vanor och den allmänna opinionen. Endast genom iakttagande af »klok måtta» kunde en revolution bli gagnande. I en följande skrift[3] framhåller författaren speciellt fyrståndsinrättningen som en sådan institution, som ej »utan våda för staten» kan rubbas, allt under det han erkänner, att franska revolutionen i afseende på frågan om sammansättningen af ett folks fullmäktige spridt »ett nytt och fullkomligare ljus», och att han själf för sin personliga del ingalunda vill bestrida, att fyrståndsrepresentationen är behäftad med många olägenheter. Den är emellertid »urgammal och af sådan orsak helig för en nation, som icke ernått högre grad af politisk upplysning». Den enda jämkning författaren anser sig kunna förorda är densamma som Silfverstolpe föreslagit: upptagande i de bibehållna stånden af representanter för hittills uteslutna jordägande och näringsidkande klasser. Några veckor senare, då konstitutionsutskottets förslag till regeringsform ventilerades på klubbarna och man och man emellan, uppträder åter v. Schantz som dämpare af reformropen, nu i allt bestämdare ton,[4] och ännu i det sista,

[1] Omkr. ett tjugutal flygskrifter torde ha flutit ur v. S:s penna.

[2] I broschyren »När äro statsförändringar nödvändiga, och hvarigenom blifva de gagnande?»

[3] »Hvilken statsförfattning är den bästa? Fråga till de upplyste och oväldige vid nu förestående riksdag».

[4] I »Samtal på en klubb mellan en riksdagsman och en hans vän» etc. söker v. S. närmare försvara de fyra stånden. Han förklarar, att »de bilda tillsamman en stor corps». De äro endast att betrakta »såsom särskilta lemmar i den stora rikskroppen», och de kunna sägas utgöra »fyra departementer eller utskott, hvaruti den lagstiftande corpsen, i anseende till sin talrikhet, delat sig». De skulle ej nu kunna upphäfvas utan »en revolution, en total omstörtning, sådan som den franska 1789».

i dagarna för regeringsformens antagande i ständen, varnar han i enighetens namn för ett otidigt »reformationsnit» och bemöter de hetsigaste agitationsskrifternas fordringar.[1]

I hufvudsak förfäktar sålunda v. Schantz samma opportunistiska politik som Silfverstolpe,[2] äfven om den förre i grunden intar en vida konservativare ståndpunkt.[3] Öfvertygade försvarare af de fyra ständen saknas dock ej alldeles bland tidens politiska skribenter. En sådan, ehuru tämligen ensam om sin mening, är kungl. bibliotekarien, kanslirådet P. Malmström, känd som litterär censor under Gustaf IV Adolfs regering och en afgjord fiende till den franska revolutionens idéer.[4] Malmströms skrift, »Prospectus till en afhandling om nationalrepresentationen» etc., hvilken i broschyrdiskussionen företräder den konservativa ytterlighetsståndpunkten, har till uppgift att genom en filosofisk deduktion uppvisa den rationella grundvalen för fyrståndsrepresentationen. Betydelsen af den historiska häfden underkännes, och författaren söker i stället den rätta grunden för nationalrepresentationen i samhällets egen natur och ändamål. Han finner, att fyrståndsindelningen, »ehuru till sitt ursprung nästan tillfällig», nära motsvarar den naturliga verksamhetsförgreningen inom samhället. De fyra stånden, hvilka, med uppslag hämtade från Montesquieu, anses representera vissa principer eller idéer — författaren tilldelar dem hvart och ett en »distinctiv egenskap (nota characteristica)» — förverkliga sålunda tillsammantagna samhällets ändamål, och det ligger därför endast i sakens natur, att de utgöra representationen vid riksmöten. Malm-

[1] I skriften »Några ord om enigheten till nationens fullmägtige och alla goda medborgare». Särskildt polemiserar v. S. här mot den uppseendeväckande broschyren »Nu eller Aldrig».

[2] Med direkt åberopande af »afhandlingen om allmänna opinion» yrkar äfven författaren till flygbladet »Välmenta anmärkningar i frågan om en ny regeringsform» på ståndsrepresentationens bibehållande, likväl med den förändring, att endast trenne stånd skulle finnas. Utom adeln skulle inrättas ett »stads»- och ett »landtmannastånd», på hvilka prästeståndet allt efter boningsorten skulle fördelas jämte representanter för uteslutna medborgarklasser.

[3] Med ovanlig skärpa häfdar v. S. ståndsinstitutionens berättigande i den till prästernas försvar skrifna broschyren »Presterskapet i politiskt, andeligt och vetenskapligt afseende betraktadt».

[4] Belysande för Malmströms »antijakobinska» tänkesätt äro tvenne inlagor af hans hand, riktade till konung Gustaf IV Adolf, hvari han föreslår inrättandet af en slags samhällsbevarande »société» eller »nationalorden» med hufvudsaklig uppgift att bekämpa de franska revolutionsidéerna och verka för det allmänna tänkesättets förbättrande (F. 621, U. B.).

ströms tankegång, hvilken utgår från att betrakta ständen såsom naturliga intressegrupper i samhället, är densamma, som vi känna igen redan från slutet af 1700-talet, och själfva hans sträfvan att ersätta ståndsnamnen med mera expressiva benämningar erinrar starkt om föregående försök i liknande riktning.[1] Det är endast ett korollarium af hela hans utgångspunkt, att äfven han påyrkar, att de gamla, alltför snäfva ståndsgränserna böra utflyttas till förmån för ständen nära sammanhörande, men hittills från dem uteslutna grupper. Sitt egentliga intresse har Malmströms flygblad som ett polemiskt inlägg mot de från hans ståndpunkt farliga villomeningar, som i skiftande mängd fördes fram af hans motståndare i den offentliga diskussionen. Öfver hela den naturrättsliga åskådningen bryter han stafven genom att underkänna »de allmänna menskliga och medborgerliga rättigheterna» som grund för representationsrätt. Med skärpa påvisar han, att konsekvensen blefve, att hvarken tjänaren eller dagakarlen, ja ej ens den omyndige skulle kunna uteslutas från utöfningen af denna rätt. Ej heller en viss census som representationsgrund, »ehuru i sednare tider mest yrkad», finner gillande. Det vore lika vanskligt att utlämna den lagstiftande makten åt förmögenheten och rikedomen som åt den fysiska styrkan.

Mot de röster, hvilka sålunda af olika skäl förfäkta en konservativ meningsriktning i representationsfrågan, står en hel skara af skribenter, hvilka varmt taga till orda för en ögonblicklig radikal reform. De skäl, som från denna sida anföras, rikta sig mer eller mindre direkt polemiskt mot Silfverstolpe, och man är allmänt ense om att förkasta hans mening om de hinder, som förefinnas både i den allmänna opinionen och det vådliga utrikes-politiska läget. Den enda opinion, som tillerkännes betydelse, är den, som hyses af den upplysta allmänheten, och det framhålles som ett faktum, värdt att beakta, att pluraliteten af denna allmänhet utgöres af medelståndet, hvilket hittills varit »försatt i en politisk overksamhet».[2] Tidsläget betonas äfven såsom ur många synpunkter särdeles gynnsamt. Ett enastående förhållande hade nu inträdt, då folket återställt »sin naturliga rättighet att själf gifva sig lagar».[3] Det vore därför af vikt att begagna tillfället. »Aldrig», utropar en författare, »var ögonblicket mera gynnande för en förnuftig

[1] Jfr ofvan s. 20, n. 2.

[2] [Grevesmöhlen,] Fråga till fäderneslandets vänner etc.

[3] [Manderfelt,] Svenska folkets röst, etc.

förbättring af vår samhällsordning än nu».[1] De skäl till skyndsamhet med författningsfrågans afgörande, som med hänsyn till rikets nödställda belägenhet anfördes, borde ej få stå hindrande i vägen, när det gällde införande af reformer, som måste betraktas som nödvändiga, för att den nya konstitutionen skulle kunna motsvara sitt ändamål.[2] Såsom en sådan reform, den angelägnaste af alla, framhäfves en fullständig omreglering af den lagstiftande makten, Det vore en förutsättning för konstitutionens säkra bestånd, att representationen, själfva hörnstenen i grundlagen, organiserades i harmoni med dess principer, hvarför en författningsändring, som ej tillika innebure en representationsförändring, från början skulle komma att hvila på alltigenom felaktig grundval.[3]

De representationsförslag, hvilka inom ströskriftslitteraturen framlades till allmänhetens och riksens ständers begrundande och påverkan, äro visserligen till största delen i och för sig icke värda så synnerligen stor uppmärksamhet. Mångskiftande i detaljerna och oftast löst hopkomna äro de allra flesta föga tungt vägande ingredienser i tidens »politiskt litterära fyrverkeri»[4] och som sådana af en efemär beskaffenhet och ringa praktisk betydelse. Betraktade som spegelbilder af gängse utländska statsrättsliga tankeströmningar och författningsschabloner äga 1809 års politiska broschyrer dock ett vida högre intresse, än hvad man i allmänhet velat tillmäta dem, och speciellt för ett djupare inträngande i

[1] [Åbom,] Förening och säkerhet.

[2] Varningsrop mot en »vårdslös skyndsamhet» höjas särskildt i flygbladet »Mina tankar». Skriften ådrog sig regeringens synnerliga misshag, och hofkansleren erhöll befallning att hädanefter hålla ett vaksamt öga på de utkommande broschyrerna (jfr Wåhlins dagbok den 29/5). Synpunkter af liknande art framhållas äfven af [Nordell,] Välment promemoria till riksens höglofliga ständer angående hufvudgrunderna för en ny regeringsform.

[3] [Manderfelt,] Svenska folkets röst etc. I sin polemiska skrift mot Malmström, »En nödig contraprospectus till en afhandling om nationalrepresentationen i Sverige», framhåller M. som ett axiom, »att ingen regeringsform i detta land kan hafva bestånd, så länge nationalrepresentationen ej inrättas på en mera naturlig, med folkets och landets nu varande beskaffenhet mera öfverensstämmande grund». Såsom af sammanhanget framgår, vänder han sig här speciellt mot fyrståndsindelningen. Med skärpa betonas reglerandet af representationens sammansättning som den viktigaste af ständernas författningsuppgifter äfven af [Hambré,] Nu eller aldrig, där samma fråga som i Silfverstolpes skrift uppställes, men besvaras i motsatt riktning, samt [Meurling,] Tankar öfver svenska folkrepresentationen.

[4] [C. F. Wingård,] En välment rättelse i några begrepp om regering.

representationsfrågan, där mer än eljest för den inhemska traditionen främmande doktriner utöfvade ett fritt spelrum, äro de högeligen belysande såsom en verklig profkarta på de idéer, som i detta ämne allmänt inom politiska kretsar såväl utanför som inom riksdagen voro förhärskande. Vi skola här först taga en öfversikt af de viktigare enskilta reformuppslagen för att därefter hufvudsakligen uppehålla oss vid de allmänna synpunkter och argument, som ligga till grund för de skilda författarnes framställningar.

Det är i synnerhet tvenne hufvudbrister hos den svenska riksdagen, som af dessa enstämmigt framhäfvas: dess alltför exklusiva sammansättning och dess indelning i fyra stånd. Botemedlen, hvarigenom dessa olägenheter skola undanröjas, skifta naturligen ofta ganska betydligt i detaljerna alltefter de olika förslagsställarne, men kunna i stort sedt återföras till några få gifna recept. Vanligast är följande: ett bibehållet, men utvidgadt klassvalsystem med upptagande af hittills uteslutna samhällsklasser, i främsta rummet jordbruks- och fabriksidkande ståndspersoner, samt de olika gruppernas representanter vid riksdagen förenade och beslutande i en kammare. Till denna typ af förslag, hvilken med tanke på det von Engeströmska och de variationer af detta, som vi känna, på visst sätt kan anses uppbära en svensk reformtradition, ansluta sig de ojämförligt fleste af de författare, som 1809 draga i härnad för en verklig representationsförändring. Hit kan främst räknas C. A. Grevesmöhlen. Utgående från besutenhet, speciellt jordbesittning, som den enda rätta representationsgrunden, uppräknar Grevesmöhlen med uteslutande af rena ämbetsmannagrupper, särskildt prästerna, följande väljarklasser: adel och jordägare, bruks- och bergverksägare samt borgare och näringsidkare. Beträffande de af dessa utsedda folkrepresentanternas organisation vid riksdag diskuterar han till en början flere acceptabla möjligheter. Han framkastar tanken på deras fördelning i två kamrar, ett öfver- och ett underhus, deras sammanförande under ett tak och till ett stånd med omröstning per capita, hvarvid $^3/_4$ majoritet skulle fordras för beslutens giltighet, samt förutsätter slutligen nödvändigheten att bibehålla de fyra gamla ståndens med tilläggande af jord- och bruksägare, äfven dessa dock på angifvet sätt arbetande i en kammare. I sitt definitiva förslag stannar författaren vid den andra af dessa möjligheter. Riksdagen skulle enligt detta bestå af adel, »en för hvarje ätt», samt jordägare, »en för hvarje visst antal af hemman,

till exempel 300». Bruks- och bergverksägare skulle välja »allt efter myckenheten af smide och malmbrytning», borgare och näringsidkare efter hittills gällande grunder. Som ordförande för representationen skulle fungera en af fullmäktige själfva vid hvarje riksdag vald »riksdagsmarskalk». Hur Grevesmöhlen närmare tänkt sig sin representationsplan utförd är af hans skisserade utkast omöjligt att afgöra. Ej ens en så viktig fråga som den, om valmännen måste välja representanter inom sin egen klass, är fullt klarlagd. Ehuru en dylik ordning synes vara den naturliga konsekvensen af hela hans system, har han, att döma af ett tillagt yrkande, att de valberättigade »måge äga frihet att befullmäktiga hvilken svensk man de hälst vilja, utan afseende på stånd eller embete», synbarligen förutsatt en obegränsad valfrihet för valmansgrupperna, adeln utan tvifvel dock undantagen.[1]

I hufvudsak af samma typ, ehuru företeende en del olikheter, är Åboms i paragrafer uppställda representationsprojekt. Enligt detta skulle riksdagen bestå af 500 representanter, däraf 200 adelsmän och 300 ofrälse,[2] hvilka under sin sammanvaro skulle åtnjuta ett lika dagtraktamente. För valbarhet stipuleras fast egendom och en lefnadsålder af 25 år. De olika grupperna af riksdagsfullmäktige skulle utgöras af adliga egendomsägare, ofrälse präster, som äro egendomsägare, besutna borgare, ofrälse bruksägare och possessionater samt bönder. Egentligt val skulle försiggå endast bland präster, borgare och bönder »på förr öfligt sätt». Namnen på de sålunda valde skulle insändas till ett särskildt »rikets fullmäktiges beständiga utskott», hvilket dessutom hade att mottaga namnuppgifter å samtliga till de öfriga valgrupperna hörande medlemmar, inlämnade af dessa själfva, hvarefter utskottet genom lottning ägde utse ett visst stipuleradt antal representanter för hvarje klass, tillsammantagna, som nämndt, uppgående till 500. Riksförsamlingens arbeten skulle ledas af en af densamma vald president och vice president, af hvilka den ene skulle vara af adel och den andre ofrälse.

[1] Att detta varit G:s mening synes äfven framgå af ett uttalande i skriften »Påminnelser och tilläggningar» etc.

[2] Betänkligheten att genom denna anordning det gamla förhållandet af 1 mot 3 ginge förloradt och blefve ersatt med 2 mot 3 affärdar Å. med förklaringen, att »i en förenad rådplägning förnuftet och ej en svag ståndsesprit blifver rådande».

Ett klassvalsystem förordas äfven af Ingman-Manderfelt. I sin broschyr, »Sändebref till rikets lagstiftare», föreslår denne, att af de fem valmansklasserna skola adeln och ståndspersonsklassen, till hvilken senare räknas »civile ämbetsmän och domare, bruks-, jordegods och fabriksägare, som ej höra till något visst stånd», välja ett visst antal för hvarje län, hvaremot präster, borgare och bönder utse sina fullmäktige ungefär efter enahanda grunder som förut. Som villkor för att räknas som »aktiv medborgare», d. v. s. åtnjuta politisk rösträtt, föreskrifves, att man skall »äga en viss gifven fast förmögenhet, eller betala till staten en deremot svarande årlig skatt af minst 2 tunnor råg». Mindre klara äro Manderfelts yrkanden ifråga om själfva riksdagsorganisationen. Han hör till dem, som häftigast och högljuddast predika mot fyrståndsrepresentationen som roten och upphofvet till alla Sveriges forna och framtida olyckor, och hufvudändamålet synes för honom helt allmänt ha varit att på ett eller annat sätt få den afskaffad. I nämnda skrift uttalar han den tanken, att bäst vore, om vår representation konstituerades i två kamrar. Den blefve då, framhåller han, »bättre organiserad än själfva den engelska». I en föregående broschyr[1] talar han äfven om en indelning i tvenne klasser, hvilka han benämner »den lagstiftande» och »den beskattande», men då han samtidigt förklarar, att den rätta lösningen vore, att folkrepresentanterna utgjorde »en enda respectabel corps», och att dennas »gemensamma pluralitet» borde afgöra besluten, synes däraf framgå, att han knappast afsett ett tvåkammarsystem i verklig mening.[2]

De ytterst oklara ansatser i denna riktning, som i Manderfelts skrifter skymta fram, äro emellertid, eget nog för öfrigt, så godt som de enda, hvilka i hela broschyrlitteraturen förekomma, och ha af det skälet befunnits värda ett omnämnande. Undantager man några få författare, hvilka förorda en tre- eller femståndsriksdag,[3] fasthålla nära nog alla öfriga vid enkammarsystemet i en

[1] Se ofvan s. 54, n. 3.

[2] En enkammarrepresentation synes äfven närmast ha föresväfvat Manderfelt i hans polemiska »Granskning öfver en nyligen utkommen skrift kallad: 'Hvad synes allmänna opinionen'» etc.

[3] Jfr ofvan, s. 53, n. 2. Förf. till »Några grundsatser för frihet» framhåller, att »ståndens antal borde vara numerus impar, 3 eller 5.» Som »filosof» förkastar han dock ståndsindelningen och anser, att representationen bör vara grundad på kontributioner. »Så många socknar», föreslår han, »som gifva i skatt 1 tunna guld, till exempel, låt dem utgöra en fullmäktig af hvad stånd som hälst. Hvar röst beräknas efter storleken af publika onera».

eller annan form. Klassvalprincipen däremot förkastas af flere författare. Om de ofvan nämnda genom sin anslutning till denna princip efter i det stora hela förut gällande grunder kunna anses intaga en mera förmedlande ställning till den gamla ordningen, kan man urskilja en annan, radikalare grupp, som totalt vill afskaffa hela ståndssystemet. Hit är att räkna författaren till den förutnämnda, för en ögonblicklig representationsförändring ifrigt pläderande skriften »Tankar öfver svenska folkrepresentationen»,[1] hvilken mynnar ut i ett förslag om samfällda val länsvis genom elektorer. Verkställigheten och sättet öfverlämnar han åt »lagstiftarens vishet», men uttalar, efter att ha fastslagit som allmän princip, att röst i staten bör gifvas »åt hvar och en upplyst och bofast medborgare af alla stånd», som en önskan, att hvar invånare bör ha en röst för hvarje 50 rdlrs afgift till statskassan, hvart helt hemman samt hvart 100 skeppund smide en röst — i det hela alltså ganska höga censusvillkor.[2]

Utförligast ha bristerna i den gamla ståndsordningen och grunderna för nya valrättsbestämmelser behandlats af M. Hambré, både på grund af sina skrifters idéinnehåll och den uppmärksamhet de tilldrogo sig bland allmänheten och i riksdagskretsar den näst Silfverstolpe mest betydande af 1809 års politiska publicister. Efter att i en i riksdagens första början utgifven broschyr[3] ha betonat vikten af en grundlig författningsändring samt varnat mot onödiga halfmesyrer utvecklar han i en kort därpå vid tiden för konstitutionsutskottets begynnande arbete utkommande, synnerligen läst skrift, försedd med den betecknande titeln »Nu eller aldrig» närmare, hvari enligt hans åsikt det egentliga felet i den svenska konstitutionen var att söka. Han finner detta först och främst i den gällande

[1] Jfr ofvan s. 55, n. 3.

[2] Samfällda val och enkammarsystem förordas äfven i en något senare utkommen skrift, »Några ord om representationen vid Sveriges riksmöten», hvilken med vissa skiljaktigheter i de positiva bestämmelserna (sålunda skola enligt denna valen förrättas efter lika valrätt af de besutna medborgarne stads- och häradsvis) i synpunkter och motivering starkt erinrar om den ofvan anförda. Samma syftning (en 300-mannaförsamling, vald genom medelbara val — hvar tjugonde man är direkt valman — af »alla bofaste eller besutne självständige män i riket») har äfven [v. Morian,] Utkast till constitution, sammandragen af Norra Amerikas, Frankrikes och Englands.

[3] »Hvad har svenska folket at hoppas af den nu skedda styrelseändring? och hvad har det at fordra deraf?»

representationsordningen, och i tydlig polemik mot Silfverstolpe[1] vill han bevisa nödvändigheten och möjligheten af dennas totala omstöpning i den nya författningen. Jämte en skarp kritik af ståndssystemet, hvars politiska berättigande han fördömer, inskränker han sig här hufvudsakligen till en principiell undersökning af själfva rösträtten, hvilken han framställer såsom dels personlig, tillhörande hvarje fri, självrådande man, dels grundad på förmögenhet. Genom en kombination af dessa grunder kommer han till den slutsatsen, att folkrepresentationen bör vara baserad på »folkmängd och egendom», därmed proklamerande samma princip, som Silfverstolpe vid sin granskning af det franska författningsmönstret för det närvarande utdömt för Sveriges vidkommande. Utom nämnda fristående broschyrer, hvilka endast utgöra inledningen till hans författarskap, har emellertid Hambré utgifvit en hel rad skrifter, hvilka från och med slutet af maj under riksdagens lopp tid efter annan utkommo i en sammanhängande serie af lösa numrerade häften under den gemensamma titeln »Blandade ämnen». I denna uppsatsserie eller tidskrift — namnet anspelar tydligen på den ryktbara Adlersparreska — hvari författaren upptog till behandling tidens brännande politiska, sociala och ekonomiska frågor, kommer han åter till sitt älsklingstema, den lagstiftande maktens organisation. Den vidare utveckling af ämnet, som Hambré här lämnar,[2] och hvilken som vi skola se ådrog sig konstitutionsutskottets synnerliga uppmärksamhet, förtjänar så mycket hellre i detta sammanhang närmare beröras, som författaren själf direkt anknyter till sina föregående uttalanden i »Nu eller aldrig» i afsikt att nu närmare angifva sättet att verkställa de där allmänt uppställda grundsatserna.

Utgående från dessa, eller folkmängd och egendom som grund för representation, hvarvid egendomen i detta afseende anses uttryckt genom bevillningen, söker författaren till en början fastställa och fördela folkrepresentanternas antal. Med en beräkningsgrund af en fullmäktig för 10,000 invånare erhåller han för landets folkmängd ett antal af 242 riksdagsmän och med en fullmäktig för 10,000 rdlrs bevillning för den sammanlagda bevillningssumman ett antal af 116 eller inalles 358 representanter. Dessa fördelas sedan,

[1] Jfr ofvan s. 55, n. 3.

[2] Särskildt i en uppsats, »Försök att bestämma grunderna till representation af svenska folket», Blandade ämnen n:o 2.

alltjämt efter angifna grunder, på de olika länen,[1] dock så, att landsbygd och städer välja särskildt. Hvarje klassvalindelning är naturligen utesluten, utom för Stockholms stad, där en viss valgruppering är föreskrifven. Hvad själfva valrätten beträffar, gäller som allmän princip, att den tillkommer hvar »friman i staten», d. v. s. hvar och en, som är »myndig och oberoende». Detta senare begrepp definierar författaren närmare utan att dock angifva någon bestämd positiv norm. Det framgår emellertid, att han i första rummet tänkt sig, att villkoret för att räknas som oberoende skulle bestå i besutenhet, äfven den minsta möjliga, eller i ett visst bidrags gifvande till staten. Som beroende och därför saknande rösträtt uppräknas söner »i sin faders hus och bröd», tjänstedrängar, torpare och alla, som arbeta för dagspenning, samt arrendatorer, hvilka kunna uppsägas inom året. Däremot tillerkännes rösträtt åt arrendatorer med flerårigt skriftligt kontrakt samt åt »gärningsmän, handtverkare eller andre på landet», hvilka utan att hafva hemmansbruk drifva rörelse af större omfattning, »då de bidraga till statsbehofven, åtminstone så mycket, som en besuten hemmansbrukare». Äfven ämbetsmän vill Hambré tilldela rösträtt med undantag af sådana, som äro i enskild eller annan ämbetsmans tjänst. Utom den personella rösträtten, hvilken är lika för hvar och en, tillkomma emellertid de röstberättigade en eller flere röster allt efter storleken af deras innehafvande fastighet eller motsvarande statsbidrag. Därigenom erhålles ett slags graderadt röstsystem med en skala, hvilken författaren egentligen endast för landsbygdens vidkommande närmare angifvit.[2] En hemmansbrukare har sålunda utom sin personliga röst äfven en för sin egendom, oberoende af dennas storlek intill ett mantal, två tilläggsröster, om den uppgår till två mantal o. s. v. För bruksägare är skalan bestämd allt efter antalet härdar. Inne-

[1] Hur förf. tänkt sig denna fördelning har han åskådliggjort genom en utförlig statistisk tabell, vidfogad en uppsats, benämd »Statistik», i Blandade ämnen n:o 3.

[2] Principiellt grundar förf. sitt rösträttsförslag sålunda: »Hvar fri man i staten äger, som sådan, en jämnlik rätt at bereda och befästa sin personliga säkerhet, och denna rätt blir icke större af någon olika kvalité hos mannen, utan den utöfvas lika af den mindste oberoende man, som af den högste innehafvaren af värdighet. Den andra upkommer af bidrag til statens uppehållande och måste utöfvas efter dessa tilskotts inbördes förhållanden, så at den, som ger mera, bör äga mera rätt än den, som ger mindre».

hafvare af skattefri jord samt ämbetsmän, om de ej tillika skatta för egen jord eller rörelse, äga endast en personlig röst. I afseende på valsättet föreslår Hambré val genom elektorer. Hvarje län bör vara indeladt i valkretsar, hvilka kunna utgöras af häraderna, om de fylla det föreskrifna måttet för folkmängd. Sockenvis utses hvar tionde valman till elektor, och socknarnas elektorer sammanträda antingen samtliga eller genom ombud för att välja valkretsens riksdagsman. Då meningen är, att de en gång utsedda elektorerna skola fungera en längre tid och därunder förrätta flere val — riksmötena förutsättas tydligen vara årliga[1] — föreslås, att ett lika stort antal suppleanter till dessa väljas, som vid förefallande behof kunna träda i stället.[2] För valbarhet till folkrepresentant gäller i stort sedt samma villkor som för valrätt med tillägg af en åldersgräns af 25 år. Ett undantag är dock gjordt för ämbetsmän, hvilka i deras egenskap af den verkställande maktens verktyg diskvalificeras som riksdagsmän.[3] Som allmän princip fastställes i anslutning härtill, att en i tjänst varande ämbetsman icke kan med bibehållande af sin syssla utöfva funktionen som riksdagsman.[4] Med dessa utredningar angående grunderna för representationen anser sig Hambré ha fyllt sin uppgift, då »meningen icke varit», såsom han uttryckligen betonar, »at gifva någon fullständig föreskrift för utförandet af den ändring i representationen, som nu är i fråga». Den väntar han sig af konstitutionsutskottet. Något förslag angående riksdagens indelning och verksamhet har han därför ej här inlåtit sig på, och

[1] I Blandade ämnen n:o 1 framhåller förf. faran af för långt uppskof mellan folkets sammankomster och åberopar, att »de förnämste af nu varande monarkiska styrelseföreskrifter stadga folkets möten at hållas hvart år».

[2] »Det är en ärkänd riktighet», anmärker förf. som motiv till denna anordning, »at sammankalla massan af menigheter så sällan möjligt är, emedan slika allmänna sammankomster icke gärna leda til något dugligt resultat af en öfverläggning, men bortspilla onyttigt en dyrbar tid och föranleda till oordentligheter».

[3] »Så länge constitutionen är sådan», heter det, »at den innefattar tvänne magter, ofta och nödvändigt mot hvarandra verkande, men dispositionen af alla sysslor inom staten i den enas hand, så kunna icke dennas verktyg vara tjenliga representanter af den andra magten». Vid utöfningen af själfva rösträtten däremot, hvilken som nämndt tilldelas äfven ämbetsman, »synes han», anmärker förf., »väl vara på längre afstånd ifrån den directa inflytelsen».

[4] I »Nu eller aldrig» framhåller förf., att ämbetsman måste, »i händelse af erhållet förtroende att vara representant, afstå ifrån embetet, om han vill begagna det förra».

endast antydningsvis berör han i en annan af sina skrifter denna fråga.[1]

Om man för de positiva representationsförslag, eller rättare konturteckningar till dylika, som i broschyrlitteraturen förekomma, kan urskilja vissa modelltyper, som i varierad gestalt gå igen hos de olika författarne, gäller det i ännu högre grad om de argument och idéer, hvarmed de stödja sina yrkanden, att de kunna återföras till en och samma tankekälla. Det är den naturrättsliga spekulationen, med dess kontraktsteori och folksuveränitetslära, som nu offentligen äfven i Sverige genom 1809 års publicistik föres fram som murbräcka gent emot den gamla, historiskt gifna samhällsordningen. Revolutionen hade haft till konsekvens upprättandet af ett nytt statsskick, och då författningsproblemet i dess helhet nu tages upp till diskussion, sker det i den gifna förutsättningen, att alla forna grundlagar äro upphäfda. Den grundlagsstiftande makten har återfallit i folkets hand, och införandet af en ny konstitution betraktas i viss mån som uppgörandet af ett nytt samhällskontrakt, hvarom folket förenar sig till skyddande af sina naturliga rättigheter. Uttrycken för detta betraktelsesätt, typiskt för den franska revolutionen och 1700-talets statsrättsliga tänkande öfver hufvud,[2] äro mångfaldiga och ständigt återkommande hos de talrika »landets tänkare och vänner», hvilka i skrift skyndade att frambära sina råd och anvisningar till rikets församlade »fäder och vise».[3] Det är visserligen sant, att det slutliga afgörandet faktiskt låg i dessas händer, hvilket äfven af de fleste författare tyst underförstås, men det är fullt öfverensstämmande med teorien, då röster höjas för en utvidgning af den konstituerande makten

[1] Jfr nedan, s. 69 f.

[2] Esmein, s. 404 f.

[3] Se flerstädes hos Grevesmöhlen, Manderfelt (jfr ofvan s. 54 cit. uttryck) samt Hambré, hvilken i sin skrift »Hvad har svenska folket att hoppas?» etc. häfdar, att »nationens allmänna vilja» bör vara bestämmande för lagstiftningen. »Ty det finnes», framhåller han, sammanfattande sin åskådning i en typisk fras, »i politiken ingen säkrare meckanik, än at nationalviljan, bestämd af nationalförståndet, slutligen afgör samfundskontraktets form». — Äfven författare af mera konservativ läggning, såsom v. Schantz, utgå ifrån den naturliga frihetens skyddande såsom samhällets ändamål, förklarande, att »likhet i rättigheter och förbindelser mellan alla medborgare i en stat är . . . . det, som vid stiftningen af hvart samhälle måste blifva det enhälliga uttrycket af den allmänna rösten, der den obehindradt kan yttra sig». Se broschyren »Försök att bestämma begreppen af medborgare samt medborgerliga rättigheter och skyldigheter».

till åtskilliga med rätta kontraherande parter, som genom omständigheternas makt nu voro uteslutna från allt medbestämmande.[1] Särskildt yrkandena på representationens ombildning, framför allt beträffande dess sammansättning, hämta helt naturligt ur denna åskådning sin styrka och egentliga utgångspunkt.[2] Det är äfven ur denna synpunkt lätt att förstå, hvarför representationsfrågan blir det viktigaste af alla samhällsspörsmål, det, genom hvars förnuftsenliga lösning först en verkligt solid grund kan läggas för hela konstitutionen, så att dess framtida bestånd kan anses betryggadt. Jämlikhetsprincipen, allmänviljans rätt att göra sig gällande, kan först blifva förverkligad genom dennas konstitutionella organisering i en på riktiga grunder sammansatt representation, hvarigenom denna viktiga maktfaktor får förmåga att uppbära sin tillbörliga roll i styrelsemekanismen.[3]

Se vi emellertid närmare till hur ströskriftslitteraturens teoretiska amatörlagstiftare i praktiken vilja ha tillämpade de naturrättsliga samhällsteorier, de med så mycken skärpa förfäkta, måste i allmänhet sägas, att doktrinen i sin logiska renhet kommer fram egentligen vid kritiken, när det gäller att i negativt syfte uppvisa orättmätigheten i bestående privilegier och i den historiskt gifna ståndsindelningen. De fyra stånden, hvilkas tillvaro är att anse som resultatet af en slump, framställas som typiska exempel på sådana korporationer eller sammanslutningar, hvilka redan Rousseau framhållit såsom hinderliga för nationens allmänna vilja att komma till uttryck och måste från den synpunkten betraktas som ett oting. Svenska folkets samling till *en* nation, uppkomsten af en verklig nationalanda, ett önskemål, som efter krigets utståndna olyckor måste anses så mycket angelägnare, framhålles äfven som en omöj-

---

[1] Så [Grevesmöhlen,] Fråga till fäderneslandets vänner etc., samt förf. till »Vördsamt memorial till riksens höglofliga ständer och hela svenska nationen i allmänhet angående en liten eftertänklig invändning om flere parters inkallande, eller en ny representation.» (Jfr Sandegren, s. 31.) — I sin mest renodlade form framträder den naturrättsliga kontraktsteorien, tillämpad på representationsspörsmålet, i det i Bil. I meddelade memorialet.

[2] »Är svenska folkets representation rättvis?», frågar [Meurling,] Tankar öfver svenska folkrepresentationen. »I annat fall, är det nationens rätt att upphäfva, omskapa och förändra den? Fordrar icke statens bestånd och själfva ändamålet, hvarför vi ingått i samhälle, denna åtgärd?»

[3] »Det är i sammansättningen af den representativa corpsen», framhåller [Hambré,] Nu eller Aldrig, »som grunden måste sökas och der den måste finnas till all möjlighet att vinna det naturliga ändamålet af lagstiftningen».

lighet, så länge vissa trångt afgränsade privata intressegrupper, fyra olika mot hvarandra stridande nationer eller krafter, såsom det i ett ofta varieradt uttryck heter, skola vid riksmötena fortsätta sin uppslitande strid om makten.[1] Det är hela folkets rätt, som nu måste tillvaratagas, och detta kan endast ske genom att hvarje individ tillerkännes den fulla besittningen af de rättigheter, som enligt naturens lag tillkomma honom.[2]

Om alltså ifråga om dessa allmänna utgångspunkter, hvad man kunde kalla det rousseauanska inslaget i tidens statsrättsliga tänkande, enigheten är jämn och utbredd, gäller det äfven som en allmän regel, att man i tillämpningen, när det kom an på att positivt närmare precisera och utmäta den politiska medbestämmanderätten i staten, ingalunda drog sig för att göra ganska betydande afsteg från de grundsatser, man generellt vid sin kritiska stormlöpning åberopat. De vidtgående konsekvenser af de mänskliga rättigheternas förkunnande, för hvilka en af den konservativa mot-

[1] Jfr [Manderfelt,] Svenska folkets röst etc. Liknande synpunkter om representationsreformens betydelse som ett medel till enande af hela den i upplösning stadda statskroppen framhäfvas med eftertryck äfven af [Meurling,] Tankar öfver svenska folkrepresentationen. Utvägen till räddning ur det utmattade tillstånd, hvari staten befann sig, bestode enligt honom i »användandet af nationens alla krafter till ett enda ändamål och därför likstämmighet i alla intressen». Vådan af att alltjämt utesluta de orepresenterade betonas i ord och uttryck, som väl kunde ha hemortsrätt i en modern rösträttsrörelse. »Hos den vanlottade och bortglömda delen», heter det, »som ser medborgerliga rätten evigt trampad under fötterna, födes en liknöjdhet och köld för ett samhälle, som ej erkänner dem för egna barn».

[2] Som betecknande uttryck för naturrättens atomistiska statsuppfattning kan särskildt anföras Hambrés kritik af ståndsrepresentationen i »Nu eller aldrig». Efter att ha visat, att denna icke föreställer hvad den borde föreställa: »för hvar fjärdedel en till det hela proportionerad andel af landets folkmängd, jord och industri», och att icke ens hvarje klass för sig »rätteligen föreställer sig själf» (så t. ex. är hufvudmannen för hvarje ätt inom adeln självskrifven representant utan hänsyn tagen till ättens medlemsantal och förmögenhet), kommer förf. till den slutsatsen, att den hittillsvarande ståndsordningen icke kan anses utgöra en representation af *hela* folket, och att den följaktligen icke duger till att skydda dess rättigheter. I de trosartiklar, hvilka som korollarier finnas uppställda i slutet af skriften, framhåller han, att då folket »primitift utgör den lagstiftande makten», måste det mindre antal, hvarigenom det utför sin makt, »innehafva hela massans rätt», hvaraf åter följer, »att då folket öfverlåter denna sin rätt, måste det ske på samma grunder och i samma förhållande, som hade bort iakttagas, om det hade varit en möjlighet att utöfva den individuellt».

sidans förkämpar varnat,[1] dragas icke, äfven om meningarna i detta hänseende alltefter de olika författarne äro tämligen skiftande. Redan den franska revolutionens lagstiftare hade inför behofvet att uppgöra ett representativt system i tillämpningen afsevärdt tummat på rättighetsförklaringens proklamerade grundsanningar.[2] Sieyès formulerade distinktionen af passiva och aktiva medborgare,[3] och en utväg var gifven att författningsenligt fixera de inskränktare politiska rättigheterna (droits politiques) till skillnad från de allmänt mänskliga, s. k. borgerliga rättigheterna (droits civils), hvilka tillkommo alla samhällsklasser utan undantag. Det var för dessa senare rättigheters bevarande, som samhället var bildadt, genom de förra skulle det upprätthållas.[4] Skiljemärket mellan passiva och aktiva medborgare utgjordes af ett förmögenhetsstreck. Endast de till statskassan bidragande, de som ägde något, vore att räkna som medaktionärer i staten, och endast de kunde ha verkligt intresse af att samhällskontraktet förblef oförkränkt. Visserligen var den föreskrifna rösträttscensus synnerligen lågt tilltagen, ehuru därför ingalunda af obetydlig inverkan; men så mycket drygare utmätta voro villkoren för valbarhet till elektor (i 1791 och 1795 års författningar), hvarigenom den politiska makten faktiskt kom att stanna i de verkligt besittandes ägo. I själfva verket visar, som det blifvit anmärkt,[5] revolutionens rösträttslagstiftning och debatterna i detta ämne, att man redan vid denna tid närmat sig den moderna uppfattningen af rösträtten såsom en statsfunktion och icke såsom en medfödd, individuell rättighet.

Denna distinktion af medborgarne i aktiva och passiva, hvilken allmänt äfven inom 1809 års broschyrlitteratur mer eller mindre klart pointeras eller förutsättes, hvilar i grunden på en ofta tämligen godtyckligt gjord bestämning eller begränsning af samhällskontraktet i rent politiskt syfte. Utgående från staten såsom ett bolag, hvars stiftande ytterst hade till ändamål alla medlemmars personliga säkerhet, hvarigenom en personlig rätt visserligen för-

[1] Jfr ofvan s. 54.

[2] Med skärpa betonadt af Aulard. En intressant exposé öfver folksuveränitetsprincipens tillämpning i revolutionens författningsarbete finnes hos E. v. Meier, Französische Einflüsse auf die Staats- und Rechtsentwicklung Preussens im XIX Jahrhundert. I. Prolegomena, kap. III.

[3] Tecklenburg, s. 66 ff.

[4] Se Sieyès' utläggning hos Esmein, s. 388, n. 3. Jfr Aulard, s. 61.

[5] Se Esmein, s. 217. Jfr G. Meyer, Das parlamentarische Wahlrecht, s. 70.

utsättes tillkomma hvar och en, betraktar man statsbolaget såsom egentligen ett egendomsbolag, hvars hufvuduppgift är egendomens skyddande och bevarande, och det är endast en naturlig följd af detta betraktelsesätt, att man öfverflyttar alla aktiva (politiska) rättigheter på dem, hvilka anses vara de egentliga aktieägarne, de verkliga intressenterna i samhällskontraktet.[1] Denna tankegång hade inom fysiokraternas statslära erhållit sin alldeles speciella utbildning,[2] och i denna fysiokratiska skiftning framträder den hos ett flertal af de svenska broschyrförfattarne. Äfven under franska revolutionen hade den rent fysiokratiskt färgade uppfattningen sina afgjorda förkämpar,[3] och några af dess radikalaste rösträttskräfvare, såsom Condorcet, hade ursprungligen anslutit sig till densamma.[4]

I sin mest utpräglade form förfäktas de fysiokratiska grundsatserna i Grevesmöhlens skrifter. »Äganderätt till delar af landet» utgör för honom den rätta grunden för representationen, och endast de, »som äro ägare af större eller mindre delar af svenska landet», kunna därför räknas som aktiva medborgare.[5] Det fysiokratiska villkoret om delägarskap i landet vill Grevesmöhlen dock endast utsträcka till själfva väljarne, icke nödvändigtvis äfven till representanterna. Det är nog, om mandaten utgå från fastighetsägarne, ty det är därigenom tillräckligt garanteradt, att det är dessas intressen som bli tillgodosedda.[6] Grevesmöhlen af-

[1] Jfr ofvan s. 27 f.

[2] Se ofvan s. 6.

[3] Esmein, s. 224; Aulard, s. 62; Tecklenburg, s. 99.

[4] Tecklenburg, s. 35.

[5] »Detta (= landet) åter består», heter det i »Fråga till fäderneslandets vänner» etc., »icke af penningar, utan af *jord, hus, berg, sjöar och strömmar*». Det fysiokratiska föraktet för den kosmopolitiske penningkapitalisten får i samma skrift följande typiska uttryck: »Den åter, som blott äger penningar, kan så mycket mindre vara representant, som han rätteligen icke har annat fädernesland än sin penningkista, den han kan flytta hvart han vill». Jfr Aulard, s. 67, där ett liknande yttrande i konstituerande nationalförsamlingen citeras.

[6] »Att rikets *fullmägtige böra äga fast egendom*», säger G. i sin polemiska skrift »Påminnelser och tilläggningar» etc., »synes icke vara så alldeles nödvändigt; men hvar och en *väljande* till representant bör äga det. Man kan ju äga förstånd och patriotism *utan* fastighet; men man bör icke *äga* annan representationsrätt än den man *får* genom fastighetsägarnes förtroende, hvilka ofelbart vid valet öfverväga deras egen förmohn». Äfven i denna punkt stod G. i full öfverensstämmelse med den fysiokratiska doktrinen. Den framstående fysiokraten Du Pont de Nemours förfäktade i den franska nationalförsamlingen en liknande mening. Se Aulard, s. 63.

viker i denna sin mening från det stora flertalet författare, hvilka, som vi af det föregående kunnat se, särskildt starkt pointera besutenheten just som valbarhetscensus. De skarpa utfallen mot prästeståndet och de diskvalificerande uttalanden beträffande ämbetsmäns representationsrätt i allmänhet, hvilka så ymnigt förekomma, ha i denna fysiokratiskt färgade statsuppfattning sin fasta utgångspunkt. Likaså har den nyväckta sympatien för bondeståndet, kärnan och hufvudmassan i hela jordägareståndet, hvilken hos vissa författare tar sig rent entusiastiska uttryck,[1] i denna åskådning sin egentliga näring. Men det ligger äfven tydligen en viss samhällsbevarande tendens bakom denna sträfvan att tillförsäkra de besittande ett afgörande inflytande vid lagstiftningen. Den franska revolutionens öfverdrifter hade ej kunnat undgå att inverka afkylande på hänförelsen för en alltför utvidgad folkmakt. I Frankrike, framhåller Grevesmöhlen, är »jemnlikhetstiden redan förbi», och han vill framför allt undvika att utsätta Sverige för »den råa, obildade, hårda och principlösa demokratiens villor», som man där sett frodas. Ett medel häremot var helt naturligt att förlägga den politiska makten till de »classer af medborgare, hvilkas interesse aldra närmast är förenadt med statens eget».[2] Äfven en sådan författare som Hambré, hvilken mest oförbehållsamt förkunnade sin anslutning till den franska revolutionens principer — hela hans rösträttsförslag är till sina hufvudgrunder och delvis äfven i detaljerna uppbyggdt på 1791 års författning — är angelägen att betona, om icke direkt jordbesittningen,[3] så dock i allmänhet förmögenheten som en rättvis grund för representationsrätt, och i sitt projekt om en graderad röstskala drar han i viss mån de konsekvenser af censussystemet, som dettas motståndare i 1789 års nationalförsamling sökte uppvisa i afsikt att därigenom framställa orimligheten af hvarje förmögenhets-

[1] Jfr [D. Ekendahl,] Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet med monarkisk regering, hvars uttalande om odalbönderna, »rikets förnämsta stånd och bestånd», därjämte har en viss anstrykning af den vid denna tid vaknande götiska rörelsen.

[2] »Fråga till fäderneslandets vänner» etc. Äfven Åbom betonar vådan af »den så kallade folkregeringen», hvilken »leder till anarki och det grufligaste missbruk».

[3] »Det synes vara en något stark böjelse för den satsen», säger H. tvärtom, »att ingen annan bör kunna representera än den, som är fastighetsägare». (Blandade ämnen n:o 2.)

streck.[1] Alldeles saknas dock icke röster, som opponera mot, att större eller mindre förmögenhet skall blifva bestämmande vid riksdagsmannavalen.[2] Hos en och annan förekommer till och med så långt gående kraf som valrätt åt torpare.[3]

Äfven i ett annat afseende än de i allmänhet ganska restriktiva föreskrifterna om rösträtt kan man spåra en reaktion, och en vida bestämdare, mot de revolutionära förebilderna från Frankrike. Det är Montesquieus inflytande, som härvid gör sig gällande. Om också omsorgen om den lagstiftande maktens rättigheter och förmåga af tillbörlig motståndskraft genom en förnyad organisation skarpast framträder, är man samtidigt angelägen att betona nödvändigheten af den styrande maktens handlingsfrihet. Mot monarkien som sådan förekommer ingen opposition. Nästan lika ense är man om satsen, att i en monarki är adel ett nödvändigt komplement, och de flesta författarne vilja äfven bereda adeln en plats i representationen, vare sig som del i ett enkammarsystem, eller, såsom det af en och annan föreslås, genom inrättandet af ett öfverhus eller senat.[4] Den viktiga uppgift adeln alltjämt har att fylla i en lagbunden monarki utvecklas särskildt af Hambré i nära anslutning till Montesquieus principer.[5] I den inskränkta monarkien, den blandade statsformen — och endast i denna kan enligt Montesquieu den politiska friheten rätt trifvas[6] — behöfs en mellanmakt, som modererar så att säga friktionen mellan den monarkiska och den demokratiska makten. Sådana mellanmakter

[1] Se G. Meyer, Das parlamentarische Wahlrecht, s. 57 f., samt E. v. Meier, Französische Einflüsse etc., Prolegomena, s. 124.

[2] Så t. ex. förf. till »Filosofiska undersökningar om den fullkomligaste constitution» etc. Denne författare är den ende, som föreslår en rättighetsförklaring som inledning till konstitutionen. Han är äfven den ende, som berör frågan om kvinnans rösträtt, hvilken han dock afvisar.

[3] [Nordell,] Wälment promemoria etc.

[4] Det är snarast ett undantag från den allmänna meningen, då förf. till »Några ord om representationen vid Sveriges riksmöten» framhäfver, att adeln spelat ut sin roll. »De (adeln) skola upplyste inse», förklarar han, »att den motvigt de fordom utgiort emot en nära souverain konungamagt icke mera behöfves, då denna magt blifver lagbunden, och att i alla fall denna motvigt bäst bibehålles, då den hvilar hos folket gemensamt, hvars lagstiftande magt och rättighet att öfverlägga visar sig vid riksmöten, bestämde att hållas vid vissa tider».

[5] I uppsatsen »Monarki, lagbunden konungastyrelse». (Blandade ämnen n:o 1.)

[6] Esprit des lois, L. XI, Ch. IV.

(»pouvoirs intermédiaires») finnas flere, men i främsta rummet adeln.[1] Med framhäfvande af dessa Montesquieuska synpunkter, hvilka stå i skarpaste strid med Rousseaus förkastelsedom af allt korporationsväsen, förordar Hambré, att det förmedlande aristokratiska elementet i staten förenas i en senat, hvarigenom en korporation erhålles, som »ur sin egen grundförfattning» har ett motiv »at önska och förfäkta constitutionens bestånd». Den välvilliga stämning gent emot den svenska adeln, som öfver hufvud taget gör sig gällande, har sin naturliga politiska förklaring däri, att man i Sverige, i motsats mot hvad förhållandet var i Frankrike, traditionellt vant sig att betrakta aristokratien som bärare af oppositionen i riksdagen mot en för vidt kringgripande konungamakt.

Praktiskt taget gå de kraf beträffande representationens sammansättning, hvilka i broschyrlitteraturen framställas, ut på att åt den förmögnare medelklassen, det s. k. »medelståndet», vindicera en plats i densamma. Ofrälse jord- och fastighetsägande ståndspersoner samt brukspatroner äro egentligen de samhällsklasser, hvilka anföras som exempel på sådana medborgare, hvilka på grund af sina bidrag till statens upprätthållande med rätta borde ha en röst i representationen. Deras utestängande från riksdagen blir i grunden det starkaste agitationsmotivet för en representationsreform. De samtidigt framförda yrkandena på hela ståndsindelningens slopande och införande af ett nytt valsystem, hvilka inneburo en vida radikalare omstöpning af den gamla ordningen, voro mera ägnade att afskräcka de betänksamma och kunde i den närvarande situationen ej erhålla samma aktuella betydelse. Såsom redan de förberedande konstitutionella förhandlingarna före riksdagens början visat, och som vi äfven af öfverläggningarna i ständen skola finna, framstå den orepresenterade ståndspersonsklassens kraf, icke minst genom dess eget ingripande, som det viktigaste momentet i den allmänt påyrkade representationsförändringen. I samband med denna »rösträttsrörelse» bör den

[1] »Le pouvoir intermédiaire subordonné le plus naturel est celui de la noblesse. Elle entre en quelque façon dans l'essence de la monarchie, dont la maxime fondamentale est: *point de monarque, point de noblesse; point de noblesse, point de monarque*» (L'esprit des lois, L. II, Ch. IV). — Jfr i det föregående Adlersparres utveckling af dessa synpunkter, s. 28, n. 2. — En briljant framställning af Montesquieus lära om »les corps intermédiaires» finnes hos E. Faguet, La politique comparé de Montesquieu, Rousseau et Voltaire, s. 42 ff.

litterära agitationen kanske framför allt ses. Den vinner därigenom ökad vikt och får sin förklaring såsom den teoretiska bevisföringen för de politiska medborgarkraf, hvilka vid det nya statsskickets införande för första gången på allvar började göra sig gällande i vårt land. I riksdagskretsar har den politiska publicistiken ej varit obeaktad, äfven om ett nära samband mellan densamma och de ledande partimännens sträfvanden ej låter sig påvisa.[1] De utkommande skrifterna voro allmänt lästa, och man finner deras yrkanden, speciellt i representationsfrågan, till och med i riksdagsprotokollen åberopade.[2] En och annan af författarne, såsom Hambré, tillvann sig konstitutionsutskottets synnerliga uppmärksamhet. Det är äfven ett faktum, värdt ett visst beaktande, att åtskilliga af broschyrskribenterna, i främsta rummet Grevesmöhlen,[3] men dessutom en del andra politiska äfventyrare af lägre rang, såsom Manderfelt,[4] Nordell och v. Morian, såsom klubbagitatorer och memorialförfattare direkt sökte inverka på stämningen bland ständerna och därigenom på själfva riksdagsförhandlingarnas gång.[5] Deras tryckta skrifter äro på sätt och vis att betrakta som memorial, afsedda för ständerna, och af hela tonen och andan i deras uttalanden framgår, att de själfva

[1] Den uppdelning af broschyrförfattarne, hvilken Höjer sökt göra gällande (Hist. tidskr. 1910, s. 85 f.), hvilar på obevisade påståenden (se Boëthius' kritik, Statsv. tidskr. 1911, s. 81 f. samt 1912, s. 77 f.), och jag har därför ej anledning att här närmare ingå på densamma. Så mycket bör dock kanske påpekas, att om man i likhet med Höjer utgår från, att Järtas konstitutionella åsikter finnas uttalade i Silfverstolpes broschyr, så kunde man vänta, att de tre enligt Höjers mening af Järta influerade författarne (Grevesmöhlen, Åbom och Ekendahl) i en så viktig fråga som representationsfrågan, hvilken särskildt för hela författningsfrågans taktiska läggning spelade en stor roll, uttalat en med denna öfverensstämmande mening. Af hela min föregående utredning framgår dock, att förhållandet var det rakt motsatta.

[2] Jfr nedan s. 91 samt s. 94, n. 1.

[3] O. Sjögren, Karl August Grevesmöhlen. Karaktärsbild från en upprörd tid.

[4] H. Fröding, Ingman-Manderfelt, En äfventyrare från gustavianska tiden.

[5] Jfr Trolle-Wachtmeister, Ant. I, s. 222. — Wåhlin omtalar i sin dagbok den $^{24}/_{5}$, att »en mängd Stockholms småskrifvare, som befarade reduction i sina tjenster, äggade bönderna om ståndsrepresentationen». Bland dem, »hvilka varit de värsta demagoger och skrifvit memorialerne för bönderna», nämnes häradshöfding Nordell (den $^{27}/_{6}$).

uppfattat sig som språkrör för meningar, som voro spridda i riksdagskretsar, och som det gällde att ytterligare betona och gifva en allmännare omfattning.[1]

III.

Det lifliga intresse för en representationsförändring i samband med införandet af en ny konstitution, som 1809 gjorde sig gällande, har i broschyrlitteraturen fått sitt starkaste, om ock på samma gång ett något förvirradt uttryck. Det var ej de politiserande publicisternas sak att företrädesvis framhäfva svårigheterna i den föreliggande situationen, hvilka borde mana till en försiktig återhållsamhet vid det förestående författningsarbetet. Mest oförbehållsamt framträda därför hos dessa de reformkraf, som rörde sig i tiden. Huru uppriktigt reformvänliga men ansvarskännande politiker uppfattade ställningen ha vi erhållit en god inblick i genom Mörners och Silfverstolpes skrifter. Själfva varmt intresserade för en djupgående förbättring af ståndsrepresentationen, ha de dock med en klar förkänsla af denna frågas egenskap att kunna förrycka eller i hvarje fall fördröja en lycklig lösning af författningsspörsmålet i dess helhet velat uttala en varning för ett befaradt, alltför långt gående reformnit i detta afseende. Att äfven anledning från deras synpunkt kunde förefinnas till dylika varningar framgår däraf, att representationsfrågan vid de konstitutionella förhandlingarna i riksdagen under de första kritiska veckorna i maj både enskildt man och man emellan och i klubbarna såväl som vid ståndens öfverläggningar verkligen kom att spela en betydande roll.

Den det Håkansonska förslaget till regeringsform bifogade propositionen i ämnet, hvilken jämte detta i afskrift cirkulerade

[1] [Manderfelt,] Svenska folkets röst etc., åberopar uttryckligen som stöd för sin uttalade förhoppning, »att denna riksdag blir den sista, då en nation, som blott bör hafva ett enda gemensamt intresse, *allmänna välfärden*, synes vid sina riksmöten delad i fyra nationer», en »i alla stånd» utbredd öfvertygelse »om nödvändigheten af en reform i folkrepresentationssättet».

bland ståndens medlemmar,[1] inbjöd direkt till diskussion om bristerna i den gamla ståndsriksdagens sammansättning. Den åsikten skall ha uttalats bland de till riksdagen ankommande riksdagsmännen, att en lämplig utväg att lösa representationsfrågan hade varit, om redan vid riksdagskallelsen påbud hade utgått till hittills orepresenterade klasser att sända fullmäktige.[2] En möjlighet att de facto genomföra en representationsförändring, och en ganska omfattande sådan, förklarar äfven Skjöldebrand i sina memoarer, hade bestått däri, att omedelbart efter den militära revolutionen en proklamation utfärdats med befallning om inkallande af ett slags nationalförsamling.[3] Planer synas verkligen ha varit påtänkta från riksdagshåll, där man ansåg sig kunna påverka de styrande, att förmå hertigen-regenten att genom särskild kallelse till ofrälse possessionater och ämbetsmän utvidga de gamla stånden, innan afgörande beslut fattades om den nya konstitutionen.[4] Hetsiga debatter om denna, både beträffande formen för dess antagande och dess blifvande innehåll, ha under den första riksdagsveckan förekommit på klubbarna och i enskilda »konklaver». Vi känna föga om dessa debatter, men i de sparsamma underrättelser vi äga, skymtar representationsfrågan fram som ett af förgrundsspörsmålen. I likhet med Mörner hade flere af riksdagsmännen infunnit sig »väpnade med projekter», där de gifvit uttryck åt sina speciella önskemål och principer i fråga om regeringsformen.[5] Att dessa innehållit förslag till reformer af representationen kan tagas för gifvet. Trolle-Wachtmeister omtalar sålunda,[6] att i adelns konklaver diskuterades »planer till nya konstitutioner, hvilka alla

[1] Se ofvan s. 32.

[2] Enligt uppgift af förf. till »Försök till en historia om Sveriges adel», s. 361, noten. Som mönster för en dylik utvidgad riksdagskallelse framhölls det förslag, »som redan på 1760-talet var i fråga».

[3] »Då hade», heter det, »nationalrepresentationen kunnat förändras på sätt, som ansågs bäst, antingen till likhet med den engelska eller så, att medborgare af alla stånd, som ej genom lagbrott förverkat sin rätt, kunde väljas, församlas i ett rum och sedan, efter val inom sig genom elektorer, delas i kamrar eller på hvad annat sätt som hälst». Skjöldebrand, Memoarer, III, s. 121 f. Huruvida någon plan, liknande den af honom långt efteråt nedskrifna, verkligen 1809 varit å bane, nämner S. icke. Själf säger han, att det var lyckligt, att den ej kom till utförande.

[4] Se Bil. I.

[5] Trolle-Wachtmeister, Ant. I, s. 202 f. Jfr För hundra år sen, I, s. 89.

[6] Ibid., s. 205.

förutsätta upprifvandet från grunden af allt det gamla». Och bland »föreningspunkter», hvilka man omfattade, nämner han särskildt dels »primärförsamlingen», dels »tvenne kamrar i likhet med Englands öfver- och underhus». Antydningar som dessa gifva vid handen en reformhåg, som ej skyggade tillbaka för de mest genomgripande ändringsprojekt. Å andra sidan funnos de, som klart insågo svårigheterna att få till stånd en lösning just af representationsfrågan, och som betraktade denna som själfva stötestenen vid författningens uppgörande.[1] Så småningom, när den första oron lagt sig, synes äfven den Silfverstolpeska meningen vunnit terräng inom riksdagen att uppskjuta den vanskliga frågan till en lägligare tidpunkt.[2]

Denna åsikt blef den inom konstitutionsutskottet segrande och därigenom bestämmande för riksdagens beslut. Innan vi ingå på en närmare granskning af de motiv, som afgjorde utskottets hållning, skola vi emellertid följa förhandlingarna i ståndeu. Inom dessa upplästes en hel del memorial i författningsfrågan, hvilka remitterades till utskottet och voro afsedda att tjäna detta till ledning. Åtskilliga af dessa memorial innefatta förslag till ändringar i representationen och belysa sålunda de meningar, som i denna fråga voro rådande bland ständerna.[3]

Inom ridderskapet och adeln uppträdde grefve Ruuth den 15 maj med ett memorial,[4] hvari han skärskådar omfattningen af konstitutionsutskottets grundlagsarbete. Han ansåg, att detta borde gå ut på en omarbetning af alla grundlagarna i ett sammanhang. Utan att ingå i detaljer framhåller han dock särskildt bristerna i representationssättet, betonande orättvisan i att »stora klasser af medlemmar i samhället», främst bruksidkare och i likhet med dessa alla »besutne män af alla stånd och betydlige näringsidkare å landet, som ej kunna räknas till något af våra fyra», skola vara uteslutna från riksdagen. Han förutser, att upptagandet af dessa ämnen till behandling skulle förlänga tiden för regeringsformens

[1] Platen skrifver till Posse den 4/5: »Representationen håller det förbannadt hårdt at få förbättrad, och det är då en rasande sak at detta i alla tider och alla länder varit en så tung stötesten». Schinkels Minnen, Bih. II, s. 99.

[2] ». . . . alla synas nu komma öfverens, at almänheten ej är mogen för vissa grundförändringar, hvaribland äfven representation, som nu alla partier tyckes villa upskjuta». Platen till Posse den 8/5. Ibid., s. 101.

[3] En öfversikt af ståndsförhandlingarna lämnar Sandegren, s. 51 ff.

[4] RAP, I, s. 102 ff.

antagande och konungens utropande, men anser dem dock af den vikt, att de ej böra uppskjutas. Synbarligen har Ruuth genom sitt slutyrkande, att memorialet skulle med de ofrälse ståndens kommuniceras, för att därefter gemensam öfverenskommelse skulle kunna träffas om de underrättelser, som i anledning däraf skulle till konstitutionsutskottet meddelas, velat utöfva påtryckning på dettas arbete och speciellt lämna det direktiv i representationsfrågan. Afsikten är densamma med det af frih. K. Kurck omedelbart därefter upplästa memorialet.[1] Efter att ha uttalat sitt gillande af Ruuths åsikter gör han en skarp vidräkning med den svenska riksdagens sammansättning. Beskattningen, förklarar han, bör »ske af dem, som äro ägare af jord; med ett ord, af den besutne», och han prisar den engelska författningen, hvilken han finner uppbyggd »på denna lika så solida som naturliga principe». Som ett grundfel måste det därför betraktas, då den representativa församlingen i likhet med den svenska till två tredjedelar eller mer består af personer, »som icke i den mån äro besutne, at de rätteligen kunna känna tyngden af en beskattning». Representationens felaktighet, »hvilken lika som härrörande ifrån sjelfva barbariets tidehvarf är en verklig grundorsak till våra olyckor», anser han därför böra rättas nu, »eller ock sker det aldrig».

Ruuths och Kurcks uttalanden till förmån för en representationsförändring röra sig i allmänna ordalag. En mera uttömmande framställning i ämnet föredrogs några dagar senare, den 19 maj, af C. F. Wingård,[2] hvilken i olikhet med de föregående talarne äfven framlägger ett detaljeradt förslag. Själf anhängare af en total reform, mynnande ut i ett en- eller tvåkammarsystem, ansluter han sig i hufvudsynpunkten till den Silfverstolpeska åsikten om omöjligheten att i närvarande stund uppföra »en oförmodande nybyggnad» På samma gång opponerar han sig dock mot dem, — tydligen i viss mån direkt åsyftande äfven Silfverstolpe, — hvilka i sitt motstånd mot förändringar på ett öfverdrifvet sätt skjuta den allmänna opinionen framför sig.[3] Tillfället anser han nu inne

[1] RAP, I, s. 107 ff.

[2] Ibid., s. 182 ff.

[3] »Men äro väl de gränser», utropar han, »skarpt tecknade, intil hvilka denna förändring kan gå? har man icke af öfverdrifven farhåga för mycket inskränkt den verkningskrets, hvilken man trott allmänna opinionen uplåta?» Ibid., s. 183. Jfr äfven den utförliga polemiken mot förespråkarne för en otillbörlig moderation, s. 191.

för en ganska betydlig jämkning och utvidgning af den gamla ståndsrepresentationen, hvarigenom den skulle motsvara ofta framställda kraf på förbättring, och han yttrar den öfvertygelsen, att den nya konstitutionen skulle komma »at sakna et allmännare bifall och tvifvelsutan i en framtid sjelfbestånd, om icke den bemedlade, af possessionater, bruksägare och städernes ståndspersoner bestående folkclassens representations rätt genom densamma stadgades». Anmaningen till konstitutionsutskottet är tydlig. För uppnåendet af detta önskemål föreslår Wingård tvenne alternativa utvägar. Representanter för ofvan uppräknade klasser anser han lämpligt att förena med borgarståndet såsom ägande närmast med detta gemensamhet i intressen. Detta stånd skulle då utgöras af fullmäktige för »samma del af nationen, som väljer till underhuset i England». I prästeståndet skulle upptagas ett ombud för hvarje stifts skolor och gymnasier samt en fullmäktig för hvardera universitetet. Bondeståndets sammansättning anser förslagsställaren ej rådligt att rubba. Beträffande adeln vill han genomföra den principen, att endast besutenhet kan gifva säte och stämma på riddarhuset. Besutenhetsnormen skulle utgöras af åtminstone ett helt hemman. Representationsrätten skulle dock bevaras åt ätten, men hufvudmannens själfskrifvenhet upphöra, då han ej längre uppfyllde villkoren. Genom denna reform, på hvilken Wingård lägger stor vikt, skulle adeln vinna i inre styrka och själfständighet hvad den förlorade i talrikhet. Ensamt den fördelen borde vara afgörande, »at endast de, hvilkas väl är innerst förenadt med statens, vore lagstiftare». Det rena tjänstemannaelementets reducerande vore enbart till nytta.[1] Wingård förutser dock, att särskildt denna reform skulle komma att mötas af motstånd och betraktas af adeln som ett ingrepp i dess privilegier. Men äfven om den vore genomförbar, och de ofrälse ståndens, som han förmodar, skulle acceptera de föreslagna ändringarna, skulle dock olägenheterna af själfva den gamla fyrståndsindelningen kvarstå. En tillfredsställande garanti för ett stadigt upprätthållande af jämvikten mellan den verkställande och den lagstiftande makten skulle alltjämt saknas genom den senares fortbestående svaghet. Som en tänkbar lösning af repre-

[1] Montesquieus inflytande talar ur satsen, »at genom en nyttig brytning emellan tjenstemannens och jordägarens fördel det för lagstiftningen icke sällan farliga förhållandet af lagstiftarens och lagskiparens förening i en person til en stor del förebyggdes, då endast jordägande adlige tjenstemän ägde säte och stämma på riddarhuset».

sentationsfrågan framkastar Wingård därför äfven inrättandet af ett femte stånd, bestående af den hittills orepresenterade medelklassen. Sin afsikt med detta förslag döljer han icke, »den afsigt, som i synnerhet nu icke bör lemnas ur syfte, då pregnanta omständigheter icke tillåta formandet af den bästa möjliga representation». En femståndsrepresentation innebure nämligen i sig fröet till sin egen upplösning, och möjligheten till en utveckling vore gifven, hvarigenom »svenska folket i en måhända icke så aflägsen framtid skulle representera sig genom et enda lagstiftande samfund eller genom tvänne hvarandra controllerande». Liksom A. G. Mörner[1] betraktar Wingård en partiell reform med denna förhoppning, och äfven han ger en vink om sättet, hur han tror, att den skall gå i uppfyllelse.[2]

Mot de representationsförändringsförslag, som sålunda framställdes,[3] väcktes emellertid gensagor. J. V. Liljencrantz, hvilken uttryckte sin oro för att konstitutionsutskottets arbetstid onödigtvis skulle förlängas, gjorde med anledning af Ruuths memorial den 15 maj den erinran, att då öfriga grundlagar utom regeringsformen, bl. a. riksdagsordningen, möjligen framdeles kunde bli föremål för modifikation, vore lämpligt, att vid deras uppräknande i regeringsformen en uttrycklig klausul infördes, hvarigenom utväg öppnades till deras framtida förbättring.[4] Äfven en annan talare, Carl Uggla, gör en påminnelse om vådan att öka utskottsmedlemmarnes möda. I ett

[1] Jfr ofvan s. 40.

[2] RAP, I, s. 190. — Wingårds memorial blef samma dags afton föremål för diskussion på adelsklubben. »Osmakligt var att höra detta om aftonen på klubben uppläst bedömas af major Ihre», berättar Jac. Adlerbeth härom i sin dagbok den 19/5. »Ett annat värdigt caput», tillägger han, »yttrade: 'man ser strax, att det är skrifvet af en skolfux'». — Jfr B. v. Hofstens bref, s. 83, där det säges, att W:s memorial »vann mycket bifall».

[3] Ännu flera förslag i ämnet skola vid denna tid ha förberedts. Wåhlin berättar i sin dagbok den 19/5, att han på klubben hört omtalas, »att landsh. baron Mörner fr. Wexiö hade ett memorial färdigt, deri projecteras, at *biskoparne hädanefter skulle taga inträde på riddarhuset* näst efter den högre adeln, efter de flästa dels vore adelsmän, dels skulle adlas». Förslaget väckte prästeståndets synnerliga farhåga. »Detta skulle vara en lockbeta», fortsätter W. »Divide et impera. — Fick man ståndsheferna bort, skulle man sedan helt lätt maniera saken och få prästeståndet från riksdagarne». Det farliga memorialet blef dock aldrig uppläst i ståndet. »Det sades tillika», upplyser W., »att detta foster blir säkert qväfdt i lindan, att landtmarsk. nekat ingå i denna propos».

[4] RAP, I, s. 119 f.

diktamen till protokollet den 17 maj[1] kritiserar han dessutom Kurcks rekommendation för Sveriges vidkommande af det engelska representationssättet och utvecklar som skäl mot en ändring speciellt af adelns representation den satsen, att detta vore ett privilegiebrott, som icke låge i ständernas makt att göra. För honom synes rådligast, att riksdagen efter regeringsformens skyndsamma antagande uppsköts för att efter freden åter sammankomma och afgöra återstående ärenden. Sina principiella betänkligheter mot hvarje slags rubbning af den gamla ståndsförfattningen framförde Uggla ytterligare i ett memorial den 30 maj,[2] hvari han vänder sig mot Ruuth, men särskildt mot Wingård. De orepresenterade klassernas rätt anser han redan tillgodosedd, då deras intressen beträffande deras ägande jord alltefter jordnaturen befunnes vara bevakad af resp. adeln, borgar- och bondeståndet. Skulle man åter utgå från den personella beskattningen och den satsen konsekvent drifvas: »lika medborgare, lika rättigheter», då skulle, »såsom äfven lika contribuerande, fastän från mindre förmögenhet, inhyseshjonet och torparen, gärningsmannen å landet med flere, icke kunna utan uppenbar orättvisa förbigås». Förslaget om adelns reducering finner han vara ett attentat mot ståndets fri- och rättigheter, som endast kan leda till dettas försvagande. Han varnar mot demokratiens insteg och slutar med att uttala den önskan, att »de af ålder varande fyra riksstånden, hvilka icke utom den blifvande regentens höga sanction böra kunna ökas eller minskas, alltid måtte bibehållas».

Uggla är den ende, hvilken i riddarhusdebatterna framträder som den orubbade fyrståndsrepresentationens svurne anhängare. De skäl han andrager äro privilegiehänsynen, och för att riktigt omöjliggöra hvarje ändring förfäktar han nödvändigheten af kunglig sanktion å ett beslut, som innebär ett upphäfvande af privilegier.[3] Representationsrätten var ett politiskt privilegium, och frågan om en reformering af densamma fick därför sin gifna färg af den 1809 mellan ständen häftigt uppblossande kampen om de sociala och ekonomiska privilegierna. Så tillvida är den äfven att betrakta som ett led i den allmänna privilegiestriden. I det sambandet framföres den i broschyrlitteraturen såväl som af motionärer i

[1] RAP, I, s. 143 ff.

[2] Ibid., s. 303 ff.

[3] Samma synpunkt beträffande de adliga privilegierna i allmänhet häfdas äfven af G. Wachschlager i ett memorial den 30/5. RAP, I, s. 298 ff.

ständen, och ofta betonas som själfva förutsättningen för dess lösning en allmän privilegieutjämning, särskildt en lika beskattning af jorden. Den nedärfda uppfattningen af ständen som afgränsade privata ekonomiska intressegrupper gör sig ännu skarpt gällande, och motsättningen mellan olika jordinnehafvare var en omständighet, som i och för sig var ägnad att styrka ständen i deras obenägenhet att så att säga uppge något af sin gamla försvarsställning. Denna intressemotsats var naturligen äfven ett svårt hinder i vägen för de »oprivilegierades» sak. Sedan länge hade, som vi veta, en stark benägenhet varit rådande särskildt inom adliga oppositionskretsar att bereda dem rum i riksdagen, en benägenhet, som varit understödd af vissa mer eller mindre fördolda politiska biafsikter. För första gången efter 1719 framträda nu de orepresenterade för att själfva föra sin talan. Måhända ligger häri den märkligaste insatsen i 1809 års representationsrörelse. Påtagligt och på allvar blir det härigenom först klart för de privilegierade ständen, att vid deras sida framväxt medborgarklasser, hvilka i social och ekonomisk betydenhet voro dem fullt jämställda, och hvilkas begäran om delaktighet i den politiska makten de måste erkänna såsom berättigad och omöjlig att i längden afvisa. Såsom en första om också tämligen blygsam inledning till en rösträttsrörelse, hvars upphof låg i framkomsten af nya sociala lager inom befolkningen, och som genom dessas vidare utveckling så småningom växte sig allt starkare, förtjäna de petitioner, hvilka af bruksägare, fastighetsägare i stad samt jordägande ståndspersoner på landet till ständerna inlämnades, sin alldeles speciella uppmärksamhet.

För bedömande af den intressanta rörelse, som sålunda sattes i gång på de orepresenterades eget initiativ, äro vi nästan uteslutande hänvisade till de ingifna petitionerna själfva.[1] Den viktigaste af dessa är den af ett trettiotal jord- och bruksägare från hela riket undertecknade, hvilken, daterad den 19 maj, den 23 maj upplästes

[1] Måhända ligger en antydan om de förberedelser, som föregingo den nedan i texten närmast omnämnda petitionen i följande i Stockholms Posten samt Dagligt Allehanda för den 15 maj införda annons: »Här i staden varande bruksägare, som åstunda deltaga i en angelägen öfverläggning, behagade i dag måndag, d. 15 maji kl. 5 e. m. sammanträda i huset n:o 105 vid Lilla Nygatan en tr. upp». Ett sammanträde på Järnkontoret, där utan tvifvel just ifrågavarande petition varit under behandling — till att börja med synes man ha ärnat rikta den till hertigen-regenten — omtalas för den 15 maj i B. v. Hofstens bref, s. 70.

i de ofrälse ståndеn och den 30 på riddarhuset.[1] En allmän vädjan riktas här till ståndеn såväl som konstitutionsutskottet särskildt att beakta ståndspersonernas rättvisa kraf att erhålla en plats i representationen. Som skäl anföres, att ståndspersonsklassen i talrikhet står närmast efter bondeståndet samt framför allt, att den i skatter och gärder utgör högst betydande bidrag till staten, hvilket utförligt med statistiska siffror uppvisas. »Den rättighet vi begära», heter det, »är ingen annan än den, som alltid bör åtfölja en skattskyldig jord och handtering». Som prejudikat påpekas, att Falu bergslag, som egentligen är ett bolag af ståndspersoner, redan åtnjuter rättigheten att genom en fullmäktig bevaka sina intressen. Samma synpunkt, deltagandet i den allmänna beskattningen, går igen i de memorial, hvilka den 1 juni föredrogos på riddarhuset.[2] Enligt fullmakt af 22 ofrälse jord- och bruksägare inom Kristianstads län förde frih. Wrangel, förut landshöfding i länet, deras talan, åberopande det intresse, som redan från flera håll lagts i dagen för deras yrkanden. Äfven städernas orepresenterade fastighetsägare funno förespråkare genom ett memorial, dateradt den 18 maj och undertecknadt af 15 husägare i Stockholm, hvilka framhålla det billiga i att skyldigheten att bidraga till rikets försvar och behof bör medföra en lika rättighet att vara med om anslagssummornas bestämmande. Som stöd för sin mening framhålla de, att från stadsfastigheterna utgå i kronoutskylder belopp, hvilka kunna mäta sig med de summor, som betalas från flere rikets län tillsammantagna. Utom dessa i ståndеn föredragna trenne petitioner förekommer ännu en fjärde, hvilken förmodligen direkt inlämnats till konstitutionsutskottet.[3] Liksom de två sistnämnda har den ett lokalt ursprung. Den härrör från 13 jordägare i Snefringe härad af Västmanlands län samt är daterad den 22 maj. I motiveringen likartad med de öfriga, skiljer den sig något i tonen, hvilken är hetsigare och mera patetiskt hållen. Den innehåller äfven ett positivt förslag, i det en hemställan göres om

[1] RAP, I, s. 309 ff. Som Sandegren, s. 52, n. 4, anmärker, är antalet af underskrifter ej lika å de till adeln å ena sidan samt de till präste- och bondeståndеn å den andra ingifna memorialen. Det kan tilläggas, att den till borgarståndet inlämnade men aldrig i dess protokoll intagna petitionen, hvilken i original återfinnes bland K. U:s handl., endast har 29 namnunderskrifter.

[2] RAP, I, s. 320 ff., 325 ff.

[3] Se Bil. II. Möjligen är det denna skrift, hvilken i BgP, I, s. 256, omnämnes såsom tillställd lagman Blom.

inrättandet af ett femte stånd, hvilket skulle utgöras af ståndspersonsklassen. Härigenom skulle många olägenheter förebyggas, särskildt den »hazarderliga likhet, då tvenne stånd motvägt tvenne andra». Tillika föreslås, att en viss ordning för det femte ståndets representation bestämmes; antingen så, att ett föreskrifvet antal från hvart län deputeras, eller, hvilket anses bättre, att fullmäktigeantalet står i proportion till hela väljarklassen.[1]

Af de sålunda ingifna petitionerna att döma ha de orepresenterades yrkanden spontant vuxit fram i olika delar af landet och gifvit upphof till gemensamma skrifvelser, hvari man riktat en vädjan till de församlade ständerna. Så synnerligen imponerande, mätta efter nutida mått, te sig icke dessa petitioner. Inalles ha de, rikspetitionen jämte de tre lokala listorna, samlat ett 80-tal namnunderskrifter. Om resultatet i detta afseende förefaller relativt obetydligt — man ihågkomme härvid den förhanden varande brådskan och de ringa kommunikationsmöjligheterna — måste dock de från skilda håll framkommande yrkandena betraktas som en efter tidens förhållanden ganska beaktansvärd opinionsyttring, som ej helt kunde förfela sin verkan. De vidt utbredda sympatier, hvilka förefunnos inom riksdagen för de orepresenterades kraf ha därigenom fått en ytterligare eggelse. Tydligen under direkt inflytande af de inlämnade memorialen äro de förhandlingar inom adeln att betrakta, hvilka i ämnet den 1 juni förevoro, alltså sedan förslaget till regeringsform redan var bekant. Ett förslag att lösa frågan hade dessförinnan, den 30 maj, framställts af H. Gyllenborg i samband med ett memorial om allmän privilegieutjämning.[2] Han vädjade till borgarståndet att bland sig upptaga 8 eller 10 bruksägare som deputerade för denna klass samt till bondeståndet att lämna plats för representanter för jordägande ståndspersoner, vare sig dessa skulle komma att länsvis välja för sig eller tillsammans med ståndet i öfrigt. Omedelbart efter Wrangels anförande den 1 juni å de skånska jordägarnes vägnar uppläste Axel Hamilton en inlaga,[3] hvari han med tydlig syftning på att den utarbetade konstitutionen ej innehöll någon lösning af re-

[1] Enligt B. v. Hofstens bref, s. 60, skall äfven »en inlaga af samtel. Örebro läns ofrälse landtmän och Patroner» varit uppsatt.

[2] RAP, I, s. 295 f.

[3] Ibid., s. 323 ff.

presentationsfrågan gjorde det förbehåll, att den af ofrälse jordägare framställda begäran under nu pågående riksdag skulle afgöras. Åt konstitutionsutskottet borde uppdragas att uppgöra ett förslag, hvarigenom de komme i åtnjutande af en representationsrätt, »som genom allmänna rösten dem redan på förhand är tilllagd». Han påvisar som en inkonsekvens regeringsformens ord om svenska folkets beskattningsrätt, då denna är nekad 69,000 medborgare,[1] och han framhåller, att dessa med fullt fog kunde säga: »ingen beskattningsrätt, ingen bevillning». För att ridderskapet och adeln måtte visa sin goda vilja, uppmanar han ståndet att medgifva, att besutne ofrälse män på grund af fullmakt må kunna äga säte och stämma på riddarhuset. Hamiltons förslag fick instämmande af Pehr Tham, hvilken som villkor för nämnda fullmakts erhållande ville stipulera en ägande förmögenhet, som motsvarade 500 skeppund smide, hvarjämte han gjorde det tillägget, att ofrälse valmän, som tillsammans innehade en lika stor förmögenhet, skulle äga rätt att utse en representant till riddarhuset. Till detta förslag ropade många af adelns ledamöter nej, och då Hamilton ville utsträcka sin motion att gälla äfven alla ofrälse säteriägare hördes blandade nej- och jarop. I ett anförande uttryckte Staël von Holstein sin förundran, att fråga kunde uppstå om bruks- och jordägares införlifvande med adeln.[2] Han framhöll det principiellt oriktiga häri, då detta ståndsrepresentation hvilade på helt andra grunder än jordbesittning och förmögenhet. Detta gällde äfven prästeståndet. Däremot vore det lämpligt, om borgare- och bondestånden öppnade sina leder för dem närstående klasser. Yttrandet hälsades med bifall.

För stämningen inom adeln äro dessa debatter den 1 juni ganska belysande. En allmän välvilja gent emot de orepresenterades önskningar synes ha varit rådande, men man drog sig för en reformering af själfva riddarhuset.[3] Särskildt af yngre, mera radikala riddarhusledamöter, såsom Axel Hamilton, har dock representationsfrågan betraktats som en angelägenhet af genomgripande

[1] Siffran, hvilken anger ståndspersonsklassens antal, är hämtad ur bruksägarnes petition den $^{30}/_{5}$.

[2] RAP, I, s. 328.

[3] Utan tvifvel delades af många öfverste Rosenblads ovilja »mot att förändra adelns representation». Jac. Adlerbeths dagbok den $^{22}/_{5}$.

vikt och omfattning, och en viss besvikenhet har bland dessa gjort sig gällande, att den ej af konstitutionsutskottet upptagits till närmare behandling.[1]

Prästeståndets protokoller ha föga att upplysa om ståndets ställning till en eventuell representationsförändring. Det snäfva mottagande, som därstädes kom bruksägarepetitionen till del, är dock betecknande för dess stämning. Utan att yttra sig i hufvudsaken, hvilken han ej ville »motsäga», afstyrkte professor Wijkman af formella skäl memorialets remiss vare sig till de öfriga ständen eller konstitutionsutskottet samt begärde dess bordläggning. Propositionen blef enhälligt bifallen.[2] Anledning nog kunde också finnas för prästerna att iakttaga en varsam hållning. Af alla ständen hade deras den svagaste ställningen, och de kände den hotad. Adelns afvoghet var af gammalt datum, och äfven bland de ofrälse medständerna, särskildt bönderna, förspordes en aggressiv sinnesstämning, för att inte tala om de hetsiga angrepp, som i de talrikt utkommande ströskrifterna förekommo. Rykten hade redan före riksdagen varit i omlopp i landet af innehåll, att prästernas existens som riksstånd skulle upphöra,[3] och med en viss oro hade dessa infunnit sig i Stockholm.[4] Under sådana förhållanden är

[1] Af Trolle-Wachtmeisters Ant. den $^{26}/_{5}$ (I, s. 221) framgår, att frågan om representationsrätten var ett verkligt brandämne på riddarhuset. »Alla eller nästan alla ville kullkasta den gamla representationen», heter det, »och ej öfverlägga om regeringsformen, förr än denna hufvudpunkt i konstitutionen vore afgjord; men däremot funnos ej två, som tänkte lika i afseende på det nya, som skulle danas. Hvar och en hade sin egen plan och stridde för den med häftighet». — Böndernas samtidigt gjorda angrepp på privilegierna bidrog dock att något dämpa ifvern.

[2] PrP, I, s. 101.

[3] Se Schönbergs ofvan cit. bref, s. 43, n. 3.

[4] Wåhlins dagbok innehåller härom en del belysande anteckningar. Den 1 maj berättar han, att »flere höga embetsmän försäkrade, att inga frågor skulle väckas om upphäfvande af prästeståndets hittills hafda privilegier och än mindre om dess ståndsrätt vid riksdagarne. Anledningen härtill var, att rykte allmänt var utspridt i flera provincer, det prästeståndet ej hädanefter skulle få öfvervara riksdagsöfverläggningarne i Sverge». Den 19 maj omtalar han, att han hört försäkras, att biskop Wingård »ej velat komma till riksdagen af det skäl, att han trodde, det ståndet nu skulle bli bortvräkt från riksdagarne. Hans ord skola så fallit: 'Jag vill ej bevista ståndets begrafning'». Samma yttrande tillägges bisk. Wingård äfven i B. v. Hofstens bref, s. 44. — Ang. prästeståndets hotade ställning se ibid., s. 71 samt Lefréns af Sandegren, s. 32, n. 8, cit. bref. — Högst få präster torde med samma optimistiska resignation betraktat ståndets förestående upplösning som den i »Försök till en hist. om Sveriges adel», s. 361, omtalade.

det knappast att undra öfver, om ståndets ledande män med misstro betraktade alla de skiftande förslag till reformering af representationen, som offentligen och enskildt framställdes.[1]

Betydligt välvilligare än i prästeståndet blef bruksägarnes petition samma dag, den 23 maj, mottagen i borgarståndet. Den framfördes af en af undertecknarne själfva, brukspatron Wahlund, och i ståndet uttryckte borgmästare Norström den åsikten, att memorialet vore »välgrundadt», samt påyrkade dess remiss till konstitutionsutskottet, hvilken samstämmigt beviljades. Några vidare förhandlingar i frågan förekommo ej hos borgarne före debatterna vid regeringsformens öfverlämnande; de åsikter, som därvid uttalades, visa, som vi skola se, en liflig benägenhet för åtgärder i reformvänlig anda.[2]

I bondeståndet blefvo de konstitutionella frågorna, och främst bland dessa representationsfrågan, föremål för täta diskussioner. Utgångspunkten för dessa var ett memorial af P. Oxelberg, upplästen den 12 maj, hvari han uppmanade ståndet att öppna sina armar för de »vanlottade» samhällsklasser, som hittills varit utestängda från riksdagen. Ståndet skulle därigenom endast vinna i styrka; det skulle upphöjas till »hvad det af ålder varit, till hvad naturen det ämnat, till rikets grundpelare».[3] Förslaget väckte lifliga farhågor, och sedan det ånyo upplästs den 15, föredrogs ett af fem norrländska bönder undertecknadt anförande, som i kraftiga ordalag målade dess olycksdigra följder.[4] Allmogens själfständighet och representationsrätt skulle gå förlorade, och ståndspersonerna skulle fullständigt öfversvämma ståndet. Undertecknarne yrka därför »på det yttersta, att bondeståndet oförändradt må i dess nuvarande skick bibehållas». Däremot anse de, att ståndspersonernas sak borde bli föremål för konstitutionsutskottets öfverläggning, och som en lämplig utväg rekommenderas, att de hänföras till ett särskildt stånd. Yttrandet fann talrika instämmanden, och Matts Pehrson från Dalarne, ledamot af konstitutionsutskottet

[1] »De som genom skrik och skrifter yrka på representationens förändrande kallade Nordin för myggdansare» (Wåhlins dagbok den 31/5).

[2] Att bland ståndets ledande män funnos radikala reformvänner visar det referat öfver ett samtal om ståndsrepresentationen med talmannen N. Schwan, som förekommer i Drottningens dagbok för okt., cit. i Statsv. tidskr. 1911, extr. h., s. 36, n. 3.

[3] BdP, I, s. 50.

[4] Ibid., s. 66 ff.

och en af böndernas inflytelserikaste ledare, förklarade som sin mening, att det ej kunde varit Oxelbergs afsikt att insätta ofrälse jord- och bruksinnehafvare i bondeståndet.

Frågan kom ånyo upp i samband med bruksägarnes petition den 23, då J. Wessing från Västmanland ytterligare gendref Oxelbergs åsikter.[1] Samtidigt passade han på att med anledning af en nyligen utkommen skrift, hvilken han läst, ge prästeståndet ett sidohugg. Det här väckta förslaget att fördela prästerna på borgar- och bondeståndena[2] ogillade han. Följden blefve, som han uttryckte sig, »att vårt stånd, som har högaktning för religion och dess vårdare, ej dristar öppna mun, då desse beläste och vältalige män blanda sig i politiska saker». Ståndspersonerna borde i stället upptagas bland prästerna, med hvilka de socialt genom uppfostran och umgängesvanor hörde samman. En rent afvisande hållning gentemot dessa önskemål intogs af J. Wiklund från Ångermanland,[3] hvilkens framförda afslagsskäl något erinra om Ugglas på riddarhuset. Om sin åsikt är han dock tämligen ensam. Ehuru man i skarpa ordalag protesterade mot hvarje slag af inkorporation i bondeståndet, var man på samma gång angelägen att visa sitt uppriktiga tillmötesgående mot de orepresenterades kraf. Med anförande af den af ståndspersonerna själfva oftast framdragna synpunkten om deras skattdragande skyldighet, föreslog en talare, Eric Ericsson från Örebro län, i likhet med Wessing, att de skulle införlifvas med prästeståndet, som därigenom skulle erhålla en välbehöflig tillökning.[4] Och i ett annat memorial[5] betonades, att det vore en billig proposition, om man ville sammanföra dem i »en särskild representationscorps». Anders Danielsson från Elfsborgs län, den blifvande bondehöfdingen, »ansåg ämnet vara af den vikt, att det fordrade närmare öfvervägande», hvarför det borde hvila för att i samband med frågan om regeringsformen åter upptagas. Med honom förenade sig i hufvudsak Matts Pehrsson och Oxelberg,

[1] BdP, I, s. 106 f.

[2] Jfr s. 53, n. 2.

[3] BdP, I, s. 107 f.

[4] Ibid., s. 110 f. ». . . . jag tror», heter det icke utan en viss ironisk syftning, »att något af de nuvarande riksstånden hvarken innehafver förmögenhet i jord eller annan skattdragande rörelse, icke eller det personella antal, som fordras för att med verkelig båtnad för staten utgöra en fjerdedel af rikets representanter, och derföre både tror och hoppas jag, att detta stånd med öppna armar till sig inbjuder sina fordna academiæ kamrater . . . .»

[5] Ibid., s. 111 f.

hvaremot Wessing ville, att ståndet genast skulle fatta beslut. Öfverläggningen blef tills vidare uppskjuten. Ännu den 30 maj förekom emellertid ett memorial[1] med varning mot ståndspersoners införlifvande med bönderna.

Bondeståndets hållning framgår ganska klart af de förefallande meningsutbytena i maj. I första hand var man färdig att afvärja alla attentat mot ståndets renhet, och den djupt rotade misstron mot »herrarne» tog sig flagranta uttryck. Talesmän för en utvidgning af ståndet själft ha dock icke saknats, ehuru de haft svårt att vinna gehör.[2] Anmaningar i detta syfte från utanför ståndet varande personer ha otvifvelaktigt förekommit,[3] men äfven påtryckningar i motsatt riktning.[4] Att observera är emellertid den beredvillighet, hvarmed bönderna i och för sig gingo de orepresenterade till mötes, hänvisande dem antingen till ett stånd särskildt eller, och måhända med större förkärlek, till prästeståndet.

---

[1] BdP, I, s. 143 f.

[2] I ett »ödmjukt anförande till protokollet», hvilket dock icke i ståndsprotokollen finnes intaget, yrkade Anders Bengtsson från Fellingsbro härad, att utanför bondeståndet stående jordägare antingen skulle upptagas i detta stånd eller bilda ett femte med en representant för hvarje härad. »Almogen af Fällingsbro härad», förklarar han, »för hvilken undertecknad är riksdagsfullmägtig, har erfarit, att bland de utom bondeståndet hittills vanlottade och bortskymde jordägare finnas tänkande och hederlige män, hvilka, vid mera grannlaga öfverläggningar på riksdagarne, kunde göra bondeståndet uplysning och nytta». De skäl han anför äro de vanliga, sammanfattade i satsen: »ett lika deltagande i tyngd och försvar fordrar lika rättigheter». Memorialet, hvilket är odateradt, men otvifvelaktigt från tiden före regeringsformens antagande, finnes inhäftadt i K. U:s handl. — Enligt Wåhlins dagbok den $^{24}/_{5}$ skulle äfven bland böndernas medlemmar i K. U. funnits en önskan »att få brukspatr. till ståndsrepresentanter».

[3] Kanske är det icke endast en tillfällighet, att ståndspersonernas talan mest oförbehållsamt fördes af sådana bondeledamöter, såsom Oxelberg, And. Bengtsson och Eric Bruse (se nedan s. 97), hvilka voro fullmäktige just för de trakter, mellersta Sveriges bergslagsbygd, hvarifrån de orepresenterades egen agitation i främsta rummet torde utgått.

[4] Wåhlin meddelar den $^{29}/_{5}$, att »flere sökte nu öfvertyga bönderne, att de mycket oklokt nitälskade för brukspatr. intagande i deras stånd. Om så skedde, skulle ståndets existance snart uphöra. Man skulle göra memorialer så mörka, inviklade och konstiga, att bönderne ej skulle begripa dem, och då protoc. justerades, vore det ej svårt att föra dem bak ljuset, då de ej hade nog förstånd att i hast attrapera det som anfördes.» Detta vädjande till de specifika bondeinstinkterna synes ha gjort god verkan. Dagen efter kan Wåhlin upplysa, att »bönderna nu hade fått den öfvertygelsen, att brukspatr. ej vore tjenliga att intagas i deras stånd och sade helt högljudt: 'Man må sätta dem hvar man vill; men vi intaga dem aldrig till oss'».

Det kan knappast sägas, att dessa förhandlingar i ståndén och de olika slag af motioner, som där sågo dagen, voro synnerligen ägnade att gifva konstitutionsutskottet bestämd ledning för dess arbete. Hvad utskottet emellertid därur kunde utläsa, och hvad det säkerligen ännu bättre genom muntligt inhämtade underrättelser visste, var, att ett starkt intresse för representationsfrågan allmänt var rådande, och att en lösning af densamma i samband med regeringsformen från skilda håll påyrkades. Såsom Silfverstolpe förutsett, hade frågan skjutits fram i förgrunden som en af de viktigaste, och utskottet kunde ej undgå att fatta position till densamma. Den fanns äfven i det af Järta uppgjorda arbetsprogrammet upptagen.[1] Af utskottsledamöternas åsikter är egentligen endast Silfverstolpes närmare känd. Principiell anhängare af en radikal reform, ville han tills vidare af skäl, som äro oss bekanta, behålla den gamla fyrståndsrepresentationen, tillökad med representanter för jord- och bruksägare, och de närmare bestämmelserna härom tänkte han sig reglerade genom en särskild riksdagsordning. Skjöldebrand har senare motionerat om en femståndsrepresentation, och möjligt kan vara, att han redan i maj sökt förfäkta denna ståndpunkt.[2] Af öfriga utskottsmedlemmar ha en del mot riksdagens slut varit med om att ge uttryck åt en synnerligen långt avancerad mening, och att döma af Adlerbeths anförande den 27 maj, hvilket utskottet upptog som sitt, har åtminstone det öfvervägande flertalet i och för sig varit besjäladt af en verklig reformvillighet. På goda grunder kan därför antagas, att utskottet delat de reformönskningar, hvilka i så rikt mått bland allmänheten och inom riksdagen läto sig höra.[3]

[1] Under rubriken »Lagstiftande magten» lyder första punkten: »Huru skola Riksens Ständer vara sammansatta?» Af de följande punkterna synes framgå, att ståndsorganisationens bibehållande var förutsatt. Statsv. tidskr. 1898, s. 185.

[2] I sina Memoarer, III, s. 134 f., omtalar han utskottets böjelse för en omorganisation af ständerna, men betonar samtidigt de svårigheter denna skulle mött från hvarje stånd särskildt. »Min och fleras tanke var», heter det, »att ständernas organisation borde förändras, om det kunnat ske. Men som redan är sagdt, tillfället var försummadt, och nu var det omöjligt.» Jfr ofvan s. 73, n. 3.

[3] Hvad Hans Järtas ståndpunkt angår finnes i det honom tillskrifna exemplaret af Håkansons projekt en randanmärkning till det s. k. bihanget, hvari föreslås, att jordägande ståndspersoner, bruksägare och näringsidkare efter vissa stipulerade grunder skulle bilda ett femte stånd. (Se Hist. tidskr. 1910, s 130, n. 1.) Detta skulle sålunda i maj 1809 varit Järtas åsikt eller i hvarje fall det förslag han vid denna tidpunkt ansåg mest lämpadt att förorda. Uppgiften

Hvilken var då orsaken till att konstitutionsutskottet *nu* afvisade hvarje slag af representationsförändring? Svaret har det gifvit själft och kan i korthet formuleras så: det nödställda tids-

förefaller i och för sig osannolik, särskildt om ett samförstånd mellan Järta och Silfverstolpe äfven i representationsfrågan får förutsättas. Allt beror naturligtvis på, om nämnda förslag jämte öfriga randanmärkningar verkligen förskrifva sig från Järta. Frågan är af vikt och kan i detta samband ej helt förbigås, detta så mycket mindre som den ingalunda kan anses ha erhållit en definitiv lösning genom den af Höjer på skäligen lösa grunder framkastade hypotesen om handskriften J. (Hist. tidskr. 1910, s. 74 f., 109). I sin polemik med H. ansluter sig Boëthius till H:s hypotes. Hos båda författarne ha dock under polemikens gång vissa tvifvelsmål insmugit sig angående den uppställda hypotesens riktighet, och båda ha sökt gardera sina meningar, för den händelse den skulle visa sig ohållbar. (Se Höjer, Statsv. tidskr. 1911, extr. h., s. 35 f.: Boëthius, Statsv. tidskr. 1911, s. 115, n. 1, samt ibid. 1912, s. 89). I viss mån har den annars så gifvande diskussionen genom osäkerheten ifråga om bestämningen af det viktigaste källmaterialet kommit att sväfva i luften. — De skäl, som anförts för Järtas samband med handskriften J., synas mig icke hållbara vid en närmare undersökning. De kunna sammanfattas i följande tre hufvudpunkter: 1:o handstilen i J. är Järtas; 2:o en anteckning å ett originalmanuskriptet medföljande kuvert, så lydande: »H. Järtas koncept till regeringsformen»; 3:o randanmärkningarnas innehåll tyder på, att Järta är förf. Af dessa skäl torde det sista såsom fullständigt betydelselöst utan vidare kunna lämnas ur räkningen. Vår kunskap om Järtas konstitutionella åsikter 1809 är så ringa, att däraf inga bestämda slutsatser kunna dragas, allra minst den, att han och ingen annan är randanmärkningarnas upphofsman. Tvärtom förhåller det sig ju så, att dessa, om Järta verkligen kunde bevisas vara förf., skulle lämna ett betydande bidrag till frågan om hans politiska åskådning denna tid. Hvad beträffar punkt 2, måste den nämnda anteckningen, hvilken är af okändt ursprung, tills vidare anses vara af synnerligen problematiskt värde, så länge inga andra bevis styrka dess riktighet. Det enda verkliga kriteriet synes mig vara stilen i handskriften J. Vid en ingående jämförande granskning mellan denna samt bref och andra manuskript från åren 1808—09, hvilka bevisligen härröra från Järta, har jag kommit till den slutsatsen, att stilen i J. omöjligen kan vara Järtas. Olikheterna både hvad beträffar handstilens allmänna karakter och bokstafsformerna hvar för sig äro så stora, att det i själfva verket är svårt att förstå, hur man här kunnat spåra samma hand. (Jfr dock Höjers egendomliga misstag i afseende på det s. k. »Leopoldska» konstitutionsprojektet, Hist. tidskr. 1911, s. 52 ff. samt ett annat af honom själf sedermera rättadt, där han ursprungligen sammanblandat så olika handstilar som Järtas och Mannerheims, Statsv. tidskr. a. st., s. 34). Men äfven i afseende på stafningssättet är skillnaden betydande. I Hist. tidskr. 1910, s. 75 framhåller Höjer, att Järta »på denna tid vanligen, då han skref fritt, tecknade *at* och *til*» och förklarar, att skrifsättet *att* och *till* i J. beror på att Järta vid afskrifvandet följt källans stafning. Förklaringen, som i och för sig är ytterst osannolik, blir fullständigt betydelselös, om man betänker, att äfven randanmärkningarna i J., där Järta dock »skref fritt», ha stafningen *att* och *till*. Denna

läget, som ej medgaf någon realbehandling af en så invecklad fråga som representationsfrågan, hur trängande en lösning af densamma, om också blott partiell, kunde anses. De omständigheter, hvarunder utskottet arbetade, äro välbekanta och behöfva här ej närmare utvecklas. Fienden stod inom Sveriges gränser, hertigenregenten gjorde anmaningar och Adlersparre hotade med bajonetterna.[1] Själft hade utskottet fullt klart för sig, att den yttersta skyndsamhet var af nöden, och den korta tid af 14 dagar, hvarunder verket fullbordades, synes varit den frist, som det redan från början tillmätt sig.[2] Under dessa förhållanden måste det känna sig irriteradt, när sådana frågor väcktes och fingo makt öfver sinnena, hvilka vanskliggjorde arbetet och hindrade ett snabbt resultat. En dylik fråga var i främsta rummet privilegiefrågan men vid sidan af och i viss mån sammankopplad med denna representationsfrågan. Det var lätt att inse, att hur allmänt önskad en lösning af densamma kunde vara, var den i hög grad af natur att så split mellan ståndden. Hvad som var ägnadt att öka oron var, att inom dessa lika litet som bland allmänheten känslan af den yttre faran tillbörligt gjorde sig gällande.[3] Därom vittnade de talrika röster, hvilka uppmanade till att man i lugn och ro borde uppbygga konstitutionen på en solid grundval, hvarigenom dess framtida bestånd blefve be-

stafning är i J. konsekvent genomförd, under det Järta så godt som undantagslöst denna tid skref *at* och *til*. Hvad Höjer härom anför i Statsv. tidskr. a. st., s. 35, ändrar ej förhållandet. Hvad beträffar de här likaledes anförda orden *eij, skjäl* och *gjör*, i hvilkas stafning öfverensstämmelse säges råda, är detta påstående så tillvida oriktigt, att Järta vanligen — jag vågar dock ej säga undantagslöst — har stafningen *ej* och *gör*. Det kan tilläggas, att Järta skrifver *et*, men J. *ett*, samt att Järta ofta, jag skulle tro oftast, använder *w*, men J. alltid *v*. Exempel på andra olikheter i stafning äro, att Järta skrifver *vilkor*, *allt*, *alltid*, *fullmakt*, *fullmäktig*, under det att J. har *villkor*, *alt*, *altid*, *fullmagt*, *fullmägtig*. — Af handstilen torde sålunda inga andra slutsatser med afseende på J. kunna dragas, än att denna handskrift *icke* härrör från Järta. Den återstående möjligheten, att J. är en afskrift af ett Järta ursprungligen tillhörigt, med randanmärkningar af hans hand försedt exemplar af det Håkansonska förslaget är af skäl, som det här skulle föra för långt att utreda, ej att räkna med. Af det ofvan sagda är emellertid tydligt, att handskriften J. ingen ledning ger beträffande Järtas ståndpunkt i representationsfrågan.

[1] Sandegren, s. 48 ff. Trolle-Wachtmeister, Ant., I, s. 219.

[2] A. G. Mörner, hvilken var väl underrättad, skrifver om K. U:s arbete till sin hustru den 15/5: »On croit, ou plutôt l'on se flatte, que son travail sera terminé dans quinze jours». (E. A.)

[3] Trolle-Wachtmeister, Ant., I, s. 223.

tryggadt. I främsta rummet åsyftades som bekant härmed en förändring af representationen.

Inom konstitutionsutskottet ha naturligen öfverläggningarna härom varit lifliga. Till utgångspunkt för dessa tog man liksom i fråga om regeringsformen den af Håkansson uppsatta propositionen,[1] och om de önskemål, som i denna voro uttryckta, har väl diskussionen närmast rört sig. Ehuru dess innehåll är oss okändt, ligger det nära till hands att utpeka Silfverstolpe som en af dem, hvilka dirigerat beslutet. Genom sin skrift hade han förberedt sinnena, och dennas tankegång går igen i det af Järta skrifna betänkandet, speciellt hvad som rör motiveringen till att utskottet ej föreslagit några stora förändringar.[2] Svårigheten att åstadkomma enighet inom detta har för öfrigt säkerligen ej varit stor.[3] Ha verkligen från bondemedlemmarnes sida yrkanden framställts på brukspatronernas införlifvande med deras stånd,[4] så ha dessa kraf utan tvifvel självmant vikit undan inför den ovilja mot en dylik anordning, som i ståndet allmänt var tillfinnandes. Utom Silfverstolpe har säkerligen Adlerbeth, hvilkens åsikter, sådana vi känna dem från hans yttrande den 27 maj, i sak nära öfverensstämma med den förres, influerat på utskottets hållning.[5] Adlerbeth är dess egent-

[1] Mannerheims randanmärkning till denna: »La pomme de Discorde», är betecknande, vare sig den nu gällt förhållandena speciellt inom K. U. eller, hvilket är troligare, frågans ställning i allmänhet. Som synes voro flere talare antecknade. (Hist. tidskr. 1910, s. 131, n. 1.)

[2] Jfr ofvan s. 50, n. 1.

[3] Redan den $^{16}/_{5}$ kan B. v. Hofsten (s. 70 f.) meddela, att »i utskottet är redan öfverenskommit, att 4 stånd blir grund för representation». Han tillägger dock: »Men några har jag hört finna bäst, att ofrälse possessionater skulle utgöra det 5:te, men detta blir visst icke antagit». Jfr ofvan s. 87.

[4] Jfr ofvan s. 86, n. 2.

[5] Direkta råd och anvisningar ha icke saknats äfven från utom riksdagen varande personer. En af dem, som på grund af sin »kännedom om vårt Jus Publicum» ansåg sig kunna vara till nytta vid »en ny omskapning af samhället och dess styrelse», var den gamle Anders Schönberg. »Det har gått mig, som man plär säga om gamla kuskarna, att de lystra ändå till kusksmällen», bekänner han i bref till Gjörwell den $^{31}/_{8}$, och han skyndade att frambära sina tankar »för några grundelige män vid riksdagen», af hvilka »några kommo i constitutionsutskottet» (den $^{9}/_{11}$; jfr den $^{26}/_{6}$). Af omnämnanden i brefven framgår med tämligen stor sannolikhet, att Adlerbeth varit en af S:s korrespondenter. Som ledamot af K. U. hade denne »giort hufvudsakligt gagn», skrifver S. den $^{31}/_{8}$, och den $^{9}/_{11}$ omtalar han uttryckligen, att han till A. yttrat sig ang. tryckfrihetsförordningen. S. förde konservatismens talan, och särskildt förmanade han till riksståndens bibehållande. I hvad mån S. verkligen

lige taleman i ämnet, och hans anförande, hvilket närmast ger intryck af en apologi, var afsedt att utåt, inför riksdagen, förklara och försvara dess ståndpunkt. Själfva utskottsbetänkandet förklarar endast helt kort den af ofrälse jord- och bruksägare väckta begäran »vara till grunden rättvis och billig».[1] Men då intet sätt till verkställigheten däraf blifvit uppgjordt, och då utskottet själft varit i saknad af nödiga upplysningar för ändamålet, hade det endast velat anmäla hufvudfrågan till ståndernas bifall under åberopande af hvad en af dess ledamöter anfört till protokollet. Ehuru i sak tillstyrkande, måste utskottet sålunda för tillfället afböja en positiv lösning.

Adlerbeths uttalande går i samma riktning.[2] Med skärpa betonar han, att hans öfvertygelse blifvit bekräftad om nödvändigheten af en förbättrad representation både genom de i ständen väckta motionerna och de af trycket utkomna skrifterna. Frågan *om* en reform borde ske, anser han af den allmänna opinionen så enhälligt bejakad, »att förgäfves deremot några skäl skulle invändas». Annorlunda ställer det sig med frågan *huru*. Ett bestämdt projekt saknades, och för att uppgöra ett sådant fordrades tid; man måste »bygga långsamt». Men därtill gåfve ej situationen rådrum. I ord, som blifvit klassiska, uppvisar han, att denna synpunkt ej tillräckligt beaktats af de förslagsställare, hvilka ansett den närvarande stunden lämplig för en representationsreform, och att de ej nog fäst sin uppmärksamhet på fäderneslandets öfverhängande fara. Resultatet blef därför, att Adlerbeth för sin del, om ock mot sin innersta önskan, måste tillstyrka, att regeringsformen framlades för ständerna efter de gamla representationsgrunderna. Dock ville han om möjligt ha den så formulerad, att inga hinder mötte, att framdeles, efter regeringsformens antagande, företaga en förbättring af de förra. De modifikationer i densamma, som därigenom möjligen skulle bli nödiga, skulle sannolikt ej träffa dess hufvudprinciper. Hvad riddarhus- och riksdagsordningen beträffar, skulle dessa enligt Adlerbeths tanke, om de nu omarbetades i enlighet med en representationsförändringsplan, kunna bli föremål för betydande jämkningar. Men ehuru en sådan ej funnes, vore det nödvändigt att

utöfvat inflytande på A:s uppträdande i K. U. och speciellt på hans yttrande i representationsfrågan får dock lämnas oafgjordt. — Brefven till Gjörwell (K. B.) finnas delvis tryckta i inledningen till Schönbergs Historiska bref, I, s. XXXVI ff.

[1] K. U:s mem. o. exp., s. 15 f.

[2] Ibid., s. 83 ff.

omedelbart efter regeringsformens antagande vara betänkt på projekt till dessa grundlagar.

I den brydsamma belägenhet, hvari konstitutionsutskottet tydligen befann sig, har det känt sin uppgift såsom öfvervägande af taktisk art. Det hade att välja mellan tvenne riskmöjligheter: antingen den, att genom en föreslagen ändring af ståndén åsamka en farlig tidsutdräkt, ja rent af genom väckande till lif af den exklusiva ståndsespriten äfventyra konstitutionens antagande; eller den, att genom uraktlåtenhet att föreslå några som hälst förbättringar åstadkomma ett missnöje bland reformvännerna, som äfven det kunde ha ödesdigra följder. Läget var sådant, att det gällde att af två onda ting välja det minst onda. Och om det måste medgifvas, att utskottet under förhandenvarande förhållanden med realpolitisk takt följde den riktiga utvägen, är det samtidigt att lägga märke till, att det skedde med tydlig självöfvervinnelse. Det var snarare beroende på omständigheter, hvilka det ej låg i utskottets makt att bemästra, än på dess fria skön, att den nya regeringsformen 1809 ej var kompletterad med en representationsreform.

Säkert är, att farhågorna voro stora in i det sista för att hinder skulle resas mot konstitutionsförslaget, och speciellt betraktades representationsfrågan som en stötesten.[1] Man nästan hälsade det som en lycklig slump, att underrättelser om krigsolyckorna kommo i lagom tid för att beveka ständerna till ett hastigt afgörande beslut.[2] Emellertid uppstodo vid regeringsformens behandling i ståndén den 3 och 5 juni ganska lifliga debatter angående representationen, och nya ändringsförslag inlämnades. Inom adeln uppträdde Lorenzo Hammarsköld[3] och framställde bl. a. den anmärkningen, att frågan om en förbättring af representationen, hvilken »vid detta riksmöte förnämligast blifvit väckt», ej i regeringsformen blifvit afgjord, hvilket vore en ofullständighet, då dennas eget bestånd helt och hållet berodde på representationen. Han fann hela fyrståndsindelningen af ondo såsom en källa till ständigt split, hvaraf en blifvande regent liksom fordom Karl XI och Gustaf III kunde begagna sig till en despotisk maktutvidgning. Som en försäkran

[1] Trolle-Wachtmeister, Ant., I, s. 224, skrifver den 30/5: »Vi få se i morgon eller öfvermorgon, om ej frågan om representationsrättens förändring nu åter kommer fram för att väcka hinder för konstitutionen».

[2] Ibid., den 2/6.

[3] RAP, I, s. 473 ff.

mot framtiden föreslog han, att en reviderad granskning af konstitutionen skulle företagas, innan en ny tronföljare utropades. Konstitutionsutskottet hade emellertid försäkrat sig om speciella talesmän på riddarhuset. Som en sådan kan på grund af hans nära förbindelser med de ledande utskottsmedlemmarne räknas A. G. Mörner. I ett yttrande till protokollet den 3 juni[1] drar han upp en karakteristik af en konstitutionell konungamakt och uppvisar, att den proponerade regeringsformen genom en stadgad jämvikt mellan statsmakterna i möjligaste mån närmat sig idealet. Endast en önskan hade talaren öfrig för konstitutionens fullkomlighet, nämligen en förändrad organisation af representationen. Utan att för tillfället ingå på en närmare utläggning af ämnet väckte han den propositionen, att utskottet skulle få i uppdrag »at sluta sina arbeten med ett project öfver representationens förbättring», hvilket kunde meddelas ständerna till granskning för att till nästa riksdag blifva hvilande och då afgöras. Hela reformen skulle på så sätt kunna genomföras på fem år. Mörners förslag, hvilket sannolikt var uppgjordt i samråd med hans politiska vänner, innefattar adelns och i hufvudsak hela riksdagens beslut.

I detta förslag instämde vid följande sammanträde (5/6) L. J. Dahlman,[2] men utvecklade tillika i den reservation han ingaf till protokollet en energisk kritik af den gamla ståndsrepresentationen. Hans synpunkt är densamma som Hammarskölds: frihetens bevarande genom en lagstiftande makt, som genom sin sammansättning erhölle verklig styrka i kontrollen af den styrande. Medlet vore upprättandet af en enda kår, vald af nationen. Därmed vunnes en »hufvudsak i vår statsförfattning, at göra folket i möjligaste måtto til en famille af patrioter». Å konstitutionspartiets vägnar uppträdde denna dag G. A. Silfverstolpe, hvars anförande upplästes af hans vän A. G. Mörner. Hvad han här yttrar i representationsfrågan[3] är kort men af ett visst intresse för kännedomen om den rådande uppfattningen i ledande reformvänliga kretsar. Han erinrar om sina kända tänkesätt angående behöfligheten af representationens förbättring. Men lika stark som han förklarar sin önskan vara i detta afseende, lika stark är hans öfvertygelse »at dervid ingenting nu med besked kan göras». Han förenar sig därför med dem, som vilja ett afgörande först vid nästa riksdag,

[1] RAP, I, s. 497 ff.
[2] Ibid., s. 532 ff.
[3] Ibid., s. 554.

och anför som skäl för denna sin mening, »at en sak häldre må lemnas ogjord än göras illa». »En sann reform» skulle endast försvåras »genom nya intressens inblandande i de gamla». Tydligen åsyftar Silfverstolpe härmed de gamla ståndens tillökning med nya element. Han vill förekomma, att genom dylika halfmesyrer en verkligt omfattande representationsändring skulle bli förhindrad.

Sitt definitiva beslut i representationsfrågan fattade ridderskapet och adeln den 12 juni, då det beslöts, att densamma skulle till konstitutionsutskottet återremitteras för att ånyo till skärskådande upptagas och nästa riksdag af ständerna afgöras.[1]

Någon diskussion angående representationsrätten förekom ej i prästeståndet i samband med regeringsformens föredragande. Adlerbeths memorial blef uppläst på e. m. den 5 juni, men läsningen afbröts.[2] Först vid beslutets fattande den 16 juni uppstod en kort debatt. Biskop Mörner förklarade sig vara för själfva hufvudsaken hvad angick ståndspersonernas fordringar, samt ansåg frågan, »såsom vid innevarande riksdag väckt, böra vid nästkommande riksdag upptagas och afgöras». Häri instämde Wijkman, och i öfverensstämmelse därmed blef äfven ståndets beslut, i slutklämmen af samma innehåll som det förut af borgarståndet antagna. Den räddhågade försiktighet, som utmärkte prästerna, fick emellertid dessförinnan en talesman i biskop Weidman. Han kritiserade den i borgarståndets beslut intagna, kraftigt förordande motiveringen om ofrälse possessionaters rättvisa begäran och förmenade, att prästeståndet »kunde endast säga, att desse samhällsmedlemmar synes icke sakna skäl till sin ansökning, utan att för närvarande något decidera om deras mer eller mindre rättighet». Den tillstyrkan han ändock ansåg sig kunna gå med på var synbarligen föga entusiastisk.

Lifligast voro öfverläggningarna i borgarståndet. De öppnades hvad representationsfrågan beträffar af borgmästare Landgren, hvars vidlyftiga anmärkningsmemorial den 3 juni[3] upptog denna

---

[1] RAP, I, s. 670. — Det kan observeras, att i det protokollsutdrag, som skulle kommuniceras medständerna (ibid. s. 676), är frågan uppdelad i tvenne moment, dels yrkandet på representationsrätt åt jord- och bruksägare, dels det »genom allmänna skrifter» framställda krafvet på hela representationssättets omskapning. Båda skulle i ett samband bli föremål för K. U:s afgörande innevarande riksdag.

[2] PrP, I, s. 293.

[3] BgP, I, s. 249 ff.

punkt som n:o ett. Närmast har han väl också haft tanken fäst härpå, när han i inledningsorden opponerar mot konstitutionsutskottets påpekande, att tidpunkten nu icke vore inne »för märkelige förändringar»; en utpräglad stämning af »nu eller aldrig» går igenom hans utlåtande. Som ett fel i regeringsformen finner han, att i denna ej är bestämdt utsagdt, hvilka som utgöra riksens ständer. Bland dessa vill Landgren som ett femte stånd upptaga fullmäktige för olika klasser af ståndspersoner, hvilkas representationsrätt han anser i flere hänseenden långt mera välgrundad än både adelns och prästernas. Ehuru han sålunda vill bibehålla klassvalprincipen, klandrar han skarpt en organisation vid riksdagen, hvarigenom ständen öfverlägga särskildt, »hvilket aldrig mera bör äga rum». I stället hemställer han, att de samlas i ett rum, och att alla stridiga frågor afgöras genom votering i förstärkt utskott såsom i regeringsformens §§ 69 och 71 är föreslaget. Denna idé yrkar han att i hufvudprincipen få införd i konstitutionen för att i riksdagsordningen bli närmare utvecklad. Landgrens yrkande gaf omedelbart anledning till en debatt. Borgmästare Wahrenberg begärde, att intet hinder måtte läggas i vägen för en diskussion öfver frågan om en förändrad representation, och ståndets ledamöter yrkade enhälligt, att den genast skulle företagas till behandling, »i den», som det heter i protokollet, »af åtskillige yttrade förmodan, att meningarne derom voro med hvarandra instämmande». Brukspatron Eberstein erhöll därpå ordet och utvecklade konstitutionsutskottets ståndpunkt samt föreslog, att frågan skulle anses såsom väckt vid denna riksdag, så att den vid nästa lagtima riksdag skulle kunna slutgiltigt afgöras. Härom framställde talmannen omedelbart proposition, och ståndet upptog Ebersteins yttrande som sitt. Därmed var dess definitiva beslut fattadt redan denna dag.[1] Ett tillägg gjordes emellertid af lagman Wasell, hvilken uttryckte den önskan, att sättet för possessionaters och bruksägares representation borde afgöras före den blifvande riksdagsordningens stadfästande, tydligen med tanke på att i denna kunna fastställas.

Det memorial, som Wahrenberg haft i beredskap, fick han genom det mellankommande beslutet först efteråt tillfälle att upp-

[1] I det justerade protokollsutdraget (BgP, I, s. 299) äro ordalagen mer energiska än i Ebersteins yttrande. Det heter om bruksägares och possessionaters begärda representationsrätt, att ståndet »beslöt, att de ovillkorligen böra komma i åtnjutande af en sådan rättighet».

läsa.[1] Detta går ut på ett förslag till uppdelning af orepresenterade jordägare och näringsidkare på bonde- och borgarstånden. Näringarna indelas i producerande eller sådana som frambringa »rudimaterier», hvilka räknas till landtmannaståndet, samt sådana, som sysselsätta sig med rudimateriernas bearbetande och förädlande, hvilka jämte handelsnäringen höra till stadsmannaståndet. Med denna indelning som grund hänför förslagsställaren bruks-patronerna till det förra ståndet. Landgrens och Wahrenbergs inlagor gåfvo anledning till ännu ett yttrande i samma ämne den 5 juni af rådman Leverentz.[2] Denne uttryckte sin bekymran öfver att det skulle dröja ännu tio år, innan en förbättring i representationen, »ett af nationens hufvudpostulater», skulle hinna genomföras, och han fordrade ett afgörande redan denna riksdag.[3] Det lösningsförslag han ingaf var ganska kuriöst och af föga praktiskt värde. Ståndspersonerna skulle erhålla rätt att länsvis utse deputerade, hvilka vid riksdagen skulle välja två medlemmar i hvarje utskott. Vid plenarförhandlingarna skulle den s. k. »landdeputationens» röster lika fördelas på alla de öfriga stånden.

I bondeståndet var privilegiefrågan, särskildt beträffande all jords lika beskattning, dominerande i de talrika yttrandena den 5 juni. En del allmänna uttalanden förekommo i samband därmed angående de rättigheter, hvilka borde tillkomma alla skattdragande medborgare,[4] och en talare upptog t. o. m. som uttryckligt förbehåll för regeringsformens antagande, att prästeståndet skulle antingen utbytas »med ett annat verkeligen skattdragande och ej löntagande stånd» eller också tillökas med ofrälse ståndspersoner af skilda klasser.[5] Detta var också allt hvad som i representationsfrågan anfördes. Sitt beslut härom fattade bondeståndet först den 8 juli, senare än alla medständerna. De diskussioner i ämnet, hvilka i sammanhang härmed och äfven dessförinnan förekommo, vittna emellertid om en fortsatt stämning i ståndet till de orepresenterades förmån. Den 19 juni upplästes ett af tvenne

[1] BgP, I, s. 258 ff.

[2] Ibid., s. 292 f.

[3] Omedelbart före L:s anförande hade kommerserådet Broms med instämmande af nära nog hela ståndet yrkat på att alla grundlagsanmärkningarna skulle vid innevarande riksdag afgöras, hvaremot lagman Blom påpekade, att ett dylikt förfaringssätt vore stridande mot regeringsformen.

[4] BdP, I, s. 177.

[5] Ibid., s. 197.

bönder från Vesterås län undertecknadt memorial,[1] hvari de upptaga rådman Leverentz' förut i borgarståndet framställda förslag. Liksom denne yrka de på införande af särskilda, hvad de kalla »landtständernas deputerade vid riksdagen», hvilka, utan att utgöra ett femte stånd för sig, skulle ha sin verksamhet organiserad i enlighet med Leverentz' projekt. Memorialet är, om icke direkt skrifvet af denne, dock in i detaljerna af honom influeradt. Det slutar med begäran om att en paragraf af ofvannämnda innehåll skulle i den blifvande riksdagsordningen intagas. Då ärendet åter den 8 juli upptogs till behandling, föredrogs ett af Eric Bruse från Filipstads bergslag i högstämda ordalag affattadt betänkande,[2] hvari denne, utan positivt yrkande, påpekar det orättvisa i att en hel folkklass, »som nästan, om man så må säga, gäckande hälsas för ståndspersoner utan annan ståndsrätt än tomma namnet», utan sitt eget hörande är föremål för beskattning. Dess fosterlandskänsla kan under sådana förhållanden ej förväntas vara högre än »djurets emot en mer eller mindre sträng husbonde, likgildt hvem den är». Med erinran om odalståndet som de öfriga riksståndens moder konstaterar han, att ur detta nu fullbordats »en fjerde utflyttning», och att en ny samhällsklass uppstått, som i frihetens namn bör gifvas medborgarrätt. Bland bönderna yrkade en del, att ståndet skulle förena sig med prästerna i deras beslut i representationsfrågan. De ifrigare reformvännerna med Oxelberg i spetsen genomdrefvo emellertid ett instämmande i borgarståndets mera kraftigt förordande beslut, hvarmed frågan återremitterades till konstitutionsutskottet.

Genom sin hållning i maj månad hade konstitutionsutskottet vunnit sitt mål: representationsfrågans undanskjutande från all sammanblandning med regeringsformen, och de befarade förvecklingarna vid dennas antagande hade lyckligen undvikits. Vissa efterdyningar hade dock på grund af det allmänna intresse frågan väckt till lif försports bland ståndén, och i tryckta skrifter diskuterades den alltjämt. Utom i bondeståndet framfördes äfven på riddarhuset under den närmast följande tiden motioner i ämnet. tillkomna synbarligen under intryck af adelns beslut och afsedda att tjäna konstitutionsutskottet till ledning vid det utrednings-

[1] BdP, I, s. 312 f.

[2] Ibid., s. 462 f. Det är dateradt den 2 juni och var utan tvifvel ursprungligen afsedt att under öfverläggningarna om regeringsformen uppläsas.

arbete, som blifvit det uppdraget. Dessa motioner, två till antalet, äro märkliga såsom väckta af tvenne af adelns mera ansedda och framstående ledamöter, A. F. Skjöldebrand samt D. v. Schulzenheim. Den förres memorial af den 27 juni[1] med ett tillägg, uppläst den 3 juli,[2] är inriktadt på framställandet af en lösning af frågan om ofrälse ståndspersoners representationsrätt. Ehuru han för egen del intet skulle ha emot, att dessa vunne inträde på riddarhuset, förenar sig Skjöldebrand af opportunitetsskäl med dem, hvilka yrkat på inrättandet af ett femte stånd vid riksdagarna. Detta stånd, hvilket han socialt och ekonomiskt samt i bildningsafseende anser närmast höra samman med adeln men äfven genom intressen och vanor vara starkt förbundet med de öfriga ständen, benämner han medelståndet. För medständerna och riksdagsarbetet i dess helhet vore det därför endast en vinst, om detta erhölle stämma vid riksdagen. Främst går dock anförandet ut på att uppvisa de fördelar, som speciellt adeln därigenom skulle ernå. Upptagande den tanke, som sedan gammalt utgjort ett ledmotiv för riddarhusoppositionens reformsträfvanden, utvecklar Skjöldebrand, att adeln i medelståndet skulle finna sin naturliga bundsförvant. Möjligen är det under intryck af att han väl öppenhjärtigt blottat de adliga biafsikterna, som han fann nödigt att i sitt tilläggsyttrande den 3 juli betona ståndspersonsklassens starka relationer äfven med de ofrälse ständen. Sin motion ville Skjöldebrand ha remitterad till konstitutionsutskottet med anhållan, att den skulle med all möjlig skyndsamhet utredas för att i vederbörlig ordning inför riksens ständer föreläggas. Tydligen för att ge sin mening desto större eftertryck anhöll han dessutom, att propositionen härom, i händelse af bifall, skulle kommuniceras medständerna med anmodan om deras instämmande i beslutet.

Efter en kort diskussion, hvari yttrade sig en del af det gustavianska partiets män till förmån för en skyndsam behandling af motionen, bl. a. Ruuth, hvilken förklarade sig hafva blifvit förekommen af Skjöldebrand, blef dennes motion tillsvidare bordlagd. Den upptogs åter till behandling i samband med Schulzenheims memorial den 3 juli.[3] Detta är af en helt annan karakter än Skjöldebrands. Utgångspunkten för Schulzenheim är visserligen äfven att finna en utväg för beredande af representationsrätt åt den s. k. ståndspersonsklassen, Sveriges »tiers état»,

[1] RAP, I, s. 898 ff.
[2] RAP, II, s. 15 f.
[3] Ibid., s. 17 ff.

hvars olika grupper han egentligen anser utgöra naturliga delar af de ofrälse ståndеn; äfven han konstaterar den allmänna obenägenheten hos de gamla riksständerna hvar för sig att öppna sina leder för nya samhällselement. Men den föreslagna utvägen med ett femte stånd accepterar han icke. Hans framställning vidgar sig till ett förslag, som går ut öfver hela ståndsorganisationen själf. Genom en historisk öfversikt söker Schulzenheim visa, att den svenska riksdagen urartat under sin utveckling, och att särskildt fyrståndsindelningens införande och stadgande medfört olyckliga följder. Sitt ideal finner han i den tid, »då samhället ännu styrdes efter göthernas okonstlade, enkla lagar», då odalbönderna tillsammans med den tidens herremän och ståndspersoner, jarlarne, tignarmännen, lagmännen samt sedermera biskoparne, utgjorde en riksmenighet, som vid allshärjartinget genom ett enkelt ja eller nej afgjorde ärendena. Som en parallel till utvecklingen i Sverige anför Schulzenheim några drag ur det engelska parlamentets uppkomsthistoria. Dess ursprung, det brittiska witenagemot, hade en sammansättning, som motsvarade det svenska allshärjartingets, men utvecklingen tog i England en lyckligare vändning genom parlamentets fördelning i tvenne kamrar. Den egentliga riksmenigheten, i Sverige motsvarad af odalbönderna, blef house of commons, och dess öfriga ursprungliga beståndsdelar, de andliga och världsliga lorderna (i Sverige jarlarne och biskoparne) upptogos i öfverhuset. Denna fördelning, hvarigenom å ena sidan landsbygdens och städernas besutne män, å den andra sidan de aristokratiska jorddrottarne och kyrkans främsta och på samma gång förmögnaste dignitärer gemensamt kommo att utgöra representationen, anser Schulzenheim som en förebild, lämplig att använda vid den svenska riksdagens omorganisation. Det återupplifvande han åsyftat af »forntidens sjelfständiga ombudsskap vid riksmöten», hvarigenom regeringssättets stadga och varaktighet garanterades, vore då vunnet. Ett svenskt öfverhus eller riddarhus borde bestå af 150 à 200 adelsmän med tillägg af biskoparne. De förra skulle väljas af adliga innehafvare af frälsejord på så sätt, att ägarne af 150 à 200 mantal förenade sig distriktsvis vid valet af fullmäktig. Underhuset eller »riksmenigheten» skulle bestå af en besuten bonde från hvarje härad tillika med en från hvarje härad vald ståndsperson, hvilken kunde vara en frälse eller ofrälse lekman eller också präst, dock med villkor, att han vore ägare af någon slags jord- eller bruksegendom. Dessutom skulle i riksmenigheten ingå representanter

för städernas bofasta borgare och husägare samt en deputerad för hvartdera universitetet.

Schulzenheims motion är enastående i det afseendet, att det är den enda i ståndeu väckta, där tanken på den gamla ståndsindelningens ersättande med en helt och hållet ny representationsform är verkligt ingående formulerad genom ett positivt lösningsförslag. Den äger sin märklighet äfven däri, att den engelska parlamentsförfattningen här med förut exempellös skärpa framdrages som ett mönster för Sverige. Schulzenheims engelska sympatier voro sedan gammalt kända,[1] och han vill nu ingenting mindre än omskapa den svenska riksdagen till en engelsk kopia. På ett egendomligt sätt blandar sig i hans beundran för England ett visst, äfven hos en del broschyrförfattare märkbart götiskt svärmeri för den nordiska urförfattningen,[2] hvilken enligt hans åsikt renast bibehållit sig i England. Med särskild styrka betonar Schulzenheim den engelska representationsrätten såsom alltigenom, faktiskt äfven beträffande öfverhuset, grundad på besutenhet, hvari han ser grunden till parlamentets självständighet.[3] Synpunkten, eljest oftast framställd i en fysiokratisk tankegång, hämtar här sitt stöd direkt med hänvisning till faktiskt tilllämpade förhållanden, och säkerligen har äfven Englands, möjligen därjämte Amerikas exempel påverkat de sedan länge i Sverige framställda besutenhetsyrkandena. För missbruken i det engelska valsystemet är Schulzenheim dock ej blind, och han varnar uttryckligen därför. Det inflytande den engelska författningsförebilden, studerad hufvudsakligen genom sådana uttolkare som Montesquieu och de Lolme,[4]

[1] I en samtida paskill, »Försök till målning af svenska riddarhuset» (Strödda hist. handl. efter 1809, R. A.) karakteriseras S. sålunda: »Har länge velat anglisera vår representation och vårt penningeverk, men svenskarne äro ej britter, och vår myntsort är ställd på lumpor».

[2] Jfr ofvan s. 68, n. 1. — Om liknande tendenser i litteraturen af tidigare datum, se A. Blanck, Den nordiska renässansen i 1700-talets litteratur, s. 349 f., 403, 424.

[3] Jfr Kurcks anförande ofvan s. 75.

[4] En författare, hvilken äfven studerats, var I. L. Ferri de S:t Constant, hvars från tyskan öfversatta arbete, London och engelska nationen, I—IV, i del IV, s. 31 ff., innehåller en framställning af den engelska konstitutionen. (Jfr RAP, V: 2, s. 1589.) Att observera är förf:s kritiska hållning gent emot Montesquieu, om hvilken han anmärker, att »han skiljer ej imellan constitutionens *theori* och *praxis*» (anf. st. s. 142). — En skildring af det engelska regeringssättet, hvaraf första häftet utkom, påbörjades äfven genom den anonymt utgifna skriften »Engelska regeringssättet, till sin grund och utöfning. Af en i London vistande svensk», författad af Munck af Rosenschöld.

utöfvat på de svenska grundlagsstiftarne hade hittills mera indirekt satt spår i grundlagsarbetet. Hos Schulzenheim bryter det fram med full styrka i ett rent efterbildningsförsök, hvilket, som vi skola se, icke blef utan efterföljare.

Hans memorial var på grund af sina radikala idéer ägnadt att väcka mer än vanligt uppseende.[1] Vid remissen till konstitutionsutskottet, hvarvid äfven som nämndt Skjöldebrands motion upptogs till behandling, utspann sig en stunds debatt på riddarhuset. Denna blef hufvudsakligen af formell art. Grefve Lantingshausen uttryckte sin förvåning öfver att ett förslag kunnat framställas, hvilket innebar ett kullstörtande af den nyligen antagna regeringsformen och ansåg, att remiss borde vägras. Både Skjöldebrand och Schulzenheim försvarade sitt uppträdande med hänvisning till att saken redan varit före i konstutionsutskottet och där funnit gillande. Onekligen var dock ett brott mot regeringsformens bestämmelser begånget. Med åberopande af stadgandena i § 81 om grundlagsfrågors behandling påpekade Mannerheim, att motionerna lagenligt skulle direkt till konstitutionsutskottet ha inlämnats, hvarefter remissen efter ytterligare någon diskussion beviljades.

Det utlåtandematerial i representationsfrågan, som sålunda i mängd strömmade in till konstitutionsutskottets ledning, kom till hufvudsakligen under riksdagens två första månader. Efter denna tid ha inom ständen med ett eller annat undantag inga egentliga motioner i ämnet blifvit väckta; äfven inom den politiska ströskriftslitteraturen afstannar diskussionen.[2] Frågan låg i konstitutionsutskottets hand, och man väntade därifrån dess lösning. Ännu ett memorial, ehuru af senare datum, hvilket i grundlags-

[1] Hos en så uppriktigt tillgifven anhängare af fyrståndsindelningen som And. Schönberg väckte det skarpt ogillande. »Jag kan ej neka den öfvertygelsen», skrifver han till Gjörwell den 9/11, «at han (d. v. s. Schulzenheim) i sina yttranden på riddarhuset nu på ålderdomen stundom radoterat». Som vanligt spårar S. inverkan från den franska revolutionens upplösande idéer. För honom är det «just ståndens olika intressen, som uppehåller samhällsbyggnaden». Englands författning med dess historiskt gifna förutsättningar anser han omöjlig som »en regel för oss och icke lämplig till vår statsbyggnad.» Äfven Montesquieu beskylles märkligt nog af S. att ha missuppfattat det engelska regeringssättet.

[2] Endast ett par, för öfrigt tämligen obetydliga broschyrer förekomma från senare hälften af 1809, hvilka behandla representationsfrågan, nämligen: »En bruks- säteri- rå och rörs- frälse- skattefrelse- rente- och intecknade capitalägares oegennyttige tankar om grundläggning til en nationalrepresentation, en riksbeskattning, samt något om indelnings- och försvarsverken» samt »Utdrag af ett rekommenderadt bref».

enlig ordning till utskottet inlämnats, bör dock i detta samband omnämnas. Det är författadt af general af Tibell, samt dateradt den 4 sept.[1] Det ansluter sig nära till Skjöldebrands förslag och är tydligen af detta direkt inspireradt. Tibell föreslår sålunda på enahanda grunder som Skjöldebrand inrättandet af ett femte stånd, kalladt medelståndet, hvari han ser en lika enkel som naturlig lösning på den svåra frågan om de orepresenterades rätta placering inom riksdagen. Hans betänkande utgör ett detaljeradt förslag till medelståndets organisering. Dess antal sätter han till 100 representanter. Dessa väljas länsvis i enlighet med en för hvarje län uppgjord beräkning af ståndsmedlemmarnes antal. Valet förrättas i länets residensstad inför landshöfdingen af en valförsamling bestående af de röstberättigade. För valbarhet är fastställd en särskild kompetens, nämligen en årlig inkomst af minst 500 rdr b:co. Vid riksdagarna deltar ståndet i öfverläggningarna i likhet med de öfriga ständerna enligt riksdagsordningens föreskrifter.

* *
*

Det hittills uppnådda resultatet i representationsfrågan, dess hänskjutande till konstitutionsutskottet i och för förnyad behandling, innebar endast en provisorisk lösning för ögonblicket. Frågans ställning med hänsyn till dess framtida utveckling och behandling var därmed ej fullt klargjord. De olika åsikter både med afseende på tiden och sättet för dess lösning, hvilka i ständen framförts, vittna om en viss allmänt förhärskande osäkerhet. Särskildt äro att observera de ganska talrika yrkanden, hvilka gingo ut på en omorganisation af representationen i samband med den blifvande riksdagsordningen. Det kan därför, innan vi öfvergå till behandlingen af detta ämne, vara skäl att sammanfatta de direktiv, som i utskottets egna uttalanden och ständernas särskilda beslut kunna anses vara gifna för dess blifvande arbete.

Hvad först konstitutionsutskottets egen ståndpunkt beträffar, så innehåller dess betänkande inga som hälst positiva riktlinjer rörande representationsfrågans vidare behandling efter regeringsformens antagande. Närmare bestämmelser i den delen kunde man därför möjligen vänta sig i Adlerbeths yttrande. Såtillvida finnes

[1] Se Bil. III.

här äfven en antydan, som han framhåller, att bättre rådrum torde gifvas till en förändring af de gamla representationsgrunderna, sedan regeringsformens innehåll blifvit stadgadt. Han påpekar äfven önskvärdheten af att förslaget till regeringsform blir i möjligaste mån så inrättadt, »att det ej innefattar hinder för en förbättring af dessa sednare». Hvad han härmed menat är dock icke fullt klart. Då han i det följande talar om riksdagsordningen, synes han utgå ifrån att några reformer ej skulle medhinnas vid dennas utarbetande. Går man till regeringsformens ordalydelse, skall man finna, att denna visserligen förutsätter de fyra ståndens som riksdagens beståndsdelar — de finnas dock ingenstädes uttryckligen uppräknade såsom i det Håkansonska förslaget — men om dessas sammansättning är intet uttryckligen stadgadt. Den frågan skulle därför kunna uppställas: var det utskottets mening, att de forna ståndens skulle orubbade bibehållas, eller har det möjligen velat hålla en utväg öppen att redan innevarande riksdag gå de orepresenterades önskningar till mötes genom att vid riksdagsordningens uppgörande på ett eller annat sätt bereda dem plats inom ståndén? Representationsfrågan skulle därigenom blifvit uppdelad på så sätt, att en partiell och nära till hands liggande reform genast verkligen genomförts och mera vidtgående förändringar uppskjutits till framtiden. Spörsmålet är befogadt redan af den anledningen, att detta från början synes ha varit Silfverstolpes program. Något bestämdt svar härpå kan dock icke erhållas med ledning af utskottets egna knapphändiga antydningar. Så negativt som detta i maj månad fattat sin uppgift, är det föröfrigt knappast troligt, att de olika möjligheterna beträffande representationsfrågans senare behandling vid denna tidpunkt varit föremål för närmare öfverläggningar.

Något klarare blir ställningen genom ståndernas beslut. Tydligast har adeln formulerat konstitutionsutskottets uppdrag. Representationsfrågan skulle i hela sin omfattning, både hvad angår ståndspersonsklassens fordringar och själfva ståndsindelningens förändring, remitteras till utskottets förnyade skärskådande för att nästa riksdag af ständerna definitivt afgöras. Ehuru mera sväfvande affattade, gå de ofrälse ståndens beslut ut på samma sak. Uttryckligen talas dock här endast om den af bruksägare m. fl. grupper framförda begäran, men en tillfredsställande lösning af deras kraf kunde innebära ett upptagande af frågan i hela dess vidd. Stän-

derna förutsätta sålunda, att alla frågor, som rörde en reform af de hittills gällande representationsgrunderna, skulle som en speciell angelägenhet af konstitutionsutskottet i ett sammanhang upptagas och blifva föremål för behandling på samma sätt som öfriga vid regeringsformens antagande gjorda anmärkningar. Ehuru såtillvida ett tämligen bestämdt direktiv lämnats utskottet, var därmed ej utesluten möjligheten för detsamma att redan i riksdagsordningen föreslå vissa partiella reformer. Yrkanden i den riktningen hade som nämnts låtit höra sig. Hur utskottet fattade sitt åliggande blir emellertid fullt tydligt först genom själfva det förslag till ny riksdagsordning, som det i augusti månad förelade ständerna.

Representationsfrågan i samband med riksdagsordningen.

Den 5 augusti framlade konstitutionsutskottet sitt förslag till riksdagsordning. En närmare redogörelse för dennas innehåll, dess uppkomst och de debatter, som föregingo dess slutliga fastställande, ligger utom ramen för föreliggande ämne. Här skall endast beröras dels ett par frågor, hvilkas behandling i utskottet och ständen äro ägnade att belysa den principiella uppfattning, som på den representativa rättens område gjorde sig gällande, dels de yrkanden på en ändrad sammansättning af ständerna, hvilka ånyo framfördes.

Af de nyheter, som utskottet ville införa, uppväckte ingen mera strid än förslaget om omröstning per capita i riksdagens utskott. Det har sitt intresse i detta samband, därför att debatterna härom på ett betecknande sätt blotta de olika principståndpunkterna i representationsfrågan i dess helhet. Typiska uttryck i detta afseende äro de särskilda yttranden i ämnet, å ena sidan af Wijkman och å den andra af A. G. Silfverstolpe,[1] hvilka medföljde utskottets betänkande.[2] Wijkman är den konservativa sidans talesman. För honom är en anordning sådan som den föreslagna ett brott mot själfva andan i konstitutionen, hvari ståndsprincipen är fastslagen, och han ifrågasätter därför, om det är förenligt med regeringsformen att upphäfva ståndsvoteringen i utskotten. Ett steg kunde därigenom anses taget till upplösning af hela ståndsinstitutionen, en misstanke, som Wijkman visserligen frånsäger sig, men som utan tvifvel utgör hans innersta mening. Uppkomsten af blotta föreställningen om något dylikt anser han innebära en stor fara.[3]

[1] Silfverstolpes yttrande är författadt af A. G. Mörner, hvilken vid denna tidpunkt ännu ej blifvit invald i utskottet. Det öfverensstämmer i tankegången och till stor del äfven i ordalydelsen med Mörners anförande på riddarhuset den 14/7. — Jfr Höjer, Statsv. tidskr. 1911, extr. h., s. 33.

[2] K. U:s mem. o. exp., s. 152 ff.

[3] »Men jag vill ej en gång», heter det, »att genom någon likhet härtill, medelst antagande af ett voteringssätt, motsägande ståndsrepresentationen, någon sådan tanka hos någon enda enskild någonsin ens skulle kunna uppstiga.»

I viss mån blottar Wijkman mycket riktigt motsidans afsikter med förslaget. Silfverstolpe (Mörner) framdrager för detsamma åtskilliga talande rent praktiska skäl, men den verkliga motiveringen ligger i hans principuttalande angående representationens grund och uppgifter. Denna anser han fullkomlig i samma mån den är ett uttryck för den allmänna viljan, och denna åter, hvilken är att betrakta som en abstraktion af alla enskildas önskningar, kan uppnå fullkomlighet endast i den mån den är rensad från all »esprit de corps». Konklusionen blir, att det vore att nalkas »dessa allmänt erkända grundsatser», om omröstning per capita infördes i utskotten. Meningen är tydligen, att ständerna därigenom skulle vänja sig att se bort från de rena ståndsintressena, och att reformen på så sätt skulle bidraga att uppfostra dem till och förbereda en ännu viktigare, hela ståndsorganisationens slopande.[1] Yttrandet sammanfattar i pregnant formulering Mörners naturrättsliga af Rousseau påverkade samhällsuppfattning[2] och kan utan tvifvel äfven betraktas som ett fullgodt uttryck för åskådningen hos det parti inom utskottet, som principiellt var motståndare till ståndsinstitutionen.

Det af utskottsmajoriteten genomdrifna förslaget (§ 38 R. O.) mötte genast motstånd vid riksdagsordningens föredragande i ständen, och Wijkmans åsikt vann understöd särskildt inom adeln[3] och prästeståndet.[4] Då frågan efter återremiss till utskottet ånyo kom före i plena, uppstod på riddarhuset en stor debatt, som delvis kom att omfatta representationsfrågan i allmänhet, och där de olika meningsriktningarnas anhängare i stort sedt upprepa de förut

[1] Silfverstolpe har visserligen protesterat mot beskyllningen, att K. U. »sökt att försåtligen nivellera riksens ständer genom utskottens omröstningssätt per capita» (RAP, III: 2, s. 4330), men just detta har otvifvelaktigt varit afsikten.

[2] Jfr härmed M:s anförande på riddarhuset den $^{20}/_{10}$ (RAP, III: 2, s. 4481 ff.). Han hemställer här ifråga om votering per capita, »om icke detta omröstningssätt är det bästa, då afsikten synes böra vara den, att den method väljes hvarigenom individuens mening blifver så mycket som möjligt är gällande. För öfrigt synes lagstiftarens mening», tillägger han, »hafva varit att småningom närma sig till förbättringar».

[3] RAP, II, s. 1323 ff.

[4] PrP, II, s. 360 ff. Prof. Harlingsson förenade sig i sitt yttrande med dem, »som funnit voteringen per capita icke vara efter svensk medborgerlighet naturlig utan tvärtom till äfventyrs syftande till en anglicism i svenska folkets representation» (ibid., s. 364).

kända synpunkterna.[1] Resultatet blef, att förslaget förkastades hvilket dock icke får betraktas som utslagsgifvande beträffande ståndets stämning gent emot en representationsförändring i och för sig. Utgången var en seger för det gustavianska partiet, i hvars taktik det ingick att kritisera hela det framlagda utskottsprojektet.[2]

De tendenser, som sålunda inom utskottet gjorde sig gällande att så tillsägandes frigöra medborgarbegreppet från den snäft omgärdande ståndsramen,[3] framträda äfven i dess formulering af § 1 R. O., där det gifvit definitionen på rikets ständer. Det ligger nära till hands att här spåra ett direkt inflytande af Silfverstolpe eller Mörner. I hvarje fall är den åskådning, som ligger bakom paragrafen, särskildt sådan den tolkats i själfva utskottsbetänkandet,[4] i nära öfverensstämmelse med det af dessa utskottsledamöter bifogade, ofvan refererade yttrandet. Frågan om riksdagsmännens ställning till sina kommittenter hade i Sverige funnit ett afgörande redan under principalatstridens dagar på 1740-talet. Åtskilliga riksdagsanföranden, särskildt i bondeståndet, visa emellertid, huru ännu 1809 uppfattningen om ett representanternas omedelbara ombudsskap för sina valmän, för hvilka de vid sitt uppträdande närmast hade att svara, segt höll i sig.[5] En rättelse i åskådningen i detta

[1] RAP, III: 2, s. 4469 ff. I ett yttrande, hvari flere följande talare instämde, betonade Schulzenheim, »att vi tillräckligt rönt olycksaliga följder af ståndspartialitet». Tiden vore nu inne att antaga »mer populaira samhällsprinciper». Det föreslagna voteringssättet per capita vore ett steg i rätt riktning.

[2] Wåhlin talar i sin dagbok den $^{20}/_{10}$ om »det skånska partiets» seger ifråga om § 38 R. O., och A. G. Mörner förklarar i bref till hustrun den $^{23}/_{10}$ beträffande debatterna om R. O., att »le parti désorganisateur a remporté la victoire à trois scrutins consécutivement».

[3] Jfr L. Hammarskölds yttrande i den nämnda debatten på riddarhuset den $^{20}/_{10}$. Det heter där: »Innan jag var adelsman, var jag menniska och statsborgare. Skola vi nu handla emot upplysningen endast för att följa vissa conventionella vanor?» (RAP, III: 2, s. 4486).

[4] K. U:s mem. o. exp., s. 93. Riksdagsmännens uppgift, heter det här, är »att bevaka det nationala intresset», och ständerna »äro organer för det allmännas önskningar». Jfr härmed J. G. Gahns definition på ständerna såsom »den allmänna viljans organer» (ibid., s. 197).

[5] Talarne i bondeståndet referera ofta enligt gammal sed till »sina hemmavarande medbröder», hvilkas rätt de speciellt anse sig utskickade att bevaka (BdP, I, s. 144, 198, 199, 200, 204). En talare begärde t. o. m. protokollsutdrag öfver sitt yttrande för att som bevis föreläggas ortsbefolkningen vid hans hemkomst (ibid., s. 218). En annan talare under riksdagens senare hälft ansåg sig icke vara i stånd att medgifva någon ny refning (i anledning af därom väckt motion) »utan at först inhämta mine hemmavarande medbröders tankar härom» (BdP, VII, s. 350).

afseende kunde redan af denna anledning vara befogad. Hvad utskottet säkerligen dock i första rummet velat betona är riksintressets företräde framför ståndsintresset. De praktiska erfarenheterna af en uppfattning, som i ständen företrädesvis såg, för att tala med Mörner, »kämpar, hvilka från hvar sin punkt försvara sitt intresse»,[1] voro af gammalt kända och hade icke minst innevarande riksdag gjort sig påminta. En bestämd reaktion mot denna uppfattning gjorde sig 1809 gällande, och alla sträfvanden för en representationsreform bottna innerst däri. En viss aversion mot själfva ståndsnamnet kan spåras redan i uttryck sådana som »nationalrepresentation», »nationens representant» o. d., hvilka med förkärlek i riksdagsdebatterna användes.

Den meningsbrytning ifråga om korporationer och statsborgarskap, hvilken framdeles under 1800-talets representationsstrider principiellt och teoretiskt allt skarpare tillspetsas, kan till sitt ursprung återföras till 1809. Å ena sidan förfäkta redan nu ståndsorganisationens anhängare, att denna är rotfäst i den svenska konstitutionen, och att svensk medborgerlighet är otänkbar utom i förening med ståndsgemenskap; å andra sidan framhäfva motståndarne individens rätt och påpeka, att människan var medborgare innan hon blef medlem af stånd.[2] Det moderna representationsbegreppets utformning i svensk grundlagsstiftning sådant det framträder i § 1 R. O., hvarigenom lagstiftaren afsett att framhäfva folkrepresentantens egenskap af den allmänna viljans representant och som sådan af det allmännas försvarare gent emot ståndS- och ortsintressen, har i mycket denna motsättning att tacka för sin uppkomst. Att det därvid föga stämde öfverens med utskottsmajoritetens eller åtminstone vissa af dess ledares individualistiska samhällsteorier, att de existerande ständerna faktiskt kommo att företräda allmänviljan och följaktligen blefvo betecknade som dess organer, var en inkonsekvens, som för ögonblicket fick kvarstå, men som man hoppades framdeles kunna rätta.

I ståndens plena gaf § 1 R. O. upphof till principdiskussioner egentligen endast inom adeln. Som målsman för en rent privaträttslig uppfattning af representantkallet uppträdde här C. Lövenhjelm.[3]

[1] RAP, II, s. 154. — Jfr det i ett memorial i bondeståndet förekommande karakteristiska uttrycket »våra respective medstater uti staten» (BdP, II, s. 21).

[2] I sammanfattad form har denna meningsmotsättning fått tydligt uttryck dels i Harlingssons s. 106, n. 4, dels i Hammarskölds s. 107, n. 3, ofvan anförda yttranden.

[3] RAP, II, s. 1282 ff. Jfr Boëthius, Hist. tidskr. 1905, s. 230 f.

Han protesterade mot »det philosophiska bemödandet at gifva oss under namn och i egenskap af folks-representanter en ny rättighet at deltaga i lagstiftningen». Denna rättighet härledde sig af urminnes häfd och privilegier och vore ej beroende på att adeln representerade större eller mindre delar af folket. En adelsman vore representant endast för sin ätt — talarens egen bestode af blott två personer — och i flera fall hände det, att caput såsom ensam af sin ätt representerade uteslutande sig själf. Lövenhjelms memorial gaf utskottet anledning till en skarp reprimand,[1] och dess åsikt utvecklades ytterligare af Mannerheim och Mörner i tvenne vältaliga anföranden på riddarhuset den 18 okt.[2] Af intresse är särskildt det senare, hvari Mörner anför synpunkter af samma art och delvis i samma ordalag som i hans föregående, förut omnämnda yttranden. Det är sålunda ägnadt att än ytterligare inskärpa det idésammanhang, i hvilket den föreliggande paragrafen är att betrakta, och bestyrker riktigheten af hvad som i det afseendet redan blifvit framlagdt.

Med den kännedom vi äga om de åsikter i representationsfrågan, hvilka inom konstitutionsutskottet omfattades, äro de rigoröst exklusivistiska principer, hvilka tillämpades vid utarbetandet af de ståndsordningar (§§ 13—15 R. O.), hvarigenom de ofrälse ståndens representationsrätt nu i grundlag närmare bestämdes, ägnade att väcka en viss förvåning. 1810 års riksdagsordning legaliserade som bekant i hufvudsak häfdvunnen praxis på detta område. Tydligen har utskottet känt sig bundet att ej gå utöfver den gamla ordningen — till skälen härför skola vi längre fram återkomma. Det är därför endast så mycket egendomligare, att det ursprungligen föreslagit ett ytterligare steg i exklusivistisk riktning genom stadgandet om magistratspersoners uteslutande ur borgarståndet, för så vidt de ej idkade borgerlig näring och sålunda kunde anses som rätta borgare. I motiveringen till detta förslag betonas, att så länge ståndsindelningen fortfar, bör den största möjliga enhet och likhet iakttagas i representationens

[1] K. U:s mem. o. exp., s. 238 f. — Att utskottet uttryckligen velat förekomma just den af L. företrädda uppfattningen framgår af den ursprungliga affattningen af § 1 R. O., hvilken lydde sålunda: »Riksens ständer äro svenska folkets representanter och ej särskilda ätters eller orters» (se orig. konc. till R. O. i K. U:s registratur).

[2] RAP, III: 2, s. 4347 ff.

utgörande ständen emellan. Magistratspersonerna bildade en klass, som egentligen vore främmande för det borgerliga elementet, och då de icke vore valberättigade, vore det dessutom en inkonsekvens, att de skulle äga valbarhet.[1]

Genom denna öfverraskande konservativa hållning fastslår utskottet den gamla klassynpunkten om ståndens renhet som normgifvande för deras sammansättning. Om man häri får se dess verkliga motiv torde dock kunna sättas i fråga. Af större betydelse för detsamma har säkerligen varit det skäl, som ytterligare anfördes i dess utlåtande öfver riksståndens remitterade anmärkningar, att magistratspersonerna som ämbetsmän vore beroende af den styrande makten och som sådana ej lämpade att deltaga i lagstiftningen.[2] Äfven i ett annat afseende, nämligen i fråga om statsrådens representationsrätt, har läran om statsmaktens delning af utskottet åberopats.[3] Beträffande magistratspersonerna var emellertid doktrinens användande föga lyckad. Konsekvensen skulle blifvit, såsom mycket riktigt påpekades,[4] att äfven prästeståndet och en stor del af adeln skulle uteslutits från riksdagen. Utan tvifvel är det de adliga utskottsledamöterna, hos hvilka animositeten mot borgmästareelementet var af gammalt datum, som dirigerat förslaget och sökt gifva det en form, som borde göra dess antagande möjligt. Det blef emellertid, ehuru med knapp majoritet, af borgarståndet förkastadt. Icke utan orsak anfördes mot detsamma, att då utskottet ansett sig förhindradt att föreslå utvidgningar af ständen, förelåge samma skäl mot införandet af inskränkningar.[5]

Fullkomlig öfverensstämmelse har icke från början rådt inom konstitutionsutskottet beträffande den taktik, som borde följas i fråga om de orepresenterades riksdagsmannarätt. Ifrån en viss fraktion, oväntadt nog från de prästerliga ledamöternas sida, gjordes ansatser att genom bestämmelser i riksdagsordningen tillmötesgå deras önskningar. Upprinnelsen härtill var en motion af Wijkman i prästeståndet den 15 juli.[6] Han yrkar här, dels att akademierna skulle erhålla rätt att välja hvar sin representant, hvarvid valet

[1] K. U:s mem. o. exp., s. 93 f.
[2] Ibid., s. 246.
[3] Jfr Boëthius, Statsv. tidskr. 1911, s. 95 f.
[4] BgP, III: 1, s. 477.
[5] BgP, II, s. 553, 581; III: 1, s. 468 f., 481.
[6] PrP, I, s. 483 ff.

skulle förrättas af professorer och adjunkter, hvilka ej voro prebendeinnehafvare, utan afseende på om valkandidaten var prästvigd eller ej, dels att det skulle medgifvas skolor och gymnasier att stiftsvis utse en fullmäktig. Som önskemål framställes, att akademiledamöternas representationsrätt hälst bör vara förenad med besutenhet, antingen i form af hemman på landet eller hus och jord i städerna, utan att dock detta villkor fastslås som en oeftergiflig fordran.[1] Slutligen yrkar motionären, att hans förslag skulle till konstitutionsutskottet remitteras för att i det snart till slutafgörande förekommande projektet till riksdagsordning intagas. Efter ett instämmande yttrande af professor Almquist bifölls yrkandet af ståndet.

I utskottet lades Wijkmans memorial till grundval för redigeringen af § 13 R. O., hvilken utgör prästeståndets ståndsordning, och dess yrkanden blefvo här ursprungligen intagna. Den förändringen gjordes dock, att representanterna för universiteten och skolstaterna ovillkorligen måste vara prästvigda. Dessa stadganden, hvilka med största sannolikhet tillkommit genom samarbete mellan Wijkman och biskop Rosenstein, medtogos dock ej i det definitiva till ständerna öfverlämnade förslaget till riksdagsordning. De stämde ej med utskottets ståndpunkt i öfrigt i fråga om representationsrättens utvidgning vid riksdagsordningens utarbetande, och de prästerliga initiativtagarne i detta hänseende ha sett sig nödsakade att afstå från sina planer.[2]

Vid den kritik, som i ståndens plena riktades mot konstitutionsutskottets nya grundlagsförslag, förekommo denna gång inga angrepp mot ståndsinrättningen som sådan.[3] Däremot upptogs ånyo i talrika anföranden frågan om de orepresenterade medborgar-

[1] Förmodligen åsyftar villkoret endast valbarheten, ehuru uttryckssättet i detta afseende ej lämnar full klarhet.

[2] Se orig. konc. till R. O. i K. U:s registratur. Den första affattningen af § 13 är här struken. På ett löst blad förekommer den slutliga redaktionen af paragrafen och skrifna i omedelbar följd därefter de i texten ofvan omnämnda, men sedermera uteslutna stadgandena. Handstilen är genomgående Rosensteins.

[3] I tydlig afsikt att åstadkomma ett närmande mellan ständen föreslog G. A. Silfverstolpe, att plenum plenorum med gemensamma öfverläggningar i vissa fall skulle hållas på riddarhuset under landtmarskalkens ordförandeskap (RAP, II, s. 1432). Tanken på samfällda plenarsammankomster fanns äfven i det Håkansonska förslaget uttryckt (II: 22) och är af intresse såsom förebådande en utveckling, hvilken slutligen ledde till det vid 1856—58 års riksdag fattade beslutet i denna riktning (Svedelius, s. 499).

gruppernas införlifvande i ståndеn.[1] Inom adeln yrkade sålunda löjtnant Påhlman på en friare valrätt inom borgar- och bondeståndеn.[2] I prästeståndet, hvilket redan förut uttryckt sitt gillande af Wijkmans motion, framfördes af flere talare universitetens och läroverkens anspråk att representeras i ståndet. Som skäl anfördes, att prästeståndet egentligen vore att betrakta som ett »lärareстånd», och att det som sådant borde innefatta alla läraregrupper.[3] I borgarståndet uttryckte brukspatron Wahlund, hvilken i maj framburit de 30 bruksägarnes och possessionaternas petition, sin förvåning öfver att dessa klasser ej funnos i riksdagsordningen nämnda samt begärde med anledning däraf förslagets återremiss. För egen del framlade han ett projekt till konstitutionsutskottets ledning. Enligt detta skulle biskoparne öfverflyttas till riddarhuset, ofrälse possessionater införlifvas med prästeståndet samt bruksägare med borgarna. Genom införande af bestämmelser härom i riksdagsordningen skulle dessa samhällsklasser erhålla representationsrätt redan vid nästa riksdag.[4] I bondeståndet visade sig ett lifligt intresse för representationsfrågans lösning, allt under det man som förut, betecknande nog, med styrka häfdade sitt eget stånds renhet. Anders Danielsson utvecklade den åsikten, hvilken äfven af andra talare biträddes, att riksdagsordningens antagande borde uppskjutas, tills frågan om representationens förändring hunne bli slutbehandlad.[5] Han erinrade om att konstitutionsutskottet fått i uppdrag att utlåta sig om ofrälse bruksägares och possessionaters inträde i riksdagen, och att frågan därom ovillkorligen vid nästa riksdag skulle afgöras. Till dess vore det ingen olägenhet att låta hela utkastet till riksdagsordning hvila. Danielssons förslag synes ha vunnit ståndets sympatier. Det förbehöll sig uttryckligen vid det definitiva beslutets fattande, att riksdagsordningens antagande på intet sätt skulle anses hinderligt för representationsfrågans lösning.[6]

---

[1] Äfven krigsbefälets gamla rätt att kallas till riksdag sökte en och annan talare återupplifva (se Liljeströms yrkande, RAP, II, s. 1434. Jfr Thams yttrande den 5/6, RAP, I, s. 561).

[2] RAP, II, s. 1291 ff.

[3] PrP, II. Se anföranden den 1/9 af prosten Alstedt, s. 319; prof. Harlingsson, s. 322; prof. Almqvist, s. 323 f.

[4] BgP, II, s. 568 ff. Se äfven Falkmans anf. (ibid. s. 574), hvilken synes ha velat öfverföra possessionater till bondeståndet.

[5] BdP, II, s. 494 ff. Jfr J. Håkanssons anf. ibid., s. 511 ff. Beträffande D:s exklusivistiska ståndpunkt ifråga om bondeståndets sammansättning jfr BdP, IV, s. 188 f.

[6] BdP, IV, s. 265.

Af dessa diskussioner i ständen framgår, att den uppfattning, som redan förut kunnat iakttagas, och som gick ut på att representationsfrågan antingen genom partiella reformer eller i hela sin vidd borde finna en lösning i samband med riksdagsordningen, nu med förnyad styrka framträdde och vann anhängare i alla stånd. Häremot kunde invändas, att hela frågan genom ståndernas förut fattade beslut hänskjutits till konstitutionsutskottet för att i ett särskildt utlåtande i ett sammanhang behandlas, och att dessa beslut inneburo frågans undanskjutande från all sammanblandning med riksdagsordningen. Denna åsikt var äfven den, som allmännast omfattades bland ständerna. Som stöd härför anfördes dessutom, att regeringsformen stadgat grundsatsen om den gamla representationens bibehållande oförändrad, och att följaktligen inga som hälst förändringar innevarande riksdag vore tillåtna.[1]

Den oklarhet i frågan, som sålunda inom riksdagen var rådande, hade äfven framträdt i konstitutionsutskottets hållning. Att åtminstone vissa af dess ledamöter varit benägna för införande af reformer i riksdagsordningen framgår af den ursprungligen tillämnade utvidgningen af prästeståndet; och att utskottet i dess helhet ej ansett sig förhindradt att öfverträda den häfdvunna ordningen i afseende på ståndens sammansättning är tydligt af dess förslag om magistratspersonernas uteslutande från borgarståndet. I sitt svar på ständernas anmärkningar intar emellertid utskottet en bestämdt afvisande hållning.[2] Det ställer sig här i sitt för öfrigt tämligen dunkelt affattade yttrande på en rent formell ståndpunkt. Framhållande, att frågan hörde till dem, som nästa riksdag skulle afgöras, hänvisar utskottet till § 85 R. F. och påpekar med anledning häraf, att riksdagsordningen redan denna riksdag skulle fastställas i öfverensstämmelse med gällande författningar. De ändringsförslag, som blifvit väckta, kunde därför först sedermera i grundlagsenlig ordning afgöras.

Härmed hade utskottet visserligen gifvit svar på de i bondeståndet gjorda inkasten och därjämte uppvisat omöjligheten att nu ingå på några projekt, som afsågo upphäfvande af hela fyrståndsrepresentationen, hvilkens bibehållande som sådan otvifvel-

[1] Se borgmäst. Wahrenbergs anf. i borgarståndet den 1/9, BgP, II, s. 552 f.

[2] K. U:s mem. o. exp., s. 291.

aktigt var genom regeringsformen fastslaget. Men på frågan om föreslagna ändringar i de existerande ståndens sammansättning hade utskottet ej direkt svarat. Det kunde härvid med fog ha hänvisat till ständernas beslut, hvarigenom representationsfrågan i dess helhet uppskjutits till senare behandling. Några formella hinder i regeringsformen funnos dock icke, såsom förut framhållits, att redan vid riksdagsordningens utarbetande beträda de partiella reformernas väg. Äfven om denna tanke hos en och annan af konstitutionsutskottets ledamöter funnits, har den emellertid öfvergifvits. Den stämde ej öfverens med utskottets eller åtminstone med de ledande utskottsmedlemmarnes åsikt om sättet för representationsfrågans afgörande. Tydligen har man i det afseendet velat förbehålla sig fria händer. En upplappning af den gamla ståndsinrättningen var en utväg, som ej medförde en tillfredsställande lösning, och kunde dessutom bidraga att förhindra en framtida större reform.[1]

[1] Jfr G. A. Silfverstolpes anförande den 5/6, ofvan s. 94.

Det gustavianska partiets representationsplaner.

Vi ha hittills följt representationsfrågans utveckling under riksdagen sådan den bestämts af det konstitutionella partiet, hvars ledande män behärskade konstitutionsutskottet och därmed gången af 1809 års författningsarbete. Detta parti, hvars namn[1] tillräckligt karakteriserar dess gärning och syfte, har som bekant äran af vårt gällande statsskicks tillkomst. Mindre har det observerats och betonats, att detta parti äfven har förtjänsten af att det nya statsskicket verkligen lotsades i hamn undan riksdagsstridernas stormar. Med den kännedom vi numera äga om motpartiets, gustavianernas, eller som det äfven efter ledarne, de båda skånska grefvarne De la Gardie och Ruuth, benämndes, »det skånska partiets»[2] verkliga mål och afsikter kan hela partikampen betecknas som en strid om konstitutionen, hvilken gällde ingenting mer eller mindre än regeringsformens af den 6 juni vara eller icke vara.[3]

Partimotsättningen sålunda fattad, hvars uppkomst och innebörd ifråga om detaljerna här måste förbigås, öppnar delvis nya utsikter öfver vår grundlagsstiftande riksdags historia. Behåller man i sikte, att gustavianernas yttersta mål var att på kontrarevolutionär väg införa en ny författning, om hvilka tendenser motpartiet delvis var underkunnigt, förstår man lättare partitaktiken. Öppet blefvo aldrig gustavianerna i tillfälle att lägga sina planer i dagen; därifrån hindrades de i första rummet genom sina motståndares vaksamhet. Deras verksamhet framstår därför som en enda lång, under riksdagens lopp utspunnen underjordisk intrig, hvars hemliga syften så godt sig göra lät höllos dolda i afvaktan

[1] Vanligen kallades det efter ledaren det Mannerheimska partiet, stundom äfven »det liberala partiet» (uttrycket förekommer i ett diktamen till protokollet vid ett sammanträde i den Mannerheimska klubben i slutet af år 1809, F. 645. b, U. B.) eller »liberalisterna» (Jac. Adlerbeths dagbok den 11/1 1810).

[2] J fr ofvan s. 107, n. 2.

[3] Se »Den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag», Hist. tidskr. 1911, s. 269 ff.

på det lämpliga ögonblicket för handling, allt under det partiet i riksdagen, särskildt på riddarhuset, underhöll en systematiskt driven opposition, för att inte säga obstruktion, vid de förefallande frågornas behandling.[1]

Fullt rustad framträder oppositionen under höstens lopp, då den tidvis hade majoritet på riddarhuset. Från denna tid kan äfven dateras en genomförd organisation af de båda partierna i särskilda klubbar, hvilka höllo regelbundna sammanträden för riksdagsfrågornas förberedande.[2] Partivågorna gingo högt, och intrigerna hade drifvits till sin spets vid tiden för konungens iråkade sjukdom i slutet af november.[3] En vändpunkt inträdde emellertid ungefär samtidigt, och de »konstitutionella» hade vid årsskiftet erhållit en starkare ställning på riddarhuset. Från och med följande års början är oppositionens inflytande i ständig nedgång. Som exempel på dess taktik kan från denna tid anföras De la Gardies ryktbara motion den 13 jan. 1810, där han yrkade på privilegiernas afskaffande, ny refning och skattläggning af all jord samt i samband därmed införande af en ny representation.[4] Oppositionspartiets intresse för representationsfrågan har här fått ett offentligt uttryck, och motionen är på den grund värd att i detta sammanhang omnämnas. Någon verklig lösning af det omdebatterade spörsmålet har De la Gardie med sin motion dock knappast afsett — den innehåller ej något som hälst genomfördt positivt förslag — lika litet som han kunnat hoppas att bringa de öfriga därmed sammankopplade viktiga frågorna närmare deras afgörande. Det är svårt att uppfatta hela motionen som något annat än en ren partifint. Som sådan stämplades den af motståndarne i debatten[5]

[1] Om gustavianernas rent obstruktiva taktik, hvarigenom de dels ville uppreta sinnena mot den nya författningen, hvars oförmåga att befrämja all statlig ordning skulle demonstreras, dels vinna tid för att bereda konungen en förevändning att genom en revolutionär kupp ingripa och göra slut på partiförvirringen, lämnar Drottningens dagbok (okt., febr., mars) flera öppenhjärtiga meddelanden. — Jfr äfven nedan s. 117, n. 2.

[2] Se Jac. Adlerbeths dagbok den 13, 24, 28 nov. samt Wåhlins dagbok den 28 s. m.

[3] En intressant redogörelse för partiställningen alltifrån riksdagens början, sådan den uppfattades af det Mannerheimska partiet, lämnas i ofvan s. 115, n. 1, cit. klubbprotokoll. Afskriften är gjord af Jac. Adlerbeths hand.

[4] RAP, V: 1, s. 766 ff.

[5] RAP, V: 1, s. 794, 811. Jfr Wetterstedts bref den $^{13}/_{1}$ 1810 (För 100 år sen, II, s. 72 ff.).

och äfven af andra mera opartiska iakttagare vid riksdagen,[1] och som sådan uttolkades den i uttalanden, som ej lämna något öfrigt i tydlighet att önska, af en så varm anhängare af gustavianernas sak som drottningen.[2] Det medhåll De la Gardie möjligen väntat finna hos de ofrälse stånden uteblef, om man undantar en mindre grupp inom bondeståndet med den bekante Oxelberg i spetsen, hvilken inom sitt stånd verkade i det De la Gardieska partiets tjänst.[3] Partiets maktperiod var definitivt förbi, och det var med betydligt decimerade skaror och försvagade utsikter, som ledarne under våren 1810 alltjämt sökte fullfölja sin statskuppspolitik.[4]

Dessa konturer af den växlande partipolitiska ställningen och stridens egentliga innebörd må vara nog för att angifva den yttre ram, inom hvilken den gustavianska oppositionens författningsplaner växte fram och utvecklades.[5] De resulterade i ett förslag till ny grundlag, hvars slutredaktion härrör från våren 1810. Denna ger en klar föreställning om det oppositionella konstitutionsprogrammet och på samma gång den rätta reliefen åt de mäns arbete, hvilka skapat regeringsformen af den 6 juni och värjt den mot revolutionära omstörtningsförsök. Det gustavianska grundlagsutkastet kan i stort sedt karakteriseras som en sammanfattning af 1772 års regeringsform och 1789 års säkerhetsakt, ett försök till återinförande alltså af det gamla gustavianska statsskicket i dess absolutistiska form. Man kan här spåra, hvad man icke utan skäl skulle kunna kalla det verkligt nationella inslaget i 1809 års författningsarbete. För oppositionen var den jämvikt mellan statsmakterna, hvilken var det genomgående draget i den antagna regeringsformen,

[1] Wåhlins dagbok den $^{13}/_{1}$ 1810.

[2] Drottningens dagbok jan. 1810. Jfr Höjer, Statsv. tidskr. 1911, extr. h., s. 48.

[3] Direkt inspirerad af De la Gardies motion är Oxelbergs memorial den $^{20}/_{1}$; likaså torde hans memorial den $^{8}/_{3}$ varit afsedt att tjäna samma partisyften. Detta senare var författadt af Grevesmöhlen (Wåhlins dagbok den $^{8}/_{3}$). I båda beröres representationsfrågan, hvilken sålunda äfvensom vid remissen af den De la Gardieska motionen den $^{27}/_{1}$ ånyo kom att bli föremål för lifliga diskussioner i bondeståndet (BdP, VII, s. 175 ff, 346 ff.; IX, s. 95 ff.).

[4] Jac. Adlerbeths dagbok den 10 och 13 febr. Den De la Gardieska klubben synes denna månad t. o. m. varit nära att alldeles upplösas. Se bref från Schering Rosenhane till friherrinnan Jennings den $^{27}/_{2}$ 1810 (U. B.).

[5] Jfr ofvan s. 115, n. 3, a. a., där tillkomsten af själfva författningsprogrammet skildras.

ett statsrättsligt nonsens, och de moderna, från Montesquieu lånade principer, hvilka varit ledande för konstitutionsutskottets verksamhet, ha varit densamma fullständigt främmande. Det enda verksamma botemedlet mot frihetstidens ständeranarki — och som föga bättre än ett återfall däri uppfattade gustavianerna 1809 års regeringsform — var betryggandet af konungamaktens absoluta öfvervikt och obundenhet af hinderliga konstitutionella garantier.[1]

Om det gustavianska författningsprogrammet på grund af denna sin allmänna karakter förtjänar benämningen reaktionärt, så innefattade det dock ursprungligen äfven en betydande nyhet, nämligen förslag till en omfattande förändring af representationen. I denna punkt liksom i fråga om statsrådets organisation framstå gustavianerna som arftagare till de efterlämnade reformtankar, hvilka Gustaf III aldrig hann bringa till utförande.[2] Offentligen, i riksdagsprotokollen, äro deras uttalanden i ämnet ganska sparsamma,[3] och hvad de här anfört är föga ägnadt att gifva en verklig föreställning om deras planer. Mera ingående underrättelser härom erhålla vi genom Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, hvilken fått sina meddelanden i första hand från konungen samt particheferna själfva.[4] Enligt drottningens utsago gick den tillärnade representationsförändringen ut på följande reformer. Ständerna skulle ersättas med en tvåkammarrepresentation. Första kammaren skulle bestå af adliga deputerade, ägande en viss stipulerad förmögenhet samt af biskoparne. Andra kammaren skulle utgöras af ofrälse possessionater, hvilka förut ej hört till något riksstånd, samt af representanter för de förutvarande ofrälse ståndeu.[5] Ehuru om valsättet intet uttryckligt säges, är tydligen ett

[1] Dessa statsrättsliga grundsatser framställas af drottningen som driffjädern i gustavianernas sträfvanden och stämma onekligen väl öfverens med andan i deras grundlagsprojekt. Se dagboken för sept.—okt. Jfr äfven den vidlyftiga utläggningen af grunderna för ett monarkiskt regeringssätt, dagboken mars 1810.

[2] Jfr Hist. tidskr. 1912, s. 213.

[3] Om Ruuths yttrande den $^{15}/_{5}$ se ofvan s. 74 f. En påminnelse om denna sin motion ingaf R. den $^{14}/_{11}$ (RAP, IV: 1, s. 717). Egendomligt nog yrkar han här, att bruksägares och possessionaters representationsrätt skulle innevarande riksdag regleras, så att de till den nästa kunde kallas att deltaga. Afsikten med motionen var tydligen att ge konstitutionsutskottet en anmaning att påskynda sitt arbete.

[4] Jfr Hist. tidskr. 1911, s. 270, n. 3 o. 4.

[5] Drottningens dagbok för okt. »Presque tout les membres des Etats», tillägger drottningen öfverdrifvet, »etoit pour un changement pareil, mais il

klassvalsystem underförstådt. Att detta sannolikt varit meningen, synes framgå, om man jämför dessa i dagboken för oktober månad refererade bestämmelser med de stadganden, hvilka förekomma i ett densamma åtföljande, på lösa folioark med drottningens egen hand skrifvet författningsutkast. Detta utkast, upptagande 18 paragrafer, är otvifvelaktigt att räkna som ett förarbete, hvilket vid den gustavianska regeringsformens författande användes, samt innehåller en särskild paragraf (§ 8), där föreskrifter lämnas om den tilltänkta nya representationen. Dessa äro ganska utförliga och äro tillsammans med de mera kortfattade, i dagboken meddelade upplysningarna ägnade att gifva en sammanfattning af gustavianernas representationsprogram.[1]

---

n'etoit tous du même avis pour cette organisation, car quelques uns vouloit que tout les 4 ordres devoit ce reunir dans une même chambre». Som anhängare af enkammarsystemet, hvilket för Sverige enligt drottningen skulle medföra samma olycksdigra följder som förut för Frankrike, nämnes Schwan. (Jfr ofvan s. 84, n. 2.)

[1] Nämnda paragraf, hvilken undantagandes interpunkteringen ordagrannt återgifves i enlighet med drottningens ortografi och med tillägg inom [ ] af öfverstrukna meningar, har följande lydelse: »Ständerna Delas uti 2:ne Kamrar; den första Består utaf alla Grefvar, Baroner och Adelsmän, som hafva en viss Stipulerad Förmögenhet, dätt minsta Skall vara 10 Tusend Riksdaler, och alla Biscoppar [samt nogra Kunniga och förmögna Präster, som väljas inom Stiften]. Andra Cammaren Består af Possessionater [som äro ofrälse, minst 10 Tusend R: förmögenhet, eller Bruckspatroner, som kunna väljas iblan frälse och ofrälse för varje Bruks Styrelse, samt] Bruks patroner, som väljas vissa utaf Vart Brucks lag och kunna vara Både frälse och ofrälse; äfven sitta uti denna Cammare Prostar 2:ne för var provins, Borgare efter val af storleken af Städerna, 2 för de största och för de mindre 1, samt Bönder, som väljas efter herader. Dessa Cammare hafva för den Öfre Landmarchalken till Ordförande; till nedre Väljes utaf Konungen en erfaren Man af ofrälse Stånd. Ministrarne kunna inträda uti Båda Kamrarne, säjya sin meninge, försvara deras sattser, Bära Konungens Bud, men de äro ansvarige för deras råd åt Konungen för Kamrarne». — Ursprunget till det författningsutkast, hvari denna paragraf förekommer, är något dunkelt. Drottningen nämner därom intet direkt i sin dagbok. Öfverskriften är följande: »Project till en Regerings form skrifven uti Mai månat 1809». Det ursprungliga månadsnamnet är öfverstruket till oläslighet och "Mai" öfverskrifvet. Man föranledes af denna osäkerhet ifråga om dateringen till slutsatsen, att drottningen varit oviss om den rätta tiden för aktstyckets tillkomst. Ovillkorliga hinder föreligga sålunda knappast att sätta dateringen till en annan tid än maj, om orsak därtill annars skulle förefinnas. Närmast skulle man vara frestad att datera projektet från tiden för det hemliga författningsarbete, som konungen bevisligen var sysselsatt med under hösten 1809. Det har emellertid i kanten följande anteckning: »Denna Regerings form skref

En jämförelse mellan detta, särskildt i den form det föreligger i nämnda författningsutkast, och Gustaf III:s sista representationsplaner visar, att vi här ha att göra med en direkt afläggare af dessa,[1] ehuru af något ändrad beskaffenhet och affattning. Själfva hufvudgrunden, det engelska tvåkammarsystemet, är densamma. Af detaljerna återfinnes bestämmelsen, att de adliga öf-

jag för roskull, innan den nya var gjort». Då härmed ej gärna kan afses någon annan än regeringsformen af den 6 juni, måste det ifrågavarande utkastet vara skrifvet dessförinnan; och om maj är en oriktig tidsbestämning, måste det i hvarje fall vara tillkommet efter den 13 mars. Af anteckningen att döma, hvilken i likhet med det öfriga är af drottningens hand, äfvensom af hela manuskriptets karakter med dess upprepade rättelser och tillägg skulle man närmast vara böjd att utpeka drottningen själf som författarinnan. Ett dylikt antagande torde dock ej kunna upprätthållas, hur stor veneration hennes i dagboken ådagalagda politiska intresse och insikter än ingifva. Det sannolika är, att drottningen haft framför sig ett koncept, troligen ett mycket bristfälligt sådant, hvilket hon afskrifvit; alldeles uteslutet får kanske icke anses vara, att hon därvid af egen fatabur gjort vissa tillägg, hvilket förklarar den ofvannämnda anteckningen, såvida ej äfven denna är afskrifven. Men hvem är då den egentlige författaren? Hvad beträffar utkastets innehåll skulle det föra alldeles för långt att här gå in därpå. Det må vara nog att påpeka, att dess första paragrafer till ordalydelsen delvis äro identiska med den af Karl XIII skrifna, ofvan ofta anförda regeringsformens, och att själfva uppställningen i början äfven företer samma ordningsföljd mellan paragraferna. Stora likheter finnas äfven med det Håkansonska förslaget, dock ej så påfallande som de nyssnämnda. Vidare kan påpekas, att de citerade bestämmelserna om representationen äfvensom de, hvilka angå ministerorganisationen, tyda på en författare, som varit väl förtrogen med Gustaf III:s sista planer; det är uppenbarligen dessa, som här gå igen. Möjligen ligger en ledtråd till lösning af frågan om författarskapet i följande notis i drottningens dagbok för april 1809. Sedan det omnämnts, att hertigen-regenten lät kalla Håkanson i och för det blifvande författningsarbetet, heter det: »Il lui communiqua le projet qu'il avoit, et celui-ci s'occupa de dresser des articles d'apres les Bases apeupres que le Duc Regent lui avoit communiqué». Hertig Karl skulle alltså haft ett »projekt» i beredskap, hvilket han meddelat Håkanson till ledning. Måhända är det detta projekt i en eller annan form, som drottningen i afskrift bevarat. Hypotesen är ej alldeles osannolik och är i hvarje fall, med det material, som för närvarande står till buds, den antagligaste förklaringsgrunden till utkastets tillkomst. Så mycket torde under alla förhållanden kunna påstås, att detta blifvit användt vid författningsarbetet under hösten, och att — hvad som i detta samband är viktigast — den här förekommande § 8 innefattar den utförligaste och tydligaste formuleringen af de gustavianska representationsplanerna, som vi känna.

[1] Likheten med Schulzenheims motion den 3 juli förtjänar äfven påpekas, ehuru något direkt samband ej kan uppvisas.

verhusledamöterna skola ha en årsinkomst af 10,000 rdlr, samt att ministrarne äga tillträde till riksdagen. Hvad drottningen har att förmäla om det hemliga författningsarbetet under hösten 1809 gör det ännu mera otvetydigt, att man i denna punkt liksom äfven i andra viktiga delar direkt sökt följa Gustaf III:s tankar. Hufvudredaktören så att säga vid detta arbete var konung Karl XIII själf, men han har vid sin sida haft åtskilliga medarbetare. Bland dessa var Armfelt, om hvilken är särskildt bekant, att han hade kunskap om Gustaf III:s sista grundlagsprojekt. Han hörde äfven till dem, från hvilka öfver hufvud tanken på en författningsändring allra först ingifvits konungen.[1] Enligt drottningen skulle speciellt Armfelt varit den, hvilken bragt på tal Gustaf III:s afsikt att införa ett tvåkammarsystem, hvarvid han omtalade, att denne skrifvit ett utkast därom. Efter detta utkast anställdes efterforskningar, men det kunde ej återfinnas. Bröderna Nordin, landshöfdingen och biskopen, hvilka båda såsom gamla gustavianer ansågos ha kännedom om Gustaf III:s planer, skulle då ha tillkallats för att medverka vid konstitutionsarbetet.[2] I hvad mån dessa däri verkligen deltagit kan ej afgöras. Biskop Nordin var åtminstone ingen vän af en representationsförändring. Att de, liksom i synnerhet Armfelt, bidragit med råd får dock anses som ytterst sannolikt.

Men äfven flera funnos, hvilka voro särskildt skickade att förmedla de gustavianska planerna. Främst bland dessa står grefve Ruuth, hvilken äfven redan under Gustaf III:s lifstid blifvit invigd i dennes planerade författningsreformer. Ruuth torde öfver hufvud kunna utpekas som den, hvilken närmast gått Karl XIII till handa vid den kontrarevolutionära regeringsformens författande. Han blef strax i början för ändamålet tillkallad som särskild rådgifvare och uppmuntrade konungen, då denne var tveksam, till verkets fortsättande.[3] Då detta i november var färdigt, erhöll Ruuth del af det af konungen skrifna manuskriptet, öfver hvars innehåll han uttryckte sitt gillande. Hvad slutligen beträffar Karl XIII själf, kan det tagas för gifvet, att äfven han personligen haft kännedom om sin aflidne broders tillämnade planer. Han hade, såsom ofvan antagits, sökt

[1] Hist. tidskr. 1911, s. 271, n. 1.

[2] Drottningens dagbok för okt.

[3] Ibid. Naturligen har äfven De la Gardie varit fullt au courant med förhandlingarna. Det framgår, utom af drottningens dagbok, äfven af hvad han själf meddelat. Se brefvet till brodern den $^{22}/_{12}$ (De la Gardieska arch., XIX, s. 250) samt Hist. tidskr. 1911, s. 272, n. 2.

fullfölja dem redan i det förutnämnda utkastet från våren 1809, och det är högst troligt, att de här förekommande stadgandena om representationen liksom en del öfriga bestämmelser, möjligen med vissa ändringar, öfverflyttats i det på hösten uppsatta konceptet till regeringsform. Att detta verkligen innehållit en särskild artikel om en tvåkammarrepresentation i öfverensstämmelse med de grunder, hvilka i drottningens dagbok omtalas, nämnes här uttryckligen.[1]

I gustavianernas allmänna författningsprogram har representationsfrågan med en lösning efter engelskt mönster och i den form, för hvilken ofvan redogjorts, intagit en synnerligen framträdande plats.[2] För dem liksom förut säkerligen äfven för Gustaf III syntes ståndsinrättningens slopande som det enda medlet att upphäfva de förödande, ständigt återkommande ståndsstriderna vid riksdagarna. De sista resterna af frihetstidens olycksaliga arf vore därmed utplånade. De utvägar till inflytande för konungamakten, hvilka gifvit sig själfva genom ständernas inbördes oenighet, behöfde nu ej längre skyddas, sedan dennas maktställning erhållit verkligt tryggande garantier. Det är i detta samband den tilltänkta reformen rätteligen bör ses, och den blir på så sätt ett förklarligt komplement till det gustavianska författningsprogrammet i öfrigt.

För oppositionens statskuppsplaner blef Karl XIII:s sjukdom ett svårt streck i räkningen. Partiet har dock äfven under den följande tiden fortsatt med sina konstitutionella arbeten, förmodligen för åstadkommande af behöfliga ändringar och förbättringar i den genom konungens medverkan författade regeringsformen. Särskildt upptog man frågan om representationsförändringen till

[1] I sin dagbok för jan. 1810 gör drottningen med anledning af De la Gardies motion den 13 en erinran om höstens författningsarbete, hvarvid det heter: »Il faut savoir du reste qu'il avoit été question depuis longtems deja de former une autre representation, cet à dire que les quatres Ordres dussent former deux Chambres, dans lesquels les possesseur de Terre qui n'avoit point siégée jusquici devoit aussi être admis; deja le feu Roi Gustave III avoit eut ce projet, et le Roi Charles XIII avoit avant sa maladie travallié à une nouvelle forme de Gouvernement ou la nouvelle representation avoit un article separée».

[2] De la Gardie skrifver till brodern den 5/12: »En annan representation är oundviklig, om vi skola förblifva ett land och en styrelse» (De la Gardieska arch., XIX, s. 250).

förnyad ingående behandling.[1] Intresset för detta spörsmål synes vid denna tid, då konstitutionsutskottets arbete därmed tog sin början, ha skjutit ny fart,[2] hvilket förklarar den specialbehandling, som oppositionspartiet under december månad ägnade frågan. Från allt direkt inflytande på utskottsförhandlingarna var det afstängdt och sökte därför på andra vägar förmedla sin medverkan. Jacob Adlerbeth omtalar ett stort sammanträde »af Juntan», som ägde rum hos grefve Ruuth, och att representationsfrågan därvid varit före. Ett förslag skulle ha uppgjorts att tillsätta en särskild kommitté af 12 personer, som skulle få i uppdrag att förbereda detta mål. Äfven flera sammanträden synas ha blifvit hållna.[3] Fråga var alltså om ingenting mindre än tillsättandet af ett slags oppositionellt konstitutionsutskott, som skulle konkurrera med det ordinarie. Om detta förslag äfven sattes i verket kan ej afgöras. Det speciella syfte, som oppositionen vid denna tid fullföljt, och hvarom äfven Armfelts upplysningar tala, framgår emellertid närmare af ett meddelande i drottningens dagbok. Man var sysselsatt med utarbetandet af en särskild motion i representationsfrågan, hvilken skulle bli ett samfälldt uttryck för partiets mening. Denna motion skall före årets slut ha blifvit inlämnad till konstitutionsutskottet, hvarmed tydligen afsikten varit att påverka riktningen af dess arbete.[4]

[1] Armfelt skrifver den 8/12: »Om förändring i representation och constitution tala alla, ja Gudnås alla. Nya idéer hvimla och hvarenda figur har en liten echantillon af sin savoir faire». Med brefvet sänder han till adressaten (Ehrenström?) »en promemoria af grundprinciperna för representation, som jag finner bäst», och beder om dennes tanke därom. Promemorian säges vara ett utdrag af »ett stort detailleradt document», som ej kan medsändas. — I bref af den 12/1 1810 tackar A. för svar, erhållet den 20/12, med inneliggande »document», som han »genast meddelade dem, som arbeta på det nya projektet, så för constitution som representation» (Gömdt är icke Glömdt, IV, s. 39, 58).

[2] Jfr Wetterstedts bref den 28/12 1809 (För 100 år sen, II, s. 71 f.).

[3] Jac. Adlerbeths dagbok den 17/12.

[4] Drottningen omtalar i dagboken för jan., att det representationsförslag, hvilket fanns upptaget i det af Karl XIII under hösten uppgjorda författningsutkastet, blef kommuniceradt med K. U. under dec. mån. Detta har tydligen skett i form af den motion, hvars tillkomst ofvan skildrats. Någon dylik finnes dock icke bland K. U:s inkomna handlingar; ej heller kan något spår uppvisas af att motionen öfvat inflytande på K. U:s arbete. Hvad Höjer härom anför, då han i Statsv. tidskr. 1911, extr. h., bil. V, talar om »en påtryckning uppifrån», som bidragit att gifva K. U:s diskussioner och förslag »en allmän syftning», torde kunna betecknas som alltigenom oriktigt. En allmän syftning, en fullmakt in blanco att ta upp representationsfrågan i hela dess vidd, var gifven redan

Hela denna representationsförändringsplan synes emellertid oppositionspartiet ha öfvergifvit, då det på våren 1810 efter konungens fullständiga tillfrisknande med mera allvar återupptog tanken på en kontrarevolutionär omstörtning. I det bevarade projektet till grundlag från denna tid — den slutgiltiga redaktionen och den tredje i ordningen, som kan konstateras[1] — finnes nämligen den gamla fyrståndsinstitutionen bibehållen.[2] Genom § 64 i detta projekt stadfästes uttryckligen fördelningen på fyra stånd som evärdelig. En sista rest af de uppgifna reformtankarna kan dock möjligen spåras i själfva den nya benämningen på ständen. Ständerna sägas vara indelade i »fyra kammrar», första kammaren, andra kammaren etc. Alldeles lika med de forna ständen äro för öfrigt ej dessa kamrar. Tvärtom äro en hel del förändringar införda. I de allmänna bestämmelserna om riksdagsmannakompetens (§ 69), hvilka i öfrigt nästan ordagrannt äro hämtade ur 1810 års riks-

genom ståndens beslut, i uttryckliga ordalag åtminstone af adeln (se ofvan s. 94, n. 1), och det är en sak, som förut äfven blifvit påpekad, att sådana ledande män inom utskottet som Silfverstolpe och Mörner voro principiella anhängare af fyrståndsinrättningens upphäfvande. Till förslag i den riktningen behöfde de inga påstötningar. — Att Järta skulle medverkat vid denna »påtryckning uppifrån», d. v. s. i samförstånd med konungen befordrat det De la Gardieska partiets afsikter — ty detta skall väl vara meningen med det dunkla sammanställandet i ofvan anf. bil. af drottningens berättelse och Järtas förmenta ingripande vid författandet af Mörners diskussionsprogram — är ett påstående, som faller på sin egen orimlighet. I hvad mån andra skäl tala för att Järta vid uppgörandet af nämnda program medverkat är en sak, hvarom mera framdeles. — Egendomlig är äfven Höjers tolkning af den af honom åberopade noten i drottningens dagbok, enligt hvilken det gustavianska partiets inlämnade representationsförslag af utskottet den 24 mars skulle ha afstyrkts. Noten innehåller endast, att K. U:s svar meddelades ständerna den 24 mars (som bekant har utskottsbetänkandet detta datum), »par laquelle ce comité refusa pour le moment à consentir à un changement de representation», alltså helt enkelt ett meddelande om öfverlämnandet af utskottsbetänkandet, hvars innebörd drottningen delvis missuppfattat. Något afstyrkande utlåtande öfver det gustavianska förslaget i fråga, hvilket man på grund af Höjers upplysning föranledes antaga, omtalas sålunda icke. — Hvad den omnämnda gustavianska motionen beträffar, är det förmodligen denna, som åsyftas i bref från De la Gardie till brodern den $^{9}/_{1}$ 1810, där det heter: »Representationen önskar man äfven ändrad (förut har talts om konstitutionen), och ett förslag i den vägen ungefär som den ängelska med 2:ne kamrar har jag sedt ock gillar med några smärre anmärkningar» (orig. i L. B.).

[1] Därmed är icke sagdt, att icke ännu flera redaktioner kunnat finnas, hvilket tvärtom är både möjligt och högst troligt.

[2] Hist. tidskr. 1911, s. 284 f.

dagsordning,[1] är tillagdt som villkor för riksdagsmannaskap egenskapen af »bofast man». Denna bestämmelse hade inflytande särskildt på adelns och borgarståndets sammansättning. Hvad adeln beträffar äro förändringarna verkligt genomgripande. Riddarhuset skulle nämligen utses genom val. Valrätten är anknuten till olika slag af frälsejord, oberoende af om innehafvaren var frälse eller ofrälse. Till deputerade kunde dock endast utses adelsmän. Dessa skulle väljas distriktsvis på så sätt, att 100 till 150 mantal tillsammans utsågo en representant.[2] I afseende på borgarståndet blef konsekvensen den af det uppställda villkoret, att magistratspersoner, om de ej tillika voro näringsidkande borgare, uteslötos från valbarhet. Valrätten utsträcktes äfven till städernas icke burskapsägande husägare. Representationsrätten blef sålunda utvidgad till vissa af de förut orepresenterade klasserna, dock icke, egendomligt nog, till en så viktig kategori som jord- och bruksägande ståndspersoner på landet, för så vidt de icke voro innehafvare af frälsejord. I det nya förslaget till riddarhusordning, hvarigenom riddarhuset delvis skulle utses af ofrälse valmän, torde kunna spåras en tendens att vingklippa det förnämsta oppositionselementet inom riksdagen mot konungamakten. Inom de ofrälse stånden, särskildt bondeståndet, med hvilkas hjälp den tilltänkta statskuppen skulle utföras, har man säkerligen ej ansett rådligt att vidtaga mera i ögonen fallande förändringar.

Hvad ständernas verksamhetsformer och konstitutionella ställning i öfrigt beträffar, hvilken fråga här ej närmare skall beröras, må endast påpekas, att stadgandet om bestämda tider för riksdags inkallande var upphäfdt. Denna bestämmelse, hvilken var en af de viktigaste reformpunkterna för 1809 års grundlagsstiftare, var särskildt en nagel i ögat på gustavianerna, hvilka häri sågo en hämsko på konungamakten. När riksdagstiden var förutbe-

---

[1] Jfr denna, § 18. — Äfven §§ 66—68, hvilka innehålla ståndsordningar för de ofrälse stånden, liksom flera andra paragrafer, hvilka reglera riksdagens organisationsformer, äro byggda på och delvis ordagrannt öfverensstämmande med 1810 års R. O.

[2] Trots vissa skiljaktigheter erinra dessa föreskrifter, delvis i själfva ordalagen, så starkt om de af Schulzenheim föreslagna beträffande val af adliga öfverhusledamöter, att den sannolika förebilden här torde vara att finna (jfr RAP, II, s. 28). Skillnaden består däri, att S. äfven för valrätt fordrar adelskap.

stämd, resonnerade man, skulle de oppositionella elementen redan på förhand lättare kunna organisera sig.[1]

Man kan fråga efter den egentliga orsaken till, att det gustavianska partiets ledande män, hvilka med öfvertygelse synas ha omfattat tanken på en representationsreform efter engelskt mönster och i det tysta nedlagt mycket arbete på dess förverkligande, i den slutliga formuleringen af sitt författningsprogram uppgifvit denna ursprungliga plan. Någon åsiktsförändring kan ej förutsättas, men väl en svängning, motiverad af rent taktiska skäl. Den statskupp, som på hösten förbereddes, skulle försiggå så, att riksdagen upplöstes, hvarefter konungen oktrojerade en ny regeringsform. Faran för att däri medtaga en reform af så omhvälfvande art som den nämnda, skulle därigenom onekligen blifvit förminskad. På våren var meningen att söka genomföra regementsförändringen under ständernas samvaro och i någon form erhålla deras samtycke. Man var fullt på det klara med att ett förslag om ändring af det gamla representationssättet skulle vara ägnadt att på många håll väcka motstånd.[2] Partiets styrka, sedan det råkat i minoritet på riddarhuset, var dessutom vid denna tid betydligt nedsatt. Häri ligger den antagliga förklaringen till dess försiktiga hållning i denna punkt. Man vågade ej för ögonblicket riskera utförbarheten af hela revolutionsplanen genom att däri inblanda den ömtåliga frågan om ständerorganisationens upphäfvande.

[1] Drottningens dagbok för okt.

[2] Den $^{25}/_{2}$ 1810 omtalar De la Gardie i bref till brodern, att K. U. var sysselsatt med utarbetande af en ny plan för representationen, samt tillfogar: »Med hvarje dag synes olägenheterne af den närvarande, men det oagtat hålla många fast därvid af enskilda interessen, och då de nogsamt se, att de aldrig kunna inkomma i en förändrad representation» (orig. i L. B.).

Representationsfrågans behandling i konstitutionsutskottet under riksdagens senare del.

Först mot slutet af år 1809 erhöll konstitutionsutskottet den ledighet från andra trängande göromål, att det kunde upptaga till behandling den af ständerna hänskjutna frågan om nödiga förändringar i representationen. Själfva dagen, då frågans handläggning begynte, torde kunna bestämmas. Den 2 dec. påbörjades nämligen uppläsningen af de till utskottet remitterade, densamma rörande memorial och utdrag af ståndsprotokollen.[1] Redan den 5 dec. var en af utskottsledamöterna, bergsrådet Stockenström, färdig med ett längre utlåtande i ämnet. Dylika skrifna yttranden till utskottets protokoll inlämnades sedermera af medlemmarne tid efter annan, den 22 dec., den 6 och 17 febr. samt den 21 mars. Själfva utskottsbetänkandet, hvilket är författadt af A. G. Mörner i medio af mars, är dateradt den 24 i samma månad. Den 26 mars aflämnades af vissa utskottsledamöter ett par kortfattade reservationer, och den 6 april var ärendet före hos ständerna. Af de bilagor till utskottets protokoll, hvilka sålunda tillkommit före betänkandet, torde den slutsatsen kunna dragas beträffande arbetssättet inom utskottet, att man ansett lämpligast att först låta de enskilda medlemmarne sammanfatta sina åsikter i frågan. Denna skulle därigenom erhålla en allsidig belysning, och de olika meningsriktningarnas anhängare inom utskottet hade tillfälle att fritt precisera sina ståndpunkter. På grundval af det på så sätt erhållna materialet kunde sedan ett betänkande uppgöras, som gaf uttryck åt den allmännast omfattade reformståndpunkten.

[1] Å de allra flesta af dessa, hvilka äro inbundna i K. U:s handl., finnes med Mannerheims hand antecknadt: »Upläst den 2 dec.» Schulzenheims memorial har anteckningen: »Upläst den 5 dec.» — Jfr bil. III.

En sammanfattning af alla de yrkanden, hvilka förekommo i de till utskottet inlämnade memorialen och i öfrigt uti den politiska broschyrlitteraturen blifvit framställda, ger vid handen, att dessa kunna uppdelas i följande tvenne hufvudgrupper: 1:o sådana, som förordade den gamla ståndsrepresentationens upphäfvande och ersättande med en en- eller tvåkammarrepresentation; 2:o sådana, som fasthöllo vid ståndsrepresentationen med vissa förändringar, vare sig dessa gingo ut på en utvidgning af de fyra stånden med förut orepresenterade klasser eller dessas upptagande i ett femte stånd. För att klargöra utskottets ställning till dessa olika grupper af förslag skola vi till en början taga en öfverblick af de anföranden till protokollet, hvilka af dess enskilda medlemmar afgåfvos. Flera af dessa äro till formen små uppsatser eller afhandlingar, hvilka i anläggningen och ofta äfven i synpunkterna erinra om liknande, som vi gjort bekantskap med inom ströskriftslitteraturen.

Det första af dessa anföranden har som redan är nämndt till författare bergsrådet von Stockenström.[1] Efter att ha erinrat om jordägande ståndspersoners representationsrätt såsom det spörsmål, hvilket gifvit upphof till att konstitutionsutskottet fått sig anförtrodt »att föreslå en emot tidens kraf och på jemnlika rättigheter grundad representation» öfvergår han till en kritik af det gällande representationssättet. Stockenström börjar därvid med att konstatera, att den svenska representationen trots helgden af »flere seclers tillvarelse» är i hög grad felaktig samt citerar med gillande Thorilds gamla ordstäf om de fyra riksstånden som rikets obestånd. Detta påstående söker han historiskt belysa genom att uppvisa följderna af ståndssplittringen, hvilka visat sig lika skadliga under ständerväldets tidehvarf, frihetstiden, som efter 1772 års statshvälfning. Särskildt påpekar han de olyckliga verkningarna af ståndshatet vid de tre senaste riksdagarna 1789, 1792 och 1800. En samverkan mellan riksstånden, hvilka äro att betrakta som »fyra alldeles främmande folkklasser, skiljde i lefnadssätt, näringsfång och yrken», vore med deras närvarande felaktiga sammansättning ej att förvänta. Ståndsintresset och de enskilda fördelarna skulle alltjämt gå före statsintresset och förhindra uppkomsten af en sann medborgarkänsla. För Stockenström står det klart, att de omständigheter, hvilka sålunda bidragit att underhålla en ständig ståndsstrid, »skola i evighet blifva oöfvervinnerliga», och han

[1] K. U:s mem. o. exp., s. 519 ff.

kommer till det resultatet, att det onda kan afhjälpas endast genom en förändring af ständerna både ifråga om antal och sammansättning. Vid den reform, som alltså framstår som en politisk nödvändighet, såvida ej framtiden skall te sig som en fortsatt brottning mellan krigande fraktioner och kårer, hvaraf följden måste blifva antingen inbördes förstörelse och anarki eller en endas godtycke, d. v. s. despotism, är det ej nog att stanna med halfmesyrer. Omtanken bör sträcka sig ej endast till »de lidandes», d. v. s. de orepresenterades, upprättelse utan bör omfatta representationens organisation i hela dess sammanhang.

Det är med dessa förutsättningar tydligt, att Stockenström ej kan förorda inrättandet af ett femte stånd som en acceptabel lösning. Därigenom skulle endast skapas ytterligare en fraktion, lika benägen som de fyra förutvarande att försvara sina speciella samhällsintressen, och splittringen skulle bli om möjligt ännu större. Riksdagsärendenas afgörande skulle knappast underlättas, då tre ståndspluralitet skulle kunna ge upphof till den största osäkerhet och orättvisa. Samma lyten skulle äfven vidlåda en treståndsrepresentation. Men äfven tanken på en enkammarriksdag förkastas. Den lagstiftande maktens koncentrering i en enda kår skulle kunna bli hotande för den verkställande makten, eller också skulle denna med en tillräckligt energisk innehafvare kunna inkräkta på den förra. Det eftersträfvade konstitutionella balansläget vore alltför lätt utsatt för glidning. Dessutom funnes ej den välbehöfliga garantien för öfverläggningarnas omsorg och beslutens mogenhet i en enda församling.

Efter att sålunda ha utmönstrat alla andra tänkbara kombinationer stannar Stockenström slutligen inför tvåkammarsystemet som det enda riktiga. Åberopande Schulzenheims förslag om införande i Sverige af ett öfver- och underhus efter engelsk förebild, anser han förmånerna af ett dylikt representationssätt uppenbara. Riksdagsärendena skulle på samma gång erhålla skyndsam och noggrann behandling. Möjligheten af förtryck ståndén emellan genom att tre ståndsbeslut vore afgörande mot det fjärdes mening skulle upphöra. Emellan tvenne rätt sammansatta stånd vore endast sällan meningsskiljaktighet att befara, hvilket anses bestyrkt af förhållandena i engelska parlamentet. Och om denna eventualitet inträffade, vore ett säkert bevis för handen, att den föreliggande frågan vore af så tvifvelaktig och oviss beskaffenhet, att den utan våda kunde uppskjutas. Stockenström är varmt öfvertygad

om fullkomligheten af sitt förslag. Som en af dess största fördelar räknar han, att dess genomförande skulle åstadkomma klassmotsatsernas utjämning genom att medborgare af alla stånd finge tillfälle att umgås och förena sig till gemensamma öfverläggningar. Följderna skulle visa sig i framalstrandet af »rena patriotiska begrepp», och besluten skulle präglas af »kraft och enhet». Likt Schulzenheim ser Stockenström idealet i »Sveriges urgamla och i en okonstlad men naturlig statsrätt grundade författning»; genom en anpassning efter den engelska parlamentsförfattningen vore den rätta medelvägen funnen »emellan fornålderns enkelhet och sednare tiders konstigt fördelta sammansättning».

Grunderna för sammansättningen af de tvenne stånd eller kamrar, hvilka författaren föreslår, har han uttryckt i nio särskilda punkter, hvilka kunna sammanfattas i följande hufvuddrag. Som utgångspunkt fastslår han, att förutvarande ståndsrepresentanter böra bibehållas vid sin riksdagsmannarätt med tillägg af ombud för hittills orepresenterade fastighets- och bruksägare samt näringsidkare, d. v. s. klassvalsystemets bibehållande efter i hufvudsak de gamla grunderna. Hvad öfre kammaren beträffar, bör den så vidt möjligt utgöras af själfskrifna ledamöter, i första rummet adeln. Dennas antal vid riksdagarna bör dock förminskas till en femtedel af alla existerande ätter efter en viss uppgifven lottningsmetod. För riksdagsmannarätt uppställes som villkor innehafvande af 2 eller 3 hela hemman, hvaremot anses svara ägandeskap af 2 à 300 skpd stångjärnsmide, 25 à 40 skpd koppartillverkning eller 600 à 1,000 skpd järnförädling. Skälet, hvarför Stockenström vill bevara själfskrifvenheten för säte och stämma i öfverhuset är hufvudsakligen det, att därigenom bibehölles i full öfverensstämmelse med den engelska konstitutionen grundskillnaden ifråga om de båda husens tillsättning. Denna skillnad tillmäter han den största betydelse, bestående däri, att det inflytande, som den verkställande makten till äfventyrs genom inverkan på valen till underhuset skulle kunna förskaffa sig öfver detsamma, skulle motvägas genom öfverhusets större oberoende.[1] För valbarhet till nedre kammaren, hvars medlemmar

[1] Den gamle riddarhus- och oppositionsveteranens djupt rotade föreställning om vikten af en själfständig aristokrati såsom en faktor i statslifvet att räkna med lyser fram i följande ord, afsedda att betona den egentliga grunden för öfverhusets oberoende. »Det är åter bygdt,» heter det, »på mängden af ledamöternes sjelfständighet samt de i deras händer varande egendomsbesittningar af alla slag. Deraf ökas den varma fosterlandskänslan, hvilken både i arf och genom en vårdad uppfostran blifvit de flestas förbindande lott; och ett utur dessa synpuncter betragtadt stånd skall i alla tider obestridligen blifva frihetens säkraste stöd».

böra väljas »på hitintills brukligt sätt», uppställes i princip såsom villkor — förutom i likhet med öfverhusledamöterna en uppnådd ålder af 25 år — en viss besutenhet i jord- eller bruksegendom eller fabriks- och näringsvärde. Till undvikande af ett öfverflödigt stort medlemsantal föreslås någon reducering af borgarståndets representanter, och bönderna anses böra bibehållas vid den numerär, som i medeltal under de senaste riksdagarna infunnit sig.

Författaren öfvergår härefter till att närmare precisera de båda kamrarnas organisation. Genom att uppställa alla riddarhusnamnen med lefvande innehafvare i fem olika serier, räknade från resp. n:o 1 till 5 och med differenstalet 4 i hvarje serie, uppdelar han de adliga ätterna i fem olika grupper, hvilka hvar och en i tur och ordning skola representera vid riksdagarna. Turen bestämmes genem lottning, företagen mellan de fem första numren. När fem riksdagar förflutit, verkställes ny lottning o. s. v. Skulle inom någon ätt caput ej uppfylla villkoren för representationsrätt, öfvergår denna till den närmast äldste kvalificerade medlemmen, och om en hel ätt befunnes diskvalificerad, till närmast efterföljande nummer på riddarhuset. Hvarje adelsgrupp beräknas till 240 personer, hvilket alltså blir antalet fullmäktige vid riksdagen. Utom adliga representanter tillkomma i öfverhuset biskoparne och deras vederlikar, hvarigenom ledamotssumman skulle uppgå till 254. I fråga om det gemena prästerskapets placering är författaren något tveksam, men synes utgå ifrån, att äfven detta bör tillhöra den öfre kammaren. Denna skulle då erhålla en ytterligare tillökning af 30 representanter, och de forna fyra ståndens blefve sålunda lika uppdelade på de nybildade båda kamrarna.

Den nedre kammaren skulle komma att bestå af följande fyra klasser af representanter: 150 bönder, 60 borgare, 64 jordägande ståndspersoner samt 30 bruksägare, järnmanufakturister och fabriksidkare. Vid beräknandet af representantantalet för dessa olika valmansgrupper[1] utgår Stockenström beträffande de tre förstnämnda från den sammanlagda bevillningsafgift, som hvar grupp utgör, hvarvid han åberopar sig på de statistiska siffror, som författaren till »Blandade ämnen» publicerat. Själfva valsättet skulle för bönder och borgare bibehållas vid de gamla grunderna. Jordägande ståndspersoner skulle välja länsvis efter hemmantal. Hvad bruksägar-

[1] För detaljerna, hvilka det skulle föra för långt att här relatera, hänvisas till K. U:s mem. o. exp., s. 535—39.

klassen angår, beräknas dess fullmäktigantal genom likasättande i värde af 20,000 skpd stångjärnstillverkning och 204 hemman, d. v. s. det hemmantal, som skulle äga rätt att sända en bonderiksdagsman. Äfven denna klass skulle välja länsvis med en beräkning för valmännen af en röst per skpd stångjärnsmide.

I slutorden återkommer Stockenström till den fråga, som varit utgångspunkten för hans yttrande. Han betonar, att ständerna redan vid regeringsformens fastställande bifallit frågan om de orepresenterade ståndspersonernas riksdagsmannarätt samt uttalar som sin mening, att ständerna på grund häraf hos kungl. maj:t böra hemställa, att de redan till nästa riksdag kallas till val efter de grunder, som nu skulle bli fastställda. Denna tanke, hvarom Stockenström ingalunda var ensam,[1] var efter grundlagen ej verkställbar och visar, hur föga man ännu 1809 satt sig in i de grundlagsenliga formerna.

Stockenströms förslag är det öfver hufvud mest detaljerade och i fråga om den praktiska anpassningen efter svenska förhållanden mest utförda af dem, som i konstitutionsutskottet framkommo. Det är här ensamt om att representera den engelska reformståndpunkten. Den meningsriktning, som allmännast omfattades, och som i olika variationer genomgår alla de adliga utskottsmedlemmarnes reformutkast, utgick äfven från tvåkammarsystemet som grundval, men stödde sig i väsentliga delar på andra förebilder än Stockenströms. Efter dessa skulle man kunna benämna denna senare reformlinje den franska. Den blef inom utskottet den segrande och satte sin prägel på dess betänkande. Tydligast har denna ståndpunkt fått sitt uttryck i det yttrande, som den 6 febr. 1810 afgafs till protokollet af A. G. Mörner. Som utskottsbetänkandets författare spelar denne en hufvudroll vid representationsfrågans slutliga afgörande. Men äfven vid frågans hela handläggning från början under de förberedande diskussioner, som offentligt och enskildt ägt rum inom utskottet, finnas starka skäl, som tala för att i honom se dess egentlige spiritus rector. Innan vi närmare gå in på en redogörelse för Mörners ofvannämnda memorial, hvari han framställt principerna för ett nytt representationssystem och på samma gång konturerna till en helt ny konsti-

[1] Jfr ofvan s. 118, n. 3.

tution, skola vi emellertid kasta en blick tillbaka på hans föregående politiska utveckling. Vi kunna därigenom skönja själfva uppränningen till hans åsikter och på samma gång närmare tränga in i hela den statsfilosofiska åskådning, hvarur hans egen och utskottets reformplan framsprungit.

För Mörners utbildning ha hans studieår i Upsala (hösten 1788—våren 1792) varit af största betydelse. Med det utpräglade politiska intresse, som tidigt utmärkte honom, har han under denna tid lagt grunden till sina omfattande kunskaper i upplysningsfilosofiens statsrättsliga lärosystem. Bland författare, som han studerat, torde först och främst kunna räknas Montesquieu, en auktoritet, som han i senare skrifter och anföranden ofta åberopar.[1] Redan nu har han säkerligen äfven mottagit intryck af Rousseau, hvars folksuveränitetslära satt djupa spår i hans åskådning. Den umgängeskrets, till hvilken Mörner under sin Upsalatid hörde, har utan tvifvel bidragit att egga hans intresse för tidens rörelser. Dit hörde Hans Järta,[2] bröderna Silfverstolpe, Claes Fleming m. fl., alla män, hvilka liksom han själf framdeles kommo att spela en ingripande politisk roll. Af denna krets bildades 1791 ett sällskap, det s. k. »Vitterhetssamfundet», hvilket kan räknas som en tidigare föregångare och första ursprunget till den sedermera så ryktbara »Juntan». Medlemmarne voro delvis desamma.[3] Som själfva namnet anger, hade detta samfund en hufvudsakligen litterär anstrykning, men äfven historiska och någon gång rent politiska ämnen afhandlades vid dess sammanträden. Af denna sistnämnda karakter var det bidrag, som Mörner inlämnade den 28 mars 1791.[4] Det var en uppsats, betitlad »Tanke- och

[1] Mörners hufvudlärare, professor skytteanus Neikter, hvars föreläsningar och kollegier han flitigt bevistade, stod under starkt inflytande af Montesquieu och kan betraktas som dennes mest typiske lärjunge i Sverige. Se A. Blanck, Den nordiska renaissansen, s. 245 ff. — Äfven Mably har Mörner studerat, att döma af ett »Utdrag ur le droit public par Mably» bland hans papper från studieåren. Båda de nämnda författarna finnas citerade i afhandlingsutkast från denna tid.

[2] I bref till fadern den 28/11 1788 berättar M., att han umgås med »en baron Hjerta», hvilken den 15-årige brefskrifvaren räknar »till de beskedligaste och bäst studerade».

[3] Se »Några anteckningar om släkten Silfverstolpe», s. 250. — Järta tillhörde ej samfundet. Benj. Höijer invaldes först höstterminen 1792, då Mörner redan lämnat detsamma.

[4] Se Vitterhetssamfundets handlingar (U. 156, U. B.).

tryckfrihetens försvar», hvars innehåll röjer hans politiskt radikala tänkesätt.[1] Författaren yrkar på obegränsad tryckfrihet och förklarar på tal om skrifter, som gå ut på granskning af lagar och de styrandes uppförande, »att det är en usel regent, hvars magt, ej bygd på undersåtares kärlek, måste finna sitt stöd i deras okunnighet». Det kan tagas för gifvet, att den franska revolutionens händelser i den Mörnerska kretsen följdes med lifligt deltagande. Dess samhällsidéer funno här en tacksam jordmån och mottogos med ungdomlig entusiasm.[2] Själf har Mörner vid en senare tidpunkt bekänt, att han delade den »exaltation i tankesätt, som den tiden var alltför allmän».[3]

Den smak för litterära sysselsättningar, som Mörner under sin Upsalavistelse utbildat, och som följde honom sedan hela lifvet igenom, satte under de följande åren frukt i åtskilliga politiska afhandlingar och uppsatser, alla behandlande den franska revolutionen, hvari författaren fixerat sina tankar och stämningar allteftter de skiftande faserna i dennas utveckling. Få svenskar torde haft en mera ingående kännedom om revolutionen både beträffande dess teoretiska förutsättningar och det faktiska händelseförloppet än Mörner.[4] I den tidigaste af dessa uppsatser, kallad

---

[1] Mottot, hämtadt från Cicero, är betecknande: »Pro libertate omnis debet esse contentio».

[2] Ett bevis för den tillförsikt, hvarmed man denna tid hälsade revolutionen, lämnar det tal, hvarmed Vitterhetssamfundets fungerande direktör, Fleming, harangerade Mörner efter slutad diskussion af hans uppsats. »Vi äga den lyckan», heter det här, »att i våra dagar hafva sett sanningen, altid stor, altid segrande, upresa sitt välde, sedan hon brutit igenom de försåt, hvarmed lasten, fördomarne och menniskoförtryckaren budit till att fängsla henne» (Vitterhetssamfundets protokoll den $^{28}/_{3}$ 1791. U. 155, U. B.).

[3] Personhist. tidskr. 1910, s. 155. — Om Mörners intresse för revolutionen vittnar en öfversättning af 1791 års franska konstitution, af den ungdomliga handstilen att döma verkställd redan under universitetsåren eller tiden närmast därefter (E. A.).

[4] I ett kortfattadt, på franska skrifvet och hufvudsakligen i frågor uppställdt utkast, härrörande antagligen från midten af 1790-talet, har Mörner gjort upp en disposition till en historia öfver revolutionen under dess första år, som visar djupa insikter och en öfverraskande skarp uppfattning af de historiska problemen. Han börjar med att betona betydelsen af omvandlingen i opinionen, hvilken han tillskrifver i främsta rummet Montesquieus, Rousseaus och Voltaires skrifter, samt söker därefter fastställa de viktigaste momenten i den historiska utvecklingen. Början, där han anger själfva hufvudsynpunkterna, förtjänar anföras: »La révolution Française, considerée dans son influence sur

»Reflexioner öfver Frankrikes tillstånd vid berättelsen af den 10 aug.»,[1] häfdar han sin orubbade tro på revolutionens stora principer, frihet och jämlikhet. I tydlig polemik mot den mening, som i dessa principers proklamerande och tillämpning såg grunden till revolutionens urartning genom uppkomsten af ett ohejdadt pöbelvälde, förklarar den 19-årige författaren sig »eldad af nit att försvara de sanna philosophiens grundsattser». I nära anslutning till sin läromästare, »den odödlige Montesquieu», men under tydlig påverkan äfven af Rousseau, definierar och utvecklar han begreppen frihet och jämlikhet och söker uppvisa, att dessa begrepp, »tagne i sitt rätta förstånd icke äro skulden till nu varande oredor».[2] Orsakerna till den allt mer öfverhandtagande förvirringen ser han i första rummet i en sekellång kunglig despotism med ty åtföljande aristokratiskt förtryck, hvilkas verkningar ej i ett slag kunnat undanröjas; men han är ej heller blind för de jakobinska missbruken af »de heliga begreppen om folkens souveränitet, om människans naturliga rättigheter». En medelväg måste sökas, som stäfjar förtryck både uppifrån och nedifrån.[3]

le reste du genre humain, est interessante pour le spectateur impartial, tant par ses effets, que par ses causes. Par ses effets parce qu'elle commence une nouvelle époque dans l'histoire de l'homme. Par ses causes parce qu'elles doivent donner en derniere analyse le résultat des moyens par lesquels on parvient à maitriser l'opinion» (E. A.).

[1] Orig. i E. A.

[2] Belysande för författarens tillägnan och uppfattningssätt af sina läromästares åsikter äro följande utdrag: »*Frihet* är allas rätt att söka sin högsta sällhet utan någons förfång. Till denna rätt hörer ett obehindradt nyttjande af alla människans naturliga rättigheter, det vill säga, att människan behåller i samfundet samma rättigheter hon af naturen hade, blott att medlen till deras utkräfvande blifvit förändrade . . . . . Den sanna likheten består däri, att alla af lagen blifva lika ansedde; det är af densamma lika skyddade och såsom medborgare begåfvade med samma rättigheter. Enskildta prerogativer, födslens företräden äro derföre gyckelspel, upfundne af den mägtigare till att trycka den svagare, och hvilka för likheten och friheten skola försvinna såsom nattens irrbloss. Medborgare hafva en rättighet, vid hvilken de alla lika skola bibehållas, hvilken dem icke utan brott kan beröfvas, det är *säkerhet* till sin person, till sin egendom, men utom denna äro alla andra, som grunda sig på fördommar, på okunnighet, på sjelftagen magt, ett intrång i människans naturliga, aldrig föråldrade och aldrig förlorade rättigheter och ett brott emot *folkens majestät*».

[3] »Öfvergången från despotisme till sjelfsvåld», heter det, »och tvärtom är lätt, ty all ytterlighet gränsar den ena till den andra. Men friheten finnes blott emellan dem båda, och den flyr för en endas som för allas despotisme».

Trots den fasta tilltro till principerna och deras rätta tillämpning vid statsförfattningens uppbyggande såsom medlet att lösa samhällsproblemet, hvilket är det mest utmärkande draget i denna ungdomsskrift, och hvarigenom författaren dokumenterar sig som en fullblodsanhängare af upplysningsfilosofiens världsförbättringsmaximer, är han nog skarpsynt att förutse, att skakningarna i det franska samhället ej alltför snart skulle afstanna. Något tvifvel hyser han dock icke om att frihetens frukter till slut skola göra sig gällande.[1] Ett fel anser han i någon mån begånget vid uppgörandet af 1791 års författning, och hans lätta kritik af densamma är mera anmärkningsvärd än hans beundran. Han finner den »grundad på de renaste philosophiens principer», men kan ej värja sig för intrycket, att »kanske jämnvigten emellan de befallande i staten icke var nog afmätt».

Den märkliga tidsrörelse Mörner sålunda med intresse och hänförelse på afstånd följde blef han efter någon tid satt i tillfälle att äfven på närmare håll lära känna. Efter en längre utrikes vistelse besökte han under hemresan Paris sommaren 1795 samt gjorde där ett uppehåll några veckor. Det var vid samma tidpunkt, som konventsförhandlingarna om den nya konstitutionen som bäst pågingo. Dessa bevistades flitigt af Mörner, hvilken dagligen från konventets åhörarläktare följde debatterna. Att lägga märke till är att han därunder bland andra helt säkert personligen åhört äfven Sieyès' ryktbara tal den 2 och 18 thermidor, hvilka, som vi skola se, på honom gjort ett outplånligt intryck.[2] För Mörners politiska utveckling blefvo dessa Parisveckor af den allra största betydelse. Hans uppfattning hade under de gångna åren något aflägsnat sig från den ungdomliga öfverspändhet, som träder fram i hans första skrifter. Framför allt hade han lärt sig inse, att äfven den rena demokratien kunde gå till ytterligheter, lika farliga som den monarkiska despotismen. I anarkiens öfver-

[1] »Mitt ändamål är vunnet», heter det i slutorden, »då jag visadt, att frihet och likhet, understödde af uplysningen, aldrig skola alstra något ondt, att det är fel hos de styrande, att det är despotismens förderfvande magt, som ensam kan förgifta frihetens välgörande fruckter. Men trädets art skall snart återgifva fruckten sin godhet, och Frankrike skall uppstiga ur gruset mera sält än någonsin tillförene. Då skall man göra friheten rätt, då skall man välsigna de medborgare, som blifvit ett offer för århundrades sällhet».

[2] Ett ofullbordadt brefkoncept till fadern är dat. den $^{20}/_{7}$, samma dag som Sieyès höll sitt första tal (E. A.).

vinnande ser han nu Frankrikes räddning, och han hälsar med förhoppningar det nya konstitutionsarbete, hvarmed konventet var sysselsatt.[1] Onekligen var detta, såsom Mörner anmärker, det hittills bästa, som revolutionen frambragt. Och äfven om han ej ansåg det fullkomligt, blef 1795 års direktorialförfattning med den speciella uttolkning och de tillägg Sieyès gaf densamma för honom ett praktiskt politiskt ideal, hvilket, förvärfvadt som det var under stark personlig påverkan, ännu 1809 tjänade honom som ledmotiv i hans politiska verksamhet. Med en viss rätt kan därför sägas, att det egendomliga aktstycke, så blottadt på alla anknytningar till svenska författningstraditioner, som slutligen blef det officiella uttrycket för 1809 års ständers skiftande tankar och sträfvanden i representationsfrågan, leder sin yttersta upprinnelse från den för Mörner så betydelsefulla Parisvistelsen 1795.

Efter hemkomsten företog sig Mörner efter vanan att i skrift sammanfatta sina senaste studier och erfarenhetsrön. Resultatet blef en utförlig afhandling, skrifven år 1796, hvilken han kallat »Sammandrag öfver åtskilliga meningar öfver den senaste franska constitution».[2] Såsom redan af titeln framgår, utgör denna afhandling i hufvudsak ett referat, där författaren gjort en sammanställning af viktigare meningsutbyten i konventet vid direktorial-

[1] Sina intryck från Paris, hvari man kan iakttaga, hur den nyktert kritiska, med trötthet blandade stämning, som efter terrorismen bemäktigat sig sinnena, äfven förmedlat sig till Mörner, beskrifver han i bref till fadern den $^{24}/_{7}$ 1795: »Emedlertid kan jag hafva det nöjet att säga, att jag begynner blifva tämeligen nöjd med min sejour här. Jag är alla dagar från 12 till 4 uppe i convention och hör debatterna öfver constitution, uppå hvilken nu arbetas med all kraft. Det är svårt att säga, om den blir fullkomligen god för att kunna vara varaktig, men säkert är, att den är förnuftigare än alt hvad vi hittills sett härstädes. Man har erfarit anarchiens olyckor, man har erfarit all den laglöshet, som i dag störtar min vän, i morgon åter kan falla på mig själf, och nation är trött af oenigheten, och alla önska lugn och lagar; den kallnade enthusiasmen, misstroendet till de magtägande, erfarenheten af en mängd olyckliga försök, plågor som trycka, passionerna och hämnden, som ännu ropar, folkets naturliga ostadighet, provincernas olika lynnen och beskaffenhet, okunnighet hos hopen, bristande insigter hos de styrande, alt detta är saker, som ännu bebåda Frankrike en svår framtid. Men i det hela är utsigten dock lofvande, om den nästkommande lagstiftningen blir sammansatt af klokt och förnuftigt folk». — Den $^{14}/_{8}$ meddelar M. åter, att han ständigt åhör debatterna om konstitutionen och uttrycker sin önskan, att han kunde vara kvar till deras slut (E. A.).

[2] Orig. i E. A., upptagande 40 fol.ark.

författningens tillkomst och af sådana förslag i den samtida politiska litteraturen, som han funnit värda uppmärksamhet.[1] Vi kunna här närmare studera de konventsanföranden, hvaraf han mottagit intryck. Det i allmänhet med mycken objektivitet gjorda referatet, hvilket till en stor del består af långa ur Monitören direkt öfversatta utdrag, uppenbarar genom här och hvar inströdda kritiska inpass ganska väl äfven riktningen af författarens egna tankar och sympatier.

I en historisk inledning granskar han först 1791 och 1793 års författningar, hvilka båda tämligen omildt utdömas. Oförbehållsamt uttalar han nu, att maktfördelningsprincipen i den förra oriktigt blifvit tillämpad. Som dess största fel framhåller han, att den verkställande makten »var satt att uppväga en enda lagstiftande, befallande och nästan ensam mägtig nationalförsamling» samt anmärker träffande, att man »snarare funnit sättet att undergräfva den än det att göra densamma nyttig». Den senare karakteriserar han som »en lagligen inrättad (organiserad) anarchie». Efter att sålunda ha lagt till rätta problemet för 1795 års lagstiftning — den konstitutionella jämviktens återställande — öfvergår författaren till en redogörelse för den nya konstitutionens olika »titlar» och de i samband med deras antagande förefallande meningsbrytningar. Hvad som i detta sammanhang särskildt intresserar oss är naturligen hans framställning af det representativa systemets tillämpning. Vi skola därvid följa honom efter de hufvudsynpunkter han själf angifvit: fastställandet af grunderna för den politiska medborgarrätten och dennas utöfning samt själfva organisationen af den lagstiftande makten.

1795 års författning[2] betecknar som bekant i det förra afseendet en återgång i hufvudsak till 1791 års bestämmelser. Den konstituerande nationalförsamlingen hade funnit lösensordet genom den uppdelning af medborgarne i tvenne kategorier, som Sieyès ursprungligen formulerat, och hvarigenom han häfdat erforderligheten af vissa kvalifikationer hos de samhällsmedlemmar, hvilka det speciellt ålåg att vaka öfver samhällskontraktets upprätthåll-

[1] Bland Mörners papper i E. A. finnas några kortare utdrag af Monitören samt ett historiskt utkast, kalladt »Sammandrag af några meningar öfver Frankrikes tillkommande constitution», hvilka, antagligen tillkomna redan under Parisvistelsen, kunna betraktas som förarbeten till den sedermera fullbordade större afhandlingen.

[2] Duguit et Monnier, Les constitutions de la France, s. 78 ff.

ande.[1] En återklang af de principdiskussioner, som då förekommit,[2] förnams äfven 1795. Thomas Payne framhöll som en kränkning af de mänskliga rättigheterna och ett brott mot folksuveränitetsprincipen, att man genom stipulerandet af vissa egendomsvillkor betog en stor del af folket dess medbestämmanderätt i statens angelägenheter.[3] Mot Payne, hvars yttrande Mörner ogillar, anför han en rad af andra talare,[4] hvilkas mening han sammanfattar sålunda, att det föreskrifna erläggandet af en viss kontribution (inkomst af tre dagars landtdagsverke) af de röstberättigade medborgarne vore att betrakta som en borgen för deras intresse i statens bästa, och att det tillhörde denna själf att utstaka villkoren för politiskt medborgarskap.[5] De garantier mot vådorna af en alltför utsträckt demokrati, som man härmed afsåg att vinna, tillökades ytterligare genom återinförandet af det medelbara valsättet med en hög valbarhetscensus för elektorerna. Elektorssystemet föredrages obetingadt af Mörner framför det ursprungligen af konventets konstitutionskommitté (»de elfva») föreslagna omedelbara valsättet. Genom antagandet af detta senare, framhåller han, skulle folket, hvars kompetens för öfrigt ej kunde anses räcka till för alla de primärförsamlingarna uppdragna åliggandena, urartat till en ständigt fungerande valmaskin. Som ett tilläggsprojekt till den i författningen lagstadgade valmetoden nämner Mörner ett af förre medlemmen i nationalförsamlingen, Vaublanc, väckt förslag,[6] att elektorsförsamlingarnas valrätt skulle begränsas till kandidatlistor, hvilka uppgjordes och presenterades dem af primärförsamlingarna. På det hela taget finner han förslaget olämpligt, men det förtjänar icke desto mindre en viss uppmärksamhet såsom på sätt och vis ett förebud till en metod, som han själf framdeles förordade.

---

[1] Se ofvan s. 66. — Mörner formulerar problemet sålunda: »Är egenskapen af förnuftig ms:ka och vistande i en stat de enda erforderliga villkor för utöfning af de medborgerliga rättigheter? Hvilka äro de fordringar, som stödja sig på ms:kans ursprungliga och aldrig afsagda rättigheter? Hvilka äro de, som af samhällets politiska fördel (d. ä. i kraft af den säkerhet, som det hela kan begära af hvarje enskilt) kunna härledas?»

[2] Redslob, s. 131 ff.

[3] Den 19 mess., Mon., s. 1176.

[4] Merlin de Douai, Lanjuinais, Bailleul den 21 mess., Mon., s. 1188 f.

[5] »Det gifves ms:kor», heter det, »som ej kunna vara i utöfning af sina politiska rättigheter. Det tillhör samfundet att utsätta villkoren derföre».

[6] I den anonymt utg. broschyren »Réflexions sur le plan de constitution présenté par la commission des onze».

Beträffande den lagstiftande maktens organisation inför direktorialförfattningen hittills oprövade grunder i Frankrike. Innan vi ingå på Mörners framställning i denna punkt, där han redan upptar till principdiskussion de frågor, som sedermera återkomma i hans memorial 1809, torde här vara platsen att med några ord beröra det representativa systemets uppkomst och utveckling under revolutionen. Inom den förrevolutionära litteraturen stå två meningar oförmedlade mot hvarandra. Å ena sidan Rousseau, enligt hvilken representationen är oförenlig med friheten och folkets oförytterliga suveränitet. Å den andra sidan Montesquieu och efter honom de Lolme, hvilka betona representationens praktiskt politiska fördelar.[1] Äfven Mably, hvars betydelse för revolutionen ligger däri, att han så att säga republikaniserat Montesquieus konstitutionella statsform, försvarade ett representativt system.[2] I den konstituerande nationalförsamlingen, hvilken redan genom sin faktiska existens förkroppsligade den representativa idén, vann den Rousseauska ståndpunkten föga anklang. Redan i föregående skrifter hade Sieyès gent emot Rousseau häfdat den representativa demokratiens berättigande, och i främsta rummet hans inlägg i nationalförsamlingens debatter ha bidragit att teoretiskt utforma representationsbegreppet under revolutionen.[3] Äfven 1795 tog han upp problemet och gick nu t. o. m. längre än Montesquieu, i det han betecknade möjligheten att låta representera sig i vidsträcktaste mån som frihetens rätta märke, om blott tillräckliga garantier förefunnes för att de olika representativa plikterna fördelades på skilda mandatärer.[4]

I denna principstrid tar Mörner ståndpunkt genom en vederläggning af Rousseaus mening. Han accepterar visserligen i det stora hela dennes suveränitetsbegrepp, och han betonar den all-

[1] Esmein, s. 250 ff.; Redslob, s. 105 ff.

[2] Guerrier, L'abbé de Mably, s. 185 f. — Mablys ideal synes ha varit en ståndsrepresentation, så sönderdelad som möjligt. I sitt arbete »De la législation ou principes des loix», där den svenska frihetstidsförfattningen är föremål för diskussion, förordar han för Sveriges vidkommande en indelning i sex stånd i stället för i fyra. En treståndsindelning anser han innebära en afsevärd försämring, och det är af ett visst intresse att se, hur Mably uttryckligen riktar ett varningsord mot de redan under frihetstiden framträdande aristokratiska tendenserna att afskaffa prästeståndet, hvilka tydligen varit honom välbekanta (De la législation, s. 184 ff.).

[3] Tecklenburg, s. 30 ff.; Esmein, s. 254 ff.; Redslob, s. 117 ff.; A. Neton, Sieyès, s. 118.

[4] Sieyès den 2 therm., Mon., s. 1236.

männa viljans allenabestämmanderätt öfver det allmänna bästa såsom en enkel konsekvens af samhällskontraktet.[1] Men han förnekar riktigheten af Rousseaus påstående, att den allmänna viljan ej kan representeras. Mörner frågar sig hvad som egentligen menas med den allmänna viljan, och han definierar den som »verkan af ett allmänt kändt behof.» Och detta behof, framhåller han, kan tillfredsställas, utan att allmänheten, d. v. s. den församlade menigheten själf, framför detsamma.[2] Mörners kritik, hvarvid han obetingadt ansluter sig till Montesquieus ståndpunkt, träffar en svag punkt i Rousseaus deduktion, nämligen tvetydigheten i hvad som skall förstås med den allmänna viljan, hvilken obestämdhet redan af nationalförsamlingens talare påpekats. Lika litet som samtiden såg dock Mörner det egentliga grundfelet i Rousseaus bevisföring, som låg i utgångspunkten, själfva bestämningen af suveränitetsbegreppet.[3]

Om sålunda Rousseaus mening i dess yttersta konsekvenser allmänt förkastades, har hans folksuveränitetslära icke desto mindre haft ett mäktigt inflytande på den representationstyp, som under revolutionens början ansågs som den enda riktiga. Det engelska tvåkammarsystemet, till hvars förmån dock talade Montesquieus

[1] »Uti samhället», säger M., »gifves blott en magt, det är den, som härflyter af allas förening. Men där gifves tvenne ganska olika slag af vilja, neml:n den allmänna och enskilta viljan. På den senares förhållande till den förra beror den förenade magtens verkan. I det människor trädde i samfund, måste det första vilkor blifva, att den allmänna viljan ensam skulle rådfrågas, då det angeck det allmänna bästa. Denna vilja, har Rousseau sagdt, skulle aldrig kunna fela, om den ej blefve bortblandad med den enskilta.» Jfr M:s suveränitetsdefinition med Sieyès' ord (Mon., s. 1236): »Nous savons tout qu'il n'y a qu'*un* pouvoir politique dans une société, c'est celui de l'association». — På ett annat ställe framhåller M. direktorialförfattningens art. 2: »L'université des citoyens français est le souverain», som »den enda riktiga definition på souverainiteten, som kanske deröfver torde kunna uppgifvas».

[2] »Man kan vederlägga Rousseau», säger M., »med den enkla frågan, hvad han förstår med den allmänna viljan? Menar han därmed den nyckfulla, ofta orimliga drift, som leder vissa enskiltas handlingar; då är deruppå intet att svara. Men är icke rättare den allmänna viljan verkan af ett allmänt kändt behof? och då kan detta behof och följaktel:n dess fodringar blifva uppfyllda, utan att allmänheten sjelf skall uttryckel:en framföra detsamma. Man geck för öfrigt ej i samfund blott för att göra lagar utan för att njuta deras beskydd. Ett stort folk kan ej sjelf göra sina lagar. Deraf nödvändigheten att updraga detta göromål åt andra».

[3] Redslob, s. 128 f., 139; Esmein, s. 257.

och de Lolmes auktoritet, omfattades endast af en högst fåtalig minoritet i nationalförsamlingen. Sieyès var en af dess förnämsta motståndare. Obenägenheten att inrätta ett aristokratiskt öfverhus var förklarlig; men äfven en folkvald första kammare uppfattades som en förstucken aristokrati. Därtill kom den allmänt utbredda åsikten, att folkviljan, såsom en och odelbar, endast genom en enda församling rätteligen kunde uttryckas.[1] Enkammarsystemet enligt 1791 års författning, hvilket i 1793 års konstitutionsprojekt ytterligare utvecklades i Rousseaus anda, hade emellertid, såsom Mörner konstaterar, 1795 fullständigt förlorat terräng i Frankrike. Man såg häri grundfelet i de föregående författningarna och den väsentliga orsaken till det demagogiska tyranniets öfverhand.[2] En tudelning af den lagstiftande makten betraktades nu som själfva »frihetens palladium».[3]

Denna omsvängning i opinionen sammanhänger på det allra närmaste med den ändrade uppfattning, som 1795 gjorde sig gällande beträffande författningsproblemet i dess helhet. 1789 års män hade af de båda krigförande parterna, den lagstiftande och den verkställande makten — ty under denna synpunkt uppfattade man deras inbördes förhållande — betraktat den senare som den företrädesvis anfallande, mot hvars angrepp det gällde att skydda den förra. Med hvad resultat hade de följande årens erfarenheter ådagalagt. 1795 var stämningen en annan. Montesquieus principer kommo åter till heders och i en mera följdriktig tillämpning. Den instinktiva fruktan för den verkställande maktens öfvergrepp hade gifvit med sig, och man var nu snarast benägen att omgärda denna med skyddande garantier. En sådan garanti var först och främst den lagstiftande maktens delning i två kamrar, och särskildt såg man i full öfverensstämmelse med Montesquieu i den öfre kammaren konstitutionens stöd och regeringens speciella försvarare.[4]

---

[1] Esmein, s. 90 ff.; Redslob, s. 173 ff.

[2] »Alla så inrättade corpsers historia», säger M., »har hittills varit blott en berättelse om partierne och deras tyranni, och man var i Frankrike öfvertygad, att dess införande altid lagdt grunden till folkens och sjelfva lagstiftarnes olyckor.» Jfr Lakanal och Eschassériaux den 29 mess., Mon., s. 1224.

[3] »La nécessité d'une division dans le corps législatif est généralement sentie; tous les bons esprits la considèrent comme le *palladium* de la liberté.» Cambacérès den 30 mess., Mon., s. 1229.

[4] Jfr Thibaudeau den 24 therm., Mon., s. 1333.

Enigheten beträffande själfva tvåkammarsystemet var sålunda allmän. I fråga om den typ, som borde antagas, voro meningarna däremot delade. Bland de förslag, som inom och utom konventet framställdes, urskiljer Mörner tre hufvudtyper. Den första af dessa karakteriseras af de båda kamrarnas fullständiga likhet både med afseende på sammansättning och rättigheter; den andra, hvars förebild fanns i England, af kamrarnas olikhet i sammansättning men likhet i rättigheter; den tredje slutligen af kamrarnas olikhet både i sammansättning och rättigheter. De två förstnämnda representationstyperna kunna sammanfattas under den af Sieyès gifna benämningen jämviktssystemet (le système de l'équilibre). Den tredje kallar han enighetssystemet (le système du concours). Den synpunkt, hvarunder Mörner betraktar hela tvåkammarproblemet, är företrädesvis den inbördes kampställningen mellan den lagstiftande maktens delar, de medel till anfall och försvar, som äro dem tilldelade. Därpå, framhåller han, hänger konstitutionens bestånd, och därpå beror, huruvida det mål, som han sätter för all lagstiftning, nämligen »att inga onödiga lagar gjöras, att hvarje nödig lag blir gjord», skall kunna uppfyllas. Ur denna synpunkt utvecklar han de skäl och motskäl, som i konventet androgos till de olika förslagens förmån. Det är lätt att se, att hans sympatier därunder afgjordt äro för enighetssystemet, hvilket hade majoritet i konventet och genom den antagna författningen stadfästes i formen af de femhundrades och de gamles råd. Grundidéerna till detta system, hvilket betecknar ett nytt uppslag på den representativa lagstiftningens område, finnas utförligt framställda först och främst i konstitutionskommitténs rapport[1] och sedermera utvecklade af flere talare i konventet, hvilkas anföranden Mörner kommenterar och sammanfattar. Sitt starkaste intryck mottog han dock af den originella motivering och analys, som Sieyès gaf det nya representationssystemet i sitt stora tal den 2 thermidor.[2] Mörner refererar och citerar dess väsentligaste partier, och då han äfven 1809 just därur hämtade sina viktigaste uppslag och argument, förtjänar det i detta samband en särskild uppmärksamhet.

I detta tal framlade Sieyès hufvuddragen af sin statslära[3] och konstruerade på grundvalen däraf fram konturerna till en ny statsför-

[1] Mon., s. 1139 f.

[2] Mon., s. 1236 ff.

[3] Jfr härom den utförligt belysande framställningen hos Zweig, Die Lehre vom Pouvoir constituant, s. 413 ff., äfvensom A. Neton, a. a., s. 254 ff.

fattning, eller för att använda hans egen karakteristiska benämning, en »konstitutionell maskin», hvilken med sin högt uppdrifna teknik väl kan betecknas som den mest fulländade produkten af tidens mekaniskt-politiska konstfärdighet. Tesen för sin framställning formulerar Sieyès i följande sats, hvilken Mörner i sina skrifter och tal aldrig tröttnar att upprepa, sålunda: »Då det är fråga om en regementsförfattning, är *enhet ensam despotisme*, delning ensam anarchie; *delning* med *enhet* (division avec unité) kan allena gifva samhället den säkerhet, utan hvilken all frihet blott är ett skuggverk».[1] Med utgångspunkt från denna sats, hvilken i grunden är en omformulering, åsyftad att vara en förbättring, af Montesquieus maktfördelningsprincip, uppför nu Sieyès sin konstitutionsbyggnad. Ett samhälle, som hvilar på det representativa systemet, sättes enligt honom i verksamhet medels en cirkulerande politisk rörelse, dels en uppåtstigande (action ascendante), hvarigenom folkets fullmäktige, både de som skola ombesörja lagens tillblifvelse och verkställighet, utses, dels en nedåtgående (action descendante), hvarigenom de utsedda representanterna skapa och verkställa lagen. Utgångspunkten för denna rörelse är folket i primärförsamlingarna och målet är hela folket, skördande lagens välgärningar.

I organiserandet af denna mekaniska omgång (mécanisme circulaire), hvars kraftcentrum är lagen, ligger för Sieyès hela författningsproblemet. Den frågan uppstår då, hur statsmyndighetens fördelning bör vara beskaffad, för att i öfverensstämmelse med den uppställda regeln enhet skall bevaras i delningen. Sieyès säger sig känna endast två maktfördelningssystem, nämligen de båda förut omnämnda, jämviktssystemet, äfven kalladt »le système des contre-poids», där den ena makten uppväger den andra, och enighetssystemet, där alla makterna samverka till enhet. Det förra, hvilket särskildt i England fått sin praktiska tillämpning och af Montesquieu auktoriserats som den politiska frihetens rätta bålverk, underkastar han en skarp kritik. Som dess hufvudfel framhåller han, att samma funktioner uppdragits åt två à tre representanter. Alla de viljeakter, hvarigenom lagen såsom resultat af de enskilda viljornas sammanfogande till en gemensam vilja framgår, blifva

[1] Enligt Mörners återgifvande i »Sammandraget». Jfr ofvan s. 37 samt nedan s. 149, n. 3.

därigenom förenade i en enda kår.[1] För att förekomma missbruk af den stora makt, som sålunda tilldelats hvar och en af de representativa kårerna, och hvarigenom despotism lätteligen kan inträda, måste den förkastliga utvägen tillgripas att förläna dem veto mot hvarandra. I själfva verket anser Sieyès, att faran därmed ingalunda är undanröjd. Den eftersträfvade jämvikten är endast ett sken, och en ständig motaktion (contre-action) mellan de båda kamrarna är rådande. Den nödiga samverkan mellan de krigförande statsmakterna, utan hvilken allt löper ut i anarki, kan endast åstadkommas genom hela systemets förvanskning. Resultatet blir visserligen därigenom enhet men utan bibehållen delning (unité sans division), nämligen det slag af enhet (action unique), som är liktydig med despotism.

Sieyès' kritik hvilar i grunden på en missuppfattning af den engelska författningen, äfven om den med en kärna af sanning träffar den beskrifning Montesquieu gifvit af densamma. För att uppnå den enhetliga samverkan mellan statsmakterna, hvilken är den nya och fruktbärande tanken i Sieyès' system, och hvilken faktiskt, ehuru det undgått hans uppmärksamhet, var förverkligad genom den engelska parlamentarismen, utvecklar Sieyès vidare den Montesquieuska maktfördelningsprincipen. I stället för att åt representationens båda kamrar gifva samma befattning och rättigheter låter han dem hvardera representera skilda moment i lagens görande. Den ena kammaren, hvilken han benämner tribunatet, tilldelas rätten att diskutera och föreslå lagen. Dess vilja (la volonté pétionnaire) uttrycker folkets behof, hvilket är kännetecknet på lagens nödvändighet och nytta. Men äfven den verkställande makten — och i denna punkt gör Sieyès en afvikelse från direktorialförfattningen, på samma gång som han betecknar misstron mot regeringen som en öfvervunnen fördom[2] — bör äga rätt att framföra sina och folkets behof. Den blir i denna egen-

[1] »Tous les actes par lesquels l'art soical apprend à retirer de la masse des volontés individuelles le résultat d'une volonté commune pour faire loi, tous ces actes, dis-je, ils les mettent en représentation dans le même corps de représentans, en confondant ensemble la volonté constituante, la volonté pétionnaire, la volonté chargée de l'exécution et la volonté législative proprement dite».

[2] »Cependant le tems est passé où le gouvernement était considéré comme une institution anti-populaire. Est-ce que toutes les parties de l'établissement public ne sont pas pour le Peuple? Est-ce que les besoins du gouvernement ne sont pas les besoins des gouvernés?»

skap liksom tribunatet en »jurie de proposition». På så sätt erhåller han tvenne verkstäder (ateliers de propositions), hvarifrån lagen utgår.

Denna förelägges till slutligt afgörande inför en särskild församling, den legislativa kåren, hvilken ej har rätt att diskutera eller väcka förslag, endast att votera om lagen. Denna församling, hvilken anses representera nationens omdöme (le jugement national), har att aflyssna behofven, sådana de framställas af tribunatet och regeringen, hvilka Sieyès liknar vid två »plädörer», som framföra sina klagomål och påståenden inför en domstol. Den legislativa kåren, hvilken Sieyès på grund af dess maktpåliggande uppgift tillmäter en synnerligen viktig ställning, »le véritable point central, le régulateur suprème de toutes les parties de l'établissement public», anser han böra vara vida talrikare än tribunatet, äfven häri alltså intagande en från direktorialförfattningen afvikande ståndpunkt. Med afseende på dess sammansättning framkastar han en tanke, hvilken han ej närmare utför, men som visar, hur han uppfattat konsekvenserna af lagstiftningen såsom ett de allmänna samhällsbehofvens tillgodoseende. För att detta ändamål desto bättre skall uppfyllas, förordar han ett slags intresserepresentation, så beskaffad, att de tre stora arbetsgrenar inom samhället, hvilka företrädas af jordbruket, industrien och den andliga odlingen, i ungefärligen lika proportion blifva representerade i den legislativa kåren.[1]

Detta system af »jury»-inrättningar, »det franska systemet», som Sieyès själf kallar det, är enligt hans mening ägnadt att varaktigare än det engelska eller amerikanska jämviktssystemet betrygga statsmaskineriets orubbade verksamhet. För att fullända enhetens organisation föreslår emellertid Sieyès inrättandet af ytterligare en »jury», den s. k. »jurie constitutionnaire». Först därigenom vore den slutliga och säkra garantien vunnen, för att en samverkande enhet mellan delarna (action d'unité) — noga att skilja från motsatsen, en endas verkan (action unique) — för alltid verkligen skall kunna uppnås. Förslaget om den konstitutio-

[1] »Si l'on voulait instituer le mieux en ce genre dans mon opinion, on adopterait une combinaison propre à donner à la législature un nombre à peu près égal d'hommes voués aux trois grands travaux, aux trois grande s industries qui composent le mouvement et la vie d'une société qui prospere, je parle de l'industrie rurale, de l'industrie citadine et de celle dont le lieu es partout, et qui a pour objet la culture de l'homme».

nella juryn, till hvilken förebilder kunna sökas både i vissa föregående projekt under revolutionen och framförallt kanske i de amerikanska författningskonventen, är i grunden att betrakta som en konsekvens af den distinktion mellan den konstituerande och de konstituerade makterna, hvars upphofsman Sieyès är,[1] en idé, hvilken han i sitt tal den 2 thermidor räknar såsom en af de viktigaste upptäckter, som af den politiska spekulationen blifvit gjorda. Det är i anslutning härtill, som han yrkar på ett särskildt organ för den konstituerande viljan i form af en permanent församling bestående af 108 representanter, hvars uppgift i allmänhet skulle gå ut på att hålla de konstituerade makterna inom de vederbörligen utstakade gränserna för deras kompetens och att sålunda utgöra en väktare öfver konstitutionen (un dépositaire conservateur de l'acte constitutionnel).

Närmare utvecklar Sieyès de befogenheter, han vill tilldela »la jurie constitutionnaire» i sitt tal den 18 thermidor.[2] Enligt detta skulle den ha uteslutande initiativrätt i konstitutionsfrågor. Dess propositioner skulle hvart tionde år föreläggas primärförsamlingarna, på hvilkas bifall det skulle bero, om de sedan skulle hänskjutas till de gamles råd till slutligt afgörande. Vidare skulle den konstitutionella juryn fungera som domstol i fråga om öfverträdelser af konstitutionen, dock endast efter anmälan, vare sig från kamrarna eller enskilda medborgare. I sådant fall skulle den äga kompetens att annullera inkonstitutionella beslut, och för den händelse att i samband därmed ett lagbrott blifvit begånget, förvisa detta ärendes behandling till laga domstol. Men den konstitutionella juryn skulle äfven själf fungera som ett slags högsta domstol, en billighetsdomstol (jury d'équité), bestående af ett visst antal inom densamma genom lottning utsedda medlemmar. I denna sin egenskap skulle den till behandling mottaga mål af domstolarna, som dessa i brist på lag eller på grund af lagens formella stränghet funne skäl att öfverlämna.

Det har om Sieyès träffande blifvit sagdt, att han är revolutionens egentlige teoretiker,[3] och att han i sin spekulation gjort syntesen af Montesquieus och Rousseaus läror.[4] I sina båda thermidortal 1795 sammanfattade han summan af sin politiska vis-

[1] Esmein, s. 407 f.
[2] Mon., s. 1311 ff.
[3] E. v. Meier, Französische Einflüsse etc., Prolegomena, s. 110.
[4] Zweig, Die Lehre vom Pouvoir constituant, s. 420.

dom, och han var djupt öfvertygad om att den konstitutionsplan han här i skisserad form konstruerade fram, just var den, som uppfyllde ändamålet med hvarje konstitution, folkets bästa och största möjliga frihet för individen.[1] Det var helt naturligt, att Sieyès ej skulle förfela att göra verkan på en spekulativ natur sådan som Mörner, hvilken bokstafligen tagit Sieyès på orden, då denne stolt proklamerade »det franska systemet» som mönstret för alla upplysta och fria folk. I konventet väckte emellertid Sieyès' tal mera uppseende än anklang, och det blef honom först fyra år senare, i 1799 års konsularförfattning, förunnadt att förverkliga sina idéer, nu i en något förändrad form. Icke utan skäl anmärktes, att Sieyès' system, om man undantar terminologien och den spekulativa analysen, redan i direktorialförfattningen fanns till stor del tillämpadt.[2] Det verkligt nya låg i införandet af »la jurie constitutionnaire». Denna institution blef visserligen af konstitutionskommittén accepterad, ehuru i betydligt stympad form. Sålunda skulle den bibehålla endast en af de befogenheter Sieyès föreslagit, nämligen egenskapen af konstitutionell domstol, med den ändringen likväl, att rätten till klagomål öfver brott mot författningen uteslutande tillkom statsmakterna. Men äfven i denna form blef förslaget efter en långvarig debatt af konventet förkastadt. Mörner undgick ej att i vissa delar ta intryck af den skarpa kritik, som riktades mot Sieyès i denna punkt, och han refererar ingående anförandena för och emot under diskussionen i konventet den 24 och 25 thermidor.[3] Omfattande själfva idén om en konstitutionell jury såsom en nödvändig garanti för författningens ständigt orubbade enhet, ansluter han sig i fråga om dess organisation till konstitutionskommitténs ståndpunkt. Att tilldela densamma flera olika slag af befogenheter vore ett brott, direkt stridande mot Sieyès' egen princip, då han framhållit, »att det är att förminska summan af friheten att hos desamma befullmägtigade förena flerahanda olika göromål».

Jag har tämligen utförligt uppehållit mig vid Mörners »Sammandrag» 1796, därför att denna afhandling, såsom redan antydts,

[1] »Tout est combiné pour le plus grand bien du peuple et pour le *maximum* de la liberté individuelle».

[2] Thibaudeau den 2 therm., Mon., s. 1239.

[3] Mon., s. 1326 ff.

med skäl kan betraktas som ett slags depositum för de idéer, som han 1809 var beredd att omsätta i svensk grundlagstiftning, och hvilka förnämligast tack vare hans inflytande kommo att sätta sin prägel på konstitutionsutskottets betänkande i representationsfrågan.

Vi ha sett, hur Mörner från ungdomen var nära lierad med flere af 1809 års män. Sitt första inträde i det politiska lifvet gjorde han vid 1800 års riksdag, där han ställde sig i den unga oppositionens led, hvars förtroende han i hög grad synes ha åtnjutit.[1] Af de styrande ådrog han sig naturligen starka misstankar för »jakobinska» tänkesätt, och han såg sig nödsakad att afbryta sin påbörjade offentliga karriär. Under den följande tiden vistades han hufvudsakligen på sin gård Esplunda, hvarunder han genom fortsatta studier utvidgade och fördjupade sina politiska kunskaper. I omfattande teoretiskt-politisk utbildning står måhända Mörner främst af alla 1809 års män, Järta och Silfverstolpe icke ens undantagna. Liksom dessa var han efter revolutionens genomförande den 13 mars, i hvilken han ej själf deltog, fullt på det klara med den praktiska nödvändigheten af att iakttaga en klok återhållsamhet vid den nya författningens uppgörande. Hur han då, under omständigheternas tryck, uppfattade situationen och hvilka medel han föreslog för att i någon mån det stora målet, »enhet i delning», i den svenska konstitutionen skulle förverkligas, ha vi gjort bekantskap med i hans »Politiska reflexioner» april 1809.

Vid riksdagen kom Mörner att tillhöra den ledande »cliquen» i det konstitutionella partiet och blef en af dess mest anlitade talare på riddarhuset.[2] I sina ofta synnerligen bredt anlagda yttranden till protokollet försummade han ej att gå till botten med frågorna och att för deras bättre utredande framlägga statslärans grundsanningar. Man får stundom vid läsningen af hans tal intrycket af en fransk konventsledamot från 1795, som öfverflyttats till svensk mark, icke minst i de fall då återklangen af konventstalen hela meningar igenom sträcker sig ända till själfva ordalagen i hans anföranden.[3] Utom Sieyès citerar och utlägger han med

---

[1] Jfr ofvan s. 23, n. 1.

[2] Vid det nya statsrådets utnämnande säger sig Mörner i bref till hustrun den 12/6 ha varit påtänkt till hofkanslerssysslan (E. A.).

[3] RAP, II, s. 649. — M. anför här sin från Sieyès hämtade älsklingsmaxim: »at förena enhet i verkan med delning i magt». Följande meningar äro direkt lånade ur Sieyès' tal den 2 thermidor: »Intet är lättare än at vilja;

förkärlek Montesquieu för att uppvisa och belysa den svenska konstitutionens rätta esprit.[1]

Redan i maj hade Mörner varit ifrågasatt till medlem i konstitutionsutskottet.[2] Sedan han däri invalts den 31 juli vid den inträffade ledigheten efter Skjöldebrand, blef han snart en af utskottets allra verksammaste ledamöter. Utarbetandet af de tillägg och ändringar till riksdagsordningen, som blefvo en följd af ständernas återremiss af det ursprungliga förslaget, synes hufvudsakligen ha hvilat på Mörner,[3] och vid debatterna på riddarhuset den 18—23 okt. med anledning af det nya utskottsbetänkandet var Mörner jämte Mannerheim utsedd till utskottets specielle talesman.[4] Det var sålunda med synnerligen ingående kännedom om den gamla fyrståndsrepresentationen, hvars grunder och verksamhetsformer han själf varit med om att fastställa, som Mörner gick till värfvet att uppgöra förslag till en ny nationalrepresentation.

Den dominerande roll inom utskottet, som Mörner vid utförandet af detta kräfvande arbete spelade, har sin förklaring dels i hans utomordentliga, alltid beredvilligt lämnade arbetskraft, dels och framför allt i hans kända djupgående statsrättsliga bildning och det lifliga intresse han sedan gammalt hyste för speciellt denna frågas tillfredsställande lösning. Vi skola nu se till hur han närmare utvecklade sina länge omfattade åsikter i sitt förut omtalade, till utskottet den 6 febr. 1810 inlämnade memorial.[5]

öfver allt der menniskor finnas hafva de denna förmåga; öfver allt har man *velat* blifva väl styrd; *velat* bevara sina rättigheter både för at nedtryckas under despotismens ok och at försvinna uti anarkiens afgrund». Jfr härmed följande passus i Mon., s. 1236: »*Vouloir* est la chose plus aisée. Depuis qu'il y a des hommes sur la terre, ils *veulent*; depuis qu'il s'est formé des associations politiques sur la terre, elles *veulent;* partout on veut être bien gouverné, ne point laisser ensevelir ses droits dans le gouffre du despotisme, ne les point livrer aux griffes de l'anarchie». Dessa Sieyès' ord finnas öfversatta i »Sammandraget» 1796 och ha med några lätta förändringar därifrån transporterats öfver i Mörners tal den 3/8 1809. Det synes härat vara tydligt och bestyrkes dessutom af åtskilligt annat, att Mörner medfört nämnda »Sammandrag» till riksdagen och där direkt användt det som uppslags- och citatkodex.

[1] RAP. III:2, s. 4692.

[2] Enligt uppgift af Mörner i bref till hustrun den 15/5 (E. A.).

[3] Ett interfolieradt exemplar af R. O. i dess första affattning är försedt med anmärkningar och ändringar af Mörner, hvilka till stor del i utskottets senare betänkande inflöto (E. A.).

[4] Enligt uppgift af Mörner i bref till hustrun den 16/10 (E. A.).

[5] K. U:s mem. o. exp., s. 553 ff.

För dettas utarbetande författade han först en tämligen detaljerad promemoria,[1] ett schema, hvars olika punkter han sedermera noggrant följt i memorialet. Såsom redan af denna promemoria framgår, lade han hufvudvikten vid att i allmänhet utreda ändamålet och beskaffenheten af en nationalrepresentation. Frågan hur denna borde lämpas efter svenska förhållanden besvarar han endast antydningsvis, hvarför hela hans afhandling, som han själf äfven betonar, snarare är att betrakta som en statsrättslig studie öfver den representativa principen och dess rationella tillämpning än ett positivt förslag, afsedt att förverkligas i svensk grundlagstiftning. Som utgångspunkt för sin framställning söker Mörner till att börja med fastställa själfva ändamålet med en representation, och han finner detta bestå däri, »att allmänna viljan blir känd, att representanternes beslut må vara ett uttryck af nationens gemensamma önskan för allas gemensamma väl». Representationens ändamål, att vara den allmänna viljans organ, är gifvet i och med dess uppgift att göra lagen, hvilken enligt Rousseau, hvars lära Mörner här stöder sig på, är den allmänna viljans uttryck. En konsekvens häraf är, att alla enskilda intressen och behof, eller för att tala med Rousseau, den partikulära viljan, underordnas det allmänna intresset, så att de endast kunna göra sig gällande, när de öfverensstämma med detta senare.[2] Såsom lagstiftande har representationen »en bjudande kraft», hvarigenom den uppfyller samhällets fordran, »att ingen onödig lag blir gjord och ingen behöflig försummad»,[3] och hvarigenom den sålunda bestämmer själfva grunderna för samhällskontraktet. Men den har äfven en annan mera negativ uppgift, den att vara »en återhållande kraft», hvarigenom den bidrar att hålla samhällskontraktet vid makt. Representationens ändamål i det afseendet är att bilda nödig motvikt till den verkställande makten, så att från dennas sida ej kan ske någon kränkning af lagarnas helgd. Medlet för detta ändamåls uppfyllande har den lagstiftande makten i sin hand genom rättigheten att ensam bevilja statsmedel och öfvervaka deras förvaltning. Det stora problemet i hvarje statsförfattning, »att göra lagen ensam rådande öfver alla», finner Mörner sålunda reduceradt till utfinnandet af »en rigtig gränslinie emellan den verkställande och lagstiftande magten». Då han ur denna allmänna syn-

[1] Bil. IV.

[2] Jfr s. 141, n. 1.

[3] Se bil. IV. Jfr ofvan s. 143.

punkt närmare söker bestämma nationalrepresentationens organisation, är det tydligt, att han åtminstone delvis måste beröra författningsfrågan i dess helhet.

För att riktigt gå till grunden med sin uppgift söker han först att gent emot Rousseau häfda det representativa systemets berättigande, hvarvid han i det väsentliga återupprepar en bevisföring som vi redan känna.[1] Han framhåller, att Rousseau »förblandat utöfningen af den lagstiftande magten med sjelfva friheten», hvilken senare Mörner närmast i öfverensstämmelse med Montesquieu uppfattar såsom den säkerhet medborgaren åtnjuter i hägn af lagen, utan att han därvid nödvändigt måste personligen vara med om dess skapande. Den allmänna viljan, fattad som ett kollektivintresse, hvilket har sin grund i samhällets allmänt kända behof och ytterst bestämmes af samhällskontraktets ändamål, anser han därför kunna af en representativ församling uttryckas.

Mörner kommer därefter till den egentliga hufvudfrågan i sin framställning: hur skall nationalrepresentationen vara beskaffad, för att den verkligen skall bli ett uttryck för den allmänna viljan, d. v. s. motsvara sitt ändamål? Närmast söker han uppvisa, hur en representation *icke* bör vara beskaffad, och han vänder därvid sin kritik mot den svenska ståndsinrättningen. Sin principiella ställning till denna hade Mörner redan förut i konstitutionsutskottet angifvit, då han förklarat, att den allmänna viljan endast kan nalkas fullkomlighet, »så vida som esprit de corps är borta».[2] Med tillämpning af denna Rouseauska sats kommer han till den slutsatsen, att representationen, som har att skapa lagen, d. v. s. uttrycka allmänviljan, ej kan rätt fylla denna sin uppgift, då den är sammansatt af korporationer, hvilka representera sådana af Rousseau utdömda partikulära intressen, som förvanska den allmänna viljans uttryck. För Mörner äro de fyra stånden följaktligen odugliga som »organer för det allmännas önskningar»,[3] och äfven om genom en jämkning af ståndsintressena det skulle vara möjligt att ernå ett resultat i enlighet med den allmänna viljan, skulle oftast motsatsen inträffa och lagstiftningen bestämmas af ståndens särintressen och enskilda önskemål. Med dessa förutsättningar är det klart, att Mörner utan vidare förkastar införandet af ett femte stånd.

[1] Jfr ofvan s. 140 f.
[2] Jfr ofvan s. 105 f.
[3] Jfr ofvan s. 107, n. 4 samt s. 108.

Därigenom skulle endast den »esprit de corps» stegras, hvars skadliga verkningar han så skarpt framhäft.

Efter denna kritik af ståndsinstitutionen utvecklar författaren i allmänhet grunderna för nationalrepresentationens sammansättning och beskaffenhet. Strängt fasthållande sin utgångspunkt om lagen såsom uttryck för samhällsbehof, indelar han i likhet med Sieyès dessa efter samhällsarbetets trenne hufvudgrenar, landtkulturen, industrien och förståndsodlingen,[1] samt framhåller nödvändigheten af att de behörigen i representationen företrädas. I motsats till Sieyès betonar Mörner dock uttryckligen, att han därmed ej afser införandet af något slags klassvalsystem, äfven om, som vi skola se, en sista rest af den gamla ståndsprincipen finnes bibehållen i hans förslag. I främsta rummet synes hans mening ha varit att framhäfva vikten af att de intressen, som representeras af »nationens trenne hufvudyrken», i riksdagen blifva tillgodosedda i den mån de öfverensstämma med samhällets allmänna intresse. Det samhällsbehof, hvars säkerställande författaren emellertid i första hand vill lägga som norm för den lagstiftande maktens organisation, är hvad han sammanfattar under benämningen »*lagarnes helgd*» eller, hvilket är detsamma, allmän säkerhet och ordning. Då han häri ser ursprunget till samhällskontraktet och hela samhällsinrättningens ändamål, är det för Mörner en logisk konsekvens, att representationen genom sin bildning och sammansättning garanterar uppfyllandet af detta ändamål.

Af bestämmande inverkan är därvid den lagstiftande maktens uppgift och ställning i förhållande till den verkställande. Ett störande af den allmänna säkerheten kunde uppstå antingen därigenom, att representationen förlorade nödig kontroll på regeringen och förfölle till dess verktyg eller ock, att den öfverskrede gränserna för sin befogenhet och hindrade riksstyrelsens lagliga gång. Mörner framställer här de båda ytterligheterna, despotism och anarki, hvilkas förekommande varit det stora problemet för 1795 års franska grundlagstiftare liksom i maj 1809 för de svenska. Själf tar han nu, såsom redan är antydt, i samband med representationsfrågan hela författningsproblemet upp till ny ompröfning, tillämpande i hufvudpunkterna de grundsatser han 1795 inhämtat. Som garanti mot inkräktningsförsök af den verkställande makten uppställer han en principiell fordran på vederbörlig motståndskraft hos representationen. En nödvändig förutsättning härför vore, att

[1] Jfr ofvan s. 146, n. 1.

dennas medlemmar genom sin ställning inom samhället äro i besittning af tillräckligt oberoende för att häfda lagens allenavälde. Men minst lika angelägen är författaren att betona, att äfven den verkställande makten bör erhålla nödig motståndsstyrka att afvärja anfall af den lagstiftande. Vi ha sett, hur denna sida af problemet, hvilken af den tidigare revolutionen förbisågs, för direktorialförfattningens skapare kom att spela en viktig roll, och hur tvåkammarsystemets införande däraf influerades. Möjligheten för regeringsmakten att trygga sin självständighet mot en oppositionellt sinnad representation, framhåller Mörner, är i väsentlig grad beroende på dennas sammansättning, och han går så långt, att han i detta afseende åtminstone till någon del vill tillerkänna styrelsen ett direkt inflytande. Som stöd för denna sin åsikt hänvisar han till förhållandena i England, där regeringen genom att dirigera valen i »rotten boroughs» kan besätta vissa platser i underhuset och särskildt trygga ministrarnes val, en maktbefogenhet på sidan om konstitutionen, som visserligen berodde på en ofullkomlighet i det engelska representationssättet, men som dock måste tillmätas den största vikt för bibehållandet af jämvikten mellan statsmakterna.[1] På grund af sina allmänna reflexioner öfver nationalrepresentationens beskaffenhet kommer Mörner till slutsatsen, att denna fråga vid en mera speciell behandling bör uppdelas i flera, närmare bestämdt följande tre hufvudafdelningar: 1:o naturen af representationens beståndsdelar; 2:o dess öfverläggningssätt och sammansättning; 3:o förhållandet mellan dess olika delar inbördes och till den verkställande makten.

I den första af dessa afdelningar bestämmas principerna för valrätt och valsätt. Som allmän fordran för deltagande i riksdagsmannaval uppställer författaren grundsatsen, att valmännen skola besitta egenskaperna af »bofast och oberoende»; och då han samtidigt betonar, att dessa villkor äro de enda erforderliga och som samhällsgaranti tillräckliga, proklamerar han i tydliga ordalag principen om samfällda val.[2] Den närmare utvecklingen af

[1] Som källa för sin redogörelse för de engelska förhållandena åberopar Mörner Necker, med största sannolikhet åsyftande dennes arbete, »Dernières vues de politique et de finance», s. 276 ff.

[2] Ännu tydligare är principen formulerad i den första af de 15 punkter, hvari M. sammanfattar alla sina yrkanden i afseende på representationens ombildning: »Alla svenska medborgare, utan åtskilnad af stånd, yrken eller lefnadssätt, skulle vara berättigade att välja nationens befullmägtigade till vården af dess lagstiftning» (s. 582).

denna princip förbigår han tillsvidare och lämnar först längre fram en del antydningar i samband med redogörelsen för de båda kamrarnas olika sammansättning. Öfver hufvud hänför sig det följande ifråga om den praktiska tillämpningen mera direkt till svenska förhållanden än hvad fallet är med författarens föregående rent allmänna resonnemang.

Hvad beträffar valsättet opponerar Mörner mot den i de politiska ströskrifterna allmänt förordade, från de republikanska franska författningarna hämtade idén att förrätta själfva fullmäktigvalet genom elektorer. Ett förslag om införande af denna metod skulle endast tjäna till att öka ståndens motvilja mot en representationsförändring. Denna invändning förefaller så mycket mer öfverraskande, som det medelbara valsättet ingalunda var något förut okändt i Sverige. Mörner synes emellertid ha förälskat sig i ett uppslag, som till upphofsman har en af honom förut anförd auktoritet, Necker, och hvars antagande han föredrar. Detta skulle gå ut på att i hvarje valdistrikt skulle utses ett valkollegium, bestående af personer med en viss stipulerad högre förmögenhetscensus. Detta kollegium skulle äga att uppgöra en förslagslista, upptagande namn på fem kandidater för hvar fullmäktig, som distriktet hade att välja. Inom denna förslagslista hade valmanskåren sedan att hålla sig vid valet af representanter.[1] Genom detta tämligen invecklade system, hvarigenom förmögenheten skulle få ett starkt politiskt inflytande, anser Mörner, att intriger och oroligheter vid valen skulle i möjligaste mån förekommas. Till yttermera visso föreslår han, att de nämnda förslagslistorna skulle förblifva förseglade, till dess själfva valet skulle förrättas.

De garantier i samhällsordningens namn, som Mörner med afseende på delaktighet i den politiska medborgarrätten vill införa, få sin komplettering genom föreskrifterna om representationens fördelning och arbetssätt. Af hans förut uttalade åsikter är utan vidare självklart, att han förkastar enkammarsystemet såsom alltför lätt ledande till anarki eller despotism. Den lagstiftande församlingens delning i två kamrar är för Mörner liksom för hans lärofäder från 1795 en gifven sak, i viss mån själfva kvintessensen af författningsproblemet. Som förebilder har han endast att välja på tvenne system: »det ena, som händelsernas gång danat i England», och »det andra, som, alstradt i en tänkares speculation,

[1] Jfr Necker, Dernières vues etc., s. 124 ff.

blifvit mer och mindre fullkomligt infördt uti Frankrike och de dermed förbundna stater». Någon egentlig tvekan i valet mellan det engelska och det franska systemet finnes väl icke hos Mörner. Den »tänkare», hvars tal han själf lyssnat till i sin ungdom och mottagit djupa intryck af, är alltjämt för honom den stora författningsauktoriteten, och det är dennes »speculation», som han nu i sammanfattad form utvecklar inför konstitutionsutskottet. Sieyès' sats, »att förena enhet i verkan med delning i magt», är för Mörner »hufvudproblemet för all lagstiftning», och lösningen ser han i dennes enighetssystem, »le système du concours», hvars grundsats består däri, att representationens delar noga åtskiljas genom olika rättigheter och göromål. För att ytterligare garantera den enhetsverkan, som detta system afser att befordra, accepterar Mörner äfven den af Sieyès utvecklade idén om en »jurie constitutionnaire», en högsta öfvervakande myndighet öfver konstitutionen. Denna institution är i själfva verket oskiljaktligt förbunden med hela systemet, kompletterande och fulländande detsamma.

Det engelska jämviktssystemet, eller för att använda en i detta samband ännu mera betecknande benämning, vetosystemet, hade af Sieyès utsatts för en skarpt nedgörande kritik. Liksom denne gör Mörner en jämförelse mellan de båda representationssystemen, närmast i afsikt att uppvisa fördelarna af det franska, en uppgift, som för honom är desto angelägnare, som den engelska författningen sedan gammalt hade talrika anhängare och beundrare inom den svenska riksdagen. Styrkan i det engelska regeringssättet, framhåller Mörner, ligger däri, att det blifvit befäst genom en långvarig historisk utveckling, hvarigenom ärendenas gång i England erhållit den stadga, att plötsliga rubbningar i konstitutionen ej vore att befara. Men när det, såsom förhållandet nu vore i Sverige, gällde att nyskapa en representation, finner han en imitering af den engelska förebilden omöjlig att genomföra. En tungt vägande olägenhet ser han redan i det förhållandet, att en tudelning af representationen efter engelskt manér skulle i viss mån betyda ståndssöndringens bibehållande. Den strid mellan kamrarna, som vore att förutse, skulle därigenom skärpas; och någon verklig kontroll mot den politiska jämviktens öfverändakastande — den öfvergång från enhet i verkan (action d'unité) till en endas verkan (action unique), som Sieyès skildrat — vore ej att hoppas på genom statsmakternas inbördes veto. En högsta konstitutionell väktare vore dessutom oförenlig med det engelska vetosystemet.

Visserligen medger Mörner, att äfven enligt Sieyès' plan kunde öfvergrepp af endera statsmakten vara att befara, ehuruväl anledningarna härtill vore bättre undanröjda; men här vore en konstitutionell jury på sin rätta plats som en säkerhetsventil mot alla eventuella attentat mot statsskicket. En invändning mot Sieyès' system, som kunde synas ha fog för sig, vore den, att det i motsats mot det engelska ingalunda kunde åberopa erfarenheten till förmån för sitt värde. Snarare tvärtom. Mörner påpekar dock till dess försvar, att det aldrig blifvit i full öfverensstämmelse med Sieyès' intentioner tillämpadt. Tydligen är det hans mening, att han nu själf skall söka fylla bristen. Det är principerna i deras ursprungliga renhet, sådana de af sin uttolkare framställdes 1795, icke sådana de sedermera förvanskades i konsularförfattningen, som han lägger till grund för sitt representationsförslag.

Se vi närmare på detaljerna i detta, visar det sig emellertid, att Mörner, allt under det han i stort sedt följer det franska mönstret, äfven gör en del afvikelser därifrån. Representationens båda afdelningar kallar han efter Sieyès dels den föreslående eller tribunatet, dels den beslutande eller lagstiftande kåren. Ett noga iakttagande af den skillnad i befogenheter, som redan genom denna benämning är angifven, framhåller han i likhet med Sieyès, utgör »ett utaf de hufvudsakligaste constitutionens bålverk». Vid beräknandet af de båda kamrarnas storlek och sammansättning använder Mörner de tvenne af författaren till »Blandade ämnen» för all representation angifna grunderna, folkmängd och egendom (bevillning).[1] Antalet medlemmar i tribunalet tänker han sig synbarligen bestämdt efter folkmängden som beräkningsgrund med en fullmäktig »för hvarje antal af 10,000 väljande medborgare».[2] Beträffande rösträtten till denna kammare hänvisar Mörner helt kort till »Blandade ämnen» n:o 2 utan att ingå i några närmare detaljer, och han accepterar alltså den där föreslagna, på förmö-

[1] Den höga uppskattning M. har af dennes tankar om representationens förbättring och den anslutning till dessa, som han öppet tillkännager, gör det icke osannolikt, att M. inspirerat eller i hvarje fall uppmuntrat Hambrès propaganda för en representationsförändring i »Blandade ämnen». I n:o 8 af »Blandade ämnen», som utkom efter konstitutionsutskottets betänkande, framställer förf. ett vidlyftigt representationsförslag, där han närmare söker fullfölja de uppslag, som af utskottet gifvits.

[2] Jfr s. 577 och 582 samt bil. IV. Det kan dock icke ha varit M:s mening att lägga antalet valmän till grund för beräkningen i stället för, såsom fallet är i »Blandade ämnen», hela invånareantalet i riket.

genheten grundade röstskalan. Vid uppgörandet af förslagslistorna till riksdagsmannakandidater i landsortskretsar föreskrifver han, att bland de fem kandidaterna böra alltid finnas upptagna tvenne bönder, ett förbehåll, som väl får anses vara tillkommet i afsikt att göra bondeståndet mera hugadt för en representationsförändring.

Med afseende på den lagstiftande kåren äro valrättsbestämmelserna något närmare angifna. Antalet fullmäktige är fixeradt till 150, af hvilka två tredjedelar skulle utses genom val. För rösträtt fordras en rätt hög census, »minst 30 (kanske 50 r:dal. banco)» i bevillningsafgift, och för att bli utsedd till förslagsman en afgift af minst dubbelt denna bevillningssumma. Märkligt är Mörners förslag, att den återstående tredjedelen skulle inneha sina platser med ärftlig rätt och utgöra en slags representation för den besutna aristokratien. Ursprungligen skulle dessa 50 representanter väljas bland ridderskapet och adeln, hvarefter de ägde bibehålla sina mandat för lifstiden, hvilka framdeles tillika med egendomen, som skulle ha fideikommissnatur, skulle öfvergå i arf till äldste sonen. Konungen skulle erhålla ett visst direkt inflytande på lagstiftande kåren därigenom, att åt honom tilldelades rätt dels att tills vidare med vikarie besätta en plats, hvars innehafvare ej ännu hunnit lagstadgad ålder, dels att efter utdöd ätt utse ny innehafvare. Det affall från Sieyès' principer som Mörner onekligen genom dessa bestämmelser gör sig skyldig till, har väl sin närmaste förklaring i hans nedärfda, djupt rotade höga uppskattning af det svenska riddarhusets politiska betydelse. Åtminstone en rest af detta vill han rädda. Därtill kommer, att säkerligen äfven den Montesquieuska läran om nödvändigheten af en aristokratisk mellanmakt i en monarki influerat på hans förslag i denna riktning.

Valbarhetsåldern bestämmer Mörner för tribunatets ledamöter till 25 och för lagstiftande kåren till 35 år. Representanterna, med undantag af de ärftliga, skulle erhålla arfvode ur statskassan. Som en nyhet för svenska förhållanden föreslås äfven, att representationen skall årligen sammanträda under en tid af minst sex veckor och högst tre månader.

Med afseende på kamrarnas och regeringens inbördes förhållande i fråga om lagstiftningen återfinna vi hos Mörner egentligen endast själfva hufvudtankarna i det franska systemet, under det att afvikelserna i fråga om de positiva bestämmelserna äro ganska stora. Initiativet till lagförslag skulle utgå dels från tribunatet,

hvilket han liknar vid begäret och tanken, dels från regeringen, hvilka båda tillsammans ha att tillgodose samhällskroppens behof. Från tribunatet, dit regeringens propositioner alltid först hänvisas, skulle lagförslagen gå till lagstiftande kåren, hvilken likt omdömet har det definitiva afgörandet i sin hand utan rätt att föreslå ändringar eller tillägg. Beträffande ett sålunda af lagstiftande kåren bifallet lagprojekt skulle dock regeringen ha rätt att för »viss tid suspendera det».[1] Dessa föreskrifter gälla emellertid endast förslag till nya lagar. I fråga om förslag till lagförändringar vill Mörner försvåra ett ögonblickligt antagande genom att göra detta beroende af båda kamrarnas och regeringens samfällda bifall. Ett lagförändringsförslag, som af någondera af dessa parter afslagits, skulle förblifva hvilande, till dess tribunatet hunnit till två tredjedelar och lagstiftande kåren till hälften förnyas. Grundlagsförändringar skulle alltid, äfven vid bifall både af regering och representation, underställas förnyad ompröfning efter omval. I ett afseende tillerkänner Mörner tribunatet beslutanderätt, nämligen när det gäller beviljande af skatter. Denna rätt sammanhänger naturligen med den tribunatet tillagda egenskapen af samhällsbehofvens specifika företrädare. Regeringens anslagskraf kunde visserligen afslås af lagstiftande kåren, hvilken de först skulle underställas, men denna hade ingen rätt att bevilja medel. Initiativ till anmärkningar och anklagelser mot ministrarne kunde endast tagas af tribunatet, men måste för att bli gällande understödjas af lagstiftande kåren.

De bestämmelser ifråga om statsmakternas förhållande till hvarandra, som ingå i Mörners representationsförslag, äro ägnade att väcka uppmärksamhet såsom i väsentliga punkter stridande mot den redan antagna regeringsformen. Vid bedömandet särskildt af det den verkställande makten tillagda suspensiva vetot, hvarom föreskrifterna för öfrigt äro tämligen oklara, bör emellertid ihågkommas, att denna nyhet på det närmaste sammanhänger med hela den konstitutionella teori, som ligger till grund för Mörners förslag. Egentligen var ju hvarje slag af veto bannlyst från Sieyès' system, och då Mörner ändock bibehåller en rest däraf, har han tydligen funnit lämpligt att i detta afseende göra en kompromiss mellan det engelska och det franska systemet. Något försvagande af regeringsmakten har däremot aldrig varit hans mening. Den verkställande maktens skyddande mot obehöriga anfall från den lagstiftandes sida var tvärtom för Mörner liksom för

[1] Enligt bil. IV: »till dess ett nytt val i båda corpser föregått.»

Sieyès en hufvudsynpunkt i deras uppfattning af det konstitutionella jämviktsproblemet. Det absoluta vetots afskaffande var helt enkelt en logisk konsekvens af hela det af Mörner accepterade systemet, hvilket han ansåg i grunden utgöra en vida starkare säkerhet för statsmakternas orubbade inbördes ställning och därmed för samhällsordningen i dess helhet än den gällande, på delvis rent Montesquieuska grunder uppbyggda konstitutionen.[1]

Själfva hörnstenen i Sieyès' författningssystem — dess högsta sammanhållande garanti — var hans projekt om »la jurie constitutionnaire». Äfven denna institution söker Mörner, såsom ofvan är berördt, under namn af »regeringsnämnd» omplantera i svensk mark. Om möjligheten att i Sverige realisera förslaget synes han visserligen hysa tvifvelsmål — han vill endast »pröfningsvis» framställa det — men tydligt är, att det utgör en af hans politiska älsklingsidéer. Redan i sina »Reflexioner» april 1809 hade han kastat fram tanken[2] och äfven tämligen vidlyftigt utvecklat den i ett förslag, som hade sina betingelser i och därför bör ses i samband med de konstitutionella önskemål, hvilka han vid denna tid ansåg sig kunna uppställa.[3]

Författningens egentlige väktare såg Mörner liksom Silfverstolpe och Järta ytterst i en samlad och stark allmän opinion, men denna ansåg han behöfva en uppodlare och ledare i form af en särskild institution, hvars befattning speciellt skulle blifva att akta på grundlagens helgd. De förutsättningar, hvarunder Mörner våren 1809 föreslog denna institution — en lagstiftande makt, delad på fyra stånd, och sammanträdande med långa mellantider — göra, att dess verksamhet nu framställes som egentligen riktad mot den verkställande makten.[4] Granskningsrätten och initiativet till an-

[1] Äfven en sådan den styrande maktens försvarare som Necker, hvilken i sitt arbete »Du pouvoir exécutif» gör 1791 års franska författning till föremål för en skarp kritik på grund af dess tendenser att förlama konungamakten, förordar det suspensiva vetot. Necker anser det t. o. m. vara ett starkare vapen i konungens hand än det absoluta vetot. Jfr Redslob, s. 210 f.

[2] Jfr ofvan s. 42.

[3] ».... Sieyès idée af en jury constitutionnaire är för förledande», heter det i »Reflexionerna», »för att icke föranlåta till en närmare granskning».

[4] ».... om denna», säger M., »i lagen blott såge gränsen för sin verkningskrets, men visste, att tillgång fanns till en domare, som kunde afgöra huruvida denna gräns blifvit öfverskriden, om denna domare genom sin non-

märkningar mot regeringen, ifall denna samfälld eller någon af ministrarne befunnes ha brutit mot lagen, ger Mörner åt högsta domstolen. Både beträffande denna myndighets befogenheter och tillsättning vill han införa högst betydande förändringar, tydligen i afsikt att befästa dess ställning som allmänna opinionens ledare. I öfverensstämmelse härmed skulle den bl. a. erhålla öfverinseendet öfver tryckfriheten och landets läroanstalter. För att stärka dess förbindelse med ständerna, hvilkas rätt »den vore bestämd att bevaka», och af hvilkas stöd den skulle »hämta sin förnämsta styrka», föreslår Mörner, att dess ledamöter skulle väljas af ständerna och vid hvarje riksdag vara underkastade nytt val. Beträffande högsta domstolens sammansättning uttrycker han den önskan, att den skulle »blifva en retraite och en belöning för de män, som länge tjent fäderneslandet». Sålunda skulle regeringen kunna föreslå som kandidater för riksdagens val ministrar, som lång tid tjänstgjort oförvitligt. Högsta domstolens anseende skulle härigenom befästas på ett sätt, som skulle återupplifva minnet af den athenska areopagen.[1]

Efter hemställan från en af dess ledamöter skulle högsta domstolen kunna förvandlas till ett »granskningsutskott» för att taga under behandling anmärkningar, riktade mot någon eller några af ministrarne. Om dessa af högsta domstolen upptoges, skulle den äga rätt att ingå med föreställningar till konungen, och om de lämnades obeaktade eller ministerns förklaringar ej ansåges tillfredsställande, ägde den att sammankalla »rikets högsta nämnd». Denna riksjury, hvilken skulle väljas af i hvarje län inrättade s. k. »hushålls- och förlikningsnämnder», skulle afgifva yttrande öfver frågan, huruvida i förevarande fall grundlagen kunde tillämpas. Granskningsutskottet hade därefter att afsäga domen och nämnden att åtskiljas. Straffpåföljden för ministern kunde endast bli entledigande utom i det fall, att han öfverbevisats om brott mot allmän lag, då målet blefve hänvisadt till vanlig domstol.

---

existence vore lika utur stånd att i otid inkräkta på den verkställande magtens rättigheter, som den vid sin ögonblickliga daning vore utur stånd att emottaga främmande intryck, vore icke genom denna combinaison en stor del af problemet upplöst, som består uti att i samhällsinrättningen åt lagen ensam försäkra högsta väldet? (Reflexioner april 1809).

[1] »Om en gång Sveriges högsta domstol efter en längd af tid kunde återkalla minnet af Athens areopag, skulle denna inrättning, då vi ej hade archonter att belöna, erhindra om nyttan och likheten dermed».

Denna i april 1809 utvecklade plan återfinna vi i hufvuddragen i det förslag till regeringsnämnd, hvilket afslutar Mörners memorial af den 6 febr. 1810. Åtskilliga af de anmärkningar, som 1795 riktats mot Sieyès' »jurie constitutionaire», hade han funnit befogade. En af de väsentligaste af dessa hade varit dess egenskap af permanent, och Mörner framhåller nu liksom i ofvan omnämnda tidigare skrift vikten af dess »non-existence». Några öfvergrepp mot författningen skulle då ej från dess sida vara att frukta. För regeringsnämndens sammansättning framkastar han flere alternativa projekt, af hvilka han dock föredrar ett, som går ut på, att den skulle bestå af ordförandena i de församlingar af förslagsmän, hvilka hade att göra upp kandidatlistor för val till lagstiftande kåren. Äfven beträffande nämndens befogenheter vill han så nära som möjligt jämställa den med en verklig jury efter engelskt mönster. Den skulle alltså endast ha att uttala sig »öfver bestämda casus, stridande mot lagens bokstaf». Beträffande dess uppgifter i öfrigt bli dessa utvidgade och något annorlunda bestämda än i utkastet från april, beroende på institutionens närmare och mera harmoniska samband med hela det af Mörner nu framlagda författningssystemet. Den väsentligaste skillnaden är, att nämndens domsmakt nu är i minst lika hög grad riktad mot den lagstiftande makten som den verkställande, ja till och med snarast är afsedd att vara ett skyddsvärn mot befarade öfvergrepp från den förras sida.

Dess sammankallande skulle äga rum på begäran antingen af regeringen eller någon af representationens delar, i händelse någondera af statsmaktens grenar sökt våldföra sig på konstitutionen. Det skulle tillhöra justitieombudsmannen att inkalla nämnden samt efter dess sammankomst jämte en af högsta domstolens ledamöter göra en berättelse öfver orsaken till dess sammankallande. Före kallelsens utfärdande skulle högsta domstolen ha rätt att göra föreställningar däremot, till och med kunna förhindra densamma i det fall, då begäran därom framställts endast af endera kammaren. Vore båda kamrarna eniga, eller gjorde regeringen för sin del en hänvändelse, skulle regeringsnämnden ovillkorligen sammanträda. Om det fall inträffade, att nämnden, oaktadt högsta domstolens tillstyrkande, ej inkallades, skulle denna senare äga rätt att förklara sig inaktiv samt ej återupptaga sin verksamhet, förrän kallelse skett. Resultatet af en fällande dom, i händelse den drabbade den verkställande makten, skulle bli i öfverensstämmelse med aprilprojektets föreskrifter. Befunnes någon af kamrarna felande, skulle densamma

helt och hållet omväljas, och den riksdagsman, som väckt det mot konstitutionen stridande förslaget, skulle ställas till personligt ansvar.

Den samverkan mellan konstitutionsjuryn och högsta domstolen, hvilken karakteriserade Mörners tidigare förslag, söker han stadfästa äfven i utskottsmemorialet, ehuru han i detta funnit lämpligt att något inskränka den senare myndighetens politiska maktsfer. Tanken att ombilda högsta domstolen till en svensk areopag förfäktar han emellertid alltjämt med samma intresse. Valet af dess medlemmar, som skulle förrättas af regeringen inom ett af representationen uppgjordt förslag, skulle med vissa villkor ske bland förutvarande statsråd och statssekreterare samt ledamöter af nationalrepresentationen. Domstolsledamöterna skulle t. o. m. fyllda 70 år beklädа sitt ämbete och därefter med hela lönen bibehållen såsom honorära medlemmar bevista domstolens förhandlingar. Den tanke, som ligger bakom detta förslag, är, att genom »en sådan gradation af befordringar» skulle ett hälsosamt band läggas på ärelystnaden och omstörtningslustan hos den lagstiftande och verkställande maktens representanter och sålunda ytterligare en garanti gifvas för samhällsinrättningens säkerhet och bestånd. Med det anseende, som högsta domstolen i det allmänna medvetandet skulle förvärfva, anser Mörner det befogadt att äfven gifva den en viss politisk maktställning. Vi ha redan sett, hvilka uppgifter han tillärnat densamma i samband med regeringsnämndens inkallande. Han ifrågasätter dessutom, om det icke vore lämpligt medgifva den rätt att göra föreställningar vid brott mot konstitutionen. Härmed skulle dock ej följa rätt till något självständigt ingripande eller initiativ. Den roll af tolk för den allmänna opinionen, som Mörner ursprungligen velat tilldela högsta domstolen, vill han fortfarande bevara genom den densamma förlänade rättigheten att göra anmärkningar öfver den lagstiftande maktens beslut, innan de genom offentlig kungörelse utfärdades. Några åtgärder utöfver anmärkningarnas framställande skulle den dock ej kunna vidtaga.[1]

Det utmärkande draget för Mörners memorial är den abstrakt logiska konsekvens, hvarmed han fullföljer sina en gång gifna och fastställda premisser. Rent deduktivt konstruerar han ur dessa fram ett författningssystem, hvilket framställes som den nära nog

[1] Jfr bil. IV. Det framgår häraf, att M. tänkt sig, att högsta domstolen skulle erhålla rätt att inregistrera lagarna före deras kungörande.

naturnödvändigt enda säkra och riktiga grundvalen för ett samhälles lagliga organisation. Huru Mörner hämtat tankegång och metod såväl som det väsentliga af själfva innehållsmaterialet till sitt betänkande från den franska revolutionens främste konstitutionstekniker, Sieyès, och huru han i sitt representationsförslag tillämpat dennes lärdomar har den föregående framställningen haft till ändamål att uppvisa.

Såsom redan påpekats kunna vi med utgångspunkt från Mörners åskådning, sådan denna framgår ur hans memorial, lättare öfverskåda representationsfrågans ställning inom konstitutionsutskottet och gången af dettas arbete.[1] För frågans behandling finnes en kortfattad, i frågepunkter uppställd promemoria utarbetad af utskottets ordförande, Mannerheim.[2] Denne framkastar här först frågan, om en partiell eller total reform skall företagas. Det senare alternativet har Mannerheims tydliga sympatier, och han låter äfven tämligen klart förstå, i hvilken riktning han anser, att den blifvande reformen bör gå. Efter att ha uppräknat felen i den gamla ståndsrepresentationen och frågat i hur många kamrar representationen lämpligast bör fördelas öfvergår han nämligen utan vidare att närmare utveckla grunderna för en tvåkammarrepresentation. Hufvudparten af hans promemoria är ägnad detta ämne. En blick på Mannerheims schematiskt uppställda punkter visar en påfallande öfverensstämmelse med den tankegång, som vi känna från Mörners memorial. Att denne varit Mannerheim behjälplig vid promemorians uppsättande eller i hvarje fall influerat på dess innehåll synes därför ej vara för djärft att antaga. Då Mannerheim icke efterlämnat något särskildt betänkande i representationsfrågan, är hans promemoria icke minst ur den synpunkten af betydelse, att den visar, att äfven han varit vunnen för den Mörnerska af det franska systemet starkt påverkade reformståndpunkten.[3]

[1] Se ofvan s. 132 f.

[2] Bil. V.

[3] Tvekan kan uppstå beträffande den närmare tidpunkten för den Mannerheimska promemorians författande. Den möjligheten kan tänkas, att promemorian tillkommit först på ett senare stadium af representationsfrågans behandling inom utskottet och varit speciellt afsedd att utgöra grundlinjer för själfva utskottsbetänkandet. Den skulle i så fall ha skrifvits vid tiden närmast före Mannerheims afgång från utskottet (som bekant lämnade denne K. U. den 1 mars efter att ha valts till justitieombudsman). Då Mörner skref sitt diskussionsprogram för utskottsbetänkandet, använde han Mannerheims promemoria som grundval (se nedan s. 179, n 3), hvilket förklarar, att den kommit att stanna bland

Som anhängare af denna ståndpunkt i det stora hela kunna äfven betecknas de tre utskottsledamöter af adeln, Silfversparre, Silfverstolpe och Gahn, hvilka utom de redan förut nämnda inlämnat yttranden till konstitutionsutskottets protokoll. Då dessa trots åtskilliga afvikelser både ifråga om positiva uppslag och tankegång i mycket ge uttryck åt samma idéer, som utförligast och mest systematiskt finnas utvecklade i Mörners memorial, kunna vi inskränka oss till en mera summarisk innehållsredogörelse. En personlig påverkan från Mörners sida på åtminstone två af författarne ligger för öfrigt nära till hands att förutsätta.[1]

Den Mannerheimska promemorians riktlinjer, hvilka i alla de tre nämnda författarnes protokollsanföranden tydligt nog kunna spåras, komma klarast fram i Silfversparres yttrande den 22 dec.[2] Erinrande om de orepresenterade klassernas rätt, hvilken genom »den allmänna rösten» sedan länge varit erkänd, börjar Silfversparre med en skarp kritik af den gamla ståndsrepresentationen. Han kallar den »en osammanhängande hopfogning, som uti sig innefattar ämnet till sjelfförstöring, så snart den lemnas åt sin egen verkan och icke genom någon våldsam yttre kraft sammanhålles». Den allmänna synpunkt Silfversparre vid sin kritik anlägger är, att 1809 års författning kräfver som ett nödvändigt komplement en verklig representationsförändring. En riksdag, som hvilar på ståndsindelning — det må vara tre, fyra eller fem stånd — blir alltid oduglig att uppbära den roll, som genom det nya statsskicket tillkommer den lagstiftande makten. Den privilegierade ståndsrättens upphäfvande och ersättande med »den allmänna medborgsmannarätten» blir därför den princip, som Silfversparre proklamerar som första utgångspunkt för sina reformyrkanden. Frågan om de orepresenterades riksdagsmannarätt anser han på ett tillfredsställande sätt kunna lösas endast genom en genomgripande reform; genom uteslutande »ett lappverk» — exempelvis deras upptagande

Mörners papper (jfr bil. V). Det sannolikaste är dock, att Mannerheim med biträde af Mörner skrifvit promemorian redan vid utskottsarbetets början i afsikt att gifva detta en bestämd riktning. Ett stöd för detta antagande kan hämtas af Silfversparres yttrande, hvilket synes vara disponeradt i nära öfverensstämmelse med promemorian.

[1] Det kan anmärkas, att Mörner utom med Silfverstolpe från ungdomsåren stod i nära vänskapsförhållande äfven med Silfversparre, hvarom bl. a. vittnar en bevarad brefsamling från denne från 1790-talet (E. A.).

[2] K. U:s mem. o. exp., s. 540 ff.

i de existerande stånden — vore knappast någon som helst förbättring vunnen.

Den ojämförligt lämpligaste organisationen af riksdagen finner Silfversparre vara en uppdelning i tvenne kamrar — han kallar dem »öfre och nedre kammaren eller kanske heldre första och andra kammaren», hvilken senare, modernt klingande benämning alltså här för första gången möter oss i representationsreformens historia. För utseende af ledamöter till andra kammaren, beräknade till ett antal af en representant för 8 à 10,000 invånare, föreskrifves ett dubbelt elektorssystem. De röstberättigade skulle sockenvis utse elektorer, en för hvar 500:de person. Sockenelektorerna, hvilka borde vara jordägare, och af hvilka åtminstone alltid en skulle vara af bondeståndet, hade att utse häradselektorer, en för hvar 2,000:de person. Af synnerlig vikt anser Silfversparre, att en hög valbarhetscensus — minst en årlig inkomst af 200 tunnor spannmål — stadgas för häradselektorerna. Af dessa skulle själfva riksdagsmannavalen länsvis förrättas. Någon särskild valbarhetscensus till andra kammaren synes däremot Silfversparre anse obehöflig. Dock skulle alltid ena hälften af andra kammaren bestå af jordägare, bland hvilka i en viss proportion de fyra stånden skulle vara företrädda. Den andra hälften skulle utan hänsyn till stånd och förmögenhet väljas »endast efter electorernes förtroende». Första kammaren skulle bestå dels af biskoparne, hvilka skulle vara själfskrifna, dels af till lika antal med biskoparne af konungen utsedda medlemmar och dels af länsvis (två à tre för hvarje län) af häradselektorerna valda ledamöter. Mandaten för dessa senare skulle räcka, så länge som de bibehölle sin kompetens — en inkomst uppgående till minst 400 tunnor spannmåls värde samt mantalsskrifning inom länet. Andra kammarens, men icke första kammarens ledamöter skulle erhålla rese- och dagtraktamenten af länet.

Beträffande kamrarnas särskilda uppgifter och befogenheter samt förhållande till hvarandra lämnas äfven en del stadganden. Andra kammaren, hvilken framställes såsom den, som egentligen skulle komma att ersätta de forna riksstånden, skulle förnämligast genom sitt större medlemstal men äfven på grund af speciella tilldelade rättigheter erhålla en vida starkare ställning än den första. Ledamöterna i de af kamrarna tillsatta utskotten skulle sålunda väljas till ett antal, som stode i proportion till hvardera kammarens eget medlemsantal. Andra kammaren skulle på så sätt äga rätt att utse tre eller fyra gånger så många utskottsledamöter som första

kammaren. Denna regel skulle iakttagas äfven beträffande den nämnd, som ägde att afgöra beskattningsfrågor, då kamrarna stannat i olika mening. Rätt att väcka förslag skulle endast tillhöra andra kammaren. För ett riksens ständers beslut fordrades första kammarens samtycke, men denna kammare ägde i händelse af afslag endast att göra anmärkningar, ej att framställa ett nytt eller förändradt förslag. Första kammarens uppgift ser Silfversparre hufvudsakligen som förmedlande; den »skulle äga en återhållande kraft, så snart den andra afdelningen eller ock regeringen förmärkes vilja öfverträda gränsorne af deras magt». I främsta rummet skulle dock dess »återhållande kraft» komma att bli »rigtad emot försök af ingrepp uti den verkställande magtens rättigheter».

Silfversparres representationsförslag är i detaljerna ofullständigt och därför till sin innebörd i flera punkter tämligen oklart. Själf betonar han, att »endast vissa allmänna grunder» nu vore möjligt att föreskrifva. Den oklarhet beträffande representationsförändringens genomförande, som förut hos Stockenström kunnat iakttagas, möter äfven hos Silfversparre. Med styrka framhåller han, att de orepresenterade klassernas deltagande i riksdagen ej längre kunde uppskjutas, och han föreslår, att åt kungl. maj:t borde uppdragas att med ledning af de grunder för en ny representation, som nu af ständerna skulle beslutas, närmare fastställa en ordning, hvarefter nästa riksmöte kunde sammankallas. Vid detta skulle sålunda den faktiskt redan fullbordade representationsförändringen slutgiltigt af ständerna sanktioneras.

Att Silfversparre verkligen ansett möjligt följa denna mot grundlagen stridande utväg framgår af hans senare yttrande till protokollet den 21 mars 1810,[1] där han visserligen nu ställer sig något tveksam inför förslaget utan att dock helt vilja uppge sin ursprungliga tanke. Afsikten med detta tilläggsyttrande var att närmare motivera och principiellt utreda vissa af de bestämmelser han i det förra anförandet förordat. De ganska höga censusstreck Silfversparre föreskrifvit både med afseende på rösträtt och valbarhet till elektor motiverar han därmed, att de individuella rättigheterna, hvilka vore ovedersägliga i afseende på allas lika beskydd af lagen, i samhällets intresse måste inskränkas. En borgen måste finnas, för att folkets bästa i lagstiftningen blefve iakttaget. Med en för öfrigt ganska kuriöst formad hänvisning till det gällande franska

[1] K. U:s mem. o. exp., s. 617 ff.

regeringssystemet, »som, under ledning af ett vidt omfattande genie redan i lagstiftningens grenar gifvit det öfriga Europa de mest lärorika efterdömen», betonar han med skärpa nödvändigheten af en hög åldersgräns — 35 år — för att blifva vald till riksdagsman. Af intresse är för öfrigt att se, hur Silfversparre i detta yttrande, hvilket är tillkommet efter Mörners och Silfverstolpes memorial och nära nog samtidigt med själfva utskottsbetänkandet, betygar sin hufvudsakliga anslutning till deras uttalade åsikter. Med tydlig anspelning på det åt Mörner gifna uppdraget att författa utskottets betänkande uttrycker han till slut den förhoppningen, att det föreliggande ämnet här skall bli utförligare och klarare belyst.[1]

I likhet med Silfversparre anlägger Silfverstolpe en allmän konstitutionell synpunkt på representationsfrågan. Hans memorial, hvilket upplästes i konstitutionsutskottet den 17 febr. 1810,[2] gör närmast intryck af en aldrig till ett helt utarbetad promemoria. I en del kortfattade punkter söker han principiellt motivera och fastställa vissa grundlinjer för en representationsförändring, hvarvid han samtidigt upptar till besvarande de i den Mannerheimska promemorian framkastade frågorna. I ett »bihang» preciserar han mera ingående bestämmelser för sammansättningen af riksdagens olika afdelningar.

Med utgångspunkt från frågan: »i hvad mon beror statens styrka af dess representation?» utvecklar Silfverstolpe i förkortad form Mörners sats om representationen som ett den allmänna viljans uttryck, och han kommer liksom denne till resultatet, att »vår nuvarande representation uttrycker högst ofullkomligt den allmänna viljan». Fullföljande en tankegång, som vi känna från hans broschyr våren 1809, betonar han dock omöjligheten af att i en gammal stat tillämpa en »enkel theoretisk regel». Alla bemödanden att göra representationen till ett allmänviljans uttryck kunna därför endast blifva »aproximationer». För tryggandet af den konstitutionella jämvikten framstår det emellertid som ett mål att ombilda representationen på ett sätt, som i möjligaste mån sätter folkviljan i stånd att motväga monarkens vilja. Därpå hänger »statens styrka». Men i den tvekamp, som råder mellan

[1] S. hoppas, »att de anmärkningar, jag nu framställt . . . . skola få en närmare och mera upplysande utveckling af samma skickliga hand, som öfver förevarande fråga redan meddelat utskottet ett arbete, hvilket med tankarnes grundlighet förenar utförandets behag» (s. 624).

[2] K. U:s mem. o. exp., s. 600 ff.

den monarkiska och den demokratiska makten ligger en stor fara. Monarkens intresse är alltid att bli så mäktig som möjligt — »hans önskan bör man anse vara despotism». Å andra sidan sträfvar den demokratiska makten i kraft af en gifven naturlag att obegränsadt utvidga sig och inskränka den monarkiska. Båda dessa makter vilja sätta sig öfver lagen och »syfta till statens upplösning». Deras inbördes strid innebär sålunda en ständig vacklan, som slutligen resulterar i despotism eller anarki. En räddning för staten från att falla i endera af dessa ytterligheter ser emellertid Silfverstolpe i tillvaron af en tredje makt, den aristokratiska mellanmakten. Den behöfver för sitt eget bestånd understödja de båda andra, och dessa äro hvardera för sin egen säkerhet angelägna att söka stöd hos densamma. Därigenom erhålles en nödig garanti för det eftersträfvade balanslägets vidmakthållande.

Dessa rent Montesquieuska principer lägger nu Silfverstolpe till grund för sin representationsplan, hvilken går ut på inrättandet af ett aristokratiskt öfverhus och ett demokratiskt underhus. Han accepterar dock ej därmed det engelska representationssystemet. Mot den sammanslagning af de fyra stånden till två, som Stockenström förordat, förekomma tydligt riktade polemiska uttalanden. Dessa två stånd skulle blott vinna »ny styrka att verka i deras skadliga directioner». Särskildt skulle öfverhusets ställning därigenom blifva försvagad. »Den democratiska andan» finge på grund af »ståndsillskan» en kraft, som kunde bli farlig för jämvikten, och mellanmakten skulle ej kunna fylla sin viktiga uppgift. Tanken på ett ärftligt öfverhus förkastas alltså af Silfverstolpe.[1] I organiserandet af detta ser han själfva kärnpunkten i representationsproblemet; därpå hvilar, framhåller han, »möjligheten af nuvarande staters och deras frihets bestånd». Som ideell måttstock för öfverhusets sammansättning uppställer Silfverstolpe fordran på att dess ledamöter »genom förmögenhet, verklig odling och ett stadgadt anseende lika litet bero af regenten som af andra omständigheter», med ett ord, att de »inse vigten af statens uppehållande». I Sverige kan dock lika litet som i andra länder idealet för en sådan församling uppnås, och Silfverstolpe måste därför inskränka sig till att föreslå en del positiva bestämmelser, hvarigenom man åtminstone kunde närma sig detsamma. Som sådana framkastar han, att öfverhusmedlemmarne borde ha fyllt 40 år, att de skulle vara

[1] »Jag antager för gifvet», heter det, »att ingen såsom villkor sätter i fråga hvad man nu kallar *stånd*».

innehafvare af landtegendom, att de varit eller vore gifta, att de innehaft statstjänst, samt att de besutte erkända kunskaper. Flertalet skulle tillsättas genom val medelst elektorer och en femtedel vid hvarje riksdag ombytas. Enligt det i »bihanget» uppgjorda förslaget skulle de valda ledamöterna uppgå till 80; de återstående 45 skulle utses dels af konungen, dels på grund af ämbeten eller förmögenhetsställning vara självskrifna.

Med afseende på de båda husens befogenheter och förhållande till hvarandra tillerkänner Silfverstolpe i olikhet med Silfversparre propositionsrätt jämväl åt öfverhuset. Konungens och underhusets propositioner skulle aflämnas till öfverhusets utlåtande, innan de afgjordes i underhuset. Sedan underhuset fattat sitt beslut, skulle detta underställas öfverhusets gillande, innan det »såsom en lag» framlades för konungen. Öfverhuset skulle dock endast ha rätt att uppskjuta beslutet till nästa riksdag. Det skulle alltså erhålla ett slags suspensivt veto, men Silfverstolpe lämnar oafgjordt, hur ofta det skulle få upprepas. Ej heller framgår det klart, om ett af båda husen fattadt beslut verkligen skulle gälla som lag, eller om därtill fordrades konungens sanktion. Tidigare, i sin broschyr, hade han uttalat sig för ett endast supensivt veto åt konungen, men om denna fråga nämnes nu intet.

Hvad beträffar underhusets sammansättning föreslår Silfverstolpe ganska detaljerade föreskrifter, hvilka kunna sammanfattas i följande hufvudpunkter. Ett klassvalsystem efter exempelvis de grunder, som Stockenström föreslagit, förkastas i princip, äfven om författaren med tydlig motvilja skymtar möjligheten, att det »för hopens klentrogenhet» skulle bli nödvändigt att i en viss proportion bibehålla i underhuset de gamla klasskategorierna tillökade med en del nya. Representanterna skulle till ett antal af 400 väljas af elektorer, hvilka å sin sida skulle utses särskildt af landsbygd och städer. Valen skulle förrättas distriktsvis — 80 distrikt beräknas för hela landet — och i hvarje distrikt skulle 30 elektorer välja 5 underhusledamöter. Bland dessa skulle alltid en vara bonde. Vid elektorsvalen skulle af ett visst antal röster utses 5 elektorer, hvilka allt efter särskildt föreskrifna valbarhetsvillkor skulle komma att fördelas i tre olika förmögenhetsklasser. För hvarje landskap särskildt och för städerna tillsammantagna finnes noga uträknadt antalet röster, elektorer och representanter. Beträffande rösträtt förordar Silfverstolpe en graderad skala, hvarvid han tillämpar grundsatser, som sedan gammalt för borgar- och

bondestånden varit gällande. Hans allmänna uttalanden rörande den aktiva medborgarrätten, hvilka ha en tydlig fysiokratisk färgning, utmärka sig för bestämdt restriktiva tendenser. Endast de, som äro verkligen »med staten förbundna», böra ha rätt att deltaga i afgörandet af dess angelägenheter.[1]

Det representationsförslag, som af öfverste Gahn frambars den 21 mars (det var ej af honom själf författadt), erinrar i mycket särskildt om Silfverstolpes. Äfven Gahn föreslår sålunda ett underhus, kalladt »den allmänna kammaren», hvars ledamöter, uppgående till ett antal af 400, skulle för hvarje riksmöte väljas af häradsvis utsedda elektorer. Dessa hade att länsvis förrätta valet, hvarvid suppleanter skulle utses till lika antal med representanterna. En fjärdedel af dessa skulle utgöras af bönder. För rösträttens utöfvande föreskrifves en graderad röstskala beräknad efter hemmantal. Liksom Silfverstolpe lägger Gahn stor vikt på öfverhusets (mellanmaktens) organiserande. Af dess 124 ledamöter skulle 12 utgöras af kungavalda, 12 vara bönder samt de öfriga jämte suppleanter väljas bland alla medborgarklasser af samma elektorer, som förrättade val till underhuset. Öfverhuset skulle successivt förnyas med en femtedel för hvarje riksdag. Om konungs och riksdags förhållande till hvarandra säges uttryckligen, att den förre vid lagstiftningen skulle äga sanktionsrätt. Propositionsrätt skulle tillkomma båda kamrarna, men vid lagförslagens afgörande skulle öfverhuset endast ha ett suspensivt veto, som med afseende på grundlagsfrågor skulle kunna komma till användning »två till tre gånger».[2]

I själfva representationsfrågan innehåller Gahns memorial föga nytt utöfver de förslag, som förut framställts. Det har egentligen sin märklighet på grund af den kombination af representationsfrågan med en lösning af frågan om ståndsprivilegiernas utjämnande i allmänhet, som däri projekteras. Tanken var ej ny. Den hade redan tidigare framkastats af gustavianernas ledare, De

[1] »Rättigheten att vara actif medborgare», framhåller S., »synes mig ej tillhöra andra än dem, hvilka antingen såsom jordägare eller annars näringsidkare föra ett bestämdt lefnadssätt och derigenom äro med staten förbundna. Capitalisten, embetsmannen, dagsverkaren m. fl. hafva såsom sådane intet bestämdt allmänt interesse utan stå under ordres antingen af en befallande magt eller af en omväxlande conjunctur» (s. 612).

[2] »På detta sätt», heter det, »ligger den verkliga lagstiftningsmagten i underhusets hand och uti öfverhusets förmågan att moderera ärenderne efter konungens och folkets ömsesidiga behof eller önskan» (s. 636).

la Gardie, i hans motion den 13 jan., ehuru i en form och under omständigheter som ej voro ägnade att bidraga till ett gynnsamt mottagande.[1] Vi skola ej i detaljerna gå in på de utvägar till åstadkommande af ny refning och lika beskattning af all jord, som Gahn föreslår. I verkligheten saknade yrkandet ingalunda betydelse för representationsfrågans afgörande. Med skäl betonar Gahn den politiska ståndsindelningens nära samband med de ekonomiska och sociala privilegierna. Genom att borttaga dessa vill han undanröja själfva grundvalen för en i fyra särskilda stånd söndersplittrad riksdag. All jords lika beskattning var ett önskemål, som alltifrån riksdagens början förts fram i bondeståndet, och den ekonomiska privilegiefrågan hade särskildt i detta stånd starkt influerat på stämningen beträffande en reformering af ständerna — ett förhållande, som äfven tydligt nog kommer till synes i bonderepresentanternas hållning i konstitutionsutskottet.

De adliga utskottsledamöterna följa alla i sina betänkanden det ena af de alternativ, som Mannerheim framkastat i sin promemoria, nämligen den totala reformens väg. Men äfven det andra alternativet, en partiell reform, har inom utskottet haft sina förespråkare. Denna linje företrädes af de prästerliga medlemmarne, af hvilka två, Wijkman och Rosenstein, afgifvit närmare motiverade utlåtanden.

Wijkman hade gifvit tillkänna sin ståndpunkt i representationsfrågan redan vid riksdagsordningens utarbetande,[2] och han återupptar i sitt anförande till utskottsprotokollet den 17 febr. 1810 sina förut framlagda synpunkter och önskemål.[3] I princip fasthåller han vid den gamla fyrståndsrepresentationen, och han tar den i försvar mot den hårda kritik, som från skilda håll kommit

[1] Se ofvan s. 116 f. — Öfver De la Gardies motion afgaf K. U. ett kort afstyrkande utlåtande (K. U:s mem. o. exp., s. 450 ff.).

[2] Se ofvan s. 105, 110 f.

[3] K. U:s mem. o. exp., s. 596 ff. — Några dagar förut, den 12 febr., hade W. i prästeståndet utom protokollet uppläst sitt betänkande (Wåhlins dagb. s. d.). »Härmed», säger Wåhlin, »ärnade Nordin och Rosenstein förena sig. Den förre med det tillägg, att denna sak rörde alla Sverges inbyggare så ömt och nära, att några n. v. riksdagsmän ej borde tillvälla sig ensamt rätt att afgöra densamma». Wijkman har tydligen önskat stå i kontakt med den allmänna meningen inom sitt eget stånd, och denna torde äfven i hans memorial få anses uttryckt.

den till del. »Snart genom fyra sekler», framhåller han, »har Sveriges representation skett genom fyra stånd», och han förnekar, att de olyckor, som därunder drabbat riket, legat i representationen. De hade berott på riksstyrelsens ledning. Utom den historiska häfd, som gifvit fyrståndsindelningen en säker grundval i det allmänna tänkesättet, framdrager Wijkman som skäl mot en förändring det olämpliga uti att så kort tid efter riksdagsordningens fastställande genom ett fullständigt nytt förslag omintetgöra det omfattande arbete ständerna nedlagt på densamma. De utländska mönster, som i olika variationer inom utskottet förordats för Sveriges vidkommande, har Wijkman föga tillit till, och han uttrycker särskildt tvifvelsmål om att det bättre säkerställande af den konstitutionella jämvikten, som genom deras införande var afsedt att garanteras, skulle kunna uppnås. Konungs och folks inbördes förhållande vore redan i den gällande regeringsformen tillräckligt väl afvägdt, och den nödvändiga motvikten mot konungamakten kunde med den förutvarande riksdagsorganisationen upprätthållas.[1]

Vid framställandet af de reformförslag, som äfven Wijkman anser påkallade, utgår han sålunda från de gamla riksståndernas bibehållande som en gifven förutsättning. Det uppdrag konstitutionsutskottet erhållit anser han ej sträcka sig längre än att på denna grundval föreslå utvägar för de orepresenterade klassernas deltagande i representationen. Wijkman framhåller visserligen, att dessa klasser till en stor del redan vore i besittning af representationsrätt, men för likformighetens vinnande anser han dock lämpligt, att de hvar för sig skulle tillerkännas rätt att sända fullmäktige till de ofrälse ståndens. Akademier och gymnasier skulle upptagas i prästeståndet, brukspatroner genom ett antal af 8 à 10 representanter i borgarståndet samt possessionater genom ett lika stort antal eller högst ett ombud för hvarje län i bondeståndet. På så sätt anser han representationsfrågan kunna erhålla en tillfredsställande lösning utan ett sönderbrytande af den historiskt gifna ständerorganisationen.

[1] »Att framställa felaktigheter eller fördelar af andra nationers sig föreskrefne representation och styrelselagar», anser W. vara utöfver hans kunskaper. Med tydlig syftning på de sympatier för engelska och franska förebilder, som inom utskottet lagts i dagen, tillägger han dock: »Att Frankrikes kejsare kan med den der varande representation utöfva en nästan oinskränkt magt och ministeren i England äfven med sin representation genomdrifva nästan hvad plan som helst, är hvad jag tyckt mig af erfarenhet hafva funnit».

Såsom redan förut påpekats förfäktar Rosenstein i det stora hela med Wijkmans nära sammanfallande åsikter.[1] Nödvändigheten och billigheten af en partiell reform, hvarigenom den hittills orepresenterade medelklassens rättmätiga anspråk blefve tillgodosedda, anser han tydligt ådagalagda, och han tar för en afgjord sak, att deras representationsrätt skall af nästa lagtima riksdag medgifvas. Hvad beträffar en representationsförändring från grunden ställer han sig däremot afvisande, och hans yttrande går egentligen ut på att motivera denna hans hållning. Rent principiellt torde Rosenstein intagit en reformvänligare ståndpunkt än Wijkman — han nämner uttryckligen, att han »instämt med höglofl. utskottets pluralitet uti de flesta principer, som lära komma att ligga till grund för dess betänkande» — men han anser den rätta tidpunkten för en representationsförändring ännu icke inne. I flere af de föregående betänkandena hade en representationsreform framhållits som välbehöflig för nationalandans stärkande och som ett kraftigt medel för nationens sammanhållning och framtida pånyttfödande. Rosenstein har en rakt motsatt åsikt. Med användande af samma argument som Silfverstolpe i sin broschyr vid riksdagens början betonar han, att den allmänna opinionen ännu ingalunda kunde anses mogen för en sådan omhvälfning som de fyra rikståndens upphäfvande; ett representationssystem »enligt spekulatif-theori», uppbyggdt »på enkla och rättvisa grunder, hämtade från beräkningen af folkmängd och förmögenhet», läte endast långsamt och med yttersta svårighet införlifva sig i en stat, »som har qvar sina gamla former, och der man icke tror sig genom dem hafva särdeles lidit». Den agitation för en radikal reform, som vid riksdagen förekommit, bagatelliseras såsom föga betecknande för den verkliga stämningen i landet. Att nu upptaga representationsfrågan i hela dess vidd vore därför att obetänksamt utså ett oenighetsfrö, som för framtiden skulle medföra sönderslitande partistrider. Särskildt varnar Rosenstein, direkt utpekande det gustavianska partiet, för faran att utlämna ett vapen i händerna till politiska faktioner, som i en allmän omstörtning se enda utvägen till sin uppkomst.[2]

---

[1] Rosensteins betänkande upplästes den 21 mars (K. U:s mem. o. exp., s. 637 ff.).

[2] »Ordet *ny representation*», heter det, »upprepas öfverallt, mera som ett ljud eller ett föremål för nyfikenheten och en fyllnad i eljest ofta nog bristande conversationsämnen, än som en bestämd svenska folkets önskan. Men det

Men icke endast af rena lämplighetsskäl yrkar Rosenstein på uppskof med representationsförändringen. Han finner hos ståndsinstitutionen förtjänstfulla egenskaper, som äro värda att tillvaratagas, och som han fruktar skola bli utplånade i händelse af dess upphäfvande. Den svenska allmogens gamla rätt att utgöra ett stånd hade gifvit den en upplysningsgrad vida utöfver motsvarande folkklass i andra länder. Bondeståndets bibehållande i »sin ursprungliga organisation» är därför ett önskemål, som han uppställer, hvilken förändring riksens ständer än framdeles må komma att undergå. Hvad ridderskapet och adeln beträffar, framhåller han »hederskänslan» som det karaktersdrag, som speciellt i detta stånd uppodlats, och hvars utträngande ur representationen han i och med ståndsindelningens försvinnande befarar. Särskildt varnar han för att lämna »penningearistocratien, den mest tryckande af all magt och helt visst den svåraste att bryta eller mildra» allt för stort rum. Som varnande exempel anföras »Hollands olyckor och Englands öfverklagade corruption»; utan tvifvel afser Rosenstein att härmed ge en kritisk släng åt de representationsförslag inom utskottet, där förmögenheten spelade en betydande roll som grund för representationsrätten.

Som representant för den mest konservativa ståndpunkten inom utskottet torde kunna utpekas biskop Nordin. I sin knappa förklaring till protokollet den 26 mars[1] framhåller han, »det han väl icke kunde skilja sig ifrån de flere betänkligheter, hvilka vid frågan om en representationsförändring sig företedde», och det synes, som om det endast varit med en viss tvekan, eftersom ett förslag i ämnet från utskottets sida under alla förhållanden ansågs nödvändigt, som han ansåg sig kunna instämma i Wijkmans anförande. Samma dag afgafs af Anders Jansson Hyckert ett kort utlåtande, hvari förenade sig bondeståndets tvenne öfriga utskotts-

---

nyttjas tillika som en pretext för vinglare, hvilka hafva ingenting att förlora, men tro sig kunna vinna allt, och hvilka, bundne af närvarande regeringssätts noga beräknade controler, se för sin uppkomst ingen annan utväg än en allmän brytning ..... Om några korttänkte fiender till fosterlandet ännu skulle finnas, som med missnöje anse revolutionens första hufvudsakliga följd, riksacten af den 10 maji 1809, så böra äfven de, från sin dolda vrå, deltaga i samma ton». — Jfr Rudolf Cederströms af Rosenstein författade diktamen till protokollet den 4/12 1809, RAP, IV: 2, s. 263 f. (ang. Rosensteins författarskap till nämnda diktamen se Boëthius, Hist. tidskr., 1906, s. 83, n. 1).

[1] K. U:s mem. o. exp., s. 645.

ledamöter. Hyckert erkänner olägenheterna af det existerande representationssättet och finner på denna grund en förändring i och för sig motiverad. Han vågar dock icke »för det närvarande någon sådan tillstyrka». Gifvande uttryck åt en tankegång, som inom bondeståndet hade djupa rötter, förklarar han sig ej kunna inse nyttan af en representationsförändring för detta stånd, »så länge icke alla äga jemnade och lika interessen». Hyckerts mening är tydligen att framhäfva, att i den fortsatta intressestrid vid riksdagarna, som han anser oundviklig på grund af de ekonomiska bördornas ojämna fördelning, vore bönderna föga betjänta med att uppge något af sin gamla ställning som riksstånd.

En jämförande öfverblick af alla de memorial och anföranden, hvilka som bilagor medföljde konstitutionsutskottets betänkande, gör det möjligt att åtminstone i hufvuddragen bedöma partiställningen inom utskottet. En del af dessa bilagor ha författats samtidigt med betänkandet, en del ha tillkommit efter detsamma, men alla kunna betraktas som uttryck för meningar, hvilka vid tidpunkten för dess uppsättande varit fixerade. Såsom af det föregående torde framgå, ha tvenne hufvudriktningar stått kämpande mot hvarandra: den ena åsyftande ståndsrepresentationens upphäfvande och ersättande med en tvåkammarrepresentation, den andra försvarande den gamla fyrståndsindelningen under medgifvande, att vissa förändringar i densamma vore påkallade. Till den förra riktningen hörde alla adelns medlemmar,[1] till den senare företrädesvis prästerna. Hvad borgarståndets representanter beträffar kan på goda grunder antagas, att de omfattat adelns ståndpunkt. Ingen af dem har särskildt yttrat sig till protokollet och sålunda ej heller funnit skäl att reservera sig mot det slutliga betänkandet. Inom utskottets »vänster» kunna åter vissa meningsskiljaktigheter urskiljas mellan anhängarne af det engelska och det franska systemet. Efter Stockenströms afgång i början af år 1810 saknade dock den engelska riktningen sin egentlige försvarare. Mest stiltroget, formadt efter Sieyès' grundlinjer, framträder det franska mönstret hos Mörner, om han äfven i en del detaljpunkter

[1] Äfven Claes Fleming, hvilken efter Mannerheims afgång den 1 mars invaldes i utskottet och blef dess ordförande, torde med säkerhet kunna hänföras till denna riktning.

söker genomföra egna uppslag. Ett sådant är hans sträfvan att tillförsäkra bönderna ett visst representantantal i den nedre kammaren, hvilket drag går igen hos hans meningsfränder inom utskottet. Den kompromissartade karakteren i dessas program är mera framträdande. En blandning af engelska och franska förebilder är särskildt märkbar hos Silfverstolpe och Gahn, ehuru påverkan af de senare tydligen gjort sig mest gällande. Klassvalprincipens förkastande och ett i hufvudsak genom val tillsatt öfverhus äro grundsatser, som genomgå alla deras betänkanden, hvilka närmast kunna räknas som det franska systemets förkämpar. Det egentliga motståndet mot en genomgripande representationsreform har säkerligen kommit från prästerna. Bönderna ställde sig visserligen från sina speciella synpunkter på en negativ ståndpunkt, men rent principiellt synas de intet haft att invända äfven mot långt gående förändringar.[1]

[1] I en skrift, författad våren 1811, kallad »Essai d'un exposé succinct de l'état de la question sur une nouvelle organisation de la representation nationale en Suede», hvilken öfverlämnades till kronprinsen Karl Johan och var afsedd att för honom klargöra representationsfrågans läge, lämnar Mörner en redogörelse för partiställningen i utskottet, som är värd att i sin helhet anföras. Efter att ha omnämnt, att utskottets betänkande var åtföljdt af bilagor, författade af dess särskilda medlemmar, skrifver M.: »Ce qu'elles (d. v. s. bilagorna) prouvent le mieux, c'est combien il étoit difficile de prendre des idées fixes sur cette matiere, ou de déterminer son choix entre des projêts de réforme, qui n'étoient que les résultats de la méditation, non ceux de l'expérience. Les auteurs de ces differens projêts, en convenant généralement de l'utilité et même de la necessité d'une reforme et du droit qu'avoient les personnes du Tiers état, exclus jusqu'ici d'être representés tout comme les autres classes de citoyens, differoient cependant tous plus ou moins sur le mode auquel il falloit s'arrêter. Les uns vouloient le Systême Anglois, ou une Chambre de Pairs et une Chambre des Communs; les autres en développant le soi disant Systeme du Concours, imaginé par Sieyes et en y apportant divers amendemens vouloient l'homogenéité des deux Chambres mais la difference de leurs attributions pour les fonctions Législatives; enfin quelques uns en présentant des calculs aussi intéressans que laborieux sur les rapports de la population et de la proprieté et en voulant sur ces bases regler la composition des deux Chambres, offroient un Systême qui interessoit au moins par ses détails, s'il ne satisfaisait pas tous les voeux à l'égard de l'ensemble. — Les membres du Clergé furent les seuls qui se prononcerent comme défenseurs de l'ancien Systeme, en alléguant que si le royaume avoit pû se soutenir jusqu'ici avec la representation actuelle, il valoit mieux, tandis que les opinions étoient aussi divergentes, en pêsant inconveniens pour inconveniens, s'en tenir à ceux qu'on connaissoit, que de les échanger contre d'autres dont on ne pourroit pas calculer la marche. — Les membres de l'Orde des Paysans, en ne s'opposant pas au projêt de reforme, déclarerent

Ehuru inga möjligheter sålunda förefunnos att åstadkomma samling inom utskottet kring en enda gemensam reformståndpunkt, hade dock anhängarne af en total reform tämligen goda utsikter att vinna pluralitet, åtminstone för ett allmänt principuttalande i denna riktning. Ett sådant, hvarigenom tillika vissa riktlinjer angåfvos för en framtida reform, var kontentan af alla de adliga representanternas utlåtanden, och deras tydliga sträfvan har varit att gifva denna prägel åt det slutliga utskottsbetänkandet. Med den anslutning de erhöllo särskildt af borgarståndets ledamöter ha de äfven lyckats att gent emot prästerna drifva sin vilja igenom.

Såsom i det föregående ofta är berördt, har utskottsbetänkandet författats af A. G. Mörner.[1] Han var den segrande meningsriktningens egentlige ledare och mest representative uttolkare, och det var därför tämligen självfallet, att detta värf skulle komma på hans lott. Vi skola till att börja med följa den yttre gången af hans arbete. Till utskottets ledning skref Mörner först en ganska detaljerad promemoria[2] — med största sannolikhet i början af mars — hvilken tjänat detta som diskussionsprogram vid fastställandet af betänkandets innehåll. Resultatet af de meningsutbyten, som förefallit med utgångspunkt från denna promemoria, har tydligen blifvit, att utskottets majoritet enat sig om densamma som grundval för betänkandet. Uppsättandet af detta uppdrogs uttryckligen åt Mörner, hvilken något före midten af mars påbörjade arbetet.[3] Den 20 var det i utkast färdigskrifvet och föredrogs följande dag

seulement, que tandis que certaines inégalités dans les privilèges des terres et des personnes ne seroient pas abolies, ils ne voyoient aucun avantage pour leur ordre dans un changement de representation.» — Konceptet till nämnda skrift (E. A.), hvilket genomsetts af A. G. Silfverstolpe, är försedt med en del smärre språkliga rättelser af dennes hand. Närmare angående skriftens tillkomst, se Personhist. tidskr. 1913, s. 49 ff.

[1] M:s auktorsskap är sedan gammalt kändt (se Boëthius, Hist. tidskr. 1905, s. 209, n. 1).

[2] Tryckt af N. Höjer i Statsv. tidskr. 1911, extr. h., s. 49 ff.

[3] Den 12/3 meddelar M. i bref till sin hustru, att han hela gårdagen för K. U:s räkning varit sysselsatt med »une longue dissertation». Några dagar senare, den 15/3, komma närmare underrättelser, hvarvid M. tillika ger uttryck åt de farhågor, som besjälade honom på grund af arbetets svårigheter. M. skrifver: »J'ai maintenant un grand travail sur la représentation dont je suis chargé par le comité. Cela donne à faire et à penser et je crains d'y échouer, mais en attendant cela occupe toujours. Cela m'interesse en attendant et par la nature du sujet et par ce que ce sera le dernier de mes travaux à cette Diete. C'est jouer de honheur si je m'en retire avec quelque avantage» (E. A.).

i utskottet,[1] hvarest det med några smärre förändringar blef antaget. Tre dagar senare, den 24, justerades betänkandet i sin slutgiltiga form. De svårigheter Mörner fruktat hade han sålunda lyckligen öfvervunnit, och han hade tillfredsställelsen att in i det sista i eminent grad gifva sin egen personliga prägel åt det verk, som mest af alla under riksdagen upptagit hans intresse.[2]

Äfven om inga direkta underrättelser gåfve vid handen, att Mörner författat konstitutionsutskottets betänkande, skulle man kunna sluta sig därtill genom jämförelse mellan detta och hans memorial af den 6 febr. Likheterna äro påfallande icke blott i synpunkter och uppslag utan sträcka sig stundom ända till meningarnas form. Ehuru betänkandet själft sålunda ganska tydligt röjer sin författare, har det helt naturligt fått sin karakter bestämd genom uppgiften att vara ett sammanfattande uttryck för utskottsmajoritetens mening. Dess läggning framgår af det ofvan nämnda diskussionsprogrammet, hvilket utgjort stommen vid dess utarbetande. Mörner ställer här samma problem, som utgjorde grundtemat i den Mannerheimska promemorian, och han formulerar frågan om en blifvande förändring af representationen i följande alternativa punkter: »Är det blott såsom uteslutande en viss class medborgare, som den kan tadlas? Eller är det icke snarare för den esprit de corps den så gott som helgar, som den synes strida emot villkoren för en god lagstiftning?» Själfva frågeställningen utvisar, hvilketdera felet författaren ansåg vara det afgörande, och grundtonen för hans vidare utveckling af ämnet var redan därmed angifven. Ståndsinrättningens möjliga förtjänster vill han visserligen icke undandölja, men liksom Mannerheim i sin promemoria, hvilken ligger till grund för Mörners vida utförligare diskussionsprogram,[3]

[1] »J'ai fini mon travail sur la représentation et quoiqu'il n'ait pas encore été lû au comité, j'en ai fait lecture à Järta et Mannerheim qui l'ont fort approuvé. Ce travail sera demain présenté au comité» (M. till hustrun den $^{20}/_{3}$).

[2] Den $^{18}/_{4}$ sänder M. det tryckta utskottsbetänkandet till sin hustru och han beledsagar det med följande ord: »Ne pouvant venir moi-même, je vous envoie ci joint cet ouvrage, celui de tous les miens auquel je met le plus le prix, non pas parcequ'il est' executable mais parcequ'il renferme peut être quelques bonnes idées, et qu'il a servi à faire avertir des desseins bien plus étendus. Le rapport est de ma façon quoique mon nom n'y soit pas; il n'y eut que quelques petits changemens faits dans le comité.»

[3] Jfr ofvan s. 164, n. 3. — Att Mörner vid författandet användt sig af den Mannerheimska promemorian framgår bl. a. däraf, att vissa frågepunkter i denna ordagrannt öfverflyttats i diskussionsprogrammet.

lägger denne förnämligast an på att utreda de frågor, som uppkomma, i händelse en fullständig representationsreform skulle genomföras. I hufvudsak äro de synpunkter han därvid framkastar desamma, som vi känna från hans memorial, äfven om vissa inflytelser från hans meningsfränders utlåtanden, särskildt Silfverstolpes, torde kunna spåras.[1]

En innehållsöfversikt af betänkandet[2] skall visa, hur Mörner här närmare utvecklade det representationsprogram, som han förelagt utskottet, och till hvilket detta lämnat sitt bifall. Först upptages till behandling frågan om det närvarande representationssättets förmåner och olägenheter. Beträffande de förra betonar utskottet, »att den redan varande inrättningen just igenom sin tillvarelse är i besittning af stora fördelar», och det framhålles, att den största försiktighet måste iakttagas, när det gällde att utbyta den gamla representationen mot en ny, »byggd på theoretiska grunder». Utskottet erkänner äfven, att »samhällets hufvudsakligaste interessen, jordbruks- och handelsindustrien», genom riksständerna vore representerade, och att bland dessa genom de två högre ståndens likaledes vore tillfinnandes »den förening af kunskaper

[1] Helt naturligt har M. rådgjort med sina politiska vänner vid författandet både af diskussionsprogrammet och betänkandet — ifråga om det senare föreligga bestämda upplysningar (ofvan s. 179, n. 1). Beträffande tillkomsten af det förra har N. Höjer sökt göra gällande (jfr ofvan s. 123, n. 4), att Järta är den egentlige upphofsmannen, ja rent af insinuerat, att denne i själfva verket är författaren. Som stöd för detta påstående anföres, att idén om en »jurie constitutionnaire» finnes framkastad i diskussionsprogrammet, för hvilken idé speciellt Järta skulle varit målsman. Med den kännedom vi numera äga om uppränningen till Mörners politiska åsikter, finnas inga skäl att närmare gå in på denna för öfrigt fullständigt obevisade konstruktion (Höjer, Hist. tidskr. 1910, s. 86, 105; jfr Boëthius, Statsv. tidskr. 1911, s. 113 f.). Hurusom Mörner inhämtat idén om en konstitutionell jury liksom i öfrigt grundtankarna till sitt representationsprogram från en källa i första hand — Sieyès' egen mun — framgår af det föregående. Enligt min mening finnas ej heller några som hälst skäl att betvifla, att manuskriptet till diskussionsprogrammet bland K: U:s handl. är Mörners originalkoncept. Öfver hufvud hvilar Höjers hela teori om Järtas ledande roll vid representationsfrågans behandling på en fri konstruktion, hvilken i belysningen af hvad vi *veta* om Mörners andel i arbetet utan vidare torde kunna lämnas åt sitt värde. Att Järta verkligen gillat Mörners utkast till betänkandet är en uppgift, som är af desto större intresse, som det är den enda vi äga beträffande hans ställning i denna fråga. Någon annan slutsats kan dock icke häraf dragas än att Järta delat den ståndpunkt, som omfattades af Mannerheim och andra ledande män inom det konstitutionella partiet.

[2] K. U:s mem. o. exp., s. 483 ff.

och det deltagande för bibehållandet af sakernas varande ordning», som vore oundgängliga »uti hvarje väl organiseradt samhälle». Särskildt är utskottet angeläget att betona, att böndernas urgamla rätt att som eget stånd deltaga i riksdagen bidragit att gifva den svenska allmogen en upplysningsgrad och självständighetskänsla, som det vore en synnerligen viktig uppgift att bevara, hvilka förändringar än framdeles kunde komma att inträffa.

Bland de olägenheter, som anses vidlåda fyrståndsinrättningen, uppehåller sig utskottet efter att ha kritiserat grunderna för ståndens sammansättning framför allt vid »det orättvisa uteslutandet af vissa betydliga medborgareclasser».[1] Visserligen tror det sig finna, att en stor del af de så kallade orepresenterade — efter beräkning nära tre femtedelar — i verkligheten äro representerade såsom faktiskt tillhörande något af ständen. Sålunda påpekas, att ofrälse jordägande ståndspersoner, som ej hörde till tjänstemannakåren, ägde rätt att i bondeståndet deltaga i riksdagsmannaval. En del kategorier återstode dock, såsom ofrälse possessionater af frälsejord, bruks- och näringsidkare, som ej voro i åtnjutande af borgarrätt, samt vissa rätteligen till prästeståndet hörande klasser, hvilka alla vore i saknad af representationsrätt. Rättvisan fordrade alltså, att dessa komme i besittning däraf. Som en utväg hänvisas till de förslag, som både utom och inom utskottet förekommit, att de uppräknade kategorierna skulle införlifvas med de förutvarande fyra ständen.

Efter att sålunda ha vidrört den fråga, som från början gifvit anledning till det åt konstitutionsutskottet gifna uppdraget och samtidigt så att säga ha presenterat den grupp af lösningsförslag, som utgingo från den bestående ståndsförfattningen som grundval, framkastar emellertid utskottet den principiellt viktiga frågan: »Äro representationens brister dermed afhulpne? Skulle constitutionsutskottet igenom en sådan sammanflickning af nytt och gammalt hafva föreslagit en verkligen gagnande och emot ändamålet svarande förändring?» Svaret på denna fråga, kring hvilken egentligen meningsbrytningarna inom utskottet koncentrerat sig, är klart och tydligt. Utskottsmajoriteten fastslår »ståndsfördelningen såsom det hufvudsakligaste felet i vår representation», och finner det

[1] »Det måste räknas till en af representationens verkliga ofullkomligheter, så vida begreppet om stat och om en representatif form för dess lagstiftning måste medföra det om deltagande i representation för hvarje actif medborgare» (jfr Silfverstolpes yttrande, K. U:s mem. o. exp., s. 601).

uppenbart, att dess brister ingalunda genom »blott stillande medel» kunna botas. Det vore på denna grund nödvändigt, att frågan om en representationsförändring afhandlades »i hela dess omfattning», och att ett blifvande förslag därtill uppbyggdes »icke på sådana jemkningar, som blott skulle göra det till ett lappverk, men på grunder utaf *allmän rätt* i förening med *allmän säkerhet*».

Genom dessa uttalanden fattar utskottet bestämd position i valet mellan de reformalternativ, som framkastats i Mannerheims promemoria och det Mörnerska diskussionsprogrammet. Med full insikt om svårigheten att uppgöra ett förslag efter blott teoretiska grunder finner dock utskottet denna väg vara den enda riktiga. Däraf följer emellertid, att dess uppgift måste bli begränsad. Uttryckligen betonas, »att annat är sjelfva förslagets *rigtighet*, annat dess *antaglighet* vid tillämpningen». Möjligheten att genomföra en representationsförändring vore alltid beroende på en hel del omständigheter, hvilka måste tagas hänsyn till, då tiden för själfva verkställigheten vore inne, men hvilka utskottet nu ej hade förmåga att förutse eller beräkna. Hvad åter beträffar ett förslags riktighet, vore denna beroende »uppå dess öfverensstämmelse med hvad som bör utgöra en lagstiftnings hufvudföremål», och för ett närmare bestämmande af denna sida af problemet hade utskottet att hålla sig till »en undersökning af vilkoren för samhällscontractet, ett betragtande af ämnet endast under allmänna synpuncter efter tideböckernas och statslärans förenade och jemnförda uppgifter och anvisningar». Det är under sådana förhållanden, som utskottet anser sig kunna inskränka sin uppgift till att framställa vissa allmänna grunder för en blifvande reform utan egentligt hänsynstagande till den praktiska tillämpningen.[1]

De allmänna riktlinjer för en representationsförändring, som utskottet härefter går att föreslå, öfverensstämma så nära i tankegången med Mörners särskilda yttrande, att vi kunna inskränka oss till en granskning af själfva hufvudpunkterna. Valrättens utöfning vill utskottet göra beroende endast af »egenskaperne af *bofast*, *oberoende* och *fullmyndig*» med utsträckande af densamma till »alla svenska medborgare utan åtskillnad af stånd, yrken eller

[1] Utskottet anser sig »tillräckligen ursäktadt, om det förbigår en mängd detailer, om dess framställning mera kommer att hafva till föremål att uppgifva de allmänna fordringarne på en nationalrepresentations fullkomlighet än de omständigheter, som komma i fråga vid verkställigheten».

lefnadssätt».[1] Den princip om allmän rösträtt, som här proklameras, modifieras dock ganska betydligt, då utskottet i det följande närmare bestämmer röstberäkningen efter de grunder, folkmängd och bevillning, på hvilka det tänkt sig representationens fördelning baserad. Som villkor i det förra afseendet förutsätter utskottet jordägandeskap, och för obesutne fastställes en census, uppgående till samma skattebelopp, som utgår från ett fjärdedels eller ett halft hemman.[2] I det senare afseendet synes en högre valrättscensus vara förutsatt, hvartill skulle komma en graderad röstskala alltefter bevillningens storlek.[3] Beträffande valsättet framhålles elektorssystemet som det, hvilket i allmänhet föredragits, men utskottet omnämner till framtida öfvervägande äfven den af en af dess ledamöter — Mörner — föreslagna metoden att uppsätta förslagslistor, inom hvilka valmännen hade att hålla sig. Någon särskild valbarhetscensus synes utskottet anse obehöflig för den efter bevillningen valda delen af representationen, hvaremot för att blifva representant i den andra delen borde fordras »en viss förmögenhet i jord eller motsvarande behållen näringsinkomst».

Ehuru utskottet är på det klara med att förkasta alla klassval, upptar det dock med afseende på bondeståndet ett af flere af dess medlemmar framställdt yrkande genom att i princip förorda, att den hemmansägande jordbrukareklassen alltid skulle befinnas representerad i en viss gifven proportion till nationens öfriga ombud. I samband härmed framställer sig för utskottet spörsmålet, i hvad mån en ärftlig aristokrati bör ha säte och stämma i representationen. Svaret på denna fråga är emellertid afhängigt af hur själfva hufvudfrågan, organisationen af den lagstiftande makten vid riksdag, skall lösas. Liksom i sitt memorial kommer Mörner i utskottsbetänkandet in på en jämförelse mellan

[1] Jfr ofvan s. 154.

[2] Det synes dock ovisst, om K. U. äfven afsett, att endast innehafvare af detta hemmantal och därutöfver skulle erhålla rösträtt.

[3] I allmänhet tillägger K. U. förmögenheten stor betydelse som grund för representationsrätt. Principiellt motiverad träder dess åskådning i denna punkt bäst fram i följande typiska sats: »Då hvar och en, som igenom sin förmögenhet eller sin näring kan anses hafva tillräckligt interesse uti samhällscontractets bibehållande för att vilja statens bestånd, blir berättigad att deltaga i valet till nationens ombud, blifva på en gång alla rättmätiga anspråk och nationens talrikaste och vigtigaste interessen igenom en sådan valrättighets utöfning förenade» (s. 496). — Hvad grunderna för representationsrätten beträffar, är påverkan från författaren till »Blandade ämnen» ögonskenlig. Äfven i själfva utskottsbetänkandet är han uttryckligen åberopad som auktoritet.

de engelska och franska representationsmönstren. Med upprepande af förut framställda argument afvisas den engelska af Stockenström följda förebilden, och det förslag till tvåkammarrepresentation, som utskottet i stället accepterar som framtidsprogram för Sverige, sluter sig nära till det franska af Sieyès konstruerade enighetssystemet med de modifikationer, som gifvits detsamma af Mörner. Den öfre kammaren, som företrädesvis skulle komma att representera förmögenheten, skulle få sitt medlemsantal bestämdt efter bevillningen (en representant för 10- eller 20,000 rdlr beroende på bevillningens storlek). Som en tanke, värd att upptagas, framkastar utskottet, att i denna kammare äfven en mindre del vare sig på grund af börd eller ämbeten själfskrifna ledamöter kunde sitta. Den undre kammaren skulle väljas efter folkmängden (en representant för 10,000 invånare). Beträffande kamrarnas inbördes förhållande är utskottet synnerligen noga att inskärpa vikten af deras olika uppgifter och arbetsfördelning, hvarom föreskrifterna i hufvudsak upprepa de af Mörner förut föreslagna bestämmelserna. Detta gäller äfven frågan om den verkställande maktens ställning och befogenheter. Sålunda är utskottet med på att tilldela denna endast ett suspensivt veto, som skulle äga giltighet, till dess den nedre kammaren förnyats till två tredjedelar och den öfre till tre femtedelar eller fyra sjettedelar. Från Mörner emanerar äfven ursprungligen förslaget, att riksdagen årligen skulle sammanträda under en tid af minst sex veckor.

Liksom ifråga om förslagslistmetoden söker Mörner i en annan punkt med tillhjälp af utskottet drifva propaganda för sina alldeles speciella åsikter, nämligen beträffande förslaget att inrätta en svensk areopag. Synbarligen har hans mening om nyttan af denna institution vunnit föga anklang inom utskottet. Det har dock »icke velat helt och hållet förkasta» tanken, utan har ansett den åtminstone förtjänt af allmänhetens uppmärksamhet. I slutet af betänkandet utvecklas därför också planen att i högsta domstolen tillskapa en särskild väktare öfver författningen dels genom att bestämma nya grunder för dess sammansättning, dels genom att förläna den inregistreringsrätt ifråga om lagar och författningar, hvarvid den skulle erhålla rätt att vägra inregistrering, om det befunnes, att de inlämnade akterna ej i laga former tillkommit. Det af Mörner likaledes väckta förslaget om inrättandet af en regeringsnämnd finnes däremot ej i betänkandet medtaget.

* * *

Den 6 april föredrogs konstitutionsutskottets betänkande i ständen. Utan diskussion förklarades det hvilande till nästkommande riksdags ompröfning. Härmed var den af ständerna förelagda uppgiften fullgjord och representationsfrågans behandling vid riksdagen slutförd.

För den rätta uppfattningen af betänkandets innebörd återstå emellertid ännu ett par frågor att besvara, hvilka visserligen redan i det föregående blifvit berörda, men som torde vara förtjänta att till slut i ett sammanhang återupptagas. Den första rör betänkandets form. Med den läggning detta erhöll är det uppenbart, att det ingalunda är att betrakta som ett grundlagsförslag i vanlig mening, hvilket eventuellt kunde af kommande ständer utan vidare antagas. Detta har icke heller varit utskottets mening. Tvärtom förklaras det i uttryckliga ordalag, att uppsättandet af ett dylikt förslag öfverskrede måttet af dess förmåga. Hvad utskottet åstadkommit och velat åstadkomma är endast en principiell utredning,[1] betydligt allmännare hållen än flere af de medföljande särskilda yttrandena, hvilkas författare för öfrigt äfven för sin del, såsom t. ex. Mörner och Silfverstolpe, varit angelägna att betona, att betänkandet måste få denna karakter. Genom att ena sig om vissa bestämda riktlinjer ville emellertid utskottet fastställa den stomme, hvilken det ansåg vara riktig såsom underlag för en blifvande representationsreform. När denna skulle kunna definitivt genomföras har det ej närmare uttalat sig om.[2]

[1] I inledningen till betänkandet anhåller utskottet, »att dess nu afgifvande arbete måtte anses, snarare som ett föremål till granskning för den upplystare delen af svenska allmänheten och som en beredning för framtida riksens ständers lyckligare bemödanden, än som ett förslag fullt svarande emot behofven vid en tillgörande förändring».

[2] Mörners mening var ursprungligen, att utskottet skulle framlägga ett verkligt utarbetadt förslag (jfr hans yttrande på riddarhuset den 3/6 ofvan s. 93). Han kunde då ännu icke ana, att han själf skulle bli dess författare. Inför uppgiftens svårigheter böjde han sig för nödvändigheten af ett obestämdt uppskof. Genom att framhäfva den principiellt riktiga utvägen för en lösning hoppades han och hans meningsfränder, att de skulle skapa en tillräckligt stark opinion, som uppbar den åsyftade reformen och slutligen förde den igenom. Det offentliga ordet var naturligen en makt, som skulle användas i upplysningens tjänst, och vissa tecken tyda på att en propaganda blifvit satt i gång (jfr ofvan s. 157, n. 1. Det kan äfven anmärkas, att Grevesmöhlen sommaren 1810 utgaf en broschyr, »Den lagstiftande magtens organisation», som starkt erinrar om de specifikt Mörnerska synpunkterna).

Det kan starkt ifrågasättas, om detta resultat af utskottets arbete, hvarigenom ett verkligt representationsförändringsförslag i bästa fall först vid nästa riksdag kunde tänkas bli uppgjordt för att i grundlagsenlig ordning förklaras hvilande till den därpå följande, riktigt stämde öfverens med det uppdrag ständerna gifvit. Så oklart detta än var formuleradt, gaf det åtminstone i en punkt uttryck åt en tämligen bestämdt uttalad önskan, nämligen beträffande de orepresenterade klassernas rätt, hvilken fråga man ville ha definitivt afgjord vid kommande riksdag. Som det nu blef, kom deras sak att blifva ställd på en skäligen oviss framtid. Onekligen förefaller det, som om utskottet genom att skjuta öfver målet försummade ett godt tillfälle att lägga grund för vissa smärre reformer, som verkligen kunde haft utsikt att i en icke alltför aflägsen framtid bli genomförda. Detta är så mycket egendomligare, som tvenne af dess ledande män, Silfverstolpe och Mörner, ursprungligen omfattat tanken att genom partiella reformer inom den bestående ståndsförfattningens ram förbereda en större, hvarigenom en helt och hållet ny nationalrepresentation skulle antagas. Redan vid tiden för riksdagsordningens uppgörande ha de emellertid öfvergifvit denna ståndpunkt, och så småningom har inom utskottet stadgat sig den meningen, att det enda riktiga vore att slopa den gamla ståndsindelningen och ersätta den med en tvåkammarrepresentation. Detta vore den reformväg, som redan från början borde anslås. Med ovanlig och enstämmig skärpa pointeras denna åsikt af alla de adliga utskottsledamöterna. Den enighet, hvarmed de samtidigt utdöma alla partiella reformer såsom i grunden onyttiga »lappverk», ger vid handen, att de fruktat, att en verkligt genomgripande representationsförändring därigenom endast skulle förhindras eller i hvarje fall fördröjas. Hellre än att kompromissa nöjde sig utskottet slutligen, då det icke såg sig i stånd till mera, med att förorda ett principprogram, hvars karakter af ganska aflägset framtidsprogram det var fullt medvetet om.

Sedd i ljuset af den följande utvecklingen, hvilken slog in på banor rakt motsatta mot dem utskottet tänkt sig, kan dess hållning tyckas både förhastad och alltför oförvägen. Också har konstitutionsutskottets betänkande i representationsfrågan hittills af forskningen i stort sedt betraktats som ett hardt när oförklarligt aktstycke, hvars tillblifvelse vore att skrifva mera på tillfälliga omständigheters konto än på verkan af en allmän mening vare sig bland ständerna i deras helhet eller ens inom utskottet själft. Sär-

skildt har den åsikten gjorts gällande, att det utskott, som den 24 mars 1810 undertecknade betänkandet i representationsfrågan, var ett helt annat än det, som den 2 juni 1809 öfverlämnade till ständerna förslaget till regeringsformen, och att följaktligen det förra ingalunda uppbäres af auktoriteten af de egentliga grundlagsfäderna 1809.[1] I hvad mån utskottets betänkande stått i samklang med en inom riksdagen utbredd mening är naturligen en fråga, som aldrig tillfyllest kan besvaras. Hvad beträffar själfva hufvudyrkandet, ståndsskillnadens upphäfvande och införandet af en tvåkammarrepresentation grundad på samfällda val, är detta dock knappast ägnadt att väcka förvåning, om man tar i betraktande den starka stämning för en radikal reform, som ovedersägligen i vida kretsar var utbredd. Åtminstone inom adeln och borgarståndet torde detta yrkande ha uppburits af en afsevärd opinion.[2] Med bestämdhet torde också kunna påstås, att i stort sedt utskottsmajoritetens hållning var synnerligen målmedveten och enhetlig. Det afgörande motivet till framställandet af dess radikala program är djupgående och vittnar om politisk skarpblick. Det finns tydligen i betänkandet angifvet och kan i korthet uttryckas sålunda: det nya statsskicket behöfde för att fungera i den konstitutionella anda, som dess upphofsmän tänkt sig, kompletteras genom en representationsreform.[3] Denna synpunkt på representationsreformen

[1] Denna åsikt ursprungligen förfäktad af O. Alin, 1809 års grundlagstiftare och 1866 års riksdagsordning (Ny sv. tidskr. 1885, s. 640 ff.). — Jfr Svedelius, s. 220 ff., hvilken i någon mån synes vilja modifiera Alins mening.

[2] Hvad här och i det föregående sagts om stämningen bland ständerna bestyrkes af Mörners uttalande i »Essai d'un exposé» etc. 1811. Efter att ha betonat det utomordentliga intresse hvarmed tanken på en representationsreform omfattades 1809, säger han: »On attribuoit aux imperfections de la composition du Corps Législatif la possibilité des évenemens qui avoient amené l'état de crise où l'on se trouvoit et auquel il falloit remedier. Le besoin d'une nouvelle organisation de la representation nationale fut par cette raison le mot de ralliement, non seulement dans les pamphlêts du jour, mais aussi dans les Assemblées de la plupart des Ordres des Etats». M. tillägger dock, att det var framför allt inom adeln och borgarståndet, »que cette motion fut répétée et applaudie».

[3] »Genom de i vår grundlag innefattade stadganden», heter det i betänkandet, »så i afseende på beskattning som embetsmäns ansvarighet, kan utskottet ej annat än anse den lagstiftande magtens rättigheter på en gång så bevarade och så afmätta, att utskottet för ändamålets vinnande icke har annan önskan öfrig, än att de alltid måtte bibehållas, aldrig missbrukas. Men för förverkliggörandet af denna önskan lära alla fäderneslandets vänner lika med

som en kompletterande åtgärd i syfte att gifva författningen nödig jämvikt och stadga, hvilken genomgår flere af utskottsbilagorna, kommer klarast fram i Silfverstolpes anförande. Hans åskådning är i detta sammanhang värd att desto mer uppmärksammas, som han är den ende af de i maj 1809 valda adliga representanterna, som under hela riksdagen satt kvar i utskottet. Silfverstolpe har i en senare skrift sökt uppvisa, att regeringsformen »ändå verkligen är, till sina *hufvudgrunder*, instämmande med samhällscontractet», och att genom den blandning af de monarkiska, aristokratiska och demokratiska krafterna, som där åvägabragts, problemet »att göra förenliga friheten och monarkien» vore löst.[1] Jämför man emellertid dessa uttalanden med hans memorial den 17 febr. 1810, framgår det, att detta senare på ett vida uppriktigare sätt ger uttryck åt hans innersta mening. Själfva förutsättningen för att den väl afvägda blandning i regeringssättet skulle kunna åstadkommas, hvarförutan ett återfall i despotism eller anarki högeligen vore att befara, saknades i själfva verket enligt den här utvecklade tankegången, så länge ståndsrepresentationen lämnades orubbad. Och i ordalag, som i tydlighet intet lämna öfrigt att önska, betonar Silfverstolpe, att den statsskickets förnyelse, som genom regeringsformen införts, endast genom en representationsförändring kunde varaktigt betryggas. Hvad han i maj 1809 varnat för såsom ledande till »statens brytning» förordar han nu som en garanti för samhällsordningens bestånd.[2]

Den inkonsekvens i ståndpunkter, som här framträder, är endast skenbar. Äfven Mörner hade i riksdagens början af praktiska skäl varit med om att förorda en varsam hållning i representationsfrågan, och den ståndpunkt, som af konstitutionsutskottet vid denna tid intogs, var betingad af yttre omständigheter. Detta för-

utskottet erkänna, att mycket beror på en förbättrad representation, att beskaffenheten af dess *sammansättning*, dess *fördelning* och *bestämmandet* af den lagstiftande corpsens verkningssätt blir af yttersta vigt (K. U:s mem. o. exp., s. 499 f.).

[1] Se »Ett bidrag till Axel Gabriel Silfverstolpes biografi» (Personhist. tidskr. 1913, s. 42).

[2] S. anser, att representationen bör förändras »för statens sjelfständighets skull; ty med den form, som nu är, synes mig despotism eller anarchie ej kunna motvägas, en utländsk magts inflytelse ej utestängas; synes mig staten af sina egna ständer alltid lätt kunna så försvagas, att hon faller för den första inkräktaren, om hon ej i ögnablicket frälsas genom revolution (K. U:s mem. o. exp., s. 601).

hållande förtjänar först och främst att beaktas, när det gäller att besvara frågan i hvad mån 1810 års konstitutionsutskott förfäktade en åskådning, som afvek från den, hvilken hystes af dess medlemmar i maj 1809. Af dessa hade sju afgått, då betänkandet underskrefs, nämligen af bönderna Mats Persson, af borgarna Blom och af adelns representanter Adlerbeth, Platen, Skjöldebrand, Stockenström och Mannerheim. Af dessa senare kan endast en, Skjöldebrand, med bestämdhet uppvisas ha varit motståndare till ståndsinrättningens upphäfvande — han yrkade som bekant på införandet af ett femte stånd. Af Adlerbeths uppträdande i maj framgår, att han i allmänhet kan betecknas som principiell anhängare af en genomgripande reform. Om Stockenström veta vi, att han förordade ett engelskt tvåkammarsystem, och om Mannerheim, att han närmast anslutit sig till den Mörnerska riktningen. Hvad Platen och de två afgångna ofrälse ledamöterna beträffar är intet direkt kändt om deras ståndpunkt, men däraf kan ingalunda den slutsatsen dragas, att de varit motståndare till en representationsreform. Härtill bör slutligen läggas det icke minst viktiga faktum, att Järta veterligen gifvit betänkandet af den 24 mars sitt gillande och sålunda kan sägas ha biträdt utskottsmajoritetens åsikt.[1]

Af hvad som sålunda är kändt särskildt beträffande de ledande utskottsmedlemmarnes åsikter torde med visshet den slutsatsen kunna dragas, att 1810 års konstitutionsutskott handlat i full samklang med det grundlagsstiftande utskottet i maj 1809 och fullföljt dess intentioner i representationsfrågan. Det kan därför också utan öfverdrift påstås, att redan de män som närmast ha äran af 1809 års ännu bestående konstitutionsarbete, voro fullt på det klara med, att den nya författningen som en konsekvens fordrade ståndsrepresentationens upphäfvande och ersättande med en tvåkammarrepresentation. Denna tanke, hvilken först efter mer än ett halft sekel gick i fullbordan, lämnade de i arf som ett politiskt testamente till kommande ständer, och de begingo därvid endast felet att vara alltför sangviniska i fråga om sättet och möjligheterna att förverkliga detta framtidsprogram.

Om det alltså får tagas för afgjordt, att enighet varit rådande inom det konstitutionella partiets ledning beträffande de hufvud-

[1] Härmed kan anses fastslaget, att Järta icke 1809, såsom allmänt antagits, var anhängare af ståndsrepresentationen (jfr Höjer, Hist. tidsskr. 1910, s. 105 f., samt Rexius, Statsv. tidskr. 1910, s. 283, hvilken senare uppger, att Järta i motsats till sin vän Benj. Höijer velat behålla ståndsrepresentationen).

grunder för representationsfrågans lösning, som utskottet i sitt betänkande fastslagit, stannar man i en viss tveksamhet vid bedömandet af frågan, i hvad mån detta äfven i enskildheterna är att betrakta som uttryck för en mera utbredd åskådning. Spörsmålet sammanhänger på det närmaste med frågan om Mörners andel i utskottsarbetet. Såsom i det föregående är betonadt, var han i främsta rummet den drifvande och arbetande kraften och den, som genom sina impulser bidrog till att bestämma riktningen af utskottets arbete. Det får emellertid icke förbises, att den yttersta förklaringsgrunden till det stora inflytande Mörner utöfvat låg däri, att han från början i det väsentliga stått på samma ståndpunkt som det ledande partiet inom utskottet, och att han på så sätt framstår som en exponent för dess åsikter.[1] Den benägenhet för det franska representationsmönstret, som i mer eller mindre grad hos en del utskottsledamöter kan spåras, förklaras utom af Mörners påverkan äfven af deras bestämda öfvertygelse om nödvändigheten af all ståndsskillnads upphäfvande. Det är visserligen sant, att en hel del olikheter kunna påpekas mellan de radikala reformförslagen inom utskottet. Skillnaderna voro dock icke större än att enighet mycket väl kunde uppnås. Då detta i hufvudpunkterna ganska lätt lät sig göra, kunde man utan alltför stor afsaknad lämna vissa speciella önskemål därhän och öfverlåta redigeringen af betänkandet åt Mörner. Beträffande den spekulativa motiveringen äfvensom utförandet i detaljerna fick detta sålunda sin form och färg af denne. Observeras bör dock, att Mörner ej fått alldeles fria händer att framföra sina speciella meningar. Både beträffande projektet om förslagslistorna och areopagen pointeras tydligt nog, att de ej erhållit utskottets understöd. Så mycket mera anmärkningsvärdt kan det synas, att förslaget om konungamaktens suspensiva veto, som äfven har Mörner till upphofsman, utan ett ords reservation accepterats af utskottet. Onekligen ligger häri ett betydande afsteg från regeringsformens grundsatser, som det erbjuder vissa svårigheter att förklara. Som förut påpekats, afsåg Mörner icke att med det suspensiva vetot försvaga konungamak-

[1] Häraf framgår, att jag i hufvudsak ej kan ansluta mig till den teori angående Mörners ställning i utskottet, som utvecklas af Boëthius, Hist. tidskr. 1905, s. 209, n. 1. Som jag i det föregående sökt visa, var det principprogram, som i betänkandet förordades, i de stora hufvuddragen uttryck för en enhetlig och målmedveten mening inom utskottet, hvars majoritet i Mörner hade sitt språkrör.

ten; han betraktade det helt enkelt som en konsekvens af det nya representationssystem, hvars införande han förordade.[1] Inom utskottet fanns redan förut åtminstone en anhängare af det suspensiva vetot, nämligen Silfverstolpe, och omöjligt är ju ej, att pluraliteten jämte de öfriga rådfrågade, Järta och Mannerheim, i likhet med Mörner funnit, att den föreslagna nya organisationen af den lagstiftande makten kräfde ett nytt lagstadgadt förhållande mellan statsmakterna.

[1] I »Essai d'un exposé» etc. motiverar M. förslaget om det suspensiva vetot sålunda: »Il étoit naturel, qu'en offrant ce projêt d'une nouvelle organisation du Corps Législatif, le Comité dût sentir, que cette organisation amenant de nouveaux rapports, il faudroit aussi regler en consequence ceux du Pouvoir Exécutif et de la Puissance Législative».

Bilagor.

Bil. I.

Memorial till hertigen-regenten med förslag om inkallande till riksens ständer af fullmäktige för orepresenterade medborgarklasser.[1]

To

Att den executiva magten uti ett samhälle idkeligen sträfvar att utvidga sitt välde, det besannar erfarenheten. — Det är lika så gifvit, att om en constitution mera närmar sig till hvad man kallat frihets system; — så faller detta magtens välde ned till ett sjelfsvåldigt missbruk af friheten, som slutligen undergräfver densamma — om till envälde — stiger det till en despoti, som, då den hunnit blifva odrägelig, ordsakar revolution. I båda fallen förfelas ändamålet med samfundsinrättningen — *säkerheten.*

Dock, desse förändringar fordra tid och gå naturligen småningom. Man måste antaga att något ovanligen felagtigt befunnits i sammansättningen för att, som här i landet skedt, inom ett halft seculum se en

[1] Strödda hist. handl. efter 1809, R. A. — Memorialet, hvilket saknar ursprungsbeteckning, finnes i ett konvolut hufvudsakligen Mannerheimska papper skänkta till riksarkivet af kammarjunkaren C. Silfverstolpe. Den slutsatsen ligger på denna grund nära till hands, att förf. hört till den Mannerheim-Silfverstolpeska kretsen. Några närmare antaganden angående förf. utöfver de upplysningar, som memorialet själft lämnar — det framgår däraf, att han 1789 varit medlem af oppositionen — är svårt att göra, då handstilen ej kunnat identifieras. Vissa uttryckssätt och vändningar tyda snarast på, att memorialet urprungligen varit afsedt att för hertigen-regenten uppläsas i form af ett tal. Om det någonsin kommit denne till handa kan ej afgöras. Att närmare angifva när det tillkommit — i maj eller möjligen redan i april — torde ej heller låta sig göra. Alldeles oberoende af dessa spörsmål har memorialet för här föreliggande ämne sitt hufvudsakliga intresse på grund af den principiella motivering för representationsrätt, som däri utvecklas. — Som ett P. S. förekommer i samma manuskript ett förslag om Norges förening med Sverige, hvilket här utelämnas.

constitution förändras från limiterad monarchie till en folkets representanters alt för vidsträckta magt och rättelsen häraf innom kort tid undergå förvandling till envälde, despotisme och slutelig upplösning. Lika sjelfrådigt styrda i båda fallen, är det den sednare händelsen, som återgifvit oss friheten. —

Jag har då upplefvat den dag, då jag står här — fri! — fri att deltaga uti upprättandet af en constitution, sådan, att de naturliga rättigheter jag afsäjer mig, de samfundsband jag mig ålägger, förvissa mig och mina medbröder om säkerhet. — Jag påminner mig ännu den dag — den dagen — då den sista qvarlefvan af denna säkerhet gick förlorad — den dagen, då fullmägtigar tvärt emot deras fullmagters innehåll, tvärt emot deras nyss gjorda ed, tvärt emot alt begrepp om bolags reglors natur trodde sig kunna truga en förändring i constitutionen på det stånd, som enligt då gällande författningar var det enda, hvilket, såsom personligen närvarande, ägde rätt att sig i ett sådant ämne utlåta. — Rummet — eders kongelig höghets närvara — den omständigheten, att jag, af ers kgl. höghets gifna teckn uppmuntrad, flere gånger begärade yttra mina tankar, men blef nekad — den — att genom ers kgl. höghets åtgärd hafva återvunnit denna en samfunds människjas naturliga rättighet — alt detta påminner mig denna dagen. — Jag hade åtföljt dessa medborgare, som, våldsamt utvisade från den plats de i samhället innehade, ägde nog återhållighet att ej missbruka den öfverlägsenhet, som de innom detta rummet ägde; ägde nog patriotisme att exponera sig för en till afundsjuka uppretad hops oförståndiga föragt såsom utkörde; [för][1] klokare människjors misstanke för feghet — ägde[2] nog klokhet att se, att uti den ut- och invärtes tillkonstlade critiska ställning, hvaruti riket sig befann, stunden att bota dess refvor ännu ej var kommen. Det är ej af harm — ej af en barnslig triumf, som jag återkallar minnet af dessa föremål[3] — jag skulle då nedfalla till den låghet, som jag tadlat. — Det är tvärt om med ett slags välbehag jag påminner mig densamma — all öfverdrift medförer en förändring — och det är en följd af denna dagen, som återgifvit oss våra rättigheter som medborgsmän. — Hon är nu kommen, denna stunden att hjelpa; — och vår egen erfarenhet bör påminna oss om hvad varsamhet, hvad eftersinnande, hvad billighet, hvad oegennytta det fordras för att stifta lagar, som skola hinna till efterkommande. —

[1] Öfverstruket och ersatt med »ägde», tydligen af misstag; jfr nästa not.
[2] Senare tillagdt.
[3] Öfverstruket: »denna dagen».

Huru motsäjande det tyckes, så torde dock en af ordsakerne till regeringsformers förändringar ligga uti den edsförpligtelsen att dem aldrig förändra. Man har ej skiljt på den förbindelsen att åtlyda regeringslagar och former, så länge de äro oförändrade, och den rättigheten att dem förändra, då de, genom förändrade omständigheter, ej mera uppfylla deras ändamål, samfundets bästa. Mängden har lefvat, väl ock blifvit hållen i okunnighet om deras rätta förstånd; och har lefvat i trygghet vid den inbillningen att styras efter deras gamla grundsatser, under det att de regerande i värket brutit emot de fläste af dem.

Hvar och en förändring af regeringslagar är otvifvelagtigt ett upprättande af ett nytt bolag; — men detta kan naturligen ej ske utan deltagande af alla dem, hvars rättigheter och skyldigheter bolags reglorna komma att utstaka. Det är således klart, att sedan området är afgjordt, böra alla innom dessa gränser boende kallas att genom deras fullmägtige infinna sig att desse bolags reglor (denna regeringsform) uppgjöra. Och då billigheten härvid, så mycket möjeligt är, bör sökas, så bör ock decisionsrätten afmätas efter de skyldigheter dem emot det hela åligga. —

I aplication till Sverige, som, nu utan constitution, är i den ställning att böra tilldana en sådan, lärer jag knappt behöfva nämna den stora delen af landets innevånare, som under namn af ståndspersoner, utan att hafva hördt till något af de öfriga riks ståndeu och utan att i några riket angående ärenden hafva ägt talan, af oss andra riks stånd så länge lidit den orättvisan att till deras egendomar och personer beskattas, och det till den grad, att denna class af medborgare i storleken af bevillningar står närmast bonde ståndet, högre än adeln. Föremålet för min önskan är: att denna så respectabla, så upplysta corps måtte blifva kallad att så fort gjörligit är hitsända fullmägtige, berättigade att deltaga i upprättandet af regerings lagar. Deras antal från hvarje landsort torde kunna tills vidare antagas i likhet med bonde ståndets; då framdeles, vid en constitutions upprättande, en mera determinerad och mera på billighet byggd representation lärer formeras.

Men, ers kgl. höghet! om den sattsen antages, att *alla* uti ett land böra höras och medvärka vid upprättandet af regerings lagar, så vågar jag påminna om ännu en class medborgare, hvilka lika orättvist tyckas hafva varit utesluten (!) härifrån, det är, embetsmanna-corpsen så af militair som civilståndet. — Äfven desse böra efter en sådan regel utgjöra deras fullmägtige, så mycket mera som deras kunskaper och vane vid ärenders handterande för arbetets lättande kommer så väl till pass.

Det högvördige prästeståndet, som snarast bör inse billigheten af denna proposition, lärer ock vara benägit att inrymma dem en platts ibland sig för att utgöra ett gemensamt embetsmanna stånd. —

Här gjöres en bock för präste ståndet.

Bil. II.

Memorial i representationsfrågan af bruks- och jordägare inom Snefringe härad af Västmanlands län.[1]

Allervördnadsfullaste memorial!

Så svårt och stridande mot undersåtares rätt vårt öde varit, så oförlåtelig vore ock tystnaden i den stund hoppets fackla tändes så för oss som för andra redeliga medborgare af ett älskadt men olyckligt fäderneland.

Mot all lags första bud, mot dess heligaste fordran hafva vi och våra likar i secler dömts ohörda.

Bidragande i större mohn än något riksstånd till fäderneslandets underhåll, trefnad och sällhet, hafva utskylder af oss fordrats utan minsta afseende på ett fritt samtycke, utan ett rättvist meddelande af ordsakerna till deras fastställande; — ej en gång ett billigt skärskådande af förmågan och möjligheten, om dessa bördor kunnat utgöras, har vid dessa våra medborgares beslut åtänkts.

Vid alla riksmål har ett rättvist vårt deltagande i rådplägningarna och besluten varit åt glömskan lemnade, vårt uteslutande såsom laglikmätigt ansedt.

Flere tidehvarfs likhet häruti har gjordt detta tillstånd drägligt. Lika med den, som ser sitt vanlottade tillstånd omöijligt att ändra och förbättra utan fara för ett ännu större ondt, hafva vi med ståndaktighet och tålamod fördragit vårt öde under förtröstan, att våra kostnader skulle fylla deras ändamål — fäderneslandets behof — och med ett särskildt lugn hafva vi vid de flästa rikshändelserna sedt, att rådplägningarna blifvit ledda, besluten stadgade af erfarne, förståndiga ståndsledamöter.

[1] K. U:s handl.

Samma äro vi försäkrade om af nu församlade uplyste, vördade, älskade ständer, och denna glada, denna förtröstansfulla visshet, förenad med en ljuf öfvertygelse att vid nuvarande lyckeliga tid klagande röster utan missnöije afhöras, så från hyddan som från palatset, våge vi i djupaste underdånighet infinna oss inför thronen och rikets höglofliga ständer med vördnadsfullaste ansökning, att den rättighet, som oss och våra likar hitintills betagits, måtte härefter medgifvas — den — att vid allmänna riksdagar och vid andra publika rådplägningar och förrättningar få jemte de öfriga ståndén genom fullmägtige deltaga i öfverläggningarna samt sjelfve besluta så om vår hushållning som om vår beskattning.

I de mål nu församlade riksens ständer öfverväga må vi underställa, om icke ett nytt stånd i vårt älskade fosterland skulle för all framtid kunna förebygga många villor, då innom ett sådant antal en hazarderlig likhet mot och med aldrig kan yppas, som likvisst händt, då tvänne stånd motvägt tvänne andra.

Högrättvist torde bli åtänkt, hvilken stor skattdragande del af Svea rikets undersåtare vi äro, som hittills varit såsom intet existerande, förr än krono betjeningen förklarat sig veta, att vi funnits och sagt: Dina medborgare hafva ålagt dig — den och den ytterligare förhöijning på din skatt.

Vid uppbördsvärken uplyses detta vårt stora antal af närande medlemmar; och då vi alla beräknas, som ej ägt gemensam rätt med rikets öfrige inbyggare, neml. bruksägare, bergsmän, grufägare, ofrälse jordägare med flere, så upkommer säkerligen derutaf en större summa än tvänne närvarande ståndS. Härvid bör ock tilläggas, hvilken mängd af arbetare genom vår åtgärd vinna uppehälle, och huru vi gemensamt med dem tjent bondeståndet med jordbrukare, krigsmagten med raska och starka ynglingar, staten med gode, redelige, förståndige och pålitelige ämbetsmän. Allt detta kan ej annat än visa billigheten af vår klagan, rättvisan af vårt andragande, och hoppas vi derföre, at då flere ansökningar i detta mål ankommit också blir stadgadt, huru många af våra ledamöter må lämnas tillträde till de öfriga ståndén; antingen vissa från hvart län eller i viss proportion af hela vårt antal, såsom en tjenligare methode, då våra ledamöter äro så olika delade i olika län.

Vi kunna ej annat än hoppas villfaran härå; och blir ett lika ovilkorligt som rättvist förbehåll härvid, att då oss blir medgifvit genom egna fullmägtige bevaka våra rättigheter så väl som vidkänna våra skylldigheter, vi också befrias från deltagande i kostnader, som sedermera komma att tillhöra vårt egna stånd, men hvilka hitintills oss ålegat till

andra medborgares lättnad. utan vår egen minsta förmohn, stundom tvärtom, såsom då frågor upsått (sic!) och afgordts om bevillningar m. m. Strömsholm den 22 maji 1809.

A. H. Groen.
Bruksägare.

Joh. B. Nettelbladt.
Bruksägare.

P. Törngren.
Bruksägare.

Jon. Berglund.
Jordägare.

Emanuel Weström.
Jordägare.

J. Schlou.
Jordägare.

J. Littmarck.
Jordägare, bergmästare.

P. Wilson.
Jordägare.

Jon. P:son Sund.
Jordägare och commissionslandtmätare

Joh. W:m Lundberg.
Jordägare.

Eric Flodin.
Jordägare.

O. Weström.
Jordägare.

J. F. Iverus.
Jordägare.

Alla inom Snäfringe härad af Westmanlands län.

Bil. III.

Memorial i representationsfrågan af general G. W. af Tibell.[1]

Vördsamt memorial!

Då riksens högloflige ständer vid regeringsformens antagande genom gillande af det densamma åtföljande högloflige constitutions utskottets betänkande stadgadt rättvisan och billigheten af ofrälse ståndspersoners deltagande i representation, synes det af högsta vigt, att denna fråga vid nu varande riksdag blifver utredd och framställd för att vid den nästkommande kunna afgöras, på det en så betydlig och agtningsvärd medborgareclass ej längre måtte se sina rättmätiga anspråk på deltagande i det gemensamma fäderneslandets angelägenheter uppskutas.

[1] K. U:s handl. — Memorialet är af Mannerheims hand försedt med anteckningen: »Upläst d. 2 dec.». Nederst i kanten står: »Till högloflige constitutions utskottet».

Om å den ena sidan billigheten af ofrälse ståndpersoners representationsrätt är medgifven och på den andra de stånd, med hvilka man trodt sig kunna förena dem, ej äro böjde att emottaga en ny class medlemmar i sitt sköte, så följer helt enkelt och naturligt däraf, att dessa personer böra utgöra ett särskildt stånd, och hvartill både deras antal, förmögenhet och i allmänhet ägande kunskaper och uplysning synes dem fullkomligt berättiga; frågan tyckes då blott vara om detta ståndsorganisation, hvartill mig torde tillåtas att föreslå följande grunder; de detailler, som därvid äro förbigångne, anses tillkomma ståndet att vid dess första sammankomst innom sig eller i samråd med sine medständer då reglera.

Medelståndets organisation.

1:o. Alla infödde svenske män, som äga jord eller bergsbruk eller manufacturer och fabriker eller äro husägare i stad samt efter nu gällande författningar ej höra till något af de öfrige fyra ständen, utgöra *medelståndet.*

2:o. För att äga rösträttighet vid riksdagsmäns väljande fordras äfvenledes; 1:o att efter lag upnått myndige år; 2:o ej vara ställd under förmynderskap. Ingen äger mer än en röst, som afgifves, där han personligen är närvarande.

3:o. Ingen må till riksdagsman för ståndet väljas, som ej äger minst 500 rdr b:co årlig inkomst af sin förmögenhet jemte öfrige egenskaper, hvilka riksdagsordningen för riksdagsmän i allmänhet föreskrifver.

4:o. Medelståndet sänder 100 fullmägtige till riksdagarne, hvilket antal fördelas mellan länen i förhållande af ståndsmedlemmarnes antal i hvarje. Regeringen bestämmer enligt uplysningar från tabellverket denna fördelning för första riksdagen, hvarefter ståndet vid hvarje riksdag fastställer fördelningen för den nästkommande.

5:o. Då riksdagskallelse är utfärdad, bestämmer landshöfdingen i hvarje län en viss dag, på hvilken alla i medelståndet röstägande personer böra sig i länets hufvudstad infinna för att välja riksdagsmän. Hvar och en bör då inför landshöfdingen genom betyg, upprättade efter fastställdt formulaire af vederbörande magistrat eller domare i orten, bestyrka, att han innehafver de egenskaper, som berättiga honom att utgöra del af medelståndet, äfvensom de ledamöter, hvilka äga de egenskaper att till riksdagsmän kunna väljas, å hvilka sednare genast en lista till de väljandes underrättelse upprättas. — Ledamöterne sammanträda därefter och under landshöfdingens öfvervaro genom slutne sedlar välja riksdagsmän. De erhålla därefter deras fullmagter, som undertecknas af landshöfdingen

och 4 till detta ändamål valde electorer, hvilka äfven närmast öfvervara valsedlarnes öppnande och antecknande.

Riksdagsmännens arfvode fastställes vid valförrättningen innom hvarje län, innan valet företages. Sammankomsten till valets förrättande får ej påstå öfver 3 dagar och inga andra ämnen än riksdagsmannavalet där företagas eller vidröras.

Vid riksdagen har ståndet en taleman och en secreterare, hvilken sistnämde ståndet sjelf väljer, samt ledamöter i vederbörande utskott i likhet med de öfrige ständen, iagttagande för öfrigt riksdags ordningen. Emellan riksdagarne har ståndet en cancellie-direction samt utser vederbörande fullmägtige och revisorer m. m.

Stockholm den 4 septb:r 1809.

G. W. af Tibell.

Bil. IV.

Promemoria af A. G. Mörner för hans anförande till konstitutionsutskottets protokoll den 6 febr. 1810.[1]

Memorial för författandet af constitutions utskottets betänkande om en national representation 1809 och 1810.

Frågan om en representations förändring hvilar på 4:ra andra, som efter hvarannan måste besvaras.

1:o. Om *ändamålet* med en national representation.

2:o. Om de allmänna grunderne för dess *beskaffenhet* till vinnande af detta ändamål?

3:o. Om *tillämpningen* häraf på Sverige.

4:o. Om *sättet att*, sedan villkoren äro gifne, *verkställa* förändringen.

1:o. *Allmänna ändamålet:* att uttrycka allmänna viljan öfver allmänna behof. Det mera *enskilta* såsom en myndighet i staten: att lagstiftningen må äga såsom sådan *en bjudande kraft* för lagens tillskapande och som motvigt *en återhållande kraft* för bevarandet af lagens helgd. Denna grundas på beskattningen.

[1] Orig. i E. A.

Att ingen onödig lag blir gjord och ingen behöflig försummad, att den lagstiftande magten ej må kunna blanda sig i den verkställandes åtgärder, men dock afböja dess inkräktningar, äro de villkor, som bevisa fullkomligheten af dess verkan.

2:o. *Beskaffenheten* af den lagstiftande corpsen till sina grunder bestämd igenom dess ändamål att uttrycka allmänna viljan öfver ett allmänt föremål. Den bör således utesluta så väl corpsers som enskiltas interesse. Felaktigheten af fyra stånd; onödigheten af det femte.

Representations sammansättning bör grundas på samhällets allmänna behof. Dessa reduceras under följande allmänna classer: *landt culturen, manufacturs-* och *handelsindustrien, förstånds odlingen* samt för dessas ostörda vård och samhällets bestånd behofvet af *allmän* och *enskild säkerhet*, följaktel:n af *samhälls ordning*. De 3:ne förstas fördelar måste med detta senare förenas; derföre blir *en garantie* nödig vid valet af nationens representanter, att dessa måste hysa ett lika deltagande i ordningens vidmagtshållande som uti något af de andra yrken, som tjena till enskiltas underhåll. — *Kraftigt interesse* för samhälls ordningens bibehållande och *tillräckligt oberoende* för att bibehålla lagens kraft emot den verkställande magtens möjliga inkräktningar äro således de 2:ne första villkoren för egenskap af en nations representant.

Oppositions anda hos lagstiftande corpsen, en följd af sakernas natur och ej skadelig, så vida den hålles innom sina gränsor. Deraf upkommer likväl nödvändigheten af en *försvars kraft* hos regeringen, grundad ej på blotta i lagen förvarade rättigheter, men på en indirect verknings förmåga på den lagstiftande corpsen och ingående uti dess sammansättning.

Frågan om en national representations beskaffenhet förfaller således i flera andra: om dess bestånds delar, om deras öfverläggningssätt och fördelning, om deras förhållanden inbördes och till den verkställande magten. I anseende till den första och för föreningen af alla samhällsclasser böra egenskaperne af *bofast* och *oberoende* vara de allmänna för att kunna vara väljande.

Frågan om garantie hos de valde förutsätter nödvändigheten af en närmare tillämpning till ett visst land och det följande hänförer sig således mera till Sverige.

Sättet att välja igenom electorer synes mindre lämpeligt för dem som varit vane välja direct. Föreslås att låta uprätta *förslag af fem att välja på för en som skall väljas*. De, som skulle upsätta listorne, skulle vara af en viss förmögenhet och äga rätt att som alla andra deltaga i valet, men för öfrigt icke hafva någon laglig rätt till inflytande.

Lagstiftande corpsens delning i 2:ne särskilt rådplägande församlingar blir den andra grundsatsen vid dess sammansättning. För sättet af

denna fördelning jemnförelse emellan det engelska eller *jemnvigtssystemet* och det af Sieyes upgifna eller *förenings systemet*. Detta senare medför frågan om en *regerings nämnd* eller jurie constitutionnaire. Dess onödighet eller skada i det förra bevises. Svårigheten att vid nyskapning af en representation införa det förra systemet, som grundar sig på en ärftlig olikhet af stånd. Det senare deremot mera enligt med tidehvarfvets esprit såsom grundat på *likhet i den lagstiftande corpsens beståndsdelar* men på *olikhet i deras befattning*. Men deraf också en slags nödvändighet af en *jury* eller *regerings nämnd*. Den beständiga tillvarelsen af en sådan corps ett af hufvudfelen i Sieyes plan. Möjlighet bör gifvas att undvika detta. Till förklaring häraf fordras en närmare utveckling af hela systemet.

De båda grunderne, *folkmängd* och *egendom*, en naturlig anledning till lagstiftande corpsens delning i 2:ne delar, den ena som väljes efter *folkmängden*, den andra efter *bevillnings* eller *beskattnings afgiften*. Efter dessa olika valgrunder delas lagstiftande corpsen i 2:ne delar, af hvilka den ena får rättigheten *att föreslå lagen*, den andra att *besluta den*. Den förra, som skulle vara talrikast och så mycket som möjligt innefatta alla samhälls classer, skulle ensam hafva rättigheten att bifalla till bevillningen, sedan proposition derom blifvit af lagstiftande corpsen till framställning gillad.

Den föreslående delen af lagstiftningen är kallad *tribunatet*, den beslutande *lagstiftande corpsen*. Den förras förslag skulle meddelas regeringen, som gemensamt med deputerade af tribunatet skulle inför den senare deröfver yttra sig. Sedan denne i tysthet afhört bådas skäl å ömse sidor och de afträdt, skulle dess ledamöter väl få yttra sig öfver samma ämne, men inga förändringar eller tillsatser i förslaget skulle kunna äga rum, och vid discussions slut skulle altid voteras öfver ämnet. Vid ett afslag kunde skälen bifogas, men ingen ting mer. Olika sätt att tillväga gå bör äfven stadgas för *lagförändringar* och för *tillskapandet af nya lagar*. *De förra* böra försvåras och blott de senare göras efter den nu föreslagne ordning. Till de förra skulle fordras ett gemensamt bifall af alla tre myndigheterne i staten; annars blefve allt sådant förslag till förändring hvilande, till dess att tribunatet blifvit, sedan motion gjordes, till två tredjedelar förnyat och lagstiftande corpsen till hälften. — *Undersökning* om allmänna medels förvaltning, *anklagelse* af ministrar tillkommer tribunatet att fordra och att börja, men blir ej gällande till laga åtgärd utan lagstiftande corpsens gillande. Alla i tribunatet väckta frågor skulle, sedan de blifvit där fundna pröfning värdiga, först öfverlemnas till en comité att beredas, innan de finge till afgörande företagas. Till grund för båda corpsers sammansättning föreslås: att på landet skulle uppå förslags listorne altid upföras 2:ne bönder som candidater till tri-

bunatet, men att för öfrigt ingen skillnad af stånd, endast egenskaperne af *bofast* och *oberoende* skulle fordras för att kunna begagna allmänna förtroendet. En nogare detalj om valsättet anses i förhand ej kunna bestämmas.

För den lagstiftande corpsens sammansättning föreslås: att blott en högre bevillnings summa af 30 à 50 rdl:r b:co borde berättiga att vara ibland de väljandes antal, och att till förslags man för ett sådant val skulle fordras minst dubbelt så hög bevillnings afgift; att den lagstiftande corpsen skulle innefatta till en tredjedel el:r 50 st. ärftliga ledamöter, hvars egendom skulle vara fidei commiss, valde af dem, som ägde minst 3000 rdl:rs inkomst och förbundne att altid till 35 års ålder vara i rikets tjenst. Vid ledigheter innom dessa familler, eller då den röst ägande ännu icke fyllt den utsatta åldern, skulle konungen äga att fylla det lediga rummet. Utaf den lagstiftande corpsen borde blott en fjerdedel hvartannat år utgå, men af tribunatet en tredjedel hvarje år, dock med rättighet för de senare att kunna genast åter inväljas, då deremot de förra borde först vid nästa val kunna komma i fråga.

För tribunatet skulle fordras minst 25 och för lagstiftande corpsen minst 35 års ålder. För hvarje antal af 10,000 väljande medborgare skulle skickas en fullmägtig och för hvarje 20,000 rdl:rs bevillning en d:o. I anseende till lagens görande skulle regeringen, sedan den af lagstiftande corpsen blifvit bifallen, ej äga annan rätt än att suspendera den, till dess ett nytt val i båda corpser föregått. Vid frågan om grundlagars förändring skulle, äfven i händelse af gemensamt bifall, likväl ingen förändring kunna äga rum, förr än tribunatet blifvit till två tredjedelar och lagstiftande corpsen till hälften förnyad. Ett ytterligare reglemente för valen skulle bestämma dem.

Efter detta system borde en inkräktning af magt icke kunna äga rum, utan att lagen kränkes. Vid ett sådant fall skulle inträffa bruket och behofvet af en jury eller *regerings nämnd*.

Grunderne derföre skulle vara:

1:o. att den aldrig utan vid förefallande casus skulle vara samlad eller närvarande.

2:o. att dess befattning aldrig skulle sträcka sig till pröfningen af nyttan eller skadan af någon åtgärd, endast till bedömmandet af dess förhållande till lagens bokstaf.

Dess åtgärd skulle då först börja, när den af regering, tribunat eller lagstiftande corps blifvit påkallad.

Då den afsagt sitt beslut, skulle ingen afgift få uppbäras, förr än det gått i verkställighet. Befunnes felet hos regeringen, skulle den el:r de embetsmän, som contrasignerat besluten, till en början endtledigas och efter sakens beskaffenhet vidare dömmas. Befunnes felet härröra

ifrån någon af representations delar, skulle den för den gången helt och hållet förnyas och den ledamot, som först väckt den lagstridiga motion, derföre personligen ansvara. Hade de 50, som ägde säte och stämma i lagstiftande corpsen, i ett sådant beslut utan reservation deltagit, skulle de vara för altid sitt säte och stämma förlustige och nämnden äga att invälja 50 andra.

Omsorgen om nämndens tillkallande skulle tillhöra justitiæ ombudsmannen, men anmälan derom göras i högsta domstolen, som skulle kunna vägra sitt bifall, så framt ej begäran kom ifrån båda lagstiftande corpserne gemensamt eller ifrån regeringen. Då skulle högsta domstolen endast kunna göra de föreställningar, hvartill den i alla fall är berättigad. Justitiæ ombudsman skulle i allt hvad nämndens sammankomst och val angeck ovillkorligen åtlydas och skulle jemte en af högsta domstolens ledamöter göra för nämnden en berättelse om orsakerne till dess sammankallande. Sedan skulle justitiæ ombudsman på 30 mils afstånd skiljas ifrån nämnden.

Den skulle bestå af vissa i landsorterne utsedde ledamöter, som efter det nu föreslagne system skulle tagas utur de förslagsmäns class, som kunde välja till lagstiftande corpsen. Den, som i deras sidsta sammankomst varit præses, skulle också vara sjelfskrifven ledamot till regerings nämnden för den tid, som sträckte sig till nästa val.

Högsta domstolens sammansättning skulle blifva fyllnaden och inseglet uppå denna samhällsinrättning. — Igenom den gradation i befordringar och igenom den belöning den skulle tillbjuda förtjente ledamöter af ministeren eller lagstiftningen skulle syftemålet vara att ända till slutet af deras bana förena deras intressen med det allmännas och det vinnas[1], om högsta domstolen komme en gång att äga areopagens anseende. — Möjligheten deraf i Athen tyckes gifva möjligheten deraf på andra ställen. — Då kunde äfven mera vigt gifvas densamma i lagstiftningen och han åtminstone äga rättigheten att inregistrera lagarne och före deras kungörande göra föreställningar. I händelse af svårighet vid nämndens lagliga sammankallande skulle han kunna göra sig inactiv.

Medlen att verkställa en representations förändring kunna endast komma ifrån 2:ne orsaker: den ena, att den blir en följd af en på allmän uplysning grundad allmän önskan; den andra, att den blir en följd af någon våldsam men oundviklig brytning. Det förra bör önskas. Men dertill fordras en efter hand skeende beredning, och derföre kan en sådan förändring ej förr än längre fram förväntas.

[1] Ursprungligen, sedermera öfverstruket: »ändamålet vore vunnit» etc.

Bil. V.

Promemoria i representationsfrågan af konstitutionsutskottets ordförande L. A. Mannerheim.[1]

Frågan om förändring af svenska folkets representation innefattar 2:ne alternativer, neml:n:

1:o. Om man skall inskränka sig innom at föreslå intagandet uti representationen af befullmägtigade utur de classer medborgare, hvilka hittills ifrån delaktighet däruti varit uteslutne, eller

2:o. Skall man föreslå en sådan förändring af representationen, hvarigenom man hoppas kunna afhjelpa de olägenheter, hvilka en längre erfarenhet synes hafva ådagalagt at följa den gamla.

Månne ej den gamla representationens fel äro?

1) Fördelning i 4 stånd.
2) Talrikhet.
3) Betydel. classer medborgares uteslutande från delaktighet i representationen.
4) Mindre rättvisa grunder, efter hvilka representanter utgöras.

3:o. Uti huru många kamrar anser man representanterne lämpeligast böra fördelas? 5, 4, 3, 1.

4:o. Hvilken talrikhet anser man vara minst oläglig i

a) undra kammaren eller tribunatet? ungefärl:n.
b) öfre kammaren? dito.

5:o. Då det är sannolikt, at den nedre kammaren eller tribunatet skall vara benägen at följa democratiska principer, synes det blifva angelägit at bibringa den andra kammaren en annan (må hända aristocratisk) tendence för at förekomma kamrarnes förening i et lynne.

6:o. Sättet att förekomma en sådan förening i tankesätt synes bero

1) af de bägge kamrarnes organisation.
2) af hvarje kammare tilldelade särskilta rättigheter.

7:o. Huru och på hvad sätt med afseende på en rätt organisation skall med ledamöter förses den undre kammaren eller tribunatet?

1) Efter possesion.
Efter folkmängd.
— beskattning.
2) Skall man ej til någon del bibehålla valen inom de gamla ståndS corporationerne?

---

[1] Orig. i E. A. i en bunt »Tal, memorialer och särskilte afhandlingar och reflexioner före och under 1809 års riksdag» (anteckn. af A. G. Mörners hand). Att promemorian är af Mannerheim framgår af handstilen, som är dennes.

8:o. Huru bör den andra eller öfra kammaren vara sammansatt för at ej få lika tendence med den nedra eller tribunatet?

9:o. Hvilket deltagande uti lagstiftning och beskattning bör tilläggas den nedre kammaren eller tribunatet?

10:o. Hvilka böra vara den andra eller öfre kammarens rättigheter?

11:o. Skola representanterne i den nedra kammaren eller tribunatet vara för flera riksdagar oombytel:e, eller skola de til hvarje riksdag ombytas?

Helt och hållit?

Eller till någon del?

12:o. Än i den öfre kammaren?